BLOEMLEZING

UIT

v. d. BRUGGHEN'S WERKEN.

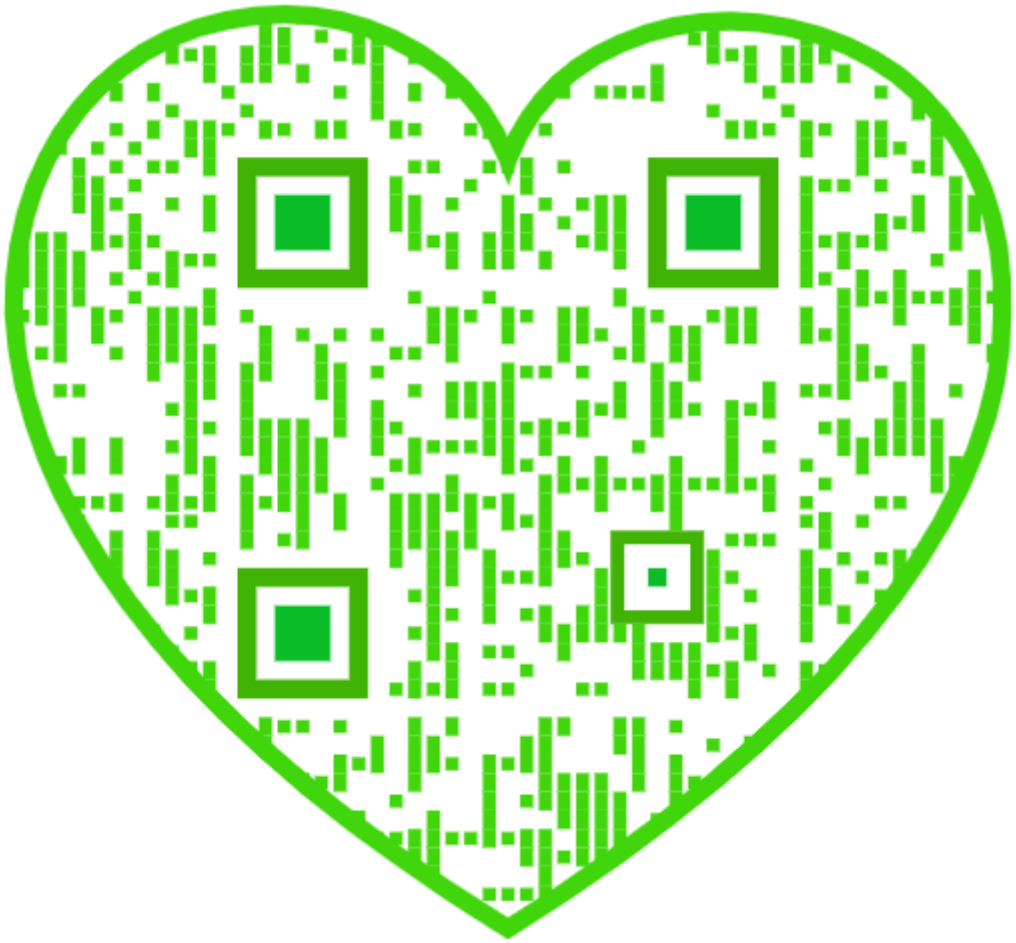

BLOEMLEZING

UIT

DE WERKEN

VAN

Mr. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN.

BLOEMLEZING

UIT

DE WERKEN

VAN

Mr. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN.

BIJEENVERZAMELD EN, WAAR HET NOODIG IS, OPGEHELDERD

DOOR

Prof. Dr. N. Beets en Dr. A. H. Raabe.

I.

NIJMEGEN,
Firma H. TEN HOET.
1889.

I.

BIJ HET PORTRET.

(Uit een Toespraak ter gelegenheid van de Inwijding van het nieuwe gebouw voor de School op den Klokkenberg en de Normaalschool te Nijmegen op 6 Mei 1887.)

„Het is een groot feest dat wij heden vieren; het is een groote en goede zaak, die ons hier tezamenbrengt. Wij verheugen ons allen recht hartelijk dat het nieuwe gebouw op den Klokkenberg voltooid is en kan worden ingewijd. Het is reeds alleszins de reis en de moeite waard om voor die inwijding herwaarts te komen. Wat evenwel mij persoonlijk betreft: de groote reden, waarom ik, daar gezondheid en kracht geschonken werden, hier onder geene omstandigheden zou hebben willen terugblijven, ligt in den eerbied voor de

nagedachtenis van wijlen VAN DER BRUGGHEN. De school heb ik lief; de onderwijzers schat ik hoog; in de kweekelingen zie ik de hoop des vaderlands en der maatschappij; het nieuwe gebouw aanschouwde ik met groot genoegen; maar de piëteit voor VAN DER BRUGGHEN ligt in mijn hart bovenop.

— — — — — — — — — — — — — — — — —

In eene der zalen van het nieuwe schoolgebouw aanschouwde ik de levensgroot op het doek gebrachte beeltenis van VAN DER BRUGGHEN. Het portret, dat we hier voor ons zien, is er eene voortreffelijke navolging van. Ja, ik zie hem ook hier zoo als hij was; dat voorhoofd, dat zooveel verstand verried; die reine, klare, heldere, hartdoordringende oogen; dien mond, die den zoo vasten wil teekende; die houding, die onafhankelijkheid uitdrukte. Het is alsof hij hier is weergegeven in dat schoon oogenblik van zijn staatkundig leven, waarin hij fier en kalm den Leden der Tweede Kamer zijn: „Tirez, Messieurs!" toeriep.

Wat er edels en voortreffelijks in dezen man was: ik heb een hart gehad om het te waardeeren. Groot vertrouwen heeft die man mij waardig geacht; hij heeft mij liefgehad; en dat behoort tot de dingen, waarop ik gevoel mij met recht te mogen verheffen. Ook heb ik mij beijverd hem mijne vriendschap te toonen en in moeilijke dagen hem naar vermogen gesteund. Maar wat had hij den steun van vrienden als ik en anderen noodig, die den „Besten Vriend" zoo goed kende, die het referein van het schoone lied van Schmolck: „De beste vriend is wel daarboven," dat zijn lievelingslied was, tot zijne leuze had: „Mijn Heiland is de beste Vriend"?

Ook naar VAN DER BRUGGHEN'S ondervinding loopt „trouw en waarheid," als in dat lied gezegd wordt, in het gewoel des dagelijkschen levens „veel gevaar". Maar hij waakte voor hun recht en wist ze te bewaren. Wat hij zichzelven, wat hij anderen zoo dikwijls toeriep, wat zijn lijf- en kernspreuk was, — was de uit het diepst zijner ziel voortkomende vermaning: W e e s t w a a r! En hij voegde het voorbeeld bij de les. Waarheid, oprechtheid, eerlijkheid, trouw, de eerste voorwaarden van al wat edel en goed is, voor al wat gelukkig maken kan, ziedaar de sterksprekende trekken van VAN DER BRUGGHEN'S karakter. Hij had waarheids z i n; hij had waarheids l i e f d e; hij had den m o e d der waarheid; en hij had de b e l o f t e „in al de waarheid te zullen geleid worden."

Waarheids z i n had hij; dat is: dat „goed en eerlijk hart," geschikt om alle goed zaad in zich op te nemen, te laten ontwikkelen en vrucht dragen.

Hij had waarheids l i e f d e; en dat „metterdaad en in waarheid"; niet maar als een s e n t i m e n t (een aandoening, een gevoel), maar als een b e g i n s e l van handelen. Hij had de waarheid lief met die liefde, die zelfbedrog weert, die tegen begoocheling op hare hoede is, die den schijn haat, die met geen halve waarheid tevreden is, die haar b o v e n alles en i n alles wil, die haar g e h e e l wil, die haar wil z o o als z ij i s, die niet schuw is van wat zij ook zegt en niet opziet tegen wat zij ook vergt.

Hier wordt m o e d toe vereischt. Geen ware deugd, geen ware godsvrucht zonder waarheidsliefde; maar ook geen waarheidsliefde zonder waarheids m o e d. VAN DER BRUG-

GHEN bezat dien: den moed om de waarheid onder de oogen te zien, den moed om ter wille der waarheid den strijd tegen schijnwaarheid en halve waarheid op te nemen en, waar deze den boventoon voeren, des noods in kwaden reuk te komen; den moed, om voor zichzelven niet te berusten in hetgeen op het aangelegenst gebied anderen bevredigen en genoeg zijn kan, maar dieper door te dringen en voor zichzelven te veroveren wat alleen daardoor zelfstandig kan worden bezeten.

Maar had hij ook niet, als oprecht discipel van Jezus, de belofte van „in alle waarheid te zullen worden geleid?" Van hem gold het kostelijk woord des Heeren: „Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne stem." In hem vervulde zich Zijne belofte omtrent de leiding des Heiligen Geestes. In VAN DER BRUGGHEN'S Christen zijn en meer en meer worden, in VAN DER BRUGGHEN'S werken en getuigen is het zoo duidelijk zichtbaar, dat het „komen" tot den Heiland door „uit de waarheid te zijn," dat het „in al de waarheid geleid worden" zoo geheel iets anders is en zooveel meer inheeft dan het komen tot de kennis van waarheden, welke men kennen kan zonder de waarheid te kennen; dan het blijven bij eene gedeeltelijke, eene voorloopige waarheid, zonder behoefte of bereidwilligheid om zich in al de waarheid te laten leiden!

„Een iegelijk, die uit de waarheid is, hoort mijne stem". „Mijne stem". In het woord van Christus zijne stem, dat is de stem der liefde, de stem van zijn hart, die aan ons hart wil, en naar ons hart spreekt, te hooren, dat is het intiemste tusschen Hem en een 's menschen ziel. Dat

voorspelt, dat voert tot die rust, waarvan Augustinus sprak als hij in zijne „Biecht voor God" uitriep: „Gij hebt ons tot U geschapen, en ons hart kan niet rusten voor het U gevonden heeft." Een woord, meer waard dan heel zijn godgeleerd stelsel, en strijdig met zijne voorstelling van het menschelijk geslacht, als al te zamen eene massa perditionis; een woord dan ook, niet uit zijn hoofd, maar uit zijn innigst hart gebaard. Wij geven zoo gereedelijk ons vertrouwen aan den mensch, die naar ons hart gesproken heeft, en waar wij erkennen, dat God, dat de Heiland het doet, daar willen wij alles hooren, „al de waarheid" tusschen Hem en ons!

Maar wat hebben wij, in een verband als dit, onder waarheid, de waarheid te verstaan? wat, als in het Evangelie van Johannes van een doen der waarheid gesproken wordt? Wat anders, mijne vrienden! dan het ware, het wezenlijke, het echte, in tegenstelling van het schijnbare, het gelijkende, het ingebeelde, het onwezenlijke, het vervalschte. Het ware godsbetrouwen, het ware liefhebben, het ware schuldbelijden, het ware dankbaar zijn, het ware gehoorzamen, het ware voor God zijn, het ware in Zijne gemeenschap leven en werken, het ware zich laten leiden; het ware leiden van anderen, het ware onderwijzen, het ware opvoeden; in alles, het ware.

Hiermede is men niet terstond gereed; hier is een voorten verder geleid worden noodig, een opwassen en toenemen denkbaar en beloofd. Een voortgaan van licht tot licht, een komen van kracht tot kracht. Het kennen der objectieve waarheid vereischt een hoofd en een geheugen; zij is spoe-

dig uitgehoord en aangeleerd; maar de subjectieve waarheid, het ware in het binnenste, vereischt een hart en een leven. Ziet een Paulus. Hoe heerlijk, hoe veelzijdig en volledig, hoe ontdekkend is hetgeen hij in dat 13de Hoofdstuk van zijn eersten Brief aan de Korinthiërs over de liefde schrijft. Kunt gij u voorstellen, dat hij er dat alles van had weten te zeggen, weinig tijds na zijne ontmoeting met den Heiland op den weg naar Damaskus, hoe oprecht, hoe volkomen hij zich ook te zijner beschikking gesteld had met dat „Heere! wat wilt Gij dat ik doen zal?" Neen. Maar in al de waarheid der liefde, in haar diepste wezen, in hare uiterste en fijnste eischen is hij, met de liefde zijns Heilands voor oogen, den weg der liefde betredende en het leven der liefde levende, door den Geest ingeleid; heeft hij, na het voor oogen liggende, ook het diepe, na het sprekende groote, ook het stille kleine in zijn waarde leeren kennen er, na hetgeen zij is en doet, ook hetgeen zij niet is en niet doet. „De liefde is niet afgunstig; de liefde handelt niet lichtvaardiglijk; zij is niet opgeblazen; zij handelt niet ongeschikteljk; zij zoekt zichzelve niet." Gevoelt toch de beteekenis van al dat niet! Hier toont de liefde haar grootste kracht; in een niet zijn, in een laten, dat een zijn, een doen bij uitnemendheid is, d. i. te zeggen: in zelfverloochening.

Welnu, juist hierin is Van der Brugghen een groot en schoon voorbeeld geweest; juist hierdoor in treffende mate gebleken, dat de belofte „in al de waarheid geleid te worden" aan hem vervuld werd. Zoo iemand, hij heeft in geen zijner betrekkingen zichzelven gezocht. Zijne liefde is tot de

edelste zelfverloochening in staat gebleken. Hij heeft getoond wat het zegt zich te geven; ja zich prijs te geven; geen arbeid der liefde ontzien, en waar hij de goede zaak, die hij liefhad, slechts door onthouding meende te kunnen dienen, ook geweten, schoon het pijn deed, zich te onthouden. Hiervan getuigt deze kweekschool en hare geschiedenis. VAN DER BRUGGHEN heeft haar liefgehad; „metterdaad en in waarheid;" hij heeft haar met bestendigheid liefgehad; zijn liefde had alles voor haar over, gaven, krachten, inspanning, zorg, lijden. Z ij moest worden, z ij moest bloeien, z ij mocht geen schade lijden; alles wat in hem omging moest h a a r ten goede komen; niets van hetgeen hem wedervoer h a a r nadeelig zijn. Eere zij zijner nagedachtenis!

NICOLAAS BEETS.

VOORBERICHT.

De geachte firma Ten Hoet te Nijmegen kwam tot ons met het voorstel om uit de vele geschriften van haren, ook door haar, hoogvereerden, voor nu reeds vijf en twintig jaren ontslapenen stadgenoot MR. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN diegene uit te kiezen, welke ons boven andere geschikt zouden voorkomen om, in een paar door haar uit te geven boekdeeltjes te zamen gebracht, de denkbeelden en inzichten op zoo menig belangrijk gebied van dezen in zoo menig opzicht buitengewonen man, aan zijne oudere vrienden en vereerders te herinneren, en aan een nieuw geslacht van belangstellenden nader te doen kennen.

Wij hebben gemeend ons aan de verwezenlijking van dit denkbeeld niet te mogen onttrekken.

Wat door een man, als wij in VAN DER BRUGGHEN hooggeacht hebben, ten papiere gebracht en voor de pers bestemd werd, was lang doordacht en ernstig overwogen: het verdiende ten volle dat men er ernstig kennis van nam, er nadenkend stil bij stond. Het is te betreuren, dat men dit te zijnen tijde weinig deed, maar ten deele daaruit te verkla-

ren, dat deze denker, op gewichtige punten, zijnen tijd vooruit was, en de gemoederen van voor het overige geestverwanten voor zijne ruimere opvattingen en zijn volstrekt scheiden van zaken, die door de meesten hunner on-afscheidelijk geacht werden, nog niet rijp waren, en hunne oogen nog niet geopend door ervaringen, die hij niet behoefde te maken, maar voorzag.

Afzonderlijk slechts in klein getal van exemplaren verspreid, of geplaatst in Tijdschriften, die niet dan in een bepaalden kring opgenomen en gelezen werden, en nu grootendeels vergeten zijn, was het moeielijk geworden van dezen geestesarbeid anders dan zeer onvolledig kennis te nemen; maar wij koesteren de overtuiging, dat het alleszins de moeite loonen zal, en in deze onze dagen groote nuttigheid hebben kan, in staat te worden gesteld, dit nu beter en overvloediger te doen. Op meer dan één terrein maakte de schrijver zich verdienstelijk. Wij ontmoeten hem beide op Staatkundig en op Godsdienstig gebied, en met nadruk op dat van het Onderwijs en van de Wetenschap van het Recht.

Met voorbijgang van het laatstgenoemde, dat ons voorkwam, uit zijnen aard, buiten de mannen van het vak op een te beperkt getal van belangstellende lezers te kunnen rekenen, hebben wij, van elk dezer terreinen, wat ons tot ons doel geschiktst voorkwam, bijeengebracht; met toevoeging van nog een tweetal stukken, welke niet gezegd kunnen worden tot een hunner te behooren, maar des te belangrijker om ons in den heldęren denker den fijnen geleerde, in den beminlijken mensch het goed humeur en den goedmoedigen humor te doen kennen. Het zijn de *Troostrede aan het Oude*

Nÿmegen, en de in 't Latijn gevoerde *Samenspraak over de Jacht*, *(Dialogus de Venatione)* door hem in den mond gelegd van twee voormalige sieraden der Leidsche Hoogeschool, prof. RUHNKENIUS, hartstochtelijk jager, en prof. VAN DER KEESSEL, verklaard bestrijder van dit in zijne oogen in alle opzichten onbetamelijk vermaak. Het is aan de hooggewaardeerde belangstelling van JHR. MR. J. A. SINGENDONCK, schoonbroeder en innig vriend van den auteur, dat wij de mededeeling van dit laatste verschuldigd zijn.

Dat in deze verzameling het getal der eerst uit des schrijvers nalatenschap verkregene opstellen betrekkelijk zoo groot is, heeft zijn goede reden. VAN DER BRUGGHEN'S geestelijke ontwikkeling heeft nooit stilgestaan: zij heeft zoo lang geduurd als zijn leven. Hare laatste vruchten moeten wel de beste, en zullen voor dezen onzen tijd zeker de leerzaamste zijn.

Eene beknopte inlichting omtrent het ontstaan en den aard der in deze boekdeeltjes elkander volgende stukken gaat aan elk hunner vooraf.

October 1888.

NICOLAAS BEETS.
A. H. RAABE.

CHRISTELIJKE TIJDVRAGEN VAN EEN JURIST. N°. 6.

STUDIEN OVER DE VERHOUDING TUSSCHEN DE BEGINSELEN VAN GEZAG EN VRIJHEID OP STAATSGEBIED.

(Uit de nalatenschap van Mr. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN.)

In het jaar 1846 gaf VAN DER BRUGGHEN Aanteekeningen uit op Romeinen IV. Om allen schijn te vermijden, dat hij zich op gelijke lijn zou willen stellen met mannen, wier Studievak de Theologie was, kondigde hij zich op het titelblad aan als Jurist. „*Aanteekeningen van eenen Jurist op Romeinen IV.*" Toch mocht deze in zekeren zin onbepaalde aanwijzing van den schrijver niet als een soort van anonymiteit beschouwd worden, en daarom stond aan 't eind der Voorrede zijn naam voluit te lezen. Dezen „nom de plume" behield hij toen hij in 't jaar 1851 eene brochure in 't licht zond over „*De Christelijke Afzondering van de wereld.*"

In zekere godsdienstige kringen was toen de vraag aan de orde: tot hoever de Christen mocht mede doen en medegaan in de ofschoon op zich zelf niet zondige, toch wereldsche genoegens. In zijn geschrift behandelde hij dus eene dier kwesties, die door sommigen *Tijdvragen* genoemd werden en worden. En hij voegde daarom aan den opgegeven titel, nog een tweeden toe: *Christelijke Tijdvragen van eenen*

Jurist. No. 1. In hetzelfde jaar verscheen een tweede, en in het volgende een derde nummer dezer „Christelijke Tijdvragen," en in 1853 het vierde.

In het 2de 3de en 4de nummer, wier inhoud was: „*Bedenkingen tegen de Aphorismen van Ds. van Rhijn ; — Dupliek aan Ds. van Rhyn*," en „*Studiën over het begrip der Schrift-inspiratie*" bewoog hij zich geheel op godsdienstig, kerkelijk gebied, en deed hij zich kennen als een voorstander van, ja, een voorvechter voor het vrije onderzoek der Schrift, en als een bestrijder van de zuiver confessioneele richting.

In het 5de nummer der Christelijke Tijdvragen dat, hoewel eerst in 1860 verschenen, reeds voor een deel in 1850 en verder in 1858 geschreven was, betrad hij een min of meer ander gebied. Het optreden der anti-revolutionnaire partij in ons land, met haar Christelijk, ja Kerkelijk karakter, dat zij ook op Staatkundig gebied in alles wilde doen gelden, had hem genoopt zijne gedachten te laten gaan over de verhouding tusschen „Christendom en Staatkunde", en de inhoud dezer Tijdvraag liep daarover. Hij kwam daarin op tegen de benamingen Christelijke Staatkunde en Christelijke staatkundige partij, en wees de onvereenigbaarheid aan van twee zoo geheel verschillende zaken, als Christelijk en Partij, Christendom en Staatkunde.

(In het volgende stuk dezer Bloemlezing zal men VAN DER BRUGGHEN's gedachten daarover breedvoerig uiteengezet vinden).

Nadat N. 5 der Christelijke Tijdvragen in de wereld gezonden was zette de Schrijver zich nog eens, in 1860 en 1861, neder, om na herhaalde overwegingen en de ook op Staatkundig gebied opgedane ervaringen, zijn meer ontwikkelde of ook wel gewijzigde gedachten over de roeping, het werk en de inrichting van den Staat neêr te schrijven, en wel altijd onder den invloed van hetgeen in de eerste plaats de Schrift en haar Studie, en verder de Geschiedenis hem geleerd hadden. Wij hebben dus in het geschrift, dat als het eerste stuk van VAN DER BRUGGHEN in deze Bloemlezing is opgenomen, een zijner rijpst overwogen en tevens een zijner omvangrijkste geschriften. Er komen beschouwingen en uitspraken in voor, die geheel anders luiden

dan wat hij in vroegere geschriften had gezegd, b. v. zijne beschouwing van den Eed, van de Christelijke scholen enz. Hij was zich van deze veranderde beschouwing volkomen bewust. Hij releveert haar nu en dan zelf, maar toont dan tevens aan, dat die wijziging het gevolg is van een dieper doordringen in het verschil tusschen de *Wet* en het *Evangelie*, tusschen het *Gezag* en de *Vrijheid*, tusschen de menschelijke inrichting en roeping van den Staat, en den goddelijken aard, de natuur en de bestemming van het Christendom. Ook in dit geschrift is, gelijk bij zijne meeste Studiën, eene verklaring des Heeren, soms ook een Apostolisch woord, het uitgangspunt voor zijne beschouwingen. De auteur heeft dit geschrift, hoewel klaarblijkelijk voor de pers gereed gemaakt, niet uitgegeven. Hij was niet haastig met het in de wereld zenden zijner papieren kinderen. Hij stierf in 1863: en eerst in 1871 en 1872 werd het in een achttal afdeelingen, door zijn ouden vriend, neef en zwager JHR. MR. J. A. SINGENDONCK in de „Protestantsche Bijdragen van *De la Saussaye*" (2en en 3en jaargang) medegedeeld en ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

Deze voortreffelijke arbeid van den Oud-Minister is slechts ter kennisse van weinigen gekomen. Dit is zeer te bejammeren. Er was, en er *is*, zooveel uit te leeren voor mannnen van allerlei richting op Staatkundig gebied. Zelden toch was een Staatsman of politiek schrijver met uitgebreider kennis der historie, een opener blik voor de behoeften des tijds en een ruimer hart toegerust dan MR. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN, die geen Christen-Staatsman heeten wilde, maar die èn Christen èn Staatsman was.

„Dans le monde des idées, on ne triomphe que par la persuasion; l'autorité extérieure n'est qu'une solemnelle impuissance; tout ce qui lui est donné est retranché à la vraie force, qui est morale et intellectuelle."

E. DE PRESSENSÉ.

„Si nous étions Chrétiens, nous serions en paix les uns avec les autres, car le christianisme c'est la paix; et encore n'aurions-nous point, comme plusieurs se l'imaginent, payé de notre liberté cet inestimable avantage: car le christianisme c'est la liberté. Oui, la liberté, l'égalité, la civilisation, ces biens dont nous sommes si jaloux, ont coulé sur la terre, avec la vérité et le salut, des blessures divines de Jésus-Christ. Hors de lui et de ses enseignements, nous n'aurons jamais qu'une liberté tyrannique, qu'une égalité sauvage, qu'un semblant de justice et que l'extérieur de la civilisation. Il n'y a qu'à être chrétiens pour avoir tout ce que nous avons si ardemment convoité, pour en avoir la réalité, dis-je, et non la trompeuse apparence."

VINET. (Nouvelles Etudes évangéliques., p. 233.)

In mijne brochure „Advies in zaken Cassatie", zeide ik onlangs: „de vrijheid van den Rechter brengt noodzakelijk de mogelijkheid mede van dwaling, vergissing, zelfs misbruik, waar zijn zedelijk gehalte niet de overhand heeft; maar ook hier geldt de in alle sferen van menschelijke geesteswerkzaamheid zoo fundamenteele regel, dat ontneming, beperking, inkorting der vrijheid tot het kwade, in gelijke reden, ontzenuwing der kracht tot het goede medebrengt."

Ik ben volkomen overtuigd van de waarheid dezer stelling; dikwijls heb ik haar op verschillende wijzen uitgesproken. Zij behoort evenwel, op het gebied der christelijke waarheid, tot den grondslag van het zoo diepgaand onderscheid tusschen Evangelie en Wet, en is mij vooral door het gedurig onderzoek en de overpeinzing van dat onderscheid, waaraan

ik, door menigerlei omstandigheden geleid, een groot aantal der jaren mijns levens gewijd heb, tot volkomen klaarheid en zekerheid geworden.

Intusschen is het wel de moeite waard te onderzoeken, of die stelling alleen het resultaat is van denkbeelden, die wij uit de Schrift, en aan hare hand, uit de philosophie des Christendoms putten, over het herstel van den mensch door Christus tot zedelijke vrijheid en persoonlijkheid, dan wél of wij haar ook in de Schrift uitdrukkelijk uitgesproken, althans genoegzaam aangeduid vinden, om haar ook als met *dit* gezag der waarheid bekleed te kunnen voorstellen: — een onderzoek, dat ons daardoor ook kunne leiden, om tot haar juist begrip te komen, haar nauwkeurig en duidelijk te formuleeren, de grenzen te ontdekken en af te bakenen, binnen welke zij, én op het gebied der christelijke waarheid, én daardoor ook in andere levenskringen, vooral in alle maatschappelijke, staatkundige kwestiën, w a a r kan blijven; onder welke voorwaarden derhalve, in alle die verschillende opzichten, hare toepassing mogelijk kan zijn.

Vooral echter schijnt zoodanig onderzoek noodig te zijn omtrent de toepasselijkheid van den regel op het maatschappelijk, op het staatkundig gebied, dat ik zoo even noemde. Immers, indien, gelijk mij schijnt te moeten vaststaan, dat gebied niet dat is der volstrekte waarheid, van het Koninkrijk Gods, van het Evangelie, maar dat der W e t, derhalve het gebied, niet der zedelijke vrijheid, der zelfstandelijke persoonlijkheid en harer werking, maar integendeel van het g e z a g, dat veel minder i n s t e m m i n g met de objectieve waarheid en hare persoonlijke toeëigening beoogt, dan, zij het ook

uitwendige, onderwerping aan haar vordert: — dan schijnt onze regel met de eigenaardigheid van dat gebied niet wel in overeenstemming te kunnen worden gebracht, ja, met haar rechtstreeks in wederspraak te staan. Is het de roeping der Wet, als een surrogaat der ware, zedelijke vrijheid, in haar gemis te voorzien, door te gebieden, voor te schrijven, te regelen, op te leggen, hetgeen de macht van zedelijke overtuiging omtrent het goede en ware en van zedelijke kracht moest zijn: hoe, of waar, of tot hoe verre kan dan de Wet aan de waarheid van ons beginsel hulde brengen, daaraan vrijheid van werking laten, het zelfs dienstbaar maken tot bereiking van haar eigen oogmerk? Hoe kan de Wet, zonder zich zelve op te heffen, vrijheid tot het kwade laten, ten behoeve der vrijheid tot het goede? Met één woord, indien op het gebied der christelijke waarheid onze stelling eene zoo alles beheerschende kracht bezit, dat zij alle tegenstelling tusschen gezag en vrijheid opheft, door ook aan de onderwerping aan het gezag het karakter der vrijheid, der overreding door de waarheid te geven: — hoe zal zij hare toepassing kunnen vinden op het Staatsgebied, waarop naar mate het méér of minder met christelijke waarheid, met den zuurdeesem des Evangelies doortrokken is, in diezelfde mate, uit zijnen aard, het gezag gesubstituëerd moet worden aan de vrijheid, opdat het doel der maatschappelijke vereeniging, der wet, namelijk handhaving van orde en recht, bereikt kunne worden?

Het komt mij voor, dat, tot rechte waardeering der waarheid en mogelijkheid van toepassing van ons beginsel op sociale kwestiën, alleréérst zijn waarheid en recht aan de

Schrift ter toetse gebracht moet worden, en dat wij ons moeten trachten rekenschap te geven, in hoe verre het in de uitspraken van Gods Woord zelf zijnen grond heeft.

Eenen merkwaardigen, al is het dan ook in parabolischen vorm ingekleeden, wenk meen ik daartoe te vinden in eene der gelijkenissen, in welke de Heer, Matth. XIII, den aard en het wezen van het Koninkrijk Gods, van zijn Koninkrijk, van de heerschappij des Evangelies, der volstrekte waarheid, in tegenstelling van de heerschappij der Wet, der slechts tijdelijke, betrekkelijke waarheid, voorstelt.

Het is de gelijkenis van den Zaaier, die in zijnen akker goed zaad gezaaid heeft, welke volgt op die van den Zaaier op verschillende grondsoorten en met verschillenden uitslag, van vs. 24 tot 31, en die de Heer zelf aan zijne discipelen, even als Hij ten opzichte van de eerste gelijkenis gedaan heeft, nader verklaart van vs. 37 tot 44.

Hetgeen alleréérst opmerking verdient is, dat deze gelijkenis bestemd is om ons den aard van het Koninkrijk der hemelen voor te stellen, niet zoo zeer in zich zelven, als in zijne betrekking tot de wereld, tot hetgeen dat Koninkrijk niet is. — Een mensch heeft goed zaad in zijnen akker gezaaid (vs. 24, vg. vs. 27). Die mensch is, volgens de verklaring, die de Heer zelf van zijne woorden geeft, in vs. 37 en volg., niet God de Vader, maar de Zoon des menschen, de Heer JEZUS CHRISTUS zelf: — en de akker, zijn akker, is niet de Kerk, het gebied waarop Hij gekend, geëerd en gediend wordt, maar de wereld.

In die wereld heeft de Zaaier, de Zoon des menschen, zijn goed zaad gezaaid. Dat goed zaad zijn, zegt Hij

(vs. 38) dezen, (waarschijnlijk op de discipelen wijzende, die hem omringen) de zonen des Koninkrijks: de rechte discipelen van JEZUS zelven; derhalve, de ware christenen, die tot het Koninkrijk der hemelen behooren, ja, die het zelven vormen, met Hem den Zoon des menschen, die er het Hoofd van is. Immers, dat volgt dáaruit, dat de Heer het Koninkrijk der hemelen hier vergelijkt met „eenen mensch die goed zaad zaait in zijnen akker." (vs. 24.) Is nu die mensch CHRISTUS zelf, de Zoon des menschen, en is het goede zaad zijne discipelen, dan kan het niet anders, dan dat dit Koninkrijk der hemelen geene instelling zij, op zich zelve bestaande, maar dat het geheel uit Hemzelven en zijne discipelen besta, wier wederzijdsche betrekking tot, wier inwerking op den akker der wereld, in wier midden het bestaat, door deze gelijkenis beschreven wordt.

Blijkbaar nu ligt haar hoofddenkbeeld, dat zij vooral bestemd is in het licht te stellen, in de omstandigheid, dat de Heer des akkers op de klacht zijner dienstknechten, der Engelen (vg. vs. 27 met 39), aan welke de bezorging en de inzameling van den oogst is toevertrouwd, dat zich onkruid onder de tarwe vertoond heeft, hun uitdrukkelijk verbiedt dat onkruid uit te plukken, „opdat gij," zegt Hij, „met het verzamelen van dat onkruid, der zizanie, niet tegelijk de tarwe moogt ontwortelen." Dáárom wil de Heer des oogstes, dat zij beide te zamen zullen laten opgroeien tot aan den oogst: dan zullen de maaiers eerst het onkruid verzamelen — zij zullen, in de verklaring der gelijkenis, uit zijn Koninkrijk alle ergernissen en die de wetteloosheid doen

bijeenbrengen — (vs. 41) om het te verbranden, maar de tarwe zullen zij opleggen in zijne voorraadschuur (vs. 30).

Hierbij ontstaat de vraag, welke de eigenlijke beduidenis is der door den Heer opgegeven reden, waarom het onkruid met de tarwe moet blijven opgroeien en niet mag worden uitgeplukt. „Opdat gij," zegt de Heer, „met het verzamelen van het onkruid de tarwe niet tegelijk moogt ontwortelen." In het gekozen beeld verklaart zich dat zeer goed. Wilde de landman gaan trekken aan de valsche aren of het andere onkruid, dat tusschen het koren groeit, hij zoude menigen korenhalm mede uittrekken of zijne wortels losmaken. Maar dat kan niet letterlijk op de door de beeldspraak bedoelde waarheid worden toegepast. Door het uitroeien van het menschelijk onkruid, onder de tarwe gezaaid, dat is, dergenen, die zich voor christenen uitgevende, het inderdaad niet zijn, maar die ergernissen zijn en geven en de ongerechtigheid doen, worden de zonen des Koninkrijks, in letterlijken zin, niet mede uitgeroeid of ontworteld. De reden, om het onkruid niet uit te roeien, kan, evenmin in de gelijkenis als in hare waarheid, gezocht worden gelijk gemeenlijk wordt gedaan, in de moeielijkheid om de tarwe van het onkruid te onderscheiden, en daarom in het gevaar om de eene met het andere uit te trekken: immers de landman zal er zich niet door laten bedriegen; indien hij het onkruid laat staan, dan is het niet, omdat hij het niet onderscheiden kan: — en ook voor de Engelen althans, die hier als de dienstknechten van den Heer des oogstes optreden, kan het onderscheid tusschen de ware tarwe en de door den duivel daaronder gestrooide zizanie geene verborgenheid zijn.

Er moet dus eene andere reden zijn, waarom het wegnemen van het onkruid uit de tarwe, in de gelijkenis, als niet voldoende wordt voorgesteld: en die reden is blijkbaar deze, dat de zonen des Koninkrijks zelve, door de wegneming van degenen, die zich valschelijk tot hen voegen, in hunnen geestelijken wasdom verhinderd, ja, gestuit kunnen worden, en zulks in een tegenovergestelden zin, dan dien men verwachten zoude. Verwachten zoude men, dat, indien degenen onder hen, die voor hen ergernissen zijn, σκάνδαλα, steenen des aanstoots, struikelblokken en strikken in hunnen weg gelegd, die hun licht tot verzoeking kunnen zijn om met hen de ongerechtigheid te doen, — indien die valsche broeders, die hunnen naam bevlekken en onteeren, konden weggenomen worden, hun wasdom daardoor bevorderd zoude worden: immers dan zoude men hier reeds eene reine gemeente verkrijgen, de verwezenlijking van het ideaal der Kerk van CHRISTUS. Maar het tegendeel is waar: en hierin schijnt wel juist de diepere paradoxale zin der gelijkenis te liggen. De tegenwoordigheid onder de zonen des Koninkrijks van heterogene elementen, van hetgeen hun tot ergernis, tot verzoeking ten kwade strekt, is hun voor hun geestelijken wasdom noodzakelijk; en zij zelven zouden, door de wegneming daarvan, van hunne vastigheid afgebracht en ontworteld worden.

Wat is dat *anders* gezegd, dan dat de volstrekte voorwaarde van geestelijke ontwikkeling in het Koninkrijk Gods, is: het geplaatst zijn in tegenwoordigheid van, het komen in de onmiddellijkste aanraking met hetgeen het meest met den aard van dat Koninkrijk in tegenspraak staat?

En hiervan kan de reden geene andere zijn, dan juist de aard van dat Koninkrijk. Men wordt er niet in gepoot en geplant, men groeit er niet in als een grashalm; maar zelf moet men er willen ingaan, zelf moet men er in willen blijven: — daartoe moet men er, door eigene ervaring van het kwade, door eigene ondervinding en keuze van het goede, de voorkeur aan hebben leeren geven boven de heerschappij der wereld en van den booze. Dat brengt kracht des geestes mede, om van den aanvang tot het einde toe het onzienlijke te zien, de naakte waarheid boven den aanlokkelijken schijn, het gehoopte, maar niet aanschouwde, eeuwige en hemelsche boven het tijdelijke en aardsche te verkiezen, waarvoor al wat zinnelijk in ons is alléén oogen heeft. Dat is zóó zeer de voorwaarde van het ingaan en blijven in het Koninkrijk der hemelen, dat, die er op elke andere wijze wil ingaan, die er als eene plant in gepoot wil worden en begoten worden op zijnen tijd en eindelijk gemaaid worden, als eene plant, door de hand van een ander, en niet op eigen verantwoordelijkheid en door eigen krachtsontwikkeling groeien en rijp worden, er in 't geheel niet in komt. Hij moet zijne ziele verliezen om haar te vinden.

En de voorwaarde, wat is die nu wederom anders dan de voorwaarde der vrijheid? eene vrijheid, welke noodzakelijk, zal zij niet enkel een klank, een woord zijn, de mogelijkheid medebrengt, om niet te willen ingaan; — om te willen struikelen over het besmettelijke voorbeeld dergenen, die, onder of zonder christelijken naam, de ongerechtigheid doen. Maar dáártoe mogen dan ook die struikel-

blokken niet worden weggeruimd : zij m o e t e n er blijven liggen ; met de wegneming dáárvan zoude de mogelijkheid zelve van de vervulling der voorwaarde weggenomen worden. In plaats van éénige goede, vruchtbare halmen, die rijp worden voor de hemelsche schuren, zoude men niets meer overhouden dan enkel onkruid. Dáárom mag het onkruid niet ontworteld worden, omdat dit de ontworteling, den dood van de tarwe zoude medebrengen.

En ziedaar dus, bedrieg ik mij niet, in het wezen der zaak, omtrent het Koninkrijk Gods, de regel duidelijk uitgesproken, welken ik vroeger aldus uitdrukte, dat „ontneming, beperking, inkorting der vrijheid tot het kwade, in gelijke reden, ontzenuwing der kracht tot het goede medebrengt."

Ik geloof dat het van groot belang is, tot wegneming van menig misverstand op het gebied des christendoms, aan te kunnen toonen, dat deze waarlijk fundamenteele regel, door schriftuurlijk gezag in deze gelijkenis bevestigd wordt. Want het valt niet te ontkennen, dat in de miskenning daarvan de wortel ligt van velerlei afdwaling, die den voortgang des christendoms niet alleen in extensieven, maar vooral in intensieven zin, gedurende de gansche geschiedenis der Kerk, zeer in den weg heeft gestaan. Men heeft doorgaans, na het doorgeworsteld zijn van langere of kortere perioden van geheele miskenning van het hier uitgesproken grondbeginsel, wel ingezien dat het Donatismus in strijd was met deze gelijkenis, maar waarom ? Alléén, omdat men daarin eene poging zag om het o n m o g e l ij k e te doen, om het onkruid van de tarwe, de wereld in de kerk van de onzichtbare kerk

met zekerheid te *onderscheiden;* niet zoo zeer, omdat men het aanwezig zijn en blijven van het onkruid, naar den waren zin der gelijkenis, als de onmisbare voorwaarde beschouwde om goede, vruchtbare koornhalmen te kunnen verkrijgen. Had men dien zin, deze waarlijk g e e s t e l ij k e beduidenis der gelijkenis van den Heer wél gevat; men zoude, van het begin af, *om die reden*, zich niet alleen onthouden hebben van het willen zuiveren der kerk, door het veroordeelen, vervolgen, verbranden, uitroeien der ketters, dat is, in hen der ketterij, maar van alle pogingen, van wat aard ook, om die zuivering te verkrijgen, ten koste der vrijheid; in plaats van te zorgen, dat de tarwe gevoed en gesterkt ware tegen de besmetting des onkruids, door den vroegen en spaden regen, door het zonnelicht en de zonnewarmte der waarheid en der liefde. (1)

---

(1) Bestaat er geene tegenstrijdigheid tusschen het hier ontwikkelde beginsel, en de leer en het voorbeeld der Apostolische kerk, van de Apostelen zelven? Men denke aan de ontzettende geschiedenis van ANANIAS en SAPPHIRA, aan het lid der Corinthische gemeente, welken PAULUS, om de gegeven ergernis, in gemeenschap met haar, den Satan overgaf tot verderf des vleesches; aan andere voorbeelden en vermaningen van dien aard. Was dat geen „u i t r o e i e n" van het onkruid, opdat de tarwe geene schade mocht lijden?

Ik antwoord, dat het door deze voorbeelden bewezen historisch feit, dat reeds de vroegste, nog in den gloed der eerste liefde bloeiende kerk, toch kerkelijke tucht en daarmede de toepassing ook van de g e s t r e n g h e i d der liefde noodig heeft gehad om haar bestaan te verzekeren, en het onkruid niet zoozéér de overhand te laten nemen, dat de tarwe er geheel onder verstikt zoude geraken, alleen, ware het noodig, het bewijs levert, dat die kerkelijke tucht, welke, ofschoon zij — wel van het beginsel van gezag niet uitgaat, toch — g e z a g s o e f e n i n g medebrengt, eene voortdurende levensvoorwaarde der Kerk van CHRISTUS blijft uitmaken,

Men lette wel op, dat de wet van het Koninkrijk Gods, die deze gelijkenis ons voor oogen stelt, een op dat gebied onbeperkt, onbegrensd, op alle zijne betrekkingen evenzeer toepasselijk beginsel daarstelt.

Het beheerscht, zoowèl het individuëele christelijke leven, de geheele opvoeding van den Christen, van het kind, van den jongeling, van den vader, àls het kerkelijke leven, als de gemeenschap der individuën. De tarwe wordt, zoowel in het ééne als in het andere, door de uitroeiing van het onkruid, ontworteld.

Bij de opvoeding van het kind, van den jongeling, ligt hier eene ernstige waarschuwing tegen het willen beveiligen der teedere jeugd tegen het kwaad der zonde, door haar

---

onmisbaar naarmate de eerste liefde en het ware leven des geestes meer daaruit wijkt: zoodat ook in die kerk de regel gelden moet: hoe minder g e e s t en hoe meer w e t. Maar deze, door den toestand der zonde gebodene noodzakelijkheid brengt geene t e g e n s t r ij d i g h e i d mede met het beginsel der vrijheid, omdat, gelijk wij later, in omgekeerden zin, omtrent den Staat zullen zien, de u i t z o n d e r i n g niet in strijd is met den r e g e l. — „Welnu," zal men hierop wellicht van de zijde van het beginsel van gezag, antwoorden: „dan bestaat er tusschen ons geen verschil meer: ook wij verlangen alleen, waar het noodig is, de gestrengheid der liefde, het gezag van de leervrijheid beteugelende geloofsregelen en formulieren en de afwering daardoor van de ketterij, alleen als u i t z o n d e r i n g, door den toestand van zonde geboden, niet als r e g e l."

Neen, antwoord ik hierop: het verschil tusschen ons blijft bestaan; want als u i t z o n d e r i n g mag niet worden toegelaten, wat met den regel w e r k e l ij k in strijd is en den regel opheft. Met het beginsel der v r ij h e i d, in de b e g r i p m a t i g e t o e ë i g e n i n g der christelijke waarheid, welke de voorwaarde s i n e q u â n o n is van het zelfstandige geloof, dat zonder de medewerking van intellectuëele begripsvorming niet mogelijk is, met dat beginsel is het beginsel van door gezag opgelegde b e g r i p s v o r m i n g niet bestaanbaar, omdat daarbij de ethische waarde der zelfstandige toeëigening van de heilswaarheid verloren gaat.

buiten aanraking met het kwaad, met de wereld te plaatsen. Men verkrijgt daardoor niets dan ziekelijke, verbleekte gewassen, die even krachteloos zijn om de hitte des daags, als de koude der nachten te verduren.

Natuurlijk eischt ook hier de toepassing van het beginsel, juist omdat het Prinzip en geen Gesetz is, wijziging naar gelang van de toestanden. Een beginsel vordert en bevordert vrijheid in zijne ontwikkeling en toepassing: — wet vordert alleen nauwkeurigheid in hare toepassing op elk gegeven geval.

Geheel kan geen mensch, op welken leeftijd ook, aan het contact met de zonde, al ware zij ook niet in hem, aan de besmettelijkheid van haar voorbeeld, aan hare verzoeking onttrokken worden; en ook dáárom is het, overal en op elk punt, even dwaas en verkeerd, ware zedelijkheid, goede tarwe, enkel en alléén te verwachten van de afzondering van het kwaad: dat is louter Pelagianismus: — maar de kringen zelve, waarin zich de verschillende leeftijden of betrekkingen van den mensch bewegen, brengen onderscheidingen mede, die met wijsheid gewaardeerd moeten worden. Kan men het onkruid niet uitroeien, de struikelblokken niet geheel opruimen, daaruit volgt niet, dat men ze voor den nog onzekeren voet moet ophoopen. Dit zoude men doen, indien men het onnoozele kind, de onervarene jonge dochter aan dezelfde gevaren moedwillig wilde blootstellen, waaraan men den jongeling, tot zelfstandig leven gekomen, moet blootstellen, en kan blootstellen, zonder vrees en zonder gevaar, wanneer hij inderdaad heeft geleerd sterk te zijn en den booze te over-

winnen. Onwijs zoude het daarenboven wezen te vergeten, dat de onontwikkelde toestand, waarin zich al de vermogens van het kind bevinden, de zedelijke, zoowel als de intellectuëele, als welke alle met zijnen lichamelijken groei in het nauwst verband staan, de mogelijkheid dier krachtsontwikkeling verhinderen, welke het doel, maar welke tevens de voorwaarde is der toepassing van ons beginsel. En dezelfde opmerking moet gelden en tot voorzichtigheid aanmanen omtrent menschen, ja ook omtrent bevolkingen, wier toestand van geestelijke ontwikkeling nog meer of min met dien van het kind gelijk staat. Nooit, in geen geval mag de mensch, in welken toestand, op welken leeftijd ook, als een werktuig beschouwd en behandeld worden: dat is een heiligschennis gepleegd aan het beeld Gods: dat is de eigenlijke zonde der slavernij; — maar het feit, dat de eene toestand van ontwikkeling hem op eenen lageren trap van werktuigelijkheid laat dan de andere, maakt wijze onderscheiding noodig omtrent de mate waarin het middel, dat tot zelfstandige vrijheid leiden moet, èn dat middel is de vrijheid zelve, kan worden toegepast. Dit alles echter wat toegegeven moet worden, is met den regel niet in strijd, maar moet, als uitzondering die den regel bevestigt, tot verstandige aanwending van zijn gebruik waarschuwen. (1)

---

(1) Door deze opmerkingen vervallen alle bedenkingen, die men tegen de onvoorwaardelijke geldigheid van het Evangelisch beginsel der vrijheid kan afleiden uit de waarheid: dat men, feitelijk, in de verschillende kringen des christelijken levens, zoowel in het individuëele, als in het huisgezin, de school, de kerk, het gezag, de wet, onmogelijk kan ontberen.

De regel blijft, dat, waar de grond gelegd is, waar inderdaad goed zaad in den akker is geworpen, — en van deze vooronderstelling gaat de geheele gelijkenis uit, — dáár de christelijke opvoeding én van het kind én van den jongeling, en van den mensch in 't algemeen, belemmerd, dáár het christelijk element in zijnen wasdom gehinderd, gestuit wordt door het vergeten van het in onze gelijkenis uitgesproken beginsel. Daar wordt alle opvoeding eene africhting, eene dressuur, eene reiniging van het uitwendige van schotels, die van binnen vol zijn van vuilnis, hetzij dit in christelijke huisgezinnen, of op christelijke scholen, of seminariën, of militaire scholen of in cellulaire gevangenissen geschiede.

Maar, zal men zeggen, is dan ook de Staat niet zulk een levenskring, waarin het beginsel der Evangelische vrijheid, het Christendom, moet heerschen, maar het gezag, de wet, feitelijk niet kan worden gemist?

Neen: want, hoewel de Staat zulk een levenskring werkelijk is voor den individuëelen christen, die het in waarheid is, zoo kan hij, als inrichting, als organismus, zich alléén doen gelden, alleen bestaan, door gezag, hoewel met burgerlijke vrijheid in verhouding gebracht. Zijn beginsel kan niet de Evangelische vrijheid zijn, omdat die ten eenemale ligt buiten zijne sfeer van actie.

Ik moet hier beroep doen op eene schoone plaats uit de uitmuntende studie over het geweten van Ds. Hugenholtz, p. 43, welke mij het middel aan de hand geeft, om het denkbeeld, dat ik hier wensch te doen gelden, eenigszins duidelijker te maken.

De vraag is en blijft deze: de Staat is eene zedelijke inrichting, — bestemd om zedelijke denkbeelden te handhaven tot bewaring, door verzekering der rechten en verplichtingen van een iegelijk jegens zijnen naaste en jegens het geheel. der maatschappij, van hare wet, orde en welvaart. Welnu, hoe zoude dan de Staat kun-

Maar ook den vader, den tot rijpheid van levensjaren gekomen Christen, die het in waarheid zijn zal, gaat dit beginsel aan. Dáárin ligt het wapen tegen alle verkeerd begrepene afscheiding van de wereld, in het burgerlijk, in het staats-

---

nen afzien van de hoogste uitdrukking der zedelijke waarheid in het Christendom? van de alleen afdoende, alleen allen tegenstand overwinnende kracht, die in het Evangelie ligt, tot bereiking dier zedelijke oogmerken, welke ook de Staat zich voorstelt? — Dat is de vraag wier oplossing ons hier bezig houdt. Is zij voor geene bevredigende oplossing vatbaar, ja, dan moet volstrekt, niet alleen, naar het antirevolutionnair denkbeeld, de Staat van de christelijke kerk niet gescheiden worden, maar de Staat zelf kerk zijn, om zich van de zedelijk levendig makende kracht des Evangelies te kunnen bedienen.

Maar hooren wij nu Dr. Hugenholtz, ter aangehaalde plaats. „Waar het zedelijk zelfbewustzijn, d. w. z. het bewustzijn dat men zich zelf te bepalen heeft naar een gegeven norm, waar dit, gelijk in het heidendom, met de kennis van God en Gods wil, den alleen waarachtigen inhoud mist, althans meerendeels mist, daar moet het er noodzakelijk een anderen, valschen of slechts betrekkelijk waren, voor in de plaats stellen: en zoo substituëerde het aan Gods wil en eisch den „mos" het ἔθος of ἦθος, den regel der maatschappelijk geldig en tot wet geworden gewoonte," (en wij voegen er bij: zoo substituëerde het Judaïsmus aan Gods wil en eisch, den regel der wet van Mozes.) „Zeker, beter nog deze regel dan geen regel. Doch waar de alleen ware regel gekend wordt, is het misvormd en gebrekkig afdruksel feitelijk opgeheven. Dit dan nog als eigene waarde en geldigheid hebbende te handhaven, is den waren en oorspronkelijken regel verloochenen; zich in het aangezicht van dezen met den minderen vergenoegen, is niet meer goed maar slecht. Neen, van christelijk standpunt, naar de inspraak van het christelijk geweten, zeggen wij: slechts wie zijne godsdienstige roeping vervult, vervult zijne zedelijke roeping; de laatste is zinledig buiten de eerste. De wil die zijne wet zoekt is nooit anders dan de mensch die zijnen God zoekt."

Wat is nu de Staat? Een zedelijk lichaam, of persoon, met een leidend bestuur aan het hoofd, samengesteld uit individus, waarvan het meerendeel, in elk geval een groot aantal, in dien zedelijken toestand verkeert, dat het, met de kennis van God en Gods wil, den alleen waarachtigen inhoud van het zedelijke bewustzijn en daarmede de kracht om daarnaar te handelen mist, waardoor het noodzakelijk daar-

in het kerkelijk leven; het voorbehoedmiddel tegen alle ascétismus en separatismus. De Christen, die geen staatsman wil zijn, om zich aan de verzoeking der eerzucht, der wereldsgezindheid, der verstrooiing te onttrekken, voegt bij zijne miskenning der voorwaarden van zijnen geestelijken wasdom, nog de dwaasheid van zich te verbeelden dat hij onkruid uitroeit, terwijl hij het alleen verplaatst. De Christen, die zijne kerk verlaat, omdat hij er veel kaf onder de tarwe vermengd ziet, gaat in de kerkgemeenschap, die hij zich voor z u i v e r uitkiest, — als had ergens het onkruid, tegen den wil des Heeren, uitgezuiverd kunnen worden, — alleen een anderen en soms nog bitterder wortel van onkruid opzoeken.

---

voor een anderen slechts betrekkelijk waren inhoud in de plaats stelt, en aan Gods wil en eisch, den regel van den maatschappelijken drang, van het gezag en de wet, substituëert.

Kan nu de Staat, in dezen toestand, zich zelven beschouwen als een zedelijk persoon, voor welken, wijl de alleen ware regel gekend wordt, het gebrekkig afdruksel is opgeheven? Immers neen! Dat zoude eene schromelijke illusie, de ergste leugen wezen: — dat zoude niets minder zijn dan de negatie door den Staat van zijn eigen reden van bestaan. Want hij is noodig, juist wijl het gebrekkig afdruksel n i e t is opgeheven.

Maar kan dan de Staat zich niet geroepen gevoelen, om het geheel der individus, waaruit hij is zamengesteld, tot het christelijk standpunt te verheffen, waarop wie zijne godsdienstige roeping vervult, zijne zedelijke roeping vervult; waarop het niet alleen niet meer goed, waarop het slecht is, zich, in het aangezicht van den waren en oorspronkelijken regel, met den minderen te vergenoegen? — Maar dan zoude de Staat de christelijke kerk zijn: en terwijl de Staat zich hiermede bezig hield, zoude het zijn, „deliberante Senatu perit Respublica."

Er schiet dus niets anders over, dan dat de Staat zich zelven neme voor hetgeen hij in waarheid, feitelijk i s: en, zoo lang het nog noodig is, het slechts betrekkelijk ware, den regel der maatschappelijke wet, van het gezag, aan Gods wil en eisch substituëere. „Zeker, beter nog deze regel, dan geen regel."

Onbegrensd, onbeperkt is, gelijk wij zeiden, de heerschappij van dat beginsel op het gebied des Christendoms: hetgeen niet wil zeggen, wij herhalen het, dat het zich tegen christelijke wijsheid en voorzichtigheid in het waardeeren der eischen van verschillende levenstoestanden aankant, en alle slagboomen doorbreekt; dat het tot geestelijke behandeling drijft, van hetgeen nog slechts voor werktuigelijke behandeling vatbaar is; dat het met het zout des Evangelies smakelijk wil maken, hetgeen zich nog slechts naar de tuchtroede der wet keeren kan: wij wezen reeds op voorbeelden van het tegendeel. Maar nergens, op geen punt, kan men hier zeggen, dat de werking van het beginsel ophoudt, dat het voor andere gewichtigere beschouwingen geheel moet zwichten. Waar de „Geest des Heeren", waar Christendom is, daar is vrijheid; en vrijheid kan nooit, nergens, product zijn van eene werktuigelijke kunst-bewerking: haar wezen bestaat in persoonlijke, zelfstandige wilsoefening: en deze is onmogelijk, zonder de mogelijkheid van het misbruik en de verzoeking daartoe. Alles wat, in welken levenskring ook, in waarheid, niet enkel in schijn of in naam, christelijk zal wezen, moet het product zijn des Geestes en dáárom der vrijheid. In *dien* zin is de werking van het hier besproken beginsel, op het gebied van het Evangelie, onvoorwaardelijk, onbeperkt, absoluut.

Anders moet het zijn op elk gebied, dát wel niet aan de werkzaamheid, aan den invloed der christelijke waarheid ont-

trokken is, — want geen gebied is daaraan onttrokken; CHRISTUS is de Heer van den akker der wereld, en die akker is de grond waarop zijn goed zaad gestrooid wordt: — maar dát, wijl het nog het Koninkrijk der hemelen niet is, niet naar de regelen dáárvan beheerscht en ingericht kan worden: waarop men zich daarom met eene voorbereidende, voor CHRISTUS den weg effen makende bestemming tevreden moet stellen.

Tot dit menschelijk levensgebied behoort vooral, en in de eerste plaats, de Staat: de door wetten geordende maatschappelijke samenleving. Dat hij niet is, noch kan zijn het Koninkrijk der hemelen, volgt reeds noodwendig uit zijne definitie, dat hij is de door wetten geordende maatschappelijke samenleving. Immers die bepaling brengt mede, dat het beginsel waarop in die samenleving berust de handhaving van alle zedelijke denkbeelden, welke de grondslag en de voorwaarde zijn van hare rust, orde en betrekkelijk geluk, niet kan zijn de geest, de vrijheid, maar gezag en des noods dwang. De Staat, die evenmin als de wet kan levendig maken, en dáárom niets tot volkomenheid kan brengen, bezit als zoodanig alleen macht over uitwendige daden; — de kwade, voor de maatschappij nadeelige, kan hij bestraffen en dáárdoor ook, tot zekere mate, door den schrik voor die bestraffing, voorkomen: tot de goede kan hij door belooning en eere aansporen. Maar over de harten, de gewetens oefent hij geen macht uit; — hij heerscht niet door de waarheid, omdat hij de waarheid, omdat hij Christus niet is, en ook in zijnen naam geen drager zijner waarheid, geen medearbeider in zijn Ko-

ninkrijk kan zijn, dan langs dén weg der voorbereiding. Waarom ? — Juist, wijl het tot zijne roeping, tot zijn wezen behoort, orgaan te zijn der w e t, van het g e b i e d e n d g e z a g, en wijl deze roeping rechtstreeks in strijd is met het wezen van het Koninkrijk der waarheid, dat door CHRISTUS, door zijnen Geest, zonder ander gezag dan dat der waarheid, heerscht over de conscientiën der menschen. (1)

---

(1) Dit is, dunkt mij, het ware beginsel der scheiding tusschen Staat en Kerk, die zoo vaak verkeerd verstaan wordt, omdat men daarin, aan de ééne zijde, meent te zien eene losmaking voor den Staat van den band met God, welke is die des gewetens en der zedelijke bestemming van den mensch, en zulks, wijl, van eene andere zijde, tot die opvatting maar te veel aanleiding gegeven wordt. Ik verheug mij overigens mijne denkbeelden omtrent dit zoo belangrijk onderwerp zeer juist voorgesteld te vinden in eene schoone plaats van den Heer CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE, in eene verhandeling over de Kerk als Staat Gods, naar AUGUSTINUS, geplaatst in zijne B ij b e l s t u d i ë n 1861, no. IX en X, blz. 61 en volg. „Scheiding van Kerk en Staat dit is de leuze die aan alle zijden heden ten dage gehoord wordt. Deze leuze beteekent bij velen niets anders dan een gewelddadig afwijzen van alle krachten en werkingen des geloofs, een afknotten van den boom bij zijnen wortel, opdat hij toch geen loten zoude schieten en er niets op de oppervlakte gezien zoude worden van hetgeen onder den grond geschiedt. Wij kunnen dezulken gerust overlaten aan hun eigen fatum: zij zullen de werkingen des evangelies evenmin kunnen verhinderen, als het Joden en Heidenen gelukt is den gekruisigden in het graf besloten te houden. Krachtig werkt het zuurdeesem in de drie maten meels, en het krachtigst als men er niets van ziet. Maar scheiding van Kerk en Staat kan ook beteekenen: eene vernietiging van allen dwang, niet alleen stoffelijken, maar ook zedelijken, in zaken van den godsdienst, een volkomen, consequent, in het geloof eerlijk aangenomen en eerlijk uitgevoerd afstand-doen van alle wettelijke middelen en wegen om aan het Evangelie ingang te verschaffen; een overlaten van de gemeente aan haar zelve, opdat zij, ja, onbelemmerd, maar ook zonder eenige officiëele ondersteuning, werke, belijde, getuige, zich uitbreide. Acht dit niet iets gerings, m. H! Ach, hoevelen zijn er niet, die alle hunne wenschen zouden bereikt hebben, indien zij tot die vrije belijdenis konden komen! Hoe is de gemeente niet veel meer door den Staat gebonden geweest, dan ondersteund! Maar

Hieruit zoude schijnen te moeten volgen, dat het hier door ons behandelde beginsel op het gebied van den Staat, der wet, volstrekt geene toepassing kan vinden. Hoe, schijnt men, bij logische gevolgtrekking uit het zoo even gestelde te moe-

---

noemen wij het geene onderdrukking, indien de staat niet ondersteunt waar hij niet belemmert! Achten wij deze taak ook niet iets gemakkelijks! Er is veel geloof noodig om dit standpunt te omhelzen, een geloof dat bij velen te kort schiet zoodra het op daden aankomt. Het is zooveel gemakkelijker instellingen te bewaren dan het geloof te behouden, waar de instellingen vallen; zooveel gemakkelijker voor de kerk te strijden, dan voor den Heer! — Alzoo dus — zoo hoor ik mij toeroepen, — vervalt gij in dezelfde dwaling, die gij daar even bij Augustinus gegispt hebt, en is ook bij u de Staat iets ongoddelijks en onheiligs, en wilt gij, door hem aan de wijding der kerk te onttrekken en van hare zegeningen te berooven, dit ongoddelijke en onheilige recht duidelijk en in alle zijne naaktheid openbaren! Dit zou zoo zijn, m. H., indien ik meende dat de Kerk door ieder verband met den Staat ontheiligd wierd, en dus verplicht was om, waar de Staat die banden niet verscheurt, zelve die scheuring, coûte que coûte, te weeg te brengen. Dan zoude het onderscheid van deze theorie — ik weet zoo wordt het door velen verstaan, — en die van Augustinus alleen hierin bestaan, dat van die twee verondersteld heterogene en onvereenigbare machten, Kerk en Staat, volgens Augustinus de eerste, volgens mij de tweede, hier op aarde zou moeten heerschen. Doch hetzelfde dualisme bleef bestaan tusschen beide. Nu meen ik evenwel dat juist het goddelijke en heilige van den Staat, ik zeg niet eerst recht erkend, maar eerst recht in het leven zal worden geroepen, indien men aan de Kerk laat, en uitsluitend laat, het gebied des geestes, waarvan vrijheid de wet is. Beweegt zich de Staat op het gebied der natuur, is hij de organisatie van de natuurlijke levenssferen des menschen, welnu, die natuur is aan de genade niet tegenovergesteld, zij kan, zij moet geheiligd worden en, hoe meer zij geheiligd wordt, des te meer zal zij heiligend werken op alle natuurlijke levenssferen. Doch hoe zou zij het kunnen dan waar men aan de kracht, die de natuur heiligt, namelijk den H. Geest, haar vrijen en ongehinderden loop laat? De H. Geest nu heeft geen anderen werkkring dan in het binnenste des gemoeds. Hij staat boven wet en instellingen. Hem binde men dus niet!"

ten zeggen, hoe kan er voor een beginsel, dat de voorwaarde stelt van zedelijke vrijheid, plaats zijn op een gebied, waarop niet die zedelijke vrijheid en daarmede de innerlijke waarde van alle menschelijke handelingen, maar alleen hare uitwendige overeenstemming met het doel der maatschappelijke samenleving beoogd wordt?

Inderdaad zoude deze gevolgtrekking onvermijdelijk wezen, indien de maatschappelijke samenleving niet uit menschen bestond: uit zedelijke wezens, oorspronkelijk bestemd om het beeld Gods te zijn, om in vrije persoonlijkheid zijne waarheid en liefde, zijne heiligheid in de geschapene wereld af te spiegelen; die, hoe weinig ook aan die bestemming beantwoordende, daarvan het bewustzijn in zich, in hun geweten dragen; eene hoedanigheid, welke zij ook op het staatsgebied, in het maatschappelijk leven, niet zouden kunnen afleggen, zonder op te houden menschen te zijn. De mensch is, ook in zijne maatschappelijke betrekking, geen paard of muilezel, die geleid moet worden „door toom en gebit". Met andere woorden: de Staat vindt de maatschappij, die door zijne wetten geordend moet worden, niet als eene verzameling van werktuigen, die alleen voor werktuigelijke leiding door wet en gebod vatbaar zijn. Ware het zoo, het beginsel van elke Regeering zoude noodzakelijk alleen het despotismus kunnen zijn, en HOBBES zoude gelijk hebben.

Maar nu moet de Staat, door gezag en wetten, zedelijke beginselen, tot behoud van het maatschappelijk leven, omhoog houden, onder menschen, die voor iets beters dan voor dat gezag, die voor zedelijke vrijheid bestemd zijn, en waar-

van elk het onuitwischbaar getuigenis daarvan in zijnen boezem draagt.

Van dáár een antagonismus tusschen het eigenlijk beginsel der werkzaamheid van den Staat, van de wet, en de voorwerpen waarover die werkzaamheid zich uitstrekt: een antagonismus, dat den Staat noodzaakt om, zal hij zich zelven niet onmogelijk maken, het beginsel der zedelijke v r ij h e i d, en daarmede ook o n s beginsel, dat hare voorwaarde uitmaakt, niet alleen te dulden, maar het in zijne rekening op te nemen, het te zijnen nutte, ter bereiking van zijn oogmerk, in werking te doen treden.

Want de Staat kan het niet verloochenen, omdat het, niet alleen een beginsel is der geopenbaarde waarheid, een hoofdstuk der leere van CHRISTUS, maar, juist dáárom, eene l e x n a t u r a e, een in den aard des menschen, als zedelijk wezen, gewortelde natuurtrek. Overal, en in elken kring van niet bloot w e r k t u i g e l ij k e werkzaamheid, is het eeuwig waar, dat vrijheid de voorwaarde sine quâ non is van het edele, schoone en goede, en dáárom ook van het waarlijk wettige; en dat die vrijheid noodzakelijk medebrengt vrijheid tot het onedele, afzichtelijke en kwade, wijl zij anders niet bestaanbaar, niet denkbaar is. Dat is en blijft, zeg ik, w a a r in elken kring van menschelijke bedrijvigheid, uitgezonderd alleen hetgeen volstrekt e v e n g o e d en beter door een werktuig dan door menschenhanden verricht kan worden: — niet, omdat de vrijheid voorwaarde is ook der regelmatige werking van het v e r s t a n d, op zich zelve genomen: integendeel, men kan met waarheid beweren, dat het bloot intellectualismus onderworpen is aan de wet der noodzakelijkheid. Gelijk het

verstand op den eersten trap der kennis gedwongen is te erkennen, dat tweemaal twee v i e r is, en geene vrijheid heeft om het ongerijmde te verkiezen, dat twee maal twee v ij f zij; zoo gaat het op het bloot intellectuëel gebied overal, even als in de logica en de geheele mathematische wetenschap, van de eene schrede tot de volgende, gebonden aan de vorige en door haar onwillekeurig gedwongen, voort. Het wordt langs de geheele keten der in zijnen kring bevatbare denkbeelden, door eene onwederstaanbare macht, van schakel tot schakel, van de eenvoudigste tot de hoogste en laatste voortgedreven, en vindt nergens, op geen enkel punt, v r ijh e i d om zich aan de noodzakelijkheid van zoodanige conclusie, uit zoodanige premissen, te onttrekken. En wanneer PLATO zooveel gewicht heeft gehecht aan de mathematische wetenschappen, die enkel de zuiverste aanwending zijn der kracht van het bloot intellectualismus, dat hij den toegang tot zijne wijsbegeerte voor niemand wilde openen dan die met die wetenschappen genoegzaam bekend was; dan is dat gewis gedeeltelijk wel toe te schrijven aan het gemak en de duidelijkheid harer methode die hij wist te waardeeren; maar toch ook, en wel grootendeels, aan zijne onbekendheid met den aard der z e d e l ij k e v r ij h e i d, welke voor zijne oogen, hoe wonderlijk scherpziende ook, verborgen moest blijven. Want hij kende het Evangelie niet: hetgeen zich dááruit onmiskenbaar verraadt, dat hij zijn beeld van den rechtvaardigen mensch, uit dat van de rechtvaardige Republiek ontleend, door de wet meende te kunnen v o r m e n e n u i t h o u w e n.

Derhalve, nog eens; niet omdat ook de werking van het bloot en op zichzelven staand intellectualisme vrijheid

noodig zoude hebben tot ontwikkeling zijner kracht, vrijheid om het ongerijmde, het dwaze te kiezen, dat in dien kring het kwade is; niet dáárom is vrijheid, in elke sfeer van menschelijke werkzaamheid, de noodwendige voorwaarde van elke krachts-ontwikkeling, maar omdat de mensch niet enkel is een denkend wezen, eene hoedanigheid welke alléén, en op zichzelve staande, hem niet boven de wet der werktuigelijkheid zoude verheffen, maar een zedelijk wezen; niet slechts een wezen, volgens de leer van SCHLEIERMACHER met religieus gevoel voorzien, maar een wezen, dat in het onuitwischbaar bewustzijn dat hij van Gods geslacht is, in zijn geweten, bewustzijn van God en het goddelijke heeft, en daarmede van het zedelijk goed. Dit is zijn zelfbewustzijn, dat dáárom bewustzijn van het eeuwige, onsterfelijke, onzienlijke, reine, edele en schoone is. — In dezen zijnen aanleg, en in dien aanleg alléén, wortelt zijne vrijheid: alleen door de ontwikkeling, het volgen van dien aanleg, komt hij tot vrijheid: — al wat hij buitendien, in wat zin ook, vrijheid noemt, is daarom slechts drogbeeld, en daarom zelfbedrog. Want het denkbeeld van vrijheid sluit alle beperking van haren loop, op welk punt ook, volstrekt uit: vrijheid brengt mede souvereiniteit. En deze souvereiniteit bezit de mensch in zijn geweten, omdat dat geweten bewustzijn is van verwantschap met God. Dat hij zich in dat geweten bewust is van afhankelijkheid van God, van verantwoordelijkheid aan Hem, is geene beperking dier vrijheid, waardoor zij ophouden zoude souverein te zijn: — want de mensch kan God wederstaan en weet het: — maar het

is bewustzijn, dat het hoogste, de volkomenheid van het zedelijk goede waaraan hij deel heeft, in God is, en dat hij zijn deel hebben daaraan aan Hem te danken heeft, en daarom over het gebruik daarvan aan Hem verantwoordelijk is.

Het blijft er dus bij, dat het alleen „de Zoon is, die waarlijk vrij maakt"; en het geweten alleen kan zetel en orgaan dier vrijheid zijn, omdat het alleen voor het oneindige en eeuwige, en alzoo voor onbeperkte zelfbestemming vatbaar is.

En wijl nu dit tot het wezen des menschen behoort, eene eigenschap, die door de zonde wel verduisterd is geworden en van hare kracht beroofd, maar die hij niet zoude hebben kunnen verliezen zonder op te houden mensch te zijn; daarom neemt dit constitutieve bestanddeel zijns wezens aan alle niet bloot werktuigelijke werkzaamheid, die hij verricht, noodzakelijk in meerdere of mindere mate deel. Ja, zelfs de voor bloot werktuigelijken arbeid gemaakte uitzondering kan slechts in betrekkelijken zin worden toegelaten. Zelfs zulk een arbeid, waarin het werktuig volstrekt aan de menschenhand gesubstituëerd kan worden, heeft toch het toezicht des menschen noodig om geregeld zijnen voortgang te kunnen hebben; — en ook de bloot werktuigelijke voortgang van het intellectualismus van premisse tot conclusie, in de mathematische wetenschappen, wordt toch door de zucht om waarheid te vinden geactiveerd; en zij is het die in de verkregen uitkomsten bevrediging vindt.

Het blijft er dus bij, dat de Staat, hoewel orgaan van de wet, en daarmede van de rechtstreeksche tegenstelling

der zedelijke vrijheid, van d w a n g tot het goede, of van betrekkelijke ontneming der mogelijkheid om kwaad te d o e n, evenwel, in tegenspraak met zijn beginsel, overal, in elken kring zijner werkzaamheid, bij elken voetstap, zedelijke vrijheid en haren eisch ontmoet; en genoodzaakt is, òf haar den weg vrij te laten, òf, waar hij, door zijn beginsel, om dat staande te houden, met haar in collisie moet komen, met haar te transigeeren en zich van haar zelve, tot bereiking zijner oogmerken, te bedienen.

Aan de ééne zijde is deze onvermijdelijke noodzakelijkheid de heilige en heilzame en liefderijke stemme Gods, die, te midden der menschelijke pogingen om het menschelijk geluk, in den maatschappelijken even als in elken kring, te bevorderen en te verzekeren, steeds roept, dat dit geluk van al die pogingen, hoe ernstig ook, hoe goed gemeend, het resultaat niet k a n zijn; opdat de menschelijke werkzaamheid leere tot haren oorsprong, tot God terug te keeren, en met Hem aanvangende, met Hem te voleindigen. Het is de stem der Opperste Wijsheid, roepende overluid daarbuiten, verheffende hare stemme op de straten, roepende in 't voorste der woelingen, aan de deuren der poorten sprekende hare redenen in de stad .... „Keert u tot mijne bestraffing! Ziet, ik zal mijnen Geest ulieden overvloediglijk uitstorten, ik zal mijne woorden u bekend maken." (Spr. I, 20, 21, 23).

Daardoor is de wet, ook op Staatsgebied, de tuchtmeester tot CHRISTUS, die éérst vrijmaakt en dán heerscht door de waarheid.

Aan de andere zijde, ligt in de door ons aangeduide tegenspraak tusschen het beginsel van den Staat en dat der

zedelijke vrijheid, de sleutel van zoo menig telkens wederkeerend, en telkens weder schijnbaar vruchteloos voorbijgaand, verschijnsel in den cyclus der omwentelingen van het staatkundig leven. Wat anders, dan de onwederstaanbare en onuitwischbare behoefte aan zedelijke vrijheid, aan zelfbestemming, met hare onvermijdelijke gezellin, de vrijheid tot het kwade, is het, dat de volken gedurig in het harnas jaagt tegen elke staatsmacht, die de tegenspraak tegen haar beginsel wil smoren, door haar het stilzwijgen op te leggen, en overal, door centralisatie, de dwingende actie der wet te substituëeren aan de vrije werking van het individualismus? — En wat is wederom oorzaak, dat dezelfde volken, gelijk in de Fransche revolutie, telkens wederom, zoodra zij de banden van die, onder den vorm van koningschap of aristocratie, despotisch heerschende en haar beginsel eenzijdig drijvende staatsmacht, losgemaakt hebben, niets haastigers te doen weten, dan zich in de armen te werpen van eene dus genoemde heerschappij der w e t, der wet alléén, alsof haar beginsel hier iets anders kan zijn dan ginds, waar zij als de dwang des wils van één of meer personen optreedt; van eene heerschappij die daarom weldra blijkt even centraliseerend, evenzeer alle individualismus verbeurd verklarend te zijn, als het gesloopte staatsgebouw? Zoodat ten slotte alleen de verwonderde vraag overblijft, hoe het toch mag komen, dat men, in plaats van ware vrijheid te vinden, blijkt eene Ixions-wolk omhelsd, zich met ledige utopieën gevoed te hebben? — Ligt hiervan niet wederom de oorzaak in het feit, aan de waarheid der erfzonde een luid getuigenis gevende, dat de onuitwischbare behoefte aan zedelijke vrijheid, hare bevrediging b l ij f t

zoeken in hetgeen haar die bevrediging niet schenken kan, in de wet zelve, zoolang zij zich door ervaring niet tot de overtuiging wil laten leiden, dat die bevrediging alleen te vinden is, bij Hem, die de persoonlijkheid, de zedelijke vrijheid is en geeft?

Vergeten wij evenwel, bij dit tragisch en ontmoedigend tafereel van de lotwisselingen der volken, niet, dat het streven zelve naar het wedervinden van den verloren schat, een edel, een hartverheffend getuigenis is; dat de behoefte aan zedelijke vrijheid, het getuigenis des adels van ons geslacht, levendig blijft, en op den bodem ligt ook van wilde en woeste bewegingen; en, wat meer is, dat de ervaring van gedurige teleurstelling niet geheel verloren gaat, maar in den smeltkroes der ellende geworpen, altijd eenige vruchten draagt. Ook hier moet de graankorrel in den grond vallen en sterven om vrucht te kunnen voortbrengen. Daarom is het wederom niets anders dan onverantwoordelijke miskenning van den eisch der zedelijke vrijheid, van hare voorwaarde, en zulks aan de zijde dergenen die het beter konden weten, wanneer in deze worstelingen der volken, om tot de ware verzoening van gezag en vrijheid door te dringen, niets anders wordt gezien dan revolutionnair beginsel, revolutionnair geweld, goddeloos verzet tegen de machten die van God zijn, schending van het droit divin in het beginsel van non résistance, tot in zijne hoogste macht opgevoerd, om daarover onmeedoogend den staf te breken; en om, onder antirevolutionnaire vlag, het „contre-pied" nemende, het één-

zijdig, de voorwaarde der zedelijke vrijheid met voeten tredend, gezag, in alle kringen, zoowel van de kerk als van den staat, weder over te brengen van de geschrevene w e t op de w e t van eenen van God gezalfden Monarch; alsof daarmede iets ware veranderd of gewonnen!

Neen, aan de ervaring, hoe gering dan ook, door teleurstelling verkregen, blijft, bij al die teleurstelling, nog altijd veel te danken overig: heeft men, bij voorbeeld, de geheele constitutioneele staatsleer en hare poging te danken, om zich, in gedurige worsteling, van alle eenzijdige usurpatie en recht, door het eene beginsel op het andere gepleegd, door het gezag op de vrijheid, en omgekeerd, te zuiveren. Dáárom verdient die staatsleer inderdaad de sympathie van het christelijk geweten; — veel meer, dan eene leer van het gezag die, onder schoone woorden, onder de heerschappij van denkbeelden aan „d e e e r s t e b e g i n s e l e n d e r w e r e l d" ontleend, aan den toestand van voorbereiding van het volk Israël voor het Evangelie, het kwaad, ontstaan door het verkeerd zoeken van ware vrijheid waar zij niet te vinden is, op hare beurt bezweren wil, door besnoeiing van de mogelijkheid van zich in dat zoeken te vergissen. Daarom heeft die constitutioneele staatsleer geen gevaar te vreezen van de zijde van het Evangelische christendom, als ware dit reäctionnair; en het verraadt eene diepe onkunde van zijne beginselen, wanneer men degenen die deze beginselen voorstaan, — omdat zij voor het minder evangelisch gezinde christendom vrij wat meer sympathie gevoelen en betoonen, dan voor hetgeen van het christendom slechts den naam wil, of zelfs niet eens den naam, — onder hetzelfde oordeel begrijpt, dat de

dusgenoemde antirevolutionnaire staatsleer treffen moet: wanneer men het zelfs voor verraad aanziet jegens de vanen gepleegd aan welke men trouw gezworen heeft, wanneer dat Evangelisch christendom niet schroomt die minder evangelisch gezinde richting, waar zij haar op staatsgebied niet volgen kan, oprechtelijk, in het aangezicht, te wederstaan.

Neen, het Evangelie, dat voor den voortgang van het koninkrijk Gods, voor het komen tot ware vrijheid, de voorwaarde stelt van het niet wegnemen van het onkruid van den akker, kan op staatsgebied geen vijand zijn van het dulden, binnen door ware staatswijsheid alleen te stellen grenzen, van een misbruik maken der vrijheid, zonder hetwelk het recht gebruik maken niet mogelijk is; en het onwraakbaarst getuigenis der geschiedenis is dáár, om er het bewijs van te leveren. Waarom heeft het Independentismus in Engeland slechts korten tijd de vruchten der door de revolutie in 1647 verworvene staatkundige vrijheid kunnen plukken? Omdat het zelf den weg voor de restauratie van Karel II gebaand had, door, in schreeuwende tegenspraak met zijn beginsel, met geweld, het toryisme in Staat en Kerk te onderdrukken, en de mogelijkheid tot het terugkeeren tot zijne beginselen te willen afsnijden? En in tegenovergestelden zin, heeft niet de reactie, die wederom de revolutie van 1689 tengevolge had, de schoonste vruchten der staatkundige vrijheid uitgelokt, door op Amerikaanschen bodem aan het Puritanismus gelegenheid te geven om zijne denkbeelden van godsdienstvrijheid tot ontwikkeling te brengen, zonder dáár al dadelijk de verzoeking te ontmoeten, waarvoor de Whigpartij in het moederland weldra wederom bezweek, om aan

de vrijheid tot hetgeen met zijn beginsel in weêrspraak was, met geweld het stilzwijgen op te leggen? — Van die gelukkige, van God alzoo gewilde en geleide omstandigheden, onder welke de vaan der onbeperkte godsdienstige en staatkundige vrijheid op den maagdelijken Noord-Amerikaanschen bodem geplant werd, plukt nog het Amerikaansche constitutionalismus de rijke vruchten: — en het gevaar, waardoor zijne vrijheid tegenwoordig bedreigd wordt, ligt, voor de oogen der gansche wereld, alleen dáárin dat een democratisch drogbeeld der vrijheid, ondersteund door eene te haastige en daarom verkeerd ingelichte christelijke liefde, wederom in de oude dwaling zal vervallen, om aan hetgeen daarmede thans, op dien bodem, het meest rechtstreeks in weêrspraak staat, de slavernij, het recht des levens te betwisten, [1]) om gedood, onmogelijk gemaakt, als onkruid uitgeroeid, niet om door de goede tarwe der christelijke liefde en waarheid overwonnen te worden.

Derhalve nog eens, het kan niet anders, dan dat de Evangelisch-christelijke wereldaanschouwing sympathie gevoele voor al wat in staatkunde en wetgeving getuigenis aflegt voor de waarheid van haar beginsel der vrijheid, geaccepteerd met zijne noodzakelijke voorwaarde, — die de verduistering, als 't ware de donkere keerzijde, is van het glas, om

1) Wij hebben hier een dier moeilijk verstaanbare zinnen, waartoe de aanhoudende lectuur van THUCYDIDES onzen schrijver schijnt gebracht te hebben. Men voege achter „te betwisten" de woorden in „en dien ten gevolge haar te veroordeelen" en leze in plaats van „gedood" „afgeschaft". — Men herinnere zich verder, dat het bovenstaande werd geschreven in 1860, toen Lincoln in Nov. tot president der Vereenigde Staten werd benoemd, en, inderdaad om politieke redenen gewis evenzeer als om andere, de afschaffing der slavernij te voorzien was. V.

spiegel te kunnen zijn, — de vrijheid tot het kwade. Daarom, indien de constitutioneele instellingen, waarvan het wezen medebrengt, dat op elk gebied dat onder haren invloed staat, zelfregeering van het volk door vertegenwoordiging, contrôle door haar op elke regeeringsdaad uitgeoefend, vrijheid van het Parlement, vrijheid der verkiezingen, vrijheid der drukpers, wijde deuren van allerlei misbruik dier vrijheid open moeten blijven, in sommige oogenblikken, waarin dat onmatig gebruik op den voorgrond treedt, gevaar loopen daardoor in de publieke opinie gediscrediteerd te worden; — dan zal dit gevaar allerminst te duchten zijn, van de zijde der voorstanders eener evangelisch christelijke richting. Des te meer is het te bejammeren, dat het getal der zoodanigen in ons vaderland nog uiterst gering is, ja, zich tot zeer enkelen bepaalt, die moed noodig hebben, om, door alle partijen, uit alle mogelijke standpunten behalve dat ééne, miskend en veroordeeld, staande te blijven. Dat is te bejammeren: want het gevaar, waarop ik wees, is van alle de overige zijden, niet gering. Is er g e d u l d noodig, een geduld dat ook op maatschappelijk gebied den verheven naam van g e l o o f verdient, en een werk des g e e s t e s is, om, in volle vertrouwen op de waarheid en kracht van het beginsel, met kalmte, onbevreesd, de werking gade te slaan van buitensporigheden, die wel geschikt zijn om aan die waarheid te doen twijfelen, — dan is dit geduld niet veler deel; — het k a n het deel niet zijn van dezulken, die de waarheid van het beginsel in zijne hoogste macht, op christelijk terrein, eigenlijk in zwakgeloovigheid, niet weten te waardeeren: nog minder van den grooten hoop dergenen, die eigenlijk zonder

éénig beginsel, wel van staatkundige vrijheid den mond vol hebben, maar gedurig met schrik voor de verwezenlijking terugdeinzende van hetgeen zij zelven helpen opbouwen, inderdaad den naam van b e h o u d e n d e p a r t ij verdienen; wijl het niets anders dan b e h o u d e n is, wanneer men, hetgeen met de rechterhand gegeven was, met de linkerhand terug neemt. Maar *ook* niet van dezulken, die geenszins voor de gevolgen van het beginsel der vrijheid terugtreden, integendeel, met ijzeren wil in het doordrijven van het beginsel m e t zijne gevolgen consequent zijn: maar die, zoodra het door hunnen arm schijnt gezegevierd te hebben, die zege in eene nederlaag omkeeren, door van hunne overmacht misbruik te maken, om op hunne beurt, de vrijheid van al wat hun tegenstand durft bieden, verbeurd te verklaren. — Dat weet men van hen; dat heeft de ondervinding zoo dikwijls van hen bewezen: bij voorbeeld, wanneer de revolutie aan het despotisme van het koningschap in het niet eerbiedigen van den regel „res judicata pro veritate habetur" terstond substituëerde het despotisme van de wet, dat geen misbruik der vrijheid in hare interpretatie, in de rechtspraak, dulden wil: — en omdat men dat van hen weet, dáárom zijn zij, nog minder dan alle anderen, betrouwbaar om het crediet van het beginsel, hetwelk dat is der constitutioneele staats-instellingen, staande te houden. „Mieux vaut" zoo denkt men van hen, „mieux vaut un sage ennemi!" — De schoonste en edelste zaken gaan gewoonlijk verloren, niet door den haat harer vijanden, maar door de verkeerde, onverstandige, zelfzuchtige liefde harer vrienden. En méér dan onverstand, z e l f z u c h t, l e u g e n is het, de zaak der vrijheid tot

het goede, met haren noodzakelijken aanhang van vrijheid tot het misbruik voor te staan, zoolang het den strijd geldt tegen eene macht die aan eigen denkbeeld omtrent het goede geene ruimte genoeg wil laten; — maar zelf die zaak der vrijheid te verloochenen, zoodra dat eigen denkbeeld zich naakt aan zijne verdediging alléén door de waarheid ziet prijs gegeven. Het zijn evenmin, op staatkundig gebied, zulke vrienden van de constitutioneele instellingen, die haar bestaan zullen verzekeren, door haar in de algemeene achting en het algemeen vertrouwen wortel te doen vatten, en ze tegen de moedeloosheid der teleurstellingen te beveiligen, — als het in de geschiedenis der christelijke kerk hare ware vrienden zijn geweest, die reeds in de eerste dagen harer kindsheid, de zaak der gewetensvrijheid bij de Romeinsche keizers met edele geestdrift voor zulk eene schoone zaak wisten te bepleiten, maar in haren eigen boezem de gewetensvrijheid, ook tot ketterij, niet willen dulden.

Indien deze opmerkingen juist zijn, indien zij zich aan het gezond verstand des gewetens aanbevelen, niet als machtspreuken, maar als waarheden die den toets, beide der redeneering en der ervaring, kunnen doorstaan: — dan wordt het, dunkt mij, een der belangrijkste onderwerpen waarmede de staatwetenschap zich kan bezighouden, te onderzoeken op wat wijze de tegenspraak behoort te worden opgelost, die, gelijk wij zagen, bestaat tusschen het eigenlijk beginsel van alle staatsmacht, als vertegenwoordigende de wet, het eischend, gebiedend, dwingend, en daarmede vrijheid ontnemend

gezag, en het beginsel der zedelijke vrijheid, dat die Staatsmacht, voor haar bestaan, voor hare juiste werking, voor de bereiking van haar oogmerk niet ontberen en daarom niet verloochenen kan.

Ja, bedenken wij het wel, dan schijnt wel, juist in de gelukkige conciliatie dier twee strijdige beginselen, het eigenlijk van God gewilde doel van den staat, de ware staatswijsheid, en door haar de krachtigste bevordering van het volksgeluk te liggen, wanneer niet het eene aan het andere opgeofferd wordt; niet de eerbiediging van het recht van het individualismus overslaat tot een laf hartig dulden van een misbruik maken der vrijheid dat het algemeen welzijn krenkt; en wederom niet, het algemeen belang de vrije werking en het individualismus, ook tot misbruik, zóó zeer beperkt en besnoeit, dat zijne krachtsontwikkeling, ten nutte van allen, daardoor te zeer belemmerd, ja, gedood wordt.

Dat deze Staatswijsheid, gelijk alle wijsheid, zich niet in vaststaande regelen en voorschriften laat stereotypeeren, geen onderwerp van c o d i f i c a t i e, dat groote woord van onzen tijd, kan uitmaken, ligt in den aard der zaak. Want de beoordeeling der mate van ruimte, die aan de vrijheid, aan het individualismus, aan de mogelijkheid van misbruik k a n gelaten worden, zonder de vrijheid en welvaart en rust van allen, met één woord, het algemeen belang te zeer in de waagschaal te stellen, — hangt volstrekt af van duizenderlei omstandigheden van tijd en gelegenheid, die de staatsman niet in zijne macht heeft, maar die hij geroepen is, met een scherpen blik te onderscheiden, en met die c h r i s t e l ij k e waarheidsliefde, welke de zedelijke waarborg is tegen partijzucht,

vooroordeel, bekrompenheid, lichtvaardigheid, op hare juiste waarde te schatten. Dat springt zóó zeer in het oog, dat men geneigd zoude kunnen zijn, af te zien van elke meer nauwkeurige afteekening der grenzen tusschen waarheid en leugen op dit gebied, en zich te vergenoegen met den staatsman toe te roepen: „Wees wijs, wees eerlijk, wees verstandig, wees met één woord, een C h r i s t e n!" want dàt is het waartoe het christendom, ook op staatsgebied, dienen moet, niet om begrippen omtrent het christendom, door de staatsmacht, als de éénige ware, als de eenige voor den staat goede en nuttige te doen stempelen: — en dat is de, in den waren zin des woords, c h r i s t e l ij k e staat, waarin zijne roeping, (om, naar Gods wil de bewaarder te zijn eener tucht, onder wier bescherming zedelijke vrijheid tot zelfbewustzijn komen en zich ontwikkelen kunne,) met wijsheid wordt begrepen en met eerlijke getrouwheid vervuld. (1)

(1) Ik citeer hier met blijdschap, schoon niet zonder voorbehoud ten opzichte van het laatste gedeelte, eene krachtige plaats uit BAUMGARTEN's „C h r i s t l i c h e S e l b s t g e s p r á c h e", waar hij over de beteekenis van het kruis handelt, p. 170. „Auch hier spielt die Phantasie des christlichen Staates ihre traurige Rolle. Schon seit lange ist es der Kampf um die öffentlichen Interessen, welcher die Geister bewegt und spaltet und die menschliche Gesellschaft zerrüttet; auf diesem Kampfplatz offenbaret sich am kundbarsten und handgreiflichsten die sittliche Gestalt der Welt, hier zeigt sich am deutlichsten, was noch an Spuren göttlicher Schöpfung übrig ist, und wie weit das Verderben vorgedrungen ist. Wenn das Christenthum nicht eine Schule, nicht eine Sekte oder ein Conventikel ist, sondern, wie es sich dessen rühmt, einen Weltberuf hat, so muss es auch die Kraft, die Einsicht und den Muth besitzen, auf diesem Gebiete der öffentlichen Bewegung und Entzweiung seinen heiligenden und beseeligenden Einfluss geltend zu machen. Und wie dankbar würden alle Besseren, mögen sie nun zu den Machtinhabern oder zu den Unterthanen, mögen sie zu der herrschenden oder zu der unterdrückten Partei gehören,

Intusschen, tusschen het condificeeren dezer staatswijsheid en den wanhoop om hare toepassing op de verschillende onderwerpen der staatszorg tot klare begrippen te brengen, ligt een middelweg. Althans het komt mij voor, dat het niet volstrekt onmogelijk moet wezen, zich rekenschap te geven van de uitgestrektheid van invloed, die aan de beide, recht erkende en gewaardeerde beginselen der w e t of

---

wie dankbar würden alle Besseren es anerkennen, wenn diejenigen, welche auf der Höhe des Glaubens stehen, ihre Stimme, die sich dadurch, dass sie frei ist von der Parteileidenschaft, jedem Gewissen als eine himmlische ausweist, mit Kraft und Nachdruck erheben wollten! Einer solchen Stimme würde auch der stolze Herrscher, dem es allzu schwer wird, die Forderung des Rechtes, so lange sie nicht ohne Beimischung des Trotzes aufgestellt wird, zu würdigen, einer solchen Stimme vom Himmel würde er sein Ohr nicht leicht verschliessen und auch die aufgeregte Menge, wenn sie diejenigen zu hören bekäme, von denen sie weiss, dass sie ohne Furcht und ohne Tadel sind, dass sie eben so gut nach oben wie nach unten die Wahrheit vertreten, sie würde in vielen Fällen geneigt sein, ihre wogenden Fluten zu besänftigen und es würden die Einsichtsvolleren in ihrer Mitte die Oberhand gewinnen. Aber nichts von diesem so dringend nöthigen, heilsamen Einfluss des christlichen Glaubens ist zu spüren. Man bildet sich ein, der Staat sei christlich, und so wird das durch die jedesmalige höchste Staatgewalt Bestehende und durch dieselbe Geschehende im Namen des Glaubens sanctionirt. Man stellt das Licht unter Scheffel und macht das Salz dumm. Auf diesem Wege kommt man endlich dahin, dass man die höchste Gewalt an die Stelle des Jehovah Zebaoth setzt und das erste Gebot des alten Katechismus wird in dem Katechismus dieser modernen Gläubigkeit auf den Staat bezogen. Man will sich dieses zwar nich gestehen, denn man nimmt immer den Gewissensfall aus, aber man merkt nicht, dass man sich innerlich längst so gestellt hat, dass dieser Fall gar nicht eintreten kann. Auf diese Art ist man freilich so eingerichtet, dass man niemals an den Punkt gelangt, den Christus in seinem grossen Wort vom Kreuz für alle Gläubigen bezeichnet hat. Denn wie können diese ihr Kreuz nehmen und tragen, da sie auf ihrem Wege nie ein Kreuz vorfinden werden? Denn das Kreuz, von dem Christus redet, ist immer nur da vorhanden, wo die höchsten Mächte, denen der äussere Bestand der Menschen und der Dinge untergeben ist, mit der Geltendmachung des Glaubens in Conflict kom-

des gezags, en der vrijheid op een bepaald tijdstip, bij een volk dat ons bekend is, in verschillende onderwerpen moet worden toegekend. Immers, indien het niet zeer moeielijk is de kritiek eener volksgeschiedenis alzoo in te stellen, dat wij — hetgeen de eigenlijke trek is van de philosophie der geschiedenis — nagaan, in welk opzicht, de miskenning of rechte toepassing der beginselen van gezag en vrijheid, op de lotgevallen eener natie invloed heeft uitgeoefend; dan kan het evenzeer mogelijk zijn, aan de hand der ervaring, te onderzoeken, welke de eischen zijn, onder veranderde of dergelijke omstandigheden van den tijd dien wij beleven, van de juiste toepassing derzelfde beginselen, bijvoorbeeld op den Regeeringsvorm, op de burgerlijke- en strafwetgeving, op de staathuishoudkunde, op de politie-zorg, de betrekking tusschen staat en kerk bij een gegeven volk.

Misschien zoude een vluchtig doorloopen van die verschillende onderwerpen, met het oog op de groote tegenstelling die wij hier bedoelen, en die zich overal en telkens weder op nieuw voordoet, althans het bewijs kunnen leveren, dat zoodanig onderzoek, uit dit bepaalde oogpunt, namelijk der vraag, wat, in elk dier onderwerpen, aan het beginsel van

---

men, und danu gegen die äussere Wirklichkeit des Glaubens diese ihre Gewalt aufbieten. Dahin kann es nun mit jenen Allgehorsamen und Allfriedfertigen niemals kommen. Sie halten ihren äussern Bestand für einen solchen unbedingten Segen der Welt, dass ihnen die Pflicht des Gehorsams gegen Gott glücklicherweise immer mit der Pflicht der Selbsterhaltung zusammenfällt!"

Mijn omtrent dit laatste gedeelte gemaakt voorbehoud lost zich op in de opmerking, dat het hier geldt partijen, welken het gelukt is, het droombeeld van den christelijken staat heerschende te maken: niet dezulken, welke dat wel zouden willen, maar niet kunnen doen.

het gezag, wat aan dat der vrijheid kan worden toegegeven, niet onmogelijk is: zonder dat men daarmede zich nog aan eene, ook slechts eenigermate, volledige behandeling van zulke gewichtige vragen zoude willen wagen.

Allereerst zouden die beide beginselen, van welker onderlinge verhouding en samenwerking op staatsgebied hier sprake is, recht erkend, duidelijk geformuleerd moeten worden, om daaruit eenige hoofdregelen af te leiden, die bij de beoordeeling van hunne mogelijke draagwijdte, in de verschillende onderwerpen van staatsbelang die wij opnoemden, tot richtsnoer zouden kunnen verstrekken.

Laat ons beproeven onze denkbeelden omtrent zulk eenen arbeid duidelijk te maken.

Uit welk oogpunt, zoude ik eerst vragen, moet de verhouding tusschen de twee beginselen van wet, (gezag, noodzakelijkheid, inkorting ja ontneming der vrijheid ten behoeve van het algemeen belang,) en van het individualisme, van de vrijheid, tot het kwade zoowel als tot het goede, op maatschappelijk gebied beschouwd worden? Is dat eene verhouding van onoplosbare, onverzoenlijke tegenspraak, zoodat men met beide te doen hebbende, geen van beide kunnende wegcijferen, het alleen de vraag blijft, waar en tot hoeverre het eene voor het andere, dat deszelfs plaats daar geheel inneemt, moet zwichten?

Ik zoude meenen, dat dit denkbeeld niet het volkomen juiste zoude zijn.

Eigenlijk kan hier, wel beschouwd, alleen sprake zijn van

de verhouding die tusschen den r e g e l en de u i t z o n d e r i n g bestaat; — eene verhouding die niet is die eener onverzoenlijke vijandschap, — immers „exceptio f i r m a t regulam" — de uitzondering b e s t r ij d t den regel niet, heft hem niet op, maar maakt hem mogelijk, — maar veeleer die van een bondgenootschap, waarbij de regel van zijne gestrengheid iets afstaat, omdat de actuëele toestand der zaken, welke hij beheerschen moet, die gestrengheid zijner toepassing onmogelijk maakt, waarbij de regel dan concessieën maakt, en die concessieën hare roeping, van aan den regel dienstbaar te zijn, en zelve geen regel te willen zijn, niet uit het oog verliezen.

De regel is dunkt mij, op Staatsgebied, ontegenzeggelijk, de v r ij h e i d: de vrijheid met hare onmisbare voorwaarde der mogelijkheid om eene slechte keuze te doen. Dat is de regel; want daartoe is de mensch, als zedelijk wezen geroepen: en wijl de maatschappij, de Staat, geen op zich zelf staand wezen is, afgescheiden van de individu's waaruit hij is samengesteld, maar eene verzameling van individu's, wier samenzijn gemeenschappelijke regeling hunner betrekkingen tot elkander noodig maakt, en die daartoe de juris fictio eener v e r p e r s o o n l ij k i n g, eener verheffing tot eene p e r s o n a m o r a l i s behoeft; zoo moet hetgeen regel is voor het individu, v r ij h e i d, omdat het daartoe geroepen is, ook regel zijn voor den Staat.

Maar nu is de feitelijke toestand deze, dat de individu's, door duizenderlei omstandigheden van geslacht, leeftijd, karakter, mate van verstandelijke en vooral zedelijke ontwikkeling, in meerdere of mindere mate, onvatbaar zijn om eene waarlijk vrije

keuze tusschen het goede en kwade te doen, en dáárom het kwade kiezen; met andere woorden, dat zij zich in eenen toestand van werktuigelijkheid bevinden, welke het werkelijk gebruik maken van hunne gewetensvrijheid afsnijdt; — en waaraan die vrijheid, om eene keuze te doen, en ook het kwade te verkiezen niet kan worden aangeboden; — wijl, dóór die werktuigelijkheid, de kracht ontbreekt, om, waar ook het goede verkieslijk zoude schijnen, hetgeen het individu overeenkomstig de zedelijke natuur des menschen doen moet, de zijde van dat goede werkelijk op te gaan.

Dat is in meerdere of mindere mate de feitelijke toestand der individu's, waaruit de maatschappij, de Staat, is samengesteld. Ik onderzoek nu hier niet de oorzaak van dien toestand: ik constateer denzelven alleen.

Die feitelijke toestand nu, maakt, dat is duidelijk, de onvoorwaardelijke toepassing van den regel: de vrijheid, op de maatschappij, de samenleving der individu's, den Staat, onmogelijk; wijl voor die toepassing natuurlijk die samenleving een bellum omnium contra omnes, de rechtstreeksche tegenstelling van samenleving, zoude zijn.

Van dáár de uitzondering: de ontneming, de beperking, de slechts trapsgewijze en voorwaardelijke toekenning der vrijheid: de wet, het gezag, de heerschappij der noodzakelijkheid tot hetgeen voor de mogelijkheid der samenleving noodig is.

Maar deze uitzondering, wel verre van met den regel, de zedelijke vrijheid, in strijd te zijn, is haar krachtigste bondgenoot, het van God zelven verordende middel, om haar tot stand te brengen, door voor haar den weg te banen. Want

ook de wet, het gezag, de maatschappelijke orde, rust geheel op dezelfde zedelijke beginselen en grondslagen, die tot het gebied des geestes, der zedelijke vijheid behooren: en het onderscheid is alleen hierin gelegen, dat de wet, het gezag, de uitzondering alleen kan voorbereiden hetzelfde, dat [1]) alleen aan de vrijheid, den geest, den regel ter verwezenlijking is opgedragen.

Zie daar derhalve de grond der rechte verhouding tusschen onze twee beginselen. De vrijheid, het individualisme — regel: de wet, de Staat, het algemeen belang der samenleving en hare dwang opleggende eischen — uitzondering.

De Staat is dus de toestand van de uitzondering, van het gezag, van de wet: en die uitzondering is, dáárom, ook zijn eigenlijk beginsel: waaruit volgt, gelijk wij vroeger opmerkten, dat het beginsel dezer levensfeer niet kan zijn dat der vrijheid, des Christendoms; maar de Staat is toestand van uitzondering, om tot het mogelijk maken van den regel, van den normalen toestand, dien der vrijheid, dienstbaar te zijn: en toestand van uitzondering — ten behoeve van menschen die allen tot zedelijke vrijheid bestemd zijn en daarvoor het orgaan bezitten.

Indien deze πρῶτα juist zijn, en ik geloof dat te mogen beweren, dan vloeien daaruit al dadelijk eenige, voor het onderwerp dat ons hier bezig houdt, gewichtige gevolgtrekkingen voort.

Want vooreerst, is de Staat, de wet, eene (door den

1) Duidelijker wordt de zin als men leest in plaats van *„hetzelfde dat,"* *datgene wat.* (V.)

feitelijken toestand van onvatbaarheid der individu's voor het beginsel der vrijheid, zooveel de samenleving (1) betreft) gebodene uitzondering op het beginsel der vrijheid; dan kan de oorsprong van dien Staat en van zijn regt niet gelegen zijn in een Contrat Social, waarbij de individu's, als voorwaarde hunner intrede in het maatschappelijk verband, afstand doen van een gedeelte hunner individueele vrijheid. Dat denkbeeld moet geheel ter zijde worden gesteld; — want, integendeel, omdat de individu's onvatbaar zijn voor het gebruik der vrijheid waartoe ze zijn geroepen, en daardoor ook onvatbaar om van dat gebruik afstand te doen, daarom moet hun, bij hunne intrede in het maatschappelijk verband, die evenmin aan hunne keuze wordt overgelaten, ten aanzien hunner betrekking tot dat verband, eene betrekkelijke substitutie van gezag aan de vrijheid worden opgelegd.

---

(1) Ik moet op deze bepaling, voor zoover de samenleving betreft, hier nog bijzonder aandringen; want daardoor wordt een nieuwe en zeer noodzakelijke grens voor den werkkring van den Staat gesteld. Het oogmerk van den Staat is niet, door het gezag, eenen toestand van uitzondering daar te stellen, voor elken kring des menschelijken levens, waarin, door de zonde, onvatbaarheid bestaat voor ware vrijheid: — maar alléén, voor dien kring, waarin de mensch met den hem vreemden evenmensch door duizenderlei banden en behoeften des gezelligen levens in aanraking komt. Daarom kan de Staat geen gezag uitoefenen ter wegbereiding van ware vrijheid, b. v. in den kring van het geheel individuëele leven, van het huisgezin, van de vaderlijke macht, dàn, voor zoover de handhaving van het gezag in die kringen, met eigen hulpmiddelen, te kort schiet, en den sterken arm van den Staat daarom noodig heeft. De Staat kan en mag in die kringen niet meer doen dan dát; ómdat in dezelve buiten hem, door Gods ordening, een gezag bestaat ter voorziening in den toestand van onvatbaarheid voor vrijheid bestemd.

Zoo is b.v. de Staat wèl bevoegd en geroepen, om den mensch, die, door zinsverbijstering of ook door zedelijke oorzaken, ten eenenmale buiten staat is om van

Hieruit volgt, dat er voor de volken nimmer, op revolutionnaire wijze, door een ontzettend misverstand, sprake kan wezen van eene herneming van bij het Contrat Social in te ruime mate afgestane onverjaarbare rechten van den mensch; maar alleen van eene opleiding dóór de uitzondering, dóór de wet, tot het kunnen gebruik maken van de vrijheid waartoe zij geroepen zijn.

In dien zin moet gelden de diepzinnige spreuk van TACITUS, dat wij „legum servi" zijn „ut liberi esse possimus", hetgeen niet zeggen wil: dat wij, om de slavernij der menschen te ontgaan, ons onder de slavernij van steenen tafelen of perkamenten en documenten van papier hebben te begeven: maar, dat de weg tot burgerlijke, even als tot zedelijke, vrijheid loopt door het gezag, en de, zij het ook aanvankelijk werktuigelijke, gehoorzaamheid daaraan.

Zóó verre is het er dus van daan, dat die burgerlijke vrijheid het resultaat zoude zijn eener opoffering, bij sociale overeenkomst, van een aanmerkelijk gedeelte der natuurlijke vrijheid; dat deze natuurlijke vrijheid, welke de zedelijke en

---

eenige vrijheid gebruik te maken, onder curateele te stellen, of zelfs te doen opsluiten, in zijn eigen belang en dat der samenleving. Maar hij is niet bevoegd iemand te beletten door onzedelijkheid of buitensporigheden, zijn leven, zijne gezondheid, zijn fortuin te verliezen.

Zoo kan de Staat de vaderlijke macht wel door gestrenge maatregelen te hulp komen, waar zij tot bedwang van kinderlijke ongehoorzaamheid te kort schiet; maar zij kan de taak van de vaderlijke macht, om door tucht tot ware vrijheid op te leiden, niet overnemen.

Deze onderscheiding is in dit onderwerp van groot gewicht en zij zal ons, waarschijnlijk, meer dan eenmaal, te stade moeten komen.

burgerlijke is, alleen de vrucht kan zijn van eene opleiding daartoe, door opgelegd gezag. (1)

En dit leidt ons tot de tweede opmerking, dat, indien op maatschappelijk, even als op zedelijk of religieus gebied — want dat is hetzelfde — het gezag, de wet, is uitzondering, dienende tot bevestiging van den regel; dat régime der wet zich zelven nooit anders heeft te beschouwen, dan, deels als surrogaat der vrijheid, om in den toestand van onvatbaarheid voor de vrijheid te voorzien, deels als bondgenoote, om niet te zeggen handlangster, dier vrijheid om voor haar den weg te banen, steeds het oog onwrikbaar gevestigd houdende op die vrijheid als zijn doel, niet als zijn, hem aangewezen, werkkring.

Ten eenenmale vreemd is het daarom aan de roeping van het gezag der wet, als uitzondering, (welke roeping zij nimmer uit het oog mag verliezen,) zoowèl, de vrijheid zelve te willen beheerschen, in de onderwerpen waarin aan haar ruimte gelaten kan worden, of welke uit hunnen aard alleen voor behandeling door de vrijheid vatbaar zijn, àls de vrijheid zelve te willen voortbrengen.

---

(1) Hetgeen ik hier beweer, is geenszins in strijd met hetgeen ik elders over het Contrat Social (Christelijke Tijdvragen No. V, p. 42 v.v.) in het midden heb gebracht. Want, hoewel het waar is, dat gelijk hier wordt opgemerkt, de Staat, als toestand van uitzondering, het gevolg is van noodzakelijkheid, waarvan de oorzaak is, onvatbaarheid voor vrijheid door de zonde; zoo blijft het toch ook aan de andere zijde waar, dat in het accepteeren dezer noodzakelijkheid, door den mensch, zoodra hem van dat accepteeren of niet accepteeren de keuze wordt voorgesteld, iets contractueels ligt opgesloten; dat wederom van bestemming tot vrijheid getuigt.

Want, hoewel het gezag, op maatschappelijk gebied de Staatsmacht of de wet, geroepen is, gelijk wij zagen, om voor de vrijheid d e n w e g t e b e r e i d e n, door, provisioneel, de „tutela" te zijn „eorum qui se per se ipsos tuëri nequeunt" — kan het, als u i t z o n d e r i n g, onmogelijk doen wat des r e g e l s is; wijl het, zonder zich zelve op te heffen, zonder contradictio in terminis, niet kan zijn de „tutela eorum qui se per se ipsos tueri p o s s u n t", en die het daarom ook m o e t e n doen, die daarom aan zich zelven m o e t e n overgelaten worden, op hunne eigen verantwoordelijkheid, en op het gevaar af van zich zelven te doen verloren gaan.

En deze opmerking, hoe eenvoudig ook, is in het onderwerp, dat ons bezig houdt, van de wijd uitgestrektste, gewichtigste beteekenis.

Daarin ligt, aan de eene zijde, de reden waarom het Christendom, of met andere woorden, de vertegenwoordigster en draagster daarvan, de c h r i s t e l i j k e k e r k, nooit, onder geen voorwendsel, met of zonder toestemming van den Staat, zich zelve mag vereenzelvigen met den Staat: omdat het Christendom, het Evangelie, bij uitnemendheid is het gebied van de religieus z e d e l i j k e, en, in verband daarmede, ook van i n t e l l e c t u ë e l e en b u r g e r l i j k e, met één woord van a l l e vrijheid: wijl v r i j h e i d, wij zagen het vroeger, een z e d e l i j k denkbeeld is, tot de zedelijke natuur des menschen, tot zijne zelfstandige persoonlijkheid, en daarom tot elke krachtsontwikkeling die van haar uitgaat behoorende: — en dáárin ligt, aan de andere zijde, de reden, waarom de Staat het Christendom, als het gebied der hoogste vrijheid, en mitsdien als een onderwerp, dat voor beheersching door ge-

zag ten eenenmale onvatbaar is, geheel, volstrekt buiten zijnen invloed en werkkring behoort te laten.

Dat is het beginsel der g e w e t e n s v r ij h e i d, waarop van geen van beide zijden, noch van die van den r e g e l, (de vrijheid, het Christendom,) nog van die der u i t z o n d e r i n g, (den Staat, de wet,) onder welk voorwendsel ook, inbreuk mag worden gemaakt: omdat elke inbreuk daarop de invoering is, op elks gebied, van een daaraan vreemd, daarmede strijdig beginsel.

Daarom mag het Christendom, het Evangelie, de kerk van CHRISTUS, zijne hulp, zijnen steun, zijne verdediging, de middelen tot zijne uitbreiding en bloei, nimmer gaan zoeken bij de u i t z o n d e r i n g, den Staat, en den sterken arm des gezags: vooràl niet, om bij den Staat medeplichtigheid te gaan vragen tot het misdadig bedrijf van het opheffen der voorwaarde van haar eigen bestaan en wezen, van de vrijheid, door het wegnemen der mogelijkheid van in haren boezem hare vrijheid te misbruiken, om kettersch, om onchristelijk te zijn: (1) — waarmede in 't geheel niet gezegd wordt dat het Christendom, als kerk, als z e d e l ij k p e r s o o n in de maatschappij, van den Staat dezelfde bescherming van personen en eigendommen tegen geweld en onrecht niet zoude mogen reclameeren, tot het waarborgen waarvan de Staat is ingericht.

---

(1) Het is hier de plaats niet, om de zooveel besproken en zoo moeielijke vraag te behandelen, welke, in den boezem der christelijke kerk zelve, de verhouding moet zijn tusschen het beginsel de vrijheid en dat van het gezag. Eenige opmerkingen mag ik mij evenwel hier veroorloven.

Vooreerst, is het duidelijk, dat de moeielijkheid van dit onderwerp vooral dáár-

Maar daarom mag wederkeerig de Staat nimmer twee verplichtingen uit het oog verliezen, die uit zijne roeping

---

aan is toe te schrijven, dat men geen scherp genoeg onderscheid maakt tusschen het hier heerschende en het eene ondergeschikte plaats bekleedende, als alleen door de noodzakelijkheid van eenen onvolkomen toestand geboden, beginsel.

Ten andere, is eene nieuwe oorzaak van verwarring hierin gelegen, dat men zich niet klaar genoeg rekenschap geeft van de grenzen, binnen welke dat ondergeschikt beginsel beperkt moet blijven, om niet, verder gaande dan zijne roeping, de werking van het heerschende beginsel te belemmeren, ja, onmogelijk te maken, door in zijne plaats te treden.

Het heerschend beginsel, de regel, kan, in de christelijke kerk, in elken bijzonderen kring of gemeente, waar de gezamenlijkheid die christelijke kerk hier op aarde uitmaakt, onmogelijk iets anders zijn, dan het beginsel der vrijheid. Ik acht het onnoodig dit te betoogen. Het Christendom is, in zijn wezen, het zijn en blijven in CHRISTUS, dat is, in zijn woord, als zijn discipel. En de Heer heeft gezegd, dat, indien wij op die wijze, de éénige ware christenen zijn, de vrucht, en het kenmerk daarvan zal zijn, dat wij de waarheid zullen kennen en dat de waarheid, dat de Zoon, ons waarlijk vrij zal maken. (Joh. VIII: 31, 32, 35.) En PAULUS roept, geheel in overeenstemming hiermede, aan de gemeente in Galatië, en daarmede aan de geheele christelijke kerk toe: „Gij zijt tot vrijheid geroepen, broeders!" Gal. V. 13.)

Maar de kerk van CHRISTUS bestaat hier op aarde, feitelijk, òf uit discipelen, die nog slechts in meerdere of mindere mate door de waarheid vrij gemaakt, geestelijk zijn, òf uit menschen, die wel discipelen heeten, maar het nog niet in waarheid zijn.

Van daar, dat de kerk van CHRISTUS onmogelijk door haar heerschend beginsel, door de vrijheid, door den Geest alleen, staande kan blijven, en dat zij, om het vleesch, dat in haar nog is, in bedwang te houden, opdat het niet geheel de overhand neme, niet volstaan kan, met de wapenen des geestes, die alleen over dat vleesch de overwinning kunnen behalen, maar, in eene ondergeschikte plaats, als bij provisie, de toepassing van het beginsel van gezag noodig heeft.

Maar nu mag dat beginsel van gezag zijne grenzen niet te buiten gaan, door de handen uit te strekken naar hetgeen nimmer uit den aard der zaak tot zijne bevoegdheid kan behooren. Het is tijdelijk noodig, naast en in ondergeschiktheid aan het beginsel der vrijheid. Maar het kan, zonder dat beginsel uit te drijven, te dooden, zich niet in zijne plaats stellen.

als uitzondering, tegenover het gebied van den regel, van de vrijheid, hier des gewetens, voortvloeien.

Dat doet het, wanneer het aan de éénheid des geestes, die, in de kerk van CHRISTUS, door de liefde de band der volkomenheid moet zijn tusschen zijne ware discipelen, substituëert eene valsche eenvormigheid van verstandelijk begrip der christelijke waarheid of waarheden, de éénheid van het intellectualismus aan die des Geestes, of van het, met God door CHRISTUS, in zijne normale gemeenschap hersteld geweten. Dat is, de valsche formulier-eenheid.

Wanneer het beginsel van gezag, in de kerk van CHRISTUS, na deze substitutie, welke alleen werk van dat gezag kan zijn, nu weder consequent voortgaat, en deze valsche intellectualistische eenheid ook wil handhaven, door een bindend gezag aan zijne formulieren van eenheid toe te kennen, hetwelk leiden moet, als ultima ratio, tot het uitwerpen uit de kerk dergenen, die op meer of min ergerlijke wijze op dat gezag inbreuk maken: — dan doodt het aldus werkzame beginsel van het gezag het beginsel der vrijheid, dat in de kerk van CHRISTUS het heerschende, het levensbeginsel blijven moet, door zich in zijne plaats te stellen.

Dat doet het, door zich, onder den dekmantel van zijn intellectualismus, dat voor beheersching door gezag alleszins vatbaar is, eene macht toe te kennen over hetgeen daarvoor volstrekt onvatbaar is, over het geweten, dat de zetel is der ware, en daarom souvereine, alleen van God releveerende en daarom alle gezag uitsluitende, vrijheid.

Gewetens-eenheid tusschen meerdere gezamenlijk gezinden, individuëel zelfbewustzijn van herstelde gemeenschap met God door CHRISTUS, is de eenheid des geestes, die de grondslag is van het verband tusschen het individu en de gezamenlijkheid, de gemeente.

Maar de waarheid, de echtheid, de werkelijkheid, de wezenlijkheid van dit individuëel bewustzijn, is, juist omdat het tot het geheim der individualiteit behoort, een feit, dat voor menschelijke waardeering alleen approximatief vatbaar is, door zijne openbaringen naar buiten, door, altijd eenigermate bedriegelijk blijvende, woorden en daden.

Wanneer nu het beginsel van het gezag, om storende tweespalt in de kerk van CHRISTUS tegen te gaan, dat is, om in het gebrek van eenheid des geestes te voorzien, het onmogelijke niet kunnende doen, namelijk, de waarheid van de eenheid des geestes met zekerheid te constateeren, — eene andere, eene valsche

Vooréérst, de verplichting, om elke verzoeking te wederstaan, om dat gebied te betreden, ten einde dáár zijn

---

eenheid, die des begrips, daaraan substituëert, om dát te constateeren en te beheerschen, dan springt het in het oog, dat het den waren grondslag der eenheid in de kerk van CHRISTUS omverwerpt, van zijne kracht berooft, neutraliseert, doodt.

Dat doet het in de feitelijke kerk van CHRISTUS noodzakelijk beginsel van gezag niet, wanneer het, ongewaardeerd latende hetgeen voor geene waardeering vatbaar is, namelijk de waarheid in het inwendig vrij gemaakt zijn door den Zoon, alleen tegen daden reageert, om die te bedwingen of voor te komen, die de éénheid der kerk van CHRISTUS storen en in de waagschaal stellen: — daden, die. hetzij zij werkelijk openbaringen zijn van eene leugenachtig voorgewende, niet werkelijk herstelde gemeenschap met God door CHRISTUS, hetgeen zij kunnen zijn, hetzij zij slechts zijn vruchten van het tijdelijk de overhand genomen hebbende vleesch in de discipelen van CHRISTUS, in elk geval niet zijn vruchten des geestes, — die het bestaan der kerk zelf aantasten, hetzij door in haren boezem de beoefening der ware eenheid onmogelijk te maken, hetzij door haar, in het oog der wereld, hare eer, om eene werkplaats des geestes te zijn, te ontnemen.

Dan neemt het gezag in de kerk van CHRISTUS het haar alleen toekomende karakter van kerkelijke tucht aan, die hare werkzaamheid, hetzij preventief, door kerkordeningen en kerkreglementen, hetzij ook repressief, door disciplinaire middelen en eindelijk, als ultima ratio, door excommunicatie, in oefening brengt.

Dat deze onderscheiding tusschen geoorloofde en ongeoorloofde, met het wezen des christendoms strijdige, werking in het beginsel des gezags in de kerk van CHRISTUS, in de waarheid der zaken gegrond is, blijkt, a posteriori, hieruit, dat niemand, ook niet de felste voorstander der toepassing, in het beginsel van gezag tot verkrijging eener intellectualistische eenheid, het feit kan tegenspreken, dat men, aan de ééne zijde, in die intellectualistische zijde, dat is, in leer-rechtzinnigheid, onberispelijk kan zijn, en toch uitgesloten van de ware, herstelde gemeenschap met God door CHRISTUS: en, wederkeerig, aan de andere zijde, dat men, een waar discipel van CHRISTUS kan zijn, door de waarheid in meerdere of mindere mate vrijgemaakt, en toch uit het intellectualistisch oogpunt, zeer onrechtzinnig. Die dit feit wil tegenspreken, toont daardoor aan dat hij zelf de ware éénheid des geestes, het beginsel der ware Catholiciteit tusschen alle de leden van het lichaam van CHRISTUS, tot welk kerkgenootschap zij ook behooren, nog niet recht kent.

beginsel, dat des gezags, en zijn gezag in te voeren: — en die verzoeking is groot.

A priori is deze zelfde onderscheiding het resultaat, niet van tien, of honderd, of duizend dicta probantia in de Schrift, schoon er meer dan die zijn, maar van de geheele, schriftuurlijke beschouwing der christelijke heilswaarheid. Bij zulk eene stelling zal men van mij geen dicta probantia verwachten. Evenwel mag ik mij, als op eene plaats, die de geheele zienswijze van den voornaamsten onder de Apostelen kenmerkt, beroepen op de zoo even reeds aangevoerde woorden van PAULUS: Gal. V: 13 volg. Daar stelt hij op den voorgrond den regel, dat, wie christen is, daardoor is geroepen tot vrijheid. Maar hij voegt er dadelijk de waarschuwing bij: „alleen (gebruikt) de vrijheid niet tot een oorzaak des vleesches." — Die vrijheid te gebruiken, daarin te staan, dat is: door den Geest te wandelen; het misbruik is: de begeerte des vleesches te volbrengen. En welke zijn nu volgens PAULUS die werken des vleesches, waardoor men onder de wet is? (V: 18.) Hij noemt ze op in vs. 19, 20 en 21, en de lijst is niet fraai; hij verklaart ronduit, dat die zulke dingen doen „het Koningrijk Gods niet zullen beërven." Maar op die lijst komen verkeerde, intellectualistische begripsvormingen omtrent de christelijke waarheid, zelfs het Judaïsmus, dat PAULUS in dezen geheelen brief zoo krachtig bestrijdt, niet voor. Hij spreekt, ja van αἱρέσεις; — maar dit zijn, naar de N. Testamentische beteekenis des woords, geen ketterijen, maar separatistische strevingen

Deze werken des vleesches, kunnen, wijl zij dát zijn, het object wezen van beteugeling en bestraffing der wet. En zij kunnen daarom ook alléén de objecten zijn van de kerkelijke tucht.

Maar moet dan geheel het gebied der christelijke leer, in eene kerk, die toch hare én algemeene én distinctieve leerstukken, als raison d'être heeft, aan teugellooze willekeur worden overgelaten? Moet men voor iedereen de deur openstellen, om als christendom uit te dragen, hetgeen de vrucht is van wetenschappelijke betweterij; en aan de gemeente den dwang opleggen, om zich alle die droomerijen, als christelijke leer, te laten welgevallen? Moet men, met één woord, dulden, dat, onder den naam van christelijke leer het christendom worde verworpen en gehoond?

Ik antwoord, dat het gewis een treurige toestand is, wanneer zoo iets in eene christelijke kerk mogelijk is, een toestand waarover men wel reden heeft met DAVID te klagen: „Waterbeken vlieten van mijne oogen, omdat zij Uwe wet ver-

Want aan de ééne zijde brengt de aard zelf van het gebied des r e g e l s, mogelijkheid van misbruik mede voor het-

---

geten hebben!" maar dat het niet mogelijk is, van eene kerk, van eene gemeente, evenmin als van een individu, af te keeren hetgeen, door Gods rechtvaardig oordeel, het gevolg is harer zonden.

Het is een toestand van zonde, omdat hij strijdig is met het denkbeeld eener gemeente van CHRISTUS, wanneer eene i n r i c h t i n g, een u i t w e n d i g o r g a n i s m u s, dat onder den naam van k e r k een heerschend en administreerend gezag uitoefent over een aantal afzonderlijke gemeenten, — in hare plaats, voor hare geestelijke belangen zorgt, en haar in den toestand van onmondigen plaatst, welke genoodzaakt zijn alle voedsel voor lief te nemen, dat hun van wege hunne voogden wordt toegereikt.

Het is een toestand van zonde, wanneer eene gemeente van CHRISTUS, zich slaafs aan zulk een onrechtmatig over haar uitgeoefend gezag onderwerpt, en met den toestand van onmondigheid, waarin zij geplaatst wordt, vrede hebbende, wandelende niet naar den geest, maar naar het vleesch, geene kracht genoeg heeft der liefde voor de waarheid, en geen kennis genoeg der waarheid die in CHRISTUS is, om zelve te zorgen dat zij niet met leugen in plaats van waarheid gevoed worde.

Het is een toestand van zonde, wanneer aan eene gemeente van CHRISTUS, al of niet onder den schijn van eigen beroep, door eene schijn-vertegenwoordiging, herders en leeraars opgedrongen zijnde, die geen leiders, maar verleiders zijn, haar de macht ontbreekt, om zich van die huurlingen weder te ontdoen. Dat is h a r e schuld.

Het is een toestand van zonde, wanneer het p r e ê k e n zoozeer het hoofddoel en de hoofdinhoud van de gemeenschappelijke, gemeentelijke godsdienstoefening wordt, dat de gemeente het lijdelijk voorwerp is geworden van de bepreeking van één individu, die haar noodzaakt alles te hooren, wat hij goedvindt aan haar op te disschen; wanneer het onmisbaar l i t u r g i s c h element voor elke gemeentelijke godsdienstoefening zoozéér tot een minimum is gereduceerd, dat er niets objectiefs meer staande is gebleven, om waarborgen te leveren tegen misbruik der subjectiviteit door den alles alléén verrichtenden en altijd preekenden predikant.

Dat alles is schuld, is zonde der gemeente van CHRISTUS zelve: daartegen ligt het éénige mogelijke geneesmiddel, niet in de wet van, de vrijheid der subjectiviteit verbeurd verklarende, leer-symbolen en formulieren; maar in het zich ver-

geen dáár wezen is, de vrijheid: een misbruik dat bestreden moet worden op dat gebied, door de middelen die daar ten dienste staan, niet, door wegneming dier mogelijkheid; maar die maar al te vaak, langs allerlei wegen, de tusschenkomst van het régime der uitzondering, van het gezag, niet alleen inroept, maar ook noodig maakt, wanneer het tot daden leidt, die met het oogmerk en de voorwaarden der samenleving in strijd zijn. Dáár wordt het dan ook uiterst moeielijk voor den Staat de grenzen zijner bevoegdheid juist te onderscheiden, en die daden te beletten, tegen te gaan, te bestraffen, zonder het gebied der vrijheid te na te komen. Het éénige voorbehoedmiddel om op die gevaarlijke klip geen schipbreuk te lijden, is het eerlijk, onwankelbaar vasthouden van de onderscheiding tusschen den regel en

---

ootmoedigen in schuldbelijdenis voor God, in bekeering en een nieuw leven door en wandelen in den Geest.

Dat alles kan in eene gemeente, in eene kerk, alleen de vrucht zijn van de getrouwe, onvermoeide, geduldige, alles hopende, in God sterke prediking van het woord der waarheid, van het recht gebruik maken van de geestelijke wapenen ter rechter- en ter linkerzijde, tot nederwerping van alle hoogten van menschelijk, bedorven intellectualismus.

Waar het leven wijkt en wegzinkt, is het willen voorzien daarin door galvanismus of andere surrogaten, slechts een jammerlijke leugen te meer.

Zie hier dus het antwoord op de gestelde vragen:

Het is onze schuld niet, die de zaak van het Evangelie der vrijheid voorstaan, dat een eeuwen lang gebruik van het gezag in de kerk van CHRISTUS de zaken gebracht heeft op het punt, waarop zij zich thans bevinden. Dat is de schuld niet van den Geest, maar van uw vleesch!

De gemeente van CHRISTUS worde, niet door naboetsing van tijdelijke vormen maar door christelijk leven en liefde, in waarheid weder gelijk aan de eerste gemeente van Jeruzalem. Dan zal zij naar geen middelen vragen om, door het aan banden leggen der subjectiviteit, de vrijheid en daarmede het leven te dooden!

de uitzondering, tusschen hetgeen a l en hetgeen n i e t tot den werkkring van het g e z a g behoort: en men ziet hieruit van hoe veel praktisch gewicht die juiste onderscheiding is.

Aan de andere zijde, ligt wederom hierin eene zware verzoeking voor den Staat, om zijne roeping der eerbiediging van de g e w e t e n s v r ij h e i d uit het oog te verliezen, — dat niet alles wat daarop aanspraak m a a k t, daarop ook inderdaad aanspraak schijnt te hebben.

Aanspraak op eerbiediging, als gebied der zedelijke, religieuse vrijheid, kan eigenlijk, in den strengen zin des woords, alleen hebben een godsdienst, die waarlijk die is des g e w e t e n s, wiens wezen dáárin bestaat, dat hij den mensch waarlijk v r ij maakt, door hem te verlossen van de heerschappij der zonde en hem daardoor de kracht te schenken, om, naar den eisch zijns gewetens, de waarheid te d o e n: en die godsdienst is alleen die van het zuiver Evangelie.

Elke godsdienst, die bloot is een godsdienst van g e z a g, die den mensch niet alleen ketent aan het gezag van m e n s c h e n, of van valsche, voorgewende Gods-openbaringen, maar wiens beginsel, wiens uitgangspunt is dat g e z a g, verdient niet onvoorwaardelijk den naam van het gebied te zijn der z e d e l ij k e v r ij h e i d: hij, die zelf er zijn werk van maakte om de vrijheid des gewetens te vertreden, door aan de gewetens op te leggen en op te dringen, door misleiding, door de kracht der gewoonte, des vooroordeels, ook des noods door geweld, hetgeen niets anders is dan c o n v e n t i o n e e l e waarheid: hoe zoude hij, voor zich zelven op g e w e t e n s v r ij h e i d aanspraak kunnen maken, voor zich op hetgeen hij zelf doodt?

Daarom was, bij de antieke volken en hunne godsdiensten, de zaak der gewetensvrijheid even onbekend als haar naam. Hoe zouden die godsdiensten iets van den Staat hebben kunnen eischen, dat zij zelven niet kenden, waarvan het denkbeeld zelfs niet bij hen kon opkomen? Integendeel, de volkomen normale toestand moest in hun oog deze zijn, dat de volksgodsdienst, als eene der nationale eigenaardigheden eens volks, zijn door den Staat te verzorgen en te handhaven eigendom evenzeer uitmaakt als zijn grondgebied, zijne wetten en gebruiken. Uit dat standpunt kwam het bij SOCRATES zelfs niet op, zich over zijn doodvonnis dáárom te beklagen, dat het hem de vrijheid betwistte, om andere Goden te verkondigen dan die van Athene: ja, uitdrukkelijk wilde hij protest inleveren tegen het vermoeden zelfs van zulk eene vrijzinnigheid, door, als zijn laatste woord, aan CRITO de vervulling der gelofte van eenen haan aan AESCULAPIUS in herinnering te brengen. En uit dat standpunt brachten de mannen van Philippi met volle recht bij de overheid hunner stad klacht in tegen PAULUS en SILAS, dat zij „Joden zijnde, hunne stad in beroering brachten, en zeden, godsdienstige meeningen verkondigden, die het hun, Romeinen zijnde, niet geoorloofd was aan te nemen of te doen." (Hand. XVI: 21.)

Waar, hetzij oorspronkelijk, hetzij door verbastering, door verloochening van zijnen oorsprong, het beginsel of het leidende denkbeeld van eenen godsdienst is gezag: daar bestaat geene enkele reden meer, waarom hij zich niet zoude laten ineensmelten met den Staat, die geen ander beginsel heeft. Dáár is, natuurlijk, voor hetgeen wij regel genoemd hebben geene plaats, en de uitzondering wordt zelve regel.

Daarom was de Israëlitische theocratie, — die geene ruimte kon laten voor gewetensvrijheid, als bedeeling der wet, doch die bestemd was om daardoor, zoo als zulks de roeping is van alle wet, tot de heerschappij der g e n a d e en waarheid den weg te banen, — in haar wezen eene samensmelting van kerk en Staat. En toen het christendom, door eene treurige verbastering en verloochening van zijn beginsel, godsdienst van Staat was geworden, verloor het, met den naam, ook het denkbeeld van gewetensvrijheid. Van Staatswege werd niet alleen uitgemaakt wat men in zijnen boezem al dan niet te gelooven had, zoodat de dissenter niet alleen vijand was van de waarheid, maar van den Staat; maar aan de heidenen, die van vervolgers vervolgden waren geworden, werd met geweld alle vrijheid van godsdienst ontnomen. Men merke wel op, dat dit volkomen consequent was, zoodra men het beginsel der gewetensvrijheid wel erkende als tot het wezen behoorende van het christendom, maar de erkenning van haar recht, van zijde van den Staat, afhankelijk maakte van de vraag, of hetgeen, a l s c h r i s t e n d o m, daarop aanspraak maakt, werkelijk gebied des gewetens, der vrijheid, werkelijk christendom is. Want, dáárvan uitgaande, was het natuurlijk en noodig, dat de Staat niet alleen onderzoek deed naar de gehalte der godsdienstige overtuigingen, die zich voor christendom uitgaven, hetgeen medebracht het hebben van eenen, in samenwerking met de kerk vastgestelden, geloofs-standaard, waaraan die overtuigingen ter toetse konden worden gebracht; maar dat de Staat ook tot de verplichting kwam om de zuivere instandhouding van dien geloofs-standaard bij de volgens denzelven als alléén christelijk erkende kerk, met

zijnen arm te handhaven. Dat is zóó natuurlijk en zóó consequent, dat ook nu nog, in onze dagen, in Pruisen, aan de zoogenaamde dissenteerende Lichtvrienden, niet dan met veel tegenstand, onder luide klachten van de positief-christelijke partij, in strijd met de uitdrukkelijke bepalingen der Pruisische grondwet, eene slechts zeer beperkte gewetensvrijheid wordt toegekend; niet onder voorwendsel, (want die uitdrukking is niet de juiste), maar om de, met het beginsel waarvan men uitgaat zeer consequente, reden, dat het christendom dezer Lichtvrienden geen christendom is, en zich ten onrechte met den naam daarvan versiert: hetgeen waar kan zijn.

Maar daarom is, gelijk wij opmerkten, voor den Staat hierin eene groote verzoeking gelegen, om van zijn beginsel, als gebied der uitzondering, der wet, af te wijken: — eene verzoeking des te zwaarder, omdat hij het schamper verwijt van goddeloosheid, van onchristelijk, van Athée te zijn, niet zal kunnen ontgaan, (juist van de zijde, van welke dat verwijt het grievendst is,) indien hij zich kloekmoedig, onwrikbaar, zonder eenige afwijking ter rechter- of ter linkerzijde, aan zijn beginsel houdt. Zonder zich in eenig onderzoek in te laten naar de vraag, of eenige christelijke of andere godsdienstige overtuiging aanspraak heeft op eerbiediging, dat is, op onthouding van alle beheersching en alle uitoefening en invloed daarop door den Staat, omdat zij werkelijk is gebied der zedelijke vrijheid, der gewetensvrijheid, — moet de Staat aan alles wat zich godsdienstige overtuiging noemt, hetzij het op onthouding aanspraak maakt of niet, haar doen geworden. En zulks,

niet enkel om der gevolgen wille: niet enkel om de duizenderlei verwikkelingen en inconsequentiën te ontgaan, waarin hij zich werpt, zoodra hij van de gedragslijn, die echte Staatswijsheid hem hier aanwijst, ook slechts een duimbreed afwijkt: — maar, omdat het waar is, dat op den bodem van elke godsdienstovertuiging, hetzij zij zich den naam van christelijk geve, of dien naam verwerpe, al is zij oorspronkelijk, of door verbastering van haar beginsel, enkel godsdienst van gezag, toch op het allerminst genomen eene getuigenis ligt van behoefte aan beantwoording aan des menschen oorspronkelijk bestemming, eene religieuse en dáárom zedelijke vrijheid. Dit essentiëele kenmerk van elke godsdienstige associatie kan door de omstandigheid, dat zij, hetgeen zij zoekt, verkeerdelijk zoekt waar het niet te vinden is, niet worden opgeheven. Zij zoekt — en dat moet genoeg zijn, voor den Staat, (of, hetgeen hier hetzelfde zegt, voor den Staatsman, hoe weinig sympathie hij overigens, omdat hij Christen is, voor haar gevoelt), om haar in zijnen kring, dien der uitzondering, dien van het Staatsgezag, nooit te willen betrekken. Dat zal hij niet willen doen, juist omdat hij christen is. Want deze eerbiediging van het recht des gewetens, ook van het dwalend, zijne behoefte en de ware bevrediging daarvan geheel miskennend, geweten, heeft hij alleen aan het Christendom, aan het Evangelie, te danken. Alleen uit het standpunt dat dit Evangelie geeft, kan men CHRISTUS kennen, als het licht dat „komende in de wereld een iegelijk mensch, al wat mensch is, verlicht." »ὃ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον" Joh. I: 9): Wat in den mensch is trek naar God, getuigenis van behoef-

te aan hem, is in hem getuigenis van verwantschap met CHRISTUS, den Zoon des menschen, en heeft dáárom aanspraak op eerbiediging. De hand van alle menschengezag, ook van het Staatsgezag, kan niet anders, dan deze teere bloem door hare aanraking doen verwelken. De Staat, de Staatsman, die van uit dit standpunt, zijne eigen roeping als behoorende tot het gebied der uitzondering, dat van het gezag, recht waardeert, verdient daarom alléén den naam van christelijken Staat, van christelijken staatsman; omdat hij het alleen is, die aan het christelijk beginsel der zedelijke-, der gewetensvrijheid, zonder terughouding, zijn recht geeft: niet die Staat, niet die Staatsman, die op den naam van christelijk aanspraak maakt, omdat hij juist doet hetgeen met dat christelijk beginsel in strijd is: het gebied der vrijheid in bezit te nemen in naam van het gezag.

Maar, nog eens, deze roeping van den Staat is moeielijk, en de verzoeking om haar niet te vervullen zwaar. Want het valt niet te ontkennen, dat, hoe meer eene godsdienstige overtuiging, ook de christelijke, afwijkt van hare bestemming om het gebied der zedelijke vrijheid te zijn, zij, aan de ééne zijde, meer homogeniteit in zich vindt met den kring der uitzondering, het Staatsgezag, om in verbond daarmede te treden en het tot opneming harer zaak te verzoeken; en aan de andere zijde, dien kring van het Staatsgezag in de noodzakelijkheid brengt, om daden te beteugelen en te straffen, waarover het toezicht tot zijnen plicht behoort.

Zoo kan, bij voorbeeld, het anticatholicismus, waar dat bij den

Staat, of den Staatsman, eene voor het echte Protestantismus in de plaats tredende of dit bezoedelende richting is, hem licht in de verzoeking brengen, om het toestaan onmogelijk te achten, aan het Roomsch Catholicismus, van dezelfde vrijheid, waarop een godsdienst der vrijheid, niet van het gezag, aanspraak kan maken. Want het kan gebeuren, en het gebeurt, dat het Romanismus, door den drang van zijn beginsel gedreven, naar het gebied der uitzondering, het Staatsgezag, te zeer en te begeerig zijne handen uitstrekt, en zich d a d e n veroorlooft, die, in de bevoegdheid van dat gezag ingrijpende, te gelijk de rechten van andere godsdienstige overtuigingen krenken. Dan kan het den Staatsman zeer zwaar vallen, zich eerlijk en standvastig aan zijn beginsel vast te klemmen, en d a d e n bestraffende, die gestraft en tegengegaan moeten worden, aan de vrijheid ook van zulke, de vrijheid niet vorderende, godsdienstige overtuigingen niet te kort te doen. Want de grenzen zijn hier somwijlen zeer moeielijk te onderscheiden van hetgeen tot het gebied van den Staat en dat van de vrijheid behoort. Eigen is het aan het legalistisch oogpunt, waaruit het Catholicismus het geheele christendom beschouwt, dat het, zonder zich zelven te verloochenen, niet kan nalaten handelingen aan te bevelen, middelen te gebruiken, waaromtrent het woord des Heeren niet waar is, dat zijn Koningrijk niet is van deze wereld. Als zoodanig komen zulke handelingen of middelen zeer licht met de belangen van de koninkrijken dezer wereld in botsing, en kunnen daardoor, hoewel niet in de categorie vallende van strafbare daden, voor de belangen, voor de rust, de welvaart van den Staat inderdaad bedenkelijke gevolgen

hebben. Dan kan het vaak eene gewichtige vraag worden, waarvan de beantwoording gewoonlijk van tijdsomstandigheden afhangt, maar die, in elk geval, groote staatswijsheid vordert, — in hoe verre het hier voor den Staat geoorloofd en geraden zij, beperkend, belemmerend, het gebied der gewetensvrijheid te betreden. Het 'eerlijkst, en daarom ook ten slotte het veiligste, zal het ook hier wel wezen, zich, zoo lang maar eenigszins mogelijk, van alle inmenging in dit gebied te onthouden, en alle verzoeking tot het tegendeel, van wat zijde die ook moge komen, te wederstaan : — waarbij men nimmer moet vergeten, dat een kwaad, dat, hoewel onder het bereik van het Staatsgezag vallende, zonder het veroorzaken van nog grooter ongelegenheid niet kan worden tegengegaan, beter aan zich zelf wordt overgelaten, wijl het dan gewoonlijk, door reactie, zijn eigen geneesmiddel medebrengt. Zoo kan, bij voorbeeld, de vraag ontstaan, of het, met het oog op het groote belang dat de Staat er bij heeft, dat de bezittingen in de doode hand niet te zeer vermenigvuldigd worden, niet raadzaam zij, rechtstreeks of van ter zijde, de vermenigvuldiging van kloosterlijke inrichtingen of andere godsdienstige stichtingen, die onroerend goed bezitten, tegen te gaan. Bedrieg ik mij niet, dan vordert de juiste toepassing der hier besprokene beginselen, dan vordert juist dáárom eene gezonde en wijze staatkunde, dat men zich daarvan onthoude. Men kan hier geene belemmeringen in den weg leggen, hoe gebiedend die ook door het finantiëel belang van den Staat, door het belang der ontwikkeling van landbouw en nijverheid schijnen te worden gevorderd, zonder op dubbele wijze de gewetensvrijheid in het Catholicismus te

krenken: vooréérst, door aan lastige en moeielijke voorwaarden te onderwerpen, hetgeen in zijn oog, vooral in tijden van religieuse opwekking, tot zijne godsdienst-plichten behoort: ten andere, door aan het vermoeden voet te geven, voor zijne gewetensvrijheid inderdaad krenkend, dat niet enkel Staatsbelang, maar belang in het Protestantismus, de beweegreden is tot dergelijken maatregel. (1)

De vermijding van deze ijverzucht tusschen de verschillende gezindheden is niet de minst gezegende vrucht eener staatkunde, die zich met moed binnen de grenzen harer bevoegdheid weet te houden, en daarom de opoffering van een tijdelijk, alleen stoffelijk belang van den Staat wel waard: tijdelijk, wijl op de overspanning zelve van het hier aan zich zelf overgelaten religieuse leven, wanneer het niet door belemmeringen tot het jagen naar de eer van het martelaarschap geprikkeld wordt, noodwendig eerlang eene reactie zal

(1) Sedert ik dit schreef, is het met recht veel sensatie makend geschrift van Baron VAN HUGENPOTH TOT DEN BERENCLAEUW over de kloosterlijke inrichtingen in Nederland in het licht verschenen. Ofschoon daarin, naar het mij voorkomt, op onwederlegbare wijze wordt aangetoond, dat de kloosters bij ons geen wettig bestaan hebben, en dat hunne verbazende toeneming in korte jaren uit menigerlei oogpunt zorgwekkend is, vind ik daarin geene reden om op het hier over dit onderwerp gezegde terug te komen. Ik zoude denken dat het, vooralsnog, geene regeeringswijsheid zoude zijn, in den strijd, die over dit onderwerp in den boezem van het Catholicismus zelven ontstaan is, partij te kiezen. Een wetsvoorstel bij voorbeeld omtrent de kloosters, hoe mild en vrijgevig ook, zoude, thans nog, waarschijnlijk aan de Regeering den tegenstand van beide de in het Catholicismus strijdende partijen berokkenen. Eerst de voortgang der reactie in dat Catholicismus, waarvan dit boek een eerste symptoma is, zoude, wanneer zij sterk genoeg geworden ware, eenen goeden uitslag kunnen verzekeren aan Regeerings-maatregelen, die door het belang van de handhaving der wetten en eene goede staathuishoudkunde evenzeer gevorderd worden.

volgen, vooral in den tegenwoordigen toestand der Europeesche maatschappij. Tot hetzelfde onderwerp behoort ook de voor eenige jaren zoo brandende en netelige vraag van de Processiën. De, in het oog van andersdenkenden, alleen uitwendige vertooning daarvan behoort daarom juist tot het godsdienstige leven van het Catholicismus, en hare wering is daarom, in zijne schatting, eene krenking der gewetensvrijheid. Aan de andere zijde is het geene werkelijke, eene bloot denkbeeldige krenking der gewetensvrijheid van het Protestantismus, wanneer het bloot toeschouwer is van openbaringen van godsdienstig gevoel, waarvoor het geene sympathie heeft, zoolang het niet genoodzaakt wordt daaraan deel te nemen. Hieruit zoude moeten volgen, dat aan klachten van die zijde over dergelijke openbaringen in 't geheel geen gehoor zoude moeten worden gegeven. Intusschen is het waar, dat er oogenblikken kunnen zijn, waarin godsdienstijver en onverdraagzaamheid tusschen de bevolkingen tot zulk eene hoogte van hartstochtelijkheid rijzen, dat het tot handhaving van orde en rust in den Staat noodig wordt, het volle genot der godsdienstvrijheid, dat ook het zichtbaar optreden in het openbare leven medebrengt, tijdelijk althans te beperken. Maar eene Regeering, die doordrongen is van de verplichtingen, die uit de juiste waardeering van haar standpunt voortvloeien, zal, mocht zij ook oogenblikkelijk voor de wet der noodzakelijkheid moeten wijken, zich niet méér veroorloven, dan volstrekt door die wet gevorderd wordt, en zich gelukkig achten, wanneer het bedaren der hartstochten, dat al spoedig, door vermoeienis en het verdrongen worden daarvan door nieuwe onderwerpen van publieke belangstelling, pleegt in te treden, haar ver-

oorlooft tot den normalen toestand terug te keeren. Gelukkig, wanneer zij zich dan niet, in den drang des oogenbliks, tot wettelijke maatregelen heeft laten verleiden, die haar tot die terugkeering de handen te zeer binden.

Uit het gezegde moet het reeds duidelijk genoeg zijn, dat ook de strengste handhaving van het beginsel, dat het gebied des godsdienstigen gewetens, als dat der hoogste vrijheid, aan de werking van het staatsgezag onttrokken moet zijn, de bevoegdheid en den plicht van dat staatsgezag geenszins kan uitsluiten, om ter voorkoming van botsingen tusschen verschillende godsdienstige overtuigingen, en derhalve in het belang der gewetensvrijheid zelve, haar gebruik aan sommige beperkingen te onderwerpen. Deze verplichting is een noodzakelijk uitvloeisel van de roeping van het gezag, die de reden zelve van zijn bestaan uitmaakt, om de uitoefening van elks individuëel recht zóó te regelen, dat daardoor op eens anders recht geen inbreuk worde gemaakt. Waar nu de godsdienstige overtuiging van den eenen daden medebrengt, die voor dezelfde overtuiging eens anderen krenkend zijn, daar kan de verplichting van het gezag ontstaan om, ter voorkoming van botsingen, die eene overtuiging, althans in hare voor anderen krenkende openbaringen, voor de andere te doen zwichten: of ook wel, integendeel, om de eene overtuiging te noodzaken hetgeen voor haar in de daden eener andere krenkend is, te l ij d e n. Dit laatste kan bepaaldelijk het geval zijn, wanneer verreweg de meerderheid eener natie eenen godsdienst belijdt, die gebruiken en plechtigheden medebrengt, welke voor het geweten eener minderheid niet verbindend zijn. Dan kan het de roeping van het gezag zijn, niet in het

belang van dien heerschenden godsdienst zelven, maar ter bescherming van het recht der meerderheid die hem belijdt, aan zoodanige minderheid de verplichting op te leggen, niet slechts om zulke gewetensopenbaringen te dulden, maar om er, tot zekere mate, mede toe werkzaam te zijn. Op dezen rechtsgrond steunen, bij voorbeeld, de wetten die bij eene christelijke natie voor de uiterlijke zondagsviering waken, en daardoor ook aan niet-Christenen, aan Israëlieten of anderen, de verplichting opleggen om zich op dien dag van openbaren arbeid te onthouden.

In den eigenlijken zin kan er echter, bij dergelijke wetsbepalingen, van krenking der gewetensvrijheid geen sprake zijn. Het gezag noodzaakt den Israëliet niet om den zondag, in strijd met zijne overtuiging, voor heilig te houden: maar de heilighouding daarvan door de christenen te eerbiedigen.

Het gezag gaat, wel is waar, eene schrede verder, wanneer het van den Israëliet, in krijgsdienst of andere staatsdiensten, ook op zijnen sabbath arbeid vordert. Want dat is inderdaad de oplegging eener met zijne godsdienstige overtuiging strijdige daad.

Maar hier geldt de rechtsgrond, dat geen staatsburger uit zijn individuëel standpunt een recht kan ontleenen om zich te onttrekken aan verplichtingen, die uit zijn staatsburgerschap voortvloeien en daaraan verbonden zijn. Hier treedt de praktische zijde in het licht van het contractuële, dat in het intreden in een bepaald staatsverband ligt opgesloten. Niemand kan recht hebben om daarvan de lusten te aanvaarden, zonder de lasten. Uit dien hoofde zoude ik meenen,

dat, waar de staat onderwijs geeft, hij het christelijk element, in zijne volle beduidenis, niet ten gevalle der Joden zoude behoeven op te offeren, indien niet, om andere redenen, het onderwijs in de christelijke leer geacht moet worden geheel buiten den werkkring van den Staat te liggen.

Overigens blijkt het nergens meer dan bij de behandeling van dergelijke onderwerpen, dat het eene schromelijke illusie is, wanneer men op het gebied van het gezag, omdat dit uit zijnen aard werktuigelijk werkt, de juiste werking daarvan verwacht van zijne meestmogelijke binding aan wetten en reglementen, bestemd om aan al zijne bewegingen tot richtsnoer te verstrekken. Het is zeer waar, dat het gezag op elk gebied, ook in den Staat, een werktuigelijk middel is, om te verkrijgen hetgeen van de zedelijke vrijheid niet te verwachten is bij degenen, die daarvoor niet genoeg vatbaar zijn. Maar daaruit volgt geenszins, dat dit mechanismus der wet door zichzelven zoude kunnen werken, zonder het toezicht van het oog, de leiding van de hand der staatswijsheid, welke zelve zedelijke vrijheid is en medebrengt. Wij zullen gelegenheid hebben, om op deze opmerking, welke tot de juiste waardeering der verhouding tusschen gezag en vrijheid op staatsgebied van het hoogste gewicht is, later terug te komen.

Wij spraken van eene eerste verplichting die voor den Staat voortvloeit uit zijne roeping als uitzondering, tegenover het gebied van den regel, hetwelk dat is der vrijheid: de verplichting om elke verzoeking te wederstaan om dit gebied te betreden, ten einde dáár zijn beginsel,

dat des gezags, te doen gelden. Wij komen thans tot eene tweede verplichting, die zich uit dezelfde roeping ontwikkelt. De uitzondering, zeiden wij vroeger, is nimmer opheffing van den regel: zij moet zijne bondgenoote wezen om, in de onmogelijkheid zijner toepassing, wegens het gebrekkige der actuëele toestanden, tijdelijk te voorzien en tot die toepassing den weg bereiden. Ook in de betrekkingen van den Staat tot het gebied van de hoogste vrijheid, van den godsdienst, bepaaldelijk van het Christendom, komt deze verplichting het eerst en het allermeest aan het licht. De Staat, — op zichzelven, gelijk wij zooeven opmerkten, geen werktuigelijk wezen, hoewel hij geroepen is om het werktuigelijk middel van het gezag, van de wet, in werking te brengen, maar integendeel staatswijsheid daartoe noodig hebbende, welke zonder zedelijke vrijheid niet denkbaar, welke daarvan eene der schoonste vruchten is, — kan als zoodanig, niet anders, dan het gebied der hoogste zedelijke vrijheid hoog schatten, hooger dan het zijne, en dan, dien ten gevolge, gedurig als 't ware van zichzelven afstand doen, zoover het zonder nadeel voor de vrijheid zelve kan geschieden, om haar te bevorderen. Dàárom mag de Staat, de staatsman, die de eigenlijke levende personificatie is van de fictieve persona moralis, die door de verzameling van individu's gevormd wordt, waaruit eene maatschappij bestaat, — daarom mag de staatsman, al had hij het ongeluk van zelf het christendom niet lief te hebben als de koninklijke wet der vrijheid, zijn gebied nooit met onverschillige, laat staan met vijandige oogen gadeslaan. Want altijd blijft ook voor de bloot menschelijke staatswijsheid het religieuse

gebied, dat der zedelijke vrijheid, niet alleen eerbiedwaardig, maar de bron der zedelijke denkbeelden, waarop ook zijn gezag, zal het niet enkel geweld zijn, steunen moet. Maar hier openbaart zich wederom de uitnemendheid, ja, de onmisbaarheid tot bereiking van de oogmerken des staatslevens, van den waarlijk christelijken staatsman. Want alléén hij, die dat niet is in den zin van de realisatie der utopie van eenen christelijken staat, die niet enkel het gezag, maar het tot wet verlaagde Evangelie der vrijheid tot zijn beginsel en grondwet zoude hebben, — alléén hij vindt in zijne liefde voor het Evangelie kracht om aan de verzoeking weerstand te bieden, die voor alle gezag uit zijnen aard zelven voortvloeit, om het gebied der vrijheid met wantrouwen gade te slaan en het binnen de engstmogelijke grenzen te beperken. Immers voor hem, die op de kracht der waarheid niet alleen door gezonde menschelijke redeneering hoopt, maar door het geloof daarop vertrouwt en staat maakt, is dat gebied, alleréérst dat des Evangelies, maar hetwelk elke andere vrijheid in zijnen schoot draagt, hetgeen zijn hart, hetgeen alle zijne sympathie heeft; en daarom is al wat hij, ten behoeve, tot uitbreiding daarvan, aan het gebied des gezags mag onttrekken, voor hem geene opoffering, maar eene reden van blijdschap, dat het hem langs dezen weg, den eenigen die hem hier openstaat, gegeven is mede te werken tot bevordering van het Koninkrijk Gods. (1)

(1) Met blijdschap vind ik mijn denkbeeld in deze woorden uitgedrukt in eene schoone plaats uit BAUMGARTEN's Christliche Selbstgespräche, p. 126. „Der Staat ist diejenige göttliche Ordnung der Machtvollkommenheit, welche das Volksleben gegen inneres und äusseres Unrecht sichert, damit dasselbe unter dem

Want dat is de éénige, de ware handreiking waartoe het gebied des gezags, als bondgenoot van dat der vrijheid,

---

Schutz und Schirm solcher ordnungsmässigen höchsten Gewalt die in ihm liegende höhere Bestimmung allseitig erreichen kann. Es liegt in der Natur der absoluten Höhe und des Alles umfassenden Umfanges der Staatsgewalt, dass sich hier immer aufs Neue ein weiter Tummelplatz der menschlichen Leidenschaften aufthun muss. Das Leidenschaftliche kann und wird aber immer daran erkannt werden müssen dass das, was im Namen des Staates erstrebt und gethan wird, mit der göttlichen Idee des Staatszweckes in Widerspruch steht. Aber leidet nicht die Evidenz dieser göttlichen Idee mitten in dem Getriebe der menschlichen Leidenschaften? Allerdings, und hier eben ist es, wo das Christenthum dem Staate einen wesentlichen Dienst zu leisten berufen ist. Der christliche Glaube, wenn er rein und ungefärbt ist, ist die einzige Stätte, wohin die Trübung der Leidenschaft nicht dringen kann. Dieser Glaube ist der heitere Himmel, an welchem unverdeckt durch Wolken und Nebel die ewigen Sterne der göttlichen Ideen immerdar leuchten. Der Christ, welcher als Volksgenosse und Staatsbürger an dem ganzen öffentlichen Leben seinen vollen Antheil hat und nimmt, hat in dem Lichte seines Glaubens einen sicheren Masstab zur Unterscheidung des Gerechten und des Ungerechten in den staatlichen Dingen, und diese seine Einsicht macht er mit allen ihm zu Gebote stehenden Mitteln geltend."

Ik voeg hierbij eenige woorden van Professor SCHENKEL. („Die kirchliche Krise in Deutschland und ihre Lösung," in de „Allgemeine kirchliche Zeitschrift." 1862. les Heft), waarin ik mijne gedachte niet minder juist vind uitgedrukt.

„Die Idee des christlichen Staates ist zwar schnöde gemissbraucht worden: bald in der Art, dass die Hierarchie den Staat in das Schlepptau ihres Vasallenthums nahm und ihre blutige Unduldsamkeit durch seinen Henker sanktioniren liess, bald in der Art, dass der Staat die Kirche unter seine Vormundschaft stellte und ihre Gaben und Kräfte in seinem einseitigen Interesse verbrauchte. Aber selbst dieser Missbrauch hat eine theilweise Wahrheit vertreten. Auch der moderne von der Kirche getrennte Staat steht nog unter dem Einflusse der christlichen Ideen: er kann und soll sich denselben nicht entziehen und bildet zum heidnischen Staat und zur jüdischen Theokratie eben desshalb einen scharf gezeichneten Gegensatz. Der Humanitäts-Gedanke, welcher das moderne Staatsleben beherrscht, ist wesentlich christlich; das Christenthum ist ebenso indi-

aan dit gebied gebonden is, dat het zichzelve altijd als de uitzondering, als een heilzaam, door oprechte liefde verordend, maar in zijnen aard hard provisorium beschouwende, den kring dier uitzondering nooit verder uitbreidt, dan door zijne eigenaardige roeping volstrekt gevorderd wordt. En die handreiking, hoe negatief ook, hoe zorgvuldig ook zich onthoudende van alle actieve deelneming aan hetgeen het werk is der vrijheid, is desniettemin zeer krachtig. Want niet alleen is zij eene gedurige waarschuwing of opvordering, aan dit gebied gericht, om alleen op eigen kracht, die der waarheid, te steunen, en daarmede een prikkel om die eigene kracht te ontwikkelen: niet alleen is zij eene onttrekking aan dit gebied van vreemde, zijne eigene werking belemmerende en bedervende invloeden van het gezag: maar zij brengt noodzakelijk ook welwillende bescherming mede

---

viduell als universell; es will weder, dass die Nationen unter dem Druck des Absolutismus untergehen, noch dass die nationale Besonderheit feindselige Schranken innerhalb der grossen durch einen Glauben verbundenen Völkerfamilie aufwerfe. Es ist mit der Bestimmung des Christenthums unverträglich, ein Volk wie eine Heerde Schafe zu betrachten, über welche der Hirte nach Belieben verfügt; die Selbstverantwortlichkeit der Individuen, wie die Selbstbestimmung der Völker ist eine grundlegende christliche Idee. Deshalb kann auch das Christenthum den Staat nicht sich selbst überlassen; es muss die Lüge, das Unrecht, den Unfrieden, die Selbstsucht, den Gewissensdruck überall zu überwinden suchen, insbesondere auch im öffentlichen Leben. Eben so wenig kann der Staat auf das Christenthum verzichten; er muss demselben seine Aufmerksamkeit und Fürsorge schenken, er kann ihm seine Achtung nicht versagen. Ein gegenseitiges Verhältniss zwischen der Staatsgemeinschaft und dem Christenthume muss sich auch da wieder bilden, wo die offizielle Verbindung zwischen Beiden gelost, wo Beide in volkommner äusserer Freiheit und Unabhängigkeit neben einander hingestellt sind."

tegen alle van buiten aankomende pogingen om het recht der vrijheid aan haar eigen gebied te betwisten en te krenken. Dat recht van bescherming der godsdienstvrijheid tegen allen inbreuk, die daarop door den naijver van andersdenkenden gemaakt kan worden, oefent de in waren zin christelijke staatsmacht uit, niet uit liefde voor de eene of andere richting in de opvatting der religieuse waarheid, welke niets anders zoude zijn dan partijzucht; maar omdat de eerbiediging der vrijheid van elken godsdienst, van elk geweten, ook van het niet door het christelijk geloof gereinigde, tot het wezen van het Evangelie behoort, dat alleen door de waarheid wil heerschen, en alleen door de waarheid over zijne tegenstanders zegevieren. Hetgeen daarom de bloot menschelijke staatswijsheid zich tot zekere mate zal gedrongen vinden te doen, òf uit onmacht, òf uit schrandere berekening, om ook van het gebied der godsdienstvrijheid een „instrumentum regni" te maken, — het standpunt bijvoorbeeld van MONTESQUIEU en zijne school, — dat doet de in waren zin christelijke staat, uit blijde overtuiging, dat hij daardoor de zaak der waarheid, en daarmede ook die des christendoms het meeste dient; en dat doet hij daarom niet ten halve, niet met partijdige vooringenomenheid, maar gelijkelijk voor allen.

Maar daartoe behoort, nog eens, christelijk geloof en de edele zelfverloochening, welke daarvan de gezellinne is. — Want niets is zekerder, dan dat deze neutraliteit, deze zelfonthouding van den Staat tegenover het gebied der gods-

dienstvrijheid en der zedelijke vrijheid in 't algemeen, altijd van alle zijden, zoowel van die waar het gezag zelfzuchtig geëxploiteerd wordt, als van die waar ook de vrijheid zichzelve alleen voor eigen opvatting toegestaan wil hebben, de scherpste tegenspraak, de vijandigste en boosaardigste veroordeeling zal ontmoeten.

Daarvan kan men zich het best overtuigen, wanneer men zijne aandacht vestigt op een onderwerp dat hier zijnen eigenlijken zetel heeft: ik bedoel de zoo moeielijke, zoo veel omvattende kwestie der verplichtingen van Europeaansche Regeeringen ten opzichte der Evangelieprediking in hare koloniën; eene vraag, die voor het Engelsche volk na de laatste gebeurtenissen in Britsch-Indië eene levensvraag geworden is: die ook bij ons, telkens bij de behandeling van koloniale aangelegenheden, uit den aard der zaak, ter sprake moet worden gebracht.

Duidelijk onderscheiden zich altijd bij de behandeling van deze zoo gewichtige kwestie, hetzij in het Engelsche parlement en de Engelsche drukpers, hetzij bij ons volk, drie verschillende richtingen, welke het van belang is te kenmerken, om daardoor tot de rechte waardeering te komen eener v i e r d e, welke wij hier als die van den in evangelischen zin c h r i s t e l i j k e n s t a a t en c h r i s t e l i j k e n s t a a t s m a n voorstaan.

Er is, vooréérst, eene partij, die de bloot menschelijke leer van het Staatsgezag huldigt, welke, de zaken omkeerende, van het gezag den r e g e l, van de vrijheid de u i t z o n d e r i n g makende, het gebied der godsdienstvrijheid eigenlijk met volkomen onverschilligheid beschouwt, voor zooverre het

niet als „instrumentum regni" mede in rekening moet worden gebracht. Zij kan, uit dat standpunt, het Christendom én het Islamismus én het Buddhismus én het heidendom niet anders beschouwen, dan als kringen van menschelijke, zeer achtingswaardige bezigheid, volstrekt niet te verachten, onmisbaar zelfs, maar die alle evenzeer onder Koloniaal toezicht en gezag moeten staan, om het gezag te schragen, onder welks bescherming zooveel mogelijk koffie en suiker wordt geproduceerd ten profijte van het moederland.

Voor deze partij is natuurlijk elke krachtige levensopenbaring op het gebied der godsdienstvrijheid eene ergernis, omdat zij vrees aanjaagt voor de mogelijkheid der onverwrikte handhaving van het gezag. En wijl nu zoodanige krachtige levens-openbaringen bij de niet-christelijke gezindheden doorgaans alleen het gevolg zijn van reactiën tegen de inwerking van den zuurdeesem des Evangelies, zoo volgt daaruit van zelf, dat deze partij wèl bevordering van het Christendom wil in de Koloniën, wèl goede, ruime bezoldiging van het noodig aantal predikanten, ook zelfs wèl zendelingswerk onder de heidenen, maar alles onder de voorwaarde s i n e q u â n o n, dat er geen gevaar ontsta van dweepzucht en dientengevolge van onrust. Dat is de conservatieve koloniale politiek.

Eene tweede partij, die der liberale koloniale oppositie, voert de invoering der beginselen van het Europeaansche Constitutioneele Staatsrecht in onze Oostindische bezittingen in het schild, en begrijpt ook de godsdienstvrijheid onder de vrijheden, die zij haar schenken wil. Ook de prediking van het Evangelie wil zij daartoe onder de inlandsche bevolkingen

toegelaten en bevorderd hebben: mits het zij de prediking van h a a r Evangelie, zoo als zij dat opvat, hetgeen niet veel meer is dan een louter moreel humanismus. Voor elk ander, dat in haar oog overdrijving en dweepzucht is, heeft zij geen sympathie, en zal het in Indië, even als hier, door alle bedekte middelen belemmeren die haar ten dienste staan, vooral door ignoreeren zoo lang mogelijk. Van haar zal voor het ware Evangelie, voor het goede zaad in den akker gestrooid, geen gevaar te vreezen zijn van schadelijke opruiming van het onkruid. Maar daarentegen zal zij gereed gevonden worden om aan de eerstgenoemde partij de hand te leenen tot onderdrukking der tarwe, overal waar haar wasdom wat te voorspoedig en in het oogloopend mocht worden onder Christenen, Mahomedanen en heidenen.

Rechtstreeks hier tegenover staat de derde partij, eene kleine achtingswaardige schare, maar sterk door geloof, hoop en liefde. Het éénige, dat haar ontbreekt, is het doordrongen zijn van de waarheid van het beginsel, dat aan dit geheele onderzoek ten grondslag ligt.

Daarom protesteert deze partij, b. v. in Engeland, wel tegen het gebruik van gouvernements invloed of macht, tot uitbreiding van het Christendom onder de daarvan nog afkeerige bevolkingen. Maar desniettemin heeft zij geene scherpe verwijten genoeg aan de Regeering, wanneer deze, bij voorbeeld in Indië, op de Gouvernements-scholen, ten dienste der heidensche bevolkingen ingericht, het gebruik van den Bijbel verbiedt: als ware dat gebruik, van Regeeringswege toegelaten of voorgeschreven, geen inbreuk op de gewetensvrijheid der niet-christelijke ouders, die hunne kinderen

naar die scholen zenden; of wanneer zij heidensche godsdienstplechtigheden onder de bescherming stelt der openbare macht, of, ter getrouwe naleving van vroegere met inlandsche vorsten geslotene traktaten, geld geeft tot opbouw en onderhoud van afgodische tempels: — bij de afkeuring van welke regeeringsdaden te vaak uit het oog verloren wordt, dat, bij uitstek voor den Staat, het gebied van het r e c h t, de spreuk geldt: „q u'il s'agit d'être juste avant d'être charitable."

Dergelijke inconsequentiën kunnen bij deze partij, die overigens alle mijne sympathie heeft, alleen dááraan worden toegeschreven, dat zij, gelijk wij zeiden, het scherpe onderscheid niet genoeg in het oog houdt tusschen het gebied der W e t en dat van het E v a n g e l i e, tusschen het gebied van het g e z a g en dat der v r ij h e i d. Daardoor mengt zich, in geheel hare richting, licht een bijsmaak van legalismus, van werktuigelijkheid, die vaak oorzaak is, dat de l i e f d e, welke desniettemin haar grondtrek is en waardoor zij gedreven wordt, niet genoeg wordt gewaardeerd, en de winnende, heelende, mede stichtende kracht niet in die mate van zich laat uitgaan, die toch het oogmerk is van al haar zelfverloochenend streven. —

Zal ik tegenover deze drie p a r t ij e n nog een vierde noemen, de vrije Evangelische richting? Eene p a r t ij is zij niet: het naauwelijks merkbaar getal dergenen die haar zijn toegedaan, geeft haar op dien naam geen recht: maar zij verlangt dien ook niet. Zij wil bovenál, al ware het ook slechts om zelfs den schijn van p a r t ij z u c h t te ontgaan, geene p a r t ij zijn, noch heeten. Op meer geloof, hoop en liefde

dan de zoogenoemd positief-christelijke partij maakt zij geen aanspraak. Maar, ja, vaststaande op het in deze bladen besproken beginsel, dat zij beschouwd als mede behoorende tot het wezen des christendoms, leeft zij in hope, dat het geloof en de liefde, door de rechte toepassing daarvan, eenen ruimeren, meer gezegenden, de wereld meer overwinnenden werkkring zal vinden. —

Volgens haar, moet nergens meer dan in de betrekkingen van onzen christelijken Staat tot de onder zijn gezag geplaatste, nog voor het christendom niet gewonnen koloniën, de getrouwe inachtneming van het onderscheid tusschen het gebied der vrijheid en dat des gezags, de leidende gedachte zijner politiek zijn. De christelijke staatsman zal niets vuriger wenschen, dan dat onder den zegen der rust, die een wijs en welwillend gezag verschaffen kan, de Evangelieprediking, de prediking van Chistus en dien gekruist, onder de bevolking onzer koloniën groote overwinningen moge maken. Met blijdschap begroet hij in zijne verwachting het tijdstip, wanneer ook op Java de vrijheid, waarmede Christus vrij maakt, den vadzigen, slaafschen, aan zinnelijkheid geboeiden Oosterling rijp gemaakt zal hebben voor het genot ook der burgelijke vrijheid, door zedelijke krachtsinspanning. Maar intusschen, en in geduldige afwachting van dien tijd, die hij weet dat komen zal, wijst hij moedig elke verzoeking af, om zich met de taak eener Evangelieprediking te bemoeien, die de zijne, als staatsman, als vertegenwoordiger des gezags, niet is, en die hij door zijne inmenging alleen zoude kunnen bederven. Vrijheid voor alle zendelingswerk, van elke christelijke richting uitgaande, zal hij met ingenomenheid

voorstaan, en niet schroomen voor het oog der heidensche bevolkingen daarvan te doen blijken, en van zijnen wensch, dat dit werk onder hen grooten voortgang moge hebben : — maar zorgvuldig zal hij alles vermijden, wat zelfs in schijn aan het vermoeden grond zoude kunnen geven, dat zij zich daardoor meer aanspraak op bescherming, op begunstiging van de zijde der Regeering zouden verwerven. Volgens hem zal dezelfde vrijheid, die hij aan de Evangeliepredikiug tot volle krachtsontwikkeling onder eigen verantwoordelijkheid wil hebben toegekend, met dezelfde mate, met eerlijkheid, aan de belijders van den ouden godsdienst moeten worden toegemeten, om bij hunne voorvaderlijke instellingen en wat zij medebrengen, ook propagandistische pogingen, te blijven. In die eerlijkheid immers alleen zal voor de Regeering, in het oog der niet-christenen zelven, de zedelijke kracht, het recht gelegen zijn, om de gewetensvrijheid, die hare leuze is, des noods ook met alle de gestrengheid van den sterken arm, ten behoeve der Evangeliepredikiug te verdedigen tegen alle gewelddadige verhindering, die haar door het fanatismus van den Islam in den weg mocht worden gelegd. Wederom zal zij, in de onverzettelijkheid zelve harer handhaving van het beginsel der gewetensvrijheid, de kracht putten om, in weêrwil van alle klachten, die daarover gewis zouden oprijzen, in het belang dier gewetensvrijheid zelve, tijdelijk, onder bepaalde omstandigheden, ter voorkoming van oproer en geweld, hare volle uitoefening te schorsen, of aan sommige voorwaarden ter verzekering der wet te onderwerpen. Gewis zal het aan staatswijsheid, aan eenen scherpen blik daarbij niet mogen ontbreken, om den drang van zulke omstandigheden recht

te waardeeren, en om nòch voor wezenlijke gevaren het oog te sluiten, nòch in onmanlijke vreesachtigheid overal dreigende gevaren te zien. Maar is dat niet wederom een nieuw bewijs dat, ook op het gebied van het gezag, de rechte en doeltreffende toepassing van dat gezag niet de vrucht kan zijn van een mechaniseeren dergenen, aan welken die toepassing moet zijn toevertrouwd, door hen het allereerst aan de bindende werking te onderwerpen van wetten en reglementen, waarvan zij, zullen zij ze in waarheid goed kunnen toepassen, de uitvoerders, niet de werktuigen moeten zijn? Is dat niet een nieuw bewijs dat, ook op dit gebied, zedelijke vrijheid, bij hen die geroepen zijn om het gezag te handhaven, de voorwaarde is van zedelijke kracht, zelfstandigheid en wijsheid? (1)

---

(1) Zeer leerrijk is voor ons alles wat in Engeland in de laatste jaren, zoowel door de drukpers, de tolk der publieke opinie, als in het Parlement, over Engelands politiek in Britsch-Indië ten aanzien van de uitbreiding des christendoms is verhandeld. Met edele verontwaardiging heeft het christelijke Engeland, schier als één man, zijne stem verheven tegen de baatzuchtige staatkunde der oude Indische Compagnie, welke, uit vrees voor winstderving, onder voorwendsel eener traditioneele „neutraliteits politiek", waarbij men zich altijd wèl had bevonden, met de oude godsdiensten in Indië heulde, en stelselmatig de prediking des Evangelies onder de inboorlingen zocht te weren. Het is te verwachten, dat thans, door het overgaan van het bestuur over het machtig Britsch-Indische Rijk in handen der Engelsche Regeering, onder de gedurige contrôle van het Parlement, aan deze Mammonsdienst van eenen bekrompenen, geldzuchtigen koopmansgeest voor goed een einde zal zijn gemaakt.

Intusschen doen zich, bij de regeling eener nieuwe orde van zaken, in dit opzicht gedurig vragen voor, die uit het oogpunt der rechte waardeering van de verhouding tusschen Staat en Christendom van het hoogste belang zijn, en die wel verdienden, dat men er in ons land, om de gelijkheid van toestanden in onze Oost-Indische bezittingen, meer kennis van name.

Nog twee onderwerpen schijnen bij de bespreking der verhouding tusschen het gebied van het staatsgezag en dat der

---

Zoo weet men dat er door de Engelsche positief-christelijke partij, onder leiding van Lord SHAFTESBURY en andere uitstekende mannen, luide klachten zijn aangeheven, in en buiten het Parlement, over eene wet op het onderwijs in 1854 in Britsch-Indië ingevoerd, bij welke het gebruik van den Bijbel op de Gouvernements-scholen ten dienste der inboorlingen is uitgesloten. Hieromtrent is door Sir CHARLES WOOD, den Minister van Indië, bij gelegenheid van een adres op den 30 Juli 1859 door een aanzienlijke Deputatie, aan het hoofd waarvan zich de Aartsbisschop van Canterbury en Lord SHAFTESBURY bevonden, aan Lord PALMERSTON aangeboden, opgemerkt, dat eigenlijk in de wet van 1854, als ook in een nader besluit van Lord STANLEY omtrent dit onderwerp van het jaar 1859, een *verbod* van den Bijbel niet te vinden was. „De Bijbel," zeide hij, is overal in de schoolbibliotheken voorhanden, en *buiten de schooluren*, staat het iederen inboorling vrij den Bijbel te bestudeeren, of zich daarin, door eenen onderwijzer der school, wanneer die een Christen is, onderricht te laten geven, gedurende een half uur *voor* of *na* de wettelijk bepaalde schooluren."

Hiermede werd evenwel geen genoegen genomen. Hoewel men er zich van Regeeringswege op beriep, dat ook in het Christelijk Engeland, naar de bestaande wet, de Regeering zich met het *godsdienstig* onderwijs op de Staatsscholen niet bemoeit, hetgeen zijnen noodzakelijken en wettigen grond heeft in het feit, dat de openlijke Staatsscholen in Engeland evenzeer openstaan voor de kinderen der Dissenters als van de leden der Staatskerk, en dat de laatstgenoemden evenmin voor hunne kinderen het godsdienstig onderwijs van eenen Dissenter, als de Dissenters voor de hunnen dat van eenen Episcopalen meester verlangden; meende men dat de staat van zaken in Indië eene geheel andere inrichting vorderde. „Wij Britten," zeide de edele Sir JOHN LAWRENCE, in een merkwaardige rede, „bevinden ons in Indië in eene geheel andere positie dan de constitutioneele regeeringen van Engeland of Noord-Amerika tegenover de door haar bestuurde bevolkingen. Onze Regeering is, gelijk alle andere Regeeringen, daargesteld voor het welzijn des volks. Maar terwijl, in constitutioneele christelijke Staten, de openbare meening en de door den weg der wetten uitgesproken volkswil, over de vraag uitspraak doet, wat het beste zij en voor het welzijn des volks meest dienstige, is dat bij ons in Indië niet altijd het geval. Dáár zijn wij niet door de volkskeuze aan het bewind gekomen en in het bezit der hoogste macht gesteld; maar wij zijn, krachtens onze zedelijke meer-

hoogste, der religieuse vrijheid, in aanmerking te moeten komen: vooréérst, de bezoldiging der godsdienstleeraren en de

derheid, door den drang der omstandigheden, door den wil der Voorzienigheid, daartoe geraakt. Dit, en alléén dit, is de „Magna Charta", door welke wij over Indië heerschappij voeren. Wanneer wij het beste dat wij doen kunnen, aan de welvaart dezes volks ten koste leggen, d a n z ij n w ij d a a r t o e d o o r o n s e i g e n g e w e t e n e n n i e t d o o r d e n w i l e n h e t g e w e t e n d e s v o l k s v e r b o n d e n. Gelooven wij nu, dat uit de kennis van den Bijbel de rijkste en hoogste zegeningen ontspruiten, dan moeten wij natuurlijk wenschen, deze zegeningen aan het volk van Indië zooveel mogelijk te verschaffen. En dat wenschen wij werkelijk, en niet enkel als bijzondere personen, maar als Regeering; want het christendom is in waarheid de wezenlijkste van alle weldaden, om wier wil aan Brittannië de heerschappij over Indië is toevertrouwd."

Tegen de hier uitgesproken stelling, dat de Engelsche Regeering tot het brengen van die zegeningen des christendoms gebonden zoude zijn, d o o r h a a r e i g e n g e w e t e n e n n i e t d o o r d e n w i l e n h e t g e w e t e n d e s v o l k s, zoude ik. groot bezwaar hebben, omdat zich daarin weder de zoo gedurige verwarring uitspreekt van het gebied en de verplichting der Christelijke Kerk met die van den Staat. De Staat is geroepen zijn c h r i s t e l i j k geweten dáárin te openbaren, dat hij het recht des gewetens ook van den heiden en Mahomedaan eerbiedige en bescherme. Ik ken geen gevaarlijker Staats-maxime dan deze, die het geweten, ook het christelijk geweten van den Staat, aan het geweten des volks substituëert. Van uit dat standpunt is er geene staats-tirannij door het Catholicismus over het Protestantismus en wederkeerig uitgeoefend, die niet volkomen rechtvaardig was. De door Sir JOHN LAWRENCE gemaakte onderscheiding tusschen eenen constitutioneelen en niet-constitutioneelen regeeringsvorm doet hier niets ter zake. Ook onder eenen constitutioneelen regeringsvorm eerbiedigt een christen-staatsman de gewetensvrijheid, niet omdat zij de eisch is van den volkswil, maar omdat hare handhaving de eerste plicht is van den christelijken Staat.

Dit alles zal wel evenzeer zijne toepassing vinden op onze inlandsche Gouvernements-scholen in Neêrlandsch-Indië.

Overigens is het in alle deze kwestiën, niet het Staats- b e l a n g, met andere woorden, de politiek der vrees, maar de uit ware beginselen ontleende Staats- p l i c h t die tot richtsnoer moet verstrekken. Het welbegrepen Staats- b e l a n g brengt, buiten twijfel, bevordering des christendoms mede, door alle middelen, welke met het Staats- r e c h t strookende zijn

hiermede in verband staande bezorging der betrekkingen tusschen den Staat en de Kerkgenootschappen door afzonderlijke Departementen van algemeen bestuur; ten andere, de verplichtingen van den Staat ten aanzien van het volks- en het hooger onderwijs. Bij elk dezer onderwerpen staan wij een oogenblik stil.

1. Waar de uitbetaling van bezoldigingen der leeraren, of het verstrekken van andere gelden tot opbouw en onderhoud van kerkgebouwen, het gevolg is van verplichtingen op den Staat rustende, ten gevolge van het zich vroeger toeëigenen van kerkelijke goederen, waarvoor jaarlijksche praestatiën uit de schatkist in de plaats zijn getreden, of van andere contractuëele verbintenissen, — dáár ontstaat tusschen den Staat en zoodanig kerkgenootschap eenvoudig de rechtsbetrekking van schuldenaar en schuldeischer, waarbij alleen sprake kan zijn van getrouwheid en eerlijkheid van den Staat in het vervullen zijner verplichtingen; zonder dat daaruit voor den Staat éénig recht kan ontstaan van inmenging op het gebied der vrijheid van het kerkgenootschap, dat zijn schuldeischer geworden is. — Dat is de toestand der Hervormde Kerk in Nederland.

In dien toestand is door art. 168 der Grondwet geene verandering gebracht; daardoor wordt de verbintenis van den Staat jegens de Kerk alleen op nieuw erkend en bevestigd.

Wanneer datzelfde artikel ook voor andere godsdienstige gezindheden, of derzelver leeraars, de tractementen, pensioenen en andere inkomsten van welken aard ook verzekert, die zij in 1848 genoten, dan is de rechtsgrond daarvoor een andere, namelijk alleen deze, dat zij daarvan vóór 1848 in het genot

waren. Uit dit verschil van rechtsgrond schijnt evenwel niet te kunnen worden afgeleid, dat de staatssubsidiën aan andere gezindheden meer voor inkrimping vatbaar zouden zijn, dan die aan de hervormde kerk toekomen, uithoofde van de verminderde behoeften. Immers krachtens art. 168 wordt de status quo van 1848, ten aanzien van de staatssubsidiën door de onderscheidene gezindheden of hare leeraars genoten wordende, gehandhaafd. Maar uit het oogpunt dat ons hier vooral bezig houdt, zoude eene dergelijke inkrimping daarenboven voor den Staat niet raadzaam zijn, omdat hij zich hierdoor op een gebied zoude moeten begeven, dat het zijne niet is, de beoordeeling namelijk van de mate van geestelijke behoeften eener gezindheid aan middelen tot instandhouding van den eeredienst.

De tweede paragraaf in art. 168 is, onzes inziens, geheel in overeenstemming met de neutrale, maar welwillende, beschermende positie, die eene gezonde staatkunde in art. 165 der Grondwet aan den Staat tegenover de godsdienstige gezindheden aanwijst. „Aan de leeraars, welke tot nog toe uit 's lands kas geen of een niet toereikend traktement genieten, kan een traktement toegelegd of het bestaande vermeerderd worden." Zoowel de gelijkheid van bescherming, die art. 165 aan alle kerkgenootschappen verleent, als wel voornamelijk de verplichting van den Staat, — die uit de rechte waardeering van zijnen toestand van uitzondering tegenover het gebied der vrijheid voortvloeit, om alle krachtsontwikkeling op dit gebied te ondersteunen en te bevorderen, — schijnt mede te brengen, dat van deze facultatieve bepaling in art. 168 een ruim en

mild gebruik worde gemaakt. Uit dit oogpunt zoude het te wenschen zijn, dat aan de Afgescheidenen, die het verlangen, subsidiën uit 's lands kas wierden verleend; en ik moet opmerken, dat deze toepassing op hen van de tweede paragraaf in art. 168 de ondersteuning bij voorkeur verdient van allen, die voorstanders zijn van de neutraliteit van den Staat tegenover de Kerk. Immers die neutraliteit sluit niet uit de bescherming van den Staat, ook door het reiken van geldelijke ondersteuning, maar wel de o n g e l ij k h e i d, waardoor die ondersteuning aan het eene kerkgenootschap verleend, aan het andere onthouden zoude worden. Want die ongelijkheid van behandeling zoude alleen haren grond kunnen hebben in eene oordeelvelling van de zijde van den Staat over de meerdere of mindere waarde, die aan een kerkgenootschap op het gebied der hoogste vrijheid zoude behooren te worden toegekend: eene oordeelvelling, waartoe de Staat ten eenemale onbevoegd is.

Maar wat de Staat ook doe tot verleening van gelijke, welwillende, in zijn belang welbegrepen bescherming aan alle kerkgenootschappen in het Rijk, altijd moet die bescherming, hoe ver zich die ook uitstrekt, v e r l e e n d, niet v e r k o c h t worden, voor den prijs eener door den Staat verkregen bevoegdheid om zich met hare inwendige belangen te bemoeien. Een kerkgenootschap, dat zich tot zulk eenen handel laat vinden, — en de ondervinding bewijst maar al te zeer, dat de verzoeking daartoe altijd groot is, — toont daardoor zijne roeping van gebied der hoogste vrijheid te zijn, weinig te beseffen of te waardeeren. Doch ook waar eene dergelijke krankheid van geloof gevonden wordt, behoort de Staat daarvan geen gebruik te maken, om zich meer invloed op het

geestelijk gebied te verschaffen, dan voor hem zelven en zijne geregelde werking in den hem toebetrouwden kring goed is. — Waar eene Kerk zelve geenen geloofsmoed genoeg bezit, om zich van de steunsels van het Staatsgezag, die even zoovele banden zijn, los te maken, — daar behoort de Staat, én in het belang van zoodanige kerk zelve, én in het zijne, daarmede overeenstemmende, het initiatief te nemen, en geen schip langer op sleeptouw te willen hebben, dat zijnen eigenen gang belemmert en vertraagt, alleen omdat het liever gesleept wil worden, dan zelf zijne zeilen te ontplooien.

Te ontkennen valt het niet, dat, uit dit standpunt, het hebben van Departementen van Eeredienst, als takken van Algemeen Beheer, eene zeer bedenkelijke zijde heeft. Reeds de schijn die dit geeft, dat de Kerkgenootschappen in meerdere of mindere mate door het Staatsgezag worden g e a d m i n i s t r e e r d, is voor beide, Staat en Kerk, gevaarlijk. Gevaarlijk vooral dáárdoor, dat de schijn zoo licht waarheid wordt, omdat de verzoeking daartoe aan beide zijden groot is: en dat kwaad, beide voor Staat en Kerk even nadeelig, wordt nog oneindig grooter, wanneer hieromtrent ongelijkheid plaats heeft, en het eene kerkgenootschap zich met meer vrijheid kan bewegen dan het andere. Want de voogdij, die de Staat hier in meerdere of mindere mate, bij uitzondering, over eenig kerkgenootschap uitoefent, wordt altijd, hoe het ook ga, eene reden van beklag; hetzij voor dat kerkgenootschap zelve, dat geneigd is te meer te klagen, naarmate het aan zijne eigene vernedering meer schuld heeft; hetzij voor an-

dere kerkgenootschappen, wanneer onverstandige ijverzucht er hen somwijlen, in tijden van spanning, toe brengen kan, om als eene bevoorrechting te benijden hetgeen eene vernedering is, maar eene vernedering, die, — en dat kan aan die ijverzucht voedsel geven, — nimmer voor niet ondergaan wordt.

Hier tegenover staat, dat de Staat, — krachtens zijne verplichting om gelijke bescherming te verleenen en subsidiën uit 's lands kas, en om te waken dat alle kerkgenootschappen zich houden binnen de palen van gehoorzaamheid aan de wetten van den Staat, — in menigerlei aanraking komt met de onderscheidene kerkgenootschappen, welke soms van zeer teederen aard is, en de tusschenkomst van een daartoe door den Staat bijzonder aangewezen, bij een of meer kerkgenootschappen bevriend en vertrouwd, gezag noodig schijnt te maken. Buiten twijfel kan daardoor velerlei botsing en misverstand tusschen den Staat en de kerkgenootschappen, en die kerkgenootschappen onderling, uit den weg geruimd worden, en de diensten, die daardoor in menig geval bewezen zijn door onze Departementen van Eeredienst, verdienen gewis alle erkenning.

Evenwel zoude ik mij liefst scharen aan de zijde dergenen, die jaarlijks in het Parlement op eene opheffing dier Departementen aandringen. Waarschijnlijk zoude dat wel het éénige middel zijn, om voor goed een einde te maken aan de nog te nauwe betrekking tusschen den Staat en de Hervormde Kerk; hetgeen voor beide even wenschelijk is. Wanneer de geheele officiëele aanraking van de Regeering met de kerkgenootschappen beperkt werd tot de regeling der financieele aangelegenheden die hen betreffen, dan zoude buiten

Men vergete niet, dat wij in ons land, door den loop der gebeurtenissen van lieverlede tot den gunstigsten toestand gekomen zijn, tot den toestand om, niet gewapende, maar zeer vreedzame, zeer welwillende, neutraliteit van den Staat jegens de Kerkgenootschappen in te voeren. Sedert de Grondwet van 1848 en de Wet op de Kerkgenootschappen van 1853, is de Staat gelukkig ontheven van de noodzakelijkheid, om met de Kerk van Rome over allerlei aangelegenheden, die haar alleen aangaan, in gedurigen twist te zijn. Sedert die Kerk bij ons de volkomenste vrijheid geniet, kan men zeggen, dat er eigenlijk geene op zich zelve staande en als één man handelende en stemmende Roomsch-Katholieke Staatspartij meer is; en hoe meer de Staat met vasten tred in die baan voortgaat, hoe meer hij de vruchten dier wijze staatkunde zal plukken. Aan die zijde is er geen staatstoezicht meer noodig; — er zijn, zoo als het noodzakelijk gevolg is van Concordaten, geene twee tegenover elkander staande partijen meer, die voor de nakoming der getroffene bedingen hebben te waken: — en al ware, des neen, Staatstoezicht hier ook noodig, het is niet meer mogelijk.

En nu is het juist deze geheele emancipatie van de Roomsch-Katholieke Kerk uit de Staatsvoogdij, welke den weg op de natuurlijkste wijze voor den Staat opent, om daarvan ook ten opzichte van de andere Kerkgenootschappen ontslagen te worden. Want op den duur kunnen zij zelven niet blijven verlangen, als minderjarigen behandeld te worden, terwijl een hunner in het vol genot is van de rechten der meerderjarigheid.

Ook zijn, men lette hier wel op, de punten van rechtstreeksche

twijfel de toevoeging van ééne enkele afdeeling aan het Departement van Binnenlandsche Zaken voldoende zijn om in dezen geheelen tak van beheer te voorzien. Daarin zoude dan wellicht eene geschikte aanleiding gevonden worden, om eindelijk over te gaan tot eene sedert lang onontbeerlijke splitsing van het Departement van Binnenlandsche Zaken, waarvan het eene, met behoud van dien titel, het binnenlandsch bestuur, de openbare werken, den koophandel en de nijverheid zoude omvatten; en het andere, onder welken naam dan ook, met de bezorging van de eerediensten en het onderwijs zoude belast zijn. De militie en schutterijen zouden, bij zulk eene verandering, veel beter aan het Departement van Oorlog worden opgedragen, tot het gebied waarvan dit onderwerp uit zijnen aard behoort. (1)

Wat betreft alle kwestiën, die buiten de financieele aangelegenheden tusschen den Staat en de Kerkgenootschappen, of tusschen de Kerkgenootschappen onderling, kunnen ontstaan, voor zoo verre die de tusschenkomst van het openbaar gezag noodig maken, — deze zouden gewis in aantal zeer verminderen, wanneer zij in de verschillende Departementen van Eeredienst geene aanleiding meer vonden tot Red tape, gelijk de Engelschen dat noemen; — het overige zoude wellicht het gevoegelijkst aan het Departement van Justitie kunnen worden opgedragen, dat door zijne betrekking tot de Rijkspolitie en door zijne roeping om in alle eigenlijke rechtskwestiën, die op het Staatsgebied ontstaan, gehoord te worden, daartoe het best geschikt zoude zijn.

(1) Deze opheffing en scheiding, ofschoon niet geheel zooals hier gewenscht werd, is, gelijk men weet, sedert geschied. (V.)

aanraking, bij welke de Staat de medewerking van de Kerk onmiddellijk noodig zoude hebben, bij ons nauwelijks meer aanwezig. Men noemt gemeenlijk onder deze onderwerpen den eed en het huwelijk, om het bewijs te leveren dat de Staat de diensten der Kerk, ook op het gebied van het gezag, niet kan ontberen: men noemt de bij de wet geregelde Zondags-viering, om het bewijs te leveren dat wederkeerig de Staat zich verbonden gevoelt, om aan de Kerk tot handhaving van verplichtingen, die tot haar gebied behooren, de hand te reiken. De eed is buiten twijfel een onderwerp, waarbij zich de zedelijke basis der geheele maatschappelijke inrichting het duidelijkst'openbaart; en de Staat heeft er gewis het grootst mogelijk belang bij, dat die zedelijke basis, vooral in dat opzicht, zoo zuiver mogelijk, de heiligheid van den eed zoo ongeschonden mogelijk gehouden worde. Maar daartoe is de Staat geenszins verplicht, het religieuse gebied te betreden, of dat gebied, als een bondgenoot tot dit dienstbewijs alleen bevoegd, bij zich te hulp te roepen. Want ofschoon de eed buiten twijfel de voltooiing van zijn denkbeeld, zijne waarheid (πλήρωσις), alleen vindt in het Evangelie, zoo staat hij met dat Evangelie voor zóóverre altijd in verwantschap, als dit ook zelf gebouwd is op de zedelijk godsdienstige natuur en aanleg van den mensch. Daarom is de Staat, om den eed, ook voor zijne veiligheid en zekerheid, te kunnen maken tot het punt, dat „een einde maakt aan alle tegenspraak," niet gebonden aan de presumtie van waarheid, die de christelijke waardeering van den eed levert. Ware dít het geval, de Staat zoude, om consequent te zijn, den eed alleen aan Christenen, niet aan Joden of Mahome-

danen kunnen opleggen: en door den Staat zoude moeten worden uitgemaakt, welke de christelijke belijdenis is, waaraan zij hare presumtie van eeds-waarheid alleen zoude kunnen hechten: (1) — hetgeen ook dán altijd nog slechts eene presumtie van waar christendom bij elken belijder zoude zijn. (2)

---

(1) Men leze i. p. v. „waaraan zij hare" — „aan wier" en voege achter „alleen" de woorden „hij waarde". (V.)

(2) Ik erken gaarne, dat ik door deze verklaring mij in tegenspraak stel met het gevoelen door mij vroeger voorgesteld en verdedigd in mijn Eedsleer, geschreven toen mij het onderscheid der twee beginselen, ook hier wederom ter sprake gebracht, nog niet duidelijk geworden was. Te zeer hechtte ik mij daarin aan de voltooiing, het τέλος, van het Eedsbegrip, dat alleen in het Evangelie te vinden is, zonder, juist daardoor, aan zijn minder volkomen denkbeeld op het gebied der natuurlijke zedelijkheid genoeg recht te doen wedervaren. In dit opzicht moet ik schuld belijden en erkennen, dat het toen door mij geschrevene rectificatie behoeft: — eene rectificatie tot welke de bouwstoffen geleverd zijn door de denkbeelden, welke de heer CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE ontwikkeld heeft in zijne Bijbelstudiën, I, p. 274, alwaar hij, handelende over Hebr. VI: 9—20, het volgende zegt:

„De menschen zweren wel bij eenen meerderen. Bij iemand te zweren is iemand tot God erkennen, zich in zijne handen te stellen, zich aan zijn zegen of vloek te onderwerpen, in het geloof dat die zegen of vloek even zoo werkelijk zijn, als menzelf de macht heeft dien zegen of vloek over zich te brengen. Denkt men deze zaak dieper in, dan is niets zoo zeer eene getuigenis van de zedelijke zoowel als van de godsdienstige natuur des menschen en van de eenheid van beide, als juist de eed, en is dus de algemeenheid der eedzwering het bewijs van de algemeenheid van dit zedelijk en godsdienstig karakter der menschelijke natuur, en derhalve van de eenheid dier natuur." (En hierin ligt, ik voeg er dit bij, ook de grond der algemeene waarde die de eed heeft voor den Staat.) „Met den eed treedt de mensch zoowel als zelfstandig (zedelijk) wezen op, als dat hij zijne afhankelijkheid (de godsdienstigheid zijner natuur) verkondigt. Hij doet eene belofte of verkondigt eene waarheid, waarvoor hij zich aansprakelijk stelt. De belofte toont dat hij aan zijne vrijheid, de verklaring der waarheid dat hij aan zijne vatbaarheid voor waarheid gelooft. De zedelijkheid en redelijkheid van

Wat het huwelijk betreft, zoo hebben wij het aan de invoering van het burgerlijk huwelijk, dat aan alle beschouwingen omtrent zijnen godsdienstigen aard volkomen vrijheid laat, te danken, dat wij ontkomen zijn aan alle netelige conflicten tusschen Staat en Kerk, die tegenwoor-

---

zijn wezen spreken zich dus in den eed des menschen uit. Hierin verkondigt zich zijne zelfstandigheid. Hij acht zich in staat zijne belofte te houden, maar ook haar te breken; hij houdt de waarheid voor niet noodzakelijk opgelegd, maar als kunnende door hem beleden, maar ook geloochend worden. Deze zelfstandigheid dus zoude, tenzij zij zich in de afhankelijkheid oploste, in den mensch een tweespalt stellen. De vrije wil (libre arbitre), afgezonderd van het recht en de gerichten Gods, wierd tot willekeur. Nu weet de mensch zich gebonden aan de wet der waarheid. Hij acht zijne vrijheid niet voor ongebonden. Hij houdt zich voor strafbaar bijaldien hij zijne belofte breekt of de waarheid verkracht. Evenzoo als hij zich in zijne lotsbedeeling afhankelijk weet en hij zijne gelukzaligheid afhankelijk stelt van voorwaarden, die niet alle binnen zijn bereik vallen, zoo acht hij zich ook in het gebruik zijner vrijheid gebonden aan hooger macht en hooger wil. De eenheid tusschen de ééne en de andere afhankelijkheid, die waarin hij zich met betrekking tot zijne lotsbedeeling en die waarin hij zich met betrekking tot zijne vrijheid gevoelt, vormt zijn Godsbewustzijn, geeft hem zijn Godsbegrip. Met andere woorden: hij gelooft aan een God, die zijn lot bestiert in overeenstemming met het gebruik dat hij van zijne eigene vrijheid maakt, wiens beschikkingen zijn oordeelen. Op dit geloof steunt zijne eedzwering. Met den eed spreekt hij zijne afhankelijheid uit, waarin hij zich als zelfstandig, als zedelijk wezen voelt te staan, van een persoonlijken God, den hoogsten rechter. Hij roept zijn zegen in over zijne trouw; hij bindt zich aan zijn vloek bijaldien hij ontrouw zal zijn."

. . . . „Den menschen is de eed een einde van alle tegenspreking tot bevestiging. Wordt er getwijfeld aan de waarheid eener getuigenis, aan de oprechtheid eener belofte, alle tegenspreking neemt een einde, wanneer de oprechtheid dier belofte, de waarheid dier getuigenis door den eed bevestigd wordt. Dien eed niet aan te nemen heet een mensch buiten de menschelijke maatschappij te plaatsen. De menschelijke maatschappij heeft den eed ten grondslag, en blijkt daardoor te staan op den bodem van den godsdienst, geworteld te zijn in het eeuwige koninkrijk Gods."

dig, vooral omtrent dat onderwerp, in Duitschland de gemoederen in beweging brengen, en die alleen uit de verwarring van hunne wederzijdsche werkkringen ontstaan. En ook hier kan dus de Staat zijnen eigenen weg gaan, zonder daartoe de medewerking van de Kerk, of liever van de Kerkgenootschappen, noodig te hebben; eene medewerking, welke juist dáárdoor den Staat in de onoplosbaarste moeielijkheden wikkelen moet, omdat zij, waar zij gevorderd wordt, de medewerking is van Kerkgenootschappen, welke omtrent de christelijke beduidenis van het huwelijk en de christelijke verplichtingen, welke daaraan verbonden zijn, de uiteenloopendste gevoelens koesteren: zoodat men aan het eene geene voldoening kan geven, zonder de gewetensvrijheid van anderen te kwetsen. Dit neemt niet weg, dat de Staat omtrent menig punt der wetgeving die het huwelijk regelt, de wetgeving zal moeten inrichten naar de gewetens-eischen en behoeften eener historisch in christelijken zin ontwikkelde natie. Hij zal b.v. de veelwijverij niet kunnen toelaten; hij zal bij de verboden graden van verwantschap de algemeen erkende beginselen der christelijke kerk eerbiedigen: ja, de christelijke staatsman zal in zijne levendige overtuiging, dat het Christendom het zuurdeesem is, dat bestemd is om ook de geheele maatschappelijke inrichting te doordringen, doen wat de Staat, wat de Wet doen kan en mag, om de heilighouding des huwelijks naar christelijke beginselen te bevorderen; niet als dienaar der Kerk, maar als zelf Christen, die juist daardoor weet te onderscheiden, en recht te waardeeren, wat tot den kring van het gezag, van de Wet, wat tot dien der vrijheid, des Evangelies, behoort.

Uit hetzelfde oogpunt moet, naar het mij voorkomt, ook de kwestie van de handhaving door den Staat der christelijke Zondagsviering beschouwd worden. Onbevoegdheid van den Staat op kerkelijk, op geestelijk gebied, brengt geene onverschilligheid mede. De Staat heeft er zelfs het grootste belang bij, dat de godsdienstige zijde des volkslevens, in de vormen die het zich door zijne historische ontwikkeling eigen gemaakt heeft, ondersteund, gesterkt, bevorderd worde, ook door middelen die den Staat ten dienste staan, wanneer het recht des gewetens daardoor niet geschonden wordt; en het gewetensrecht van den niet-christen wordt gewis niet geschonden, wanneer hem op een bepaalden dag de uitoefening van sommige bedrijven in 't openbaar ontzegd wordt.

Ja, ik geloof dat men hier eene schrede verder moet gaan en erkennen, dat, gelijk wij reeds vroeger opmerkten, de verplichting van den Staat om zijne wetgeving in te richten naar de zeden, de gewoonten, de eigenaardigheden eener christelijk, zelfs nog meer speciaal eener in Roomsch-Katholieken of Protestantschen zin christelijk, gevormde natie, eenen rechtmatigen grond geeft aan wetsbepalingen verplichtingen opleggende, die met de overtuiging van niet-christenen niet strooken. Zoo kan b.v. in eene christelijke natie, — en men weet in welken zin wij die benaming gebruiken, — niet alleen aan eenen Israëliet de verplichting opgelegd worden om de christelijke Zondags-wet te eerbiedigen; maar zelfs aan zijnen gewetens-eisch om de Sabbaths-wet naar Joodsche wijze te onderhouden, kan niet altijd van Staatswege gehoor gegeven worden. Zoo zal, b.v. de Israëliet, wonende bij eene christelijk gevormde natie en daarbij alle rechten

van het staatsburgerschap genietende, evenwel, en juist dáárom, genoodzaakt kunnen zijn om op den Sabbathdag in krijgsdienst, of in eenen anderen Staatsdienst, arbeid te verrichten, of om spijzen te gebruiken, waarvan de aard of de bereiding met zijne godsdienstige spijswetten niet strookt. Is hier krenking van het geweten, dan is zij, voor zoo verre zij onvermijdelijk en daarom noodzakelijk is, ook *niet* onrechtmatig: — uit denzelfden rechtsgrond, waarom het recht is, dat op menigerlei gebied, in menigerlei opzicht, de minderheid zich aan de meerderheid onderwerpe, of, zoo zij daartoe niet kan besluiten, zich aan zoodanig volksgenootschap onttrekke. Zoo kan iemand, wiens godsdienst-overtuiging hem verbiedt de wapenen te dragen, desniettemin genoodzaakt worden aan zijne militaire verplichtingen naar 's lands wetten te voldoen. Zoo zoude menige Mahomedaansche of afgodische godsdienstplechtigheid, aan de belijders van dien godsdienst door hun geweten opgelegd, in een christenland niet geduld kunnen worden. (1)

(1) Over de ethische zijde der verplichting van de regeering eener christelijke natie, om door wetten voor de viering van den Zondag en van andere door alle christelijke gezindheden erkende feestdagen te zorgen, zonder dat daarbij hare juridische bevoegdheid uit het oogpunt der gewetensvrijheid ter sprake wordt gebracht, vind ik eenige belangrijke opmerkingen in een uitmuntend artikel van Professor Lange over de „Sonntagsfeier" in „Herzog's Realencyclopaedie" in voce. Ik neem die plaats hier over, omdat ik daarin mijne eigene zienswijze schier geheel, en exceptis excipiendis vind uitgedrukt:

. . . . . „Uebrigens genügt es nicht daran, dass die Kirche ihren Genossen nur auf's Gewissen giebt, und durch die Mittel ihrer Discipline auch die Leichtfertigen zum Schutze der Anderen und zu ihrem eigenen Wohle nöthigt, die Sonntagsfeier zu beobachten; hier ist ein Punkt, wo vielmehr auch der Staat sich darüber klar aussprechen und dem gemäss verfahren muss, ob er ein christlicher sein will oder

In Nederland bestaat er derhalve geen enkele reden meer, om betrekkingen tusschen Staat en Kerk staande te houden, die strijdig zijn met het welbegrepen belang van beide; en

---

nicht. (*) Die Kirche kann ihren Sonntag schlechterdings nicht befriedigend feiern, wenn nicht auch die Massen den Sonntag respektiren. Da nun der Staat eben nur das organisirte Volk, die organische Form des Volkslebens ist, so muss er, wenn er die religiose Seite des Volkslebens nicht fälschlicherweise von sich ausscheiden und fern halten will, wenn er vielmehr das religiöse Interesse als einen Zweig der von ihm zu umschliessenden und zu ordnenden Gesammtinteressen erkennt, auch mittelst seiner Zwangsgewalt dafür sorgen, dass die Sonntagsfeier der Kirche Raum und Zeit findet, innerhalb deren sie vor jeder Störung geschützt ist. Der Staat ist es, der die Arbeit am Sonntag untersagen und unterdrücken muss; der Staat ist's, der alles dasjenige zu hindern hat, was dem Volke den Segen des Sonntags raubt oder schmälert, wie Märkte, Gerichtsverhandlungen, gemeine Lustbarkeiten u. s. f. In der That existiren in den einzelnen christlichen Staaten eine Menge detaillirter Verordnungen, die freilich an Werth sehr verschieden sind, und namentlich aus den letzten Decennien nur gar zu oft den schlechten Einfluss erkennen lassen, den leichtfertige Kammerschwätzer oder antikirchliche Regierungsmänner, die in diesem Stücke sehr gern die Liberalen spielen, auf die Sonntagsgesetze gehabt haben. (Gesammelt sind solche Verordnungen z. B. für Sachsen Von Weber, Sächs. Kirchenrecht, 1846, II, 1. S. 17 ff., namentlich S. 33; für Württemberg Von Cless, „die Sonntagsfeier im Württemberg" u.s.w. 1852; für Hessen vgl. Köhler, Kirchliche Gesetzgebung in Hessen, II. S. 427 ff., für Oesterreich Helfert, Handbuch des Kirchenrechts, 4 Aufl. 1849. S. 651 ff. Eine umfassende Arbeit über diesen Gegenstand ist die Sammlung von Irmischer: Staats- und Kirchenordnungen über die christliche Sonntagsfeier. Erlangen 1839.) Der Staat hat übrigens alle Ursache dem kirchlichen Institut der Sonntagsfeier seinerseits Vorschub zu leisten; denn auch vom bloss humanen Standpunkte aus, der für den Staat zu einer wirthschaftlichen und politischen Rücksicht wird, erscheint ein solch' regelmässiger Einschnitt in das Arbeitsleben, ein solch' gemeinsamer Ruhepunkt als eine öffentliche Nothwendigkeit; und da das Volk nach seiner religiosen Lebensseite, d. h. als Kirche, einen solchen Ruhepunkt in der Form des Herrntages bereits besitzt, da auch, nach

---

(*) Ik behoef niet op te merken, dat op Lange de verdenking niet kan vallen van hierdoor de partij te willen nemen van den Christelyken Staat in antirevolutionairen zin.

ik kan het daarom niet anders dan als wenschelijk beschouwen, dat nu ook een einde gemaakt worde aan het bestaan

---

der Naturseite betrachtet, die Proportion von Einem Ruhetage zu sechs Arbeitstagen in jeder Beziehung als vollkommen richtig sich erweist, so war und ist es das schlechthin Angemessene, dass der Staat auch für seine anderweitigen Interessen den kirchlichen Sonntag als Feiertag autorisirt. Er muss dies mit Anwendung seiner Zwangsgewalt thun, um die arbeitenden, abhängigen Klassen gegen die sie bis auf's Blut ausnutzende Habsucht zu schützen. Von dieser Seite hat selbst einer der feindseligsten Socialisten, PROUDHON, in einer eigenen Schrift („die Sonntagsfeier, betrachtet in Hinsicht auf öffentliche Gesundheit" u.s.w., mehrfach in's Deutsche übersetzt) dem Sonntag ein Loblied gesungen. Dass durch jene Verbindung des staatlichen Ruhetags mit dem kirchlichen Feiertag der letztere im Volksleben auch weltliche Beimischungen erhalten hat, erscheint denen, die zwischen Staat und Kirche einen absoluten Dualismus zu statuiren geneigt sind, als Beweis, dass die Kirche dem Staate gegenüber das timeo Danaos et dona ferentes stets anzuwenden habe. Sie würden aber, wenn man Sie experimentiren liesse, bald zu ihrem Schaden inne werden, wie viel die Kirche an Segen und Freiheit verlöre, wenn der Staat sich um ihren Feiertag eines Tags nicht mehr zu bekümmern erklarte und seinen Ruhetag auf einen anderen Termin verlegte. Es kehrt hier dieselbe Alternative wieder, über die man sich auch in andern Dingen, z. B. in der Ehefrage, so ungern klar werden will. Entweder löse sich die Kirche ab vom Staate, d. h. sie höre auf Volksgemeinde zu sein, und reducire sich auf einen freien Privatverein, dann kann sie sich nach lediglich spiritualen Principien constituiren, wird aber dann auch alle Misstände einer Sekte zu erfahren haben. Will sie aber Volksgemeinde bleiben, so muss sie auch verschiedene weltliche Anhängsel, resp. Beschränkungen sich gefallen lassen; sie fühlt dieselben als Uebel, sie will sie auch nicht läugnen oder beschönigen, aber si ergibt sich in die zeitliche Nothwendigkeit, sie zu tragen, und arbeitet ihnen desto treuer durch geistige Mittel, Predigt, Katechese, Seelsorge entgegen."

Ik veroorloof mij deze geheele laatste argumentatie onder de excipienda te rangschikken. Met haar is het pactum do ut facias tusschen Kerk en Staat in volle werking gebracht, en „il n'y a pas de raison pour que cela finisse." Het grootste ongeluk voor de Kerk is niet eene sekte te zijn, zelfs niet eene „sekte die overal wedersproken wordt." Voor de bestrijding der richting, die LANGE hier op het oog heeft, bestaan er betere, minder compromitteerende argumenten.

van Staatsinrichtingen, die hare oorzaak alleen hadden in het aanwezig-zijn dier betrekkingen.

Ik kom thans tot het tweede door mij aangeduide onderwerp, de verplichtingen, namelijk, van den Staat ten aanzien van het Volks- en van het Hooger onderwijs.

Op dit gebied is het, dunkt mij, duidelijk, dat wij in Nederland nog niet gekomen zijn tot de consequente, volledige toepassing der beginselen van scheiding van het gebied van Gezag van dat der Vrijheid, die ten grondslag liggen van onze Staatsinstellingen, en waarvan wij nog zoo even de werkelijk gezegende vruchten constateerden. Dat is, bedrieg ik mij niet, daaraan toe te schrijven, dat men niet juist genoeg onderscheidt tusschen hetgeen waarbij de Staat b e l a n g heeft, zonder dat het dáárom in den kring zijner werkzaamheid valt, èn hetgeen voor den Staat evenzeer belangrijk is, maar het onderwerp van zijne rechtstreeksche zorg en bemoeienis kan, ja moet uitmaken. Het eerste is het gebied der Vrijheid: — de Staat, die zelf op zedelijken grondslag rust, heeft er, wij zagen het reeds, overál en aan alle zijden, het grootst mogelijk belang bij, om, (ter bevordering dier zelfstandige, zedelijke krachtsontwikkeling, die zijne tusschenkomst, als gebied van het Gezag, te gelijk ondersteunt en opheft,) die Vrijheid, waar het slechts éénigermate geschieden kan, zonder hem zijne eigene roeping uit het oog te doen verliezen, te ondersteunen en te bevorderen: en dit doet hij het b e s t, niet alleen, maar dat doet hij bijkans a l l é é n, door haar de handen vrij te laten. Het is er dus verre van

daan, dat de Staat, omdat hij groot b e l a n g heeft bij eenig onderwerp, dat tot het gebied der Vrijheid behoort, daarom ook geroepen zoude zijn, om dat onderwerp in den kring van de Staatszorg, de werking van het gezag, te betrekken: althans om zulks te doen op eene wijze, die aan zoodanig onderwerp zijn eigenaardig kenmerk ontnemen zoude van tot het gebied der Vrijheid te behooren.

Zóó heeft de Staat gewis het allergrootst belang bij de zoowel zedelijke als intellectueele vorming en beschaving der jeugd. Ik behoef dit niet in het breede aan te wijzen; — de zaak springt genoeg in het oog.

Daaruit volgt nu wel, dat de Staat geroepen is om aan dit onderwerp, dat bij uitstek en boven alle andere tot het gebied der Vrijheid behoort, al zijne belangstelling te schenken, de opvoeding en het onderwijs der jeugd, in al zijne vertakkingen en trappen van ontwikkeling te bevorderen, en daartoe zelfs middelen te verschaffen, waar die tot de eigen krachtsontwikkeling zouden ontbreken; even als de Staat aan de kerkgenootschappen, in het religieus belang, uit de staatskas middelen verschaft: maar daaruit volgt geenszins, dat de Staat nu ook zelf zich met de zorg voor de opvoeding en het onderwijs der jeugd moet belasten.

Dat is wederom de oude verwarring tusschen de twee kringen der Vrijheid en des Gezags, die zich hier in het antieke denkbeeld der Spartaansche, der Platonische Staatspaedagogie openbaart.

In de antieke levensbeschouwing was dat denkbeeld geheel in overeenstemming met het oogpunt van het staatsgezag, van de W e t, dat alles omvatten en alles beheerschen moest,

omdat men het Evangelie, de christelijke vrijheid en hare, wat voor het staatsgezag onbereikbaar is daarstellende, kracht niet kende.

Maar aan christelijke maatschappijen, die in zoovele andere opzichten de werking van den zuurdeesem des Evangelies ondergaan hebben, tot scheiding van hetgeen niet samen kon gaan, betaamt het *niet* omtrent dit zoo allerbelangrijkst onderwerp op het antieke standpunt te willen blijven staan. Door daarvan geheel af te stappen, moeten zij, ook hier wederom, het rechte denkbeeld van den Christelijken Staat realiseeren, die in waarheid zijn wil hetgeen waartoe hij van God bestemd is, en die niet meer en niet minder dan dàt doende, christelijk is, omdat hij, met bewustzijn dezer hem van God door Christus aangewezen bestemming, in zijne sfeer getrouw is: die aldus beantwoordt aan het zoo uitnemend christelijke denkbeeld van PLATO, dat de rechtvaardigheid hierin bestaat, dat „ieder het zijne doe": — dat ieder beantwoorde aan de roeping, hem, door de hem van God gegeven natuur, aangewezen.

Het is des te meer bevreemdend, dat men in dit opzicht nog zoozeer aan de antieke, traditioneele begrippen blijft hangen, wijl men zich, door dat te doen, aan de grootste inconsequentie schuldig maakt in de behandeling van dit onderwerp zelve. Immers, men zal toch wel niet kunnen ontkennen, dat het denkbeeld van opvoeding niet enkel de religieuse en zedelijke ontwikkeling van den mensch omvat, maar ook zijne intellectuëele en lichamelijke. Indien men nu doorzicht genoeg heeft, om in te zien, dat het onderdeel der opvoeding, dat de zedelijke en daarom de

godsdienstige ontwikkeling beoogt, uitsluitend tot het gebied der Vrijheid behoort, en daarom overgelaten moet worden en werkelijk overgelaten wordt aan de Kerk, aan de ouderlijke zorg, aan het huisgezin: hoe kan men dan inconsequent genoeg zijn om de overige deelen dierzelfde opvoeding, welke de intellectuëele en lichamelijke vorming beoogen, aan het gebied der Vrijheid te onttrekken en onder de werking van het Staatsgezag te brengen? Bij de antieke volken had dit zijne reden, omdat men de geheele opvoeding, met al hare onderdeelen, ook en wel voornamelijk de godsdienstige opleiding, als een der eerste onderwerpen van Staatszorg beschouwde. Maar in eenen christelijken Staat is het ongerijmd eene scheiding te willen maken tusschen hetgeen voor geene splitsing vatbaar is; — het Evangelie is eene kracht Gods tot zaligheid, omdat het bestemd is al de verschillende kringen, waarin zich het menschelijk leven beweegt, te doordringen en te heiligen, en daartoe alle menschelijke vermogens dienstbaar te maken. Men kan niet Christen zijn alleen op het religieuse gebied, op het gebied der zedelijkheid, en niet op dat der aanwending en ontwikkeling der overige vermogens, die den mensch voor zijn aardsch leven gegeven zijn. Want Christus is het Licht der wereld en het Christendom is het zout der aarde. Dáárom, indien de Staat afziet van de godsdienstige opvoeding der kinderen, omdat hij zich daartoe onbevoegd acht, dan moet hij, om de gelijkheid der reden, de geheele opvoeding der jeugd aan het gebied der Vrijheid, aan de ouderlijke macht, aan het huisgezin en aan de Kerk overlaten. Ook hier wederom kan consequentie in de toepassing van gezonde beginselen, alleen

de vrucht zijn van eene juiste waardeering van het onderscheid tusschen Staatsgezag, of Wet, en Evangelie. Want „hic, Iliacos intra muros peccatur et extra." Het nog met Judaïstische, wettische bestanddeelen vermengde christendom van de Orthodoxie, van het Intellectualismus, zondigt evenzeer tegen deze beginselen, wanneer het, b. v. in Pruisen, door den Staat Regulativen laat schrijven voor de godsdienstige en wetenschappelijke opvoeding der kinderen op de school, en de ouders noodzaakt hunne kinderen te laten doopen, en ze naar de Staatsschool te zenden, — als het Liberalismus, wanneer het, droomende van eene opvoeding der kinderen van den Staat door liberale beginselen, op de vrijheid der ouders, om hunne kinderen goed of slecht, of niet op te voeden, inbreuk maakt. Dat onrecht, van welke zijde het komen moge, hetzij uit Judaïstisch of uit Ethnisch legalismus en overbrenging van het Staatsgezag op het gebied der Vrijheid, straft altijd zichzelve. Want het zekerste middel om de opvoeding der toekomstige burgers van den Staat te doen mislukken, is, aan de ouders, wier plicht en recht zij is, en in weêrwil van alle ontzetting blijft, den prikkel tot trouwe plichtsvervulling te ontnemen, door haar aan den Staat in handen te doen nemen.

Derhalve, tot eene geheele emancipatie der opvoeding van het Staatsgezag zal men moeten komen, en zal men gewisselijk komen, al schijnt zich daartegen nog allerlei vooroordeel pal te zetten. Want beginselen zijn onverbiddelijk en dringen door de hardnekkigste vooroordeelen, op den duur, veel zekerder door, dan de zestigponder door de met staal geharnaste eikenplank. En het beginsel van scheiding tus-

schen het Staatsgezag en het gebied der Vrijheid, voorál der hoogste, der gewetensvrijheid, is niet alleen in onze Staatsinstellingen thans onherroepelijk gevestigd, maar door de laatste Wet op het Lager onderwijs zoo zeer in werking getreden, dat niets het meer kan beletten, van schrede tot schrede, tot zijne voltooiing voort te gaan. Wanneer de Kerk eenmaal, door den nood der omstandigheden gedreven, tot bewustzijn zal gekomen zijn van hare verplichtingen ten aanzien van het godsdienstig bestanddeel in de opvoeding der jeugd; wanneer de Staat haar wellicht, door eene verbetering der tegenwoordige Wet, in hare pogingen te hulp zal gekomen zijn, door aan die Wet eene bepaling toe te voegen, krachtens welke het godsdienstig onderwijs door daartoe van wege de verschillende kerkgenootschappen aangewezene personen, buiten de schooluren, of ook in daartoe bestemde schooluren, in de gewone schoollokalen bij afwisseling te geven, verplichtend zal worden gemaakt, — dan zal het tijdstip niet meer verwijderd zijn, waarop de Kerk, in alle hare verschillende afdeelingen, tot de ontdekking zal komen, dat aan dit godsdienstig bestanddeel zijn recht niet kan worden gegeven, tenzij het, niet nevens de andere takken der opvoeding loope, maar voor alle evenzeer het levenbrengend en levenwekkend sap zij. En dán zal de volksovertuiging, in weêrwil van alle hindernissen, die aan elke wijziging onzer grondwettige instellingen in den weg zijn gelegd, eene grondwetsherziening eischen en mogelijk maken, waarbij door den Staat van alle paedagogie afstand worde gedaan. Daardoor zal geenszins aan den Staat het recht worden ontnomen, dat niets anders is dan zijne welbegrepen verplich-

ting jegens het gebied der Vrijheid, om haar ook in dezen kring van haren arbeid, met alle middelen, die den Staat ten dienste staan, en die de eerbied voor die Vrijheid toelaat, welwillend te hulp te komen. Daar zal de Staat den weg toe hebben voorbereid, door overal voor de oprichting en het onderhoud van scholen, voor de deugdelijkheid van het daarop te geven Lager onderwijs te hebben gezorgd, gedurende de tijden zijner archipaedagogie. Daar zal de Staat mede blijven voortgaan, door het uitoefenen van een heilzaam toezicht over het karakter en de bekwaamheid der schoolonderwijzers, door het verstrekken van hulpmiddelen voor het onderwijs, — ook dan, wanneer het tijdstip zal gekomen zijn, om het door den Staat daargestelde organismus aan de Vrijheid ten gebruike over te geven. En dat tijdstip zal, te gelijk met de volksovertuiging, waarvan wij zoo even spraken, dáár zijn, omdat zij niet denkbaar is zonder het bewustzijn, waartoe men in de verschillende afdeelingen der christelijke kerk zal gekomen zijn, dat eene religieuse opvoeding, naar de beginselen des Christendoms, niet voornamelijk is eene theologisch volledige begripsvorming, niet eene inwijding in de dogmatiek van het Catholicismus of van het Calvinismus of Lutheranismus, maar eene toewijding aan Christus zelven, eene bearbeiding van het kinderlijk harte, die daarin de begeerte opwekke en sterke en leide, om te behooren tot dien kring, waaraan de Heer den heerlijken titel geeft van zijne broeders, die het dáárom zijn, dat zij het Woord Gods én hooren én doen; hetgeen nog iets anders is, dan den Bijbel te lezen en daarover in de school of in de kerk te hooren preêken.

Of zoude het komen van zulk een tijdstip, misschien weldra, niets anders zijn dan een spel der verbeelding, een schoone droom uit het gebied van een geesteloos Chiliasmus? Zoude er een tijdstip, ooit hier op aarde, om niet te spreken van weldra, denkbaar zijn, waarin Catholicismus en Protestantismus beide het gebied der hoogste Vrijheid, dat van het geweten, en daarmede in den eigenlijken zin, des Christendoms, genoeg zullen waardeeren, door het in zijn wezen te verstaan, om eene gezamenlijke, eene gemengde volksschool te hebben, waarop, niet van wege het Staatsgezag, maar door in de ruimte des geloofs staande, werkelijk Catholieke onderwijzers der jeugd, de intellectuëele vorming der jeugd geheiligd wierd door de waarheid, door de kennis van Christus en dien gekruist? Eene school, waarop het Judaïsch element, in zijne verschillende beduidenissen, daartoe geen onoverkomelijk bezwaar meer zoude opleveren, niet, omdat het met geweld van het gebied der Vrijheid zoude geweerd worden, maar omdat het, door de contagio exempli medegesleept, geen oogenblik langer van zijne eigene vrijheid, om zijne eigene religieuse opvoeding en school te hebben, zoude willen afstand doen?

Ik zie in deze schoone verwachting vrij wat meer dan de fantasie eener verhitte verbeelding, wanneer ik let én op het woord des Heeren, dat vervuld moet worden in deze bedeeling, dat er zal zijn één Herder en ééne kudde, die zijne stem hoort, én op de teekenen der tijden, die op eene mogelijke, misschien spoedige aannadering tot

de vervulling dier belofte wijzen. Ja, juist het in den boezem van het Catholicismus tot zijn uiterst komend, en daardoor zijn graf delvend Ultramontanismus, dat niets anders is dan het tot buitensporigheid gedreven beginsel van het g e z a g; juist het in den boezem van het Protestantismus tot buitensporigheid gedreven beginsel der menschelijke subjectiviteit in de erkenning en waardeering der goddelijke waarheid, om de banden des gezags van een traditioneel dogmatismus voor goed te verbreken; eene buitensporigheid, die echter hare verklaring vindt in dat aan alle zijden veldwinnend bewustzijn, dat het Christendom niet voornamelijk is een samenstel van uitsluitend religieuse begrippen, maar dat het Christendom is CHRISTUS: — juist deze gelijktijdige arbeid der geesten is in mijn oog het duidelijkste bewijs, dat de Heer, langs den menschelijken weg van actie en reactie, meer dan ooit vroeger in de verloopen eeuwen, werkzaam is aan de voorbereiding van hetgeen tot de vervulling zijner belofte noodig is. Wij zijn toeschouwers van een grootsch proces van uitzuivering in de beide groote afdeelingen der christelijke kerk, juist van hetgeen de realisatie van het beeld eener waarlijk christelijke en toch gemengde volksschool tot dus verre onmogelijk heeft gemaakt: eene uitzuivering bij het Catholicismus, door eene onvermijdelijke reactie tegen de onevangelische buitensporigheden van zijn beginsel des gezags: bij het Protestantismus, door het komen tot het bewustzijn, dat de werkelijke emancipatie uit de banden van het dogmatiseerend menschengezag alleen te vinden is in de vrijheid, waarmede de Zoon waarlijk vrijmaakt, niet om der zonde, maar om Hem te dienen. Waar deze twee

overtuigingen elkaâr zullen ontmoeten, én daartoe leiden onmiskenbaar de groote gebeurtenissen der XIXe eeuw, daar zal de realisatie, waarvan ik sprak, zoo ik hoop, niet langen tijd meer tot de p i a v o t a behooren.

De beginselen, die voor de verplichtingen van den Staat ten aanzien van het Lager-, het Volksonderwijs, tot richtsnoer moeten verstrekken, en die vroeg of laat tot hunne volkomen ontwikkeling moeten komen, gelden evenzeer, maar in nog ruimere mate, dat gedeelte der opvoeding, hetwelk den naam van Hooger onderwijs draagt, en vinden daar eene betrekkelijk gemakkelijke toepassing.

Want, hoewel wij hier ontmoeten een gebied der niet enkel zedelijk-religieuse vrijheid, gelijk dat der Kerk (1), maar van de daarbij intellectuëele, wetenschappelijke vrijheid, dat, evenmin als het eerstgenoemde, den dwang van het Staatsgezag lijden kan, en toch meer dan dat eerstgenoemde

---

(1) Indien gij, zal men wellicht zeggen, voor het Lager- of Volksonderwijs verlangt, niet alleen bezorging van het godsdienstig bestanddeel der opvoeding door de K e r k, maar k e r k e l i j k e s c h o l e n, opdat het geheele onderwijs op die school onder den invloed sta des Christendoms: zoude het dan niet consequent zijn denzelfden eisch ook voor het Hooger Onderwijs, als een deel der opvoeding, te doen, opdat ook dáár het Christendom ware het bederfwerende en alles smakelijk makende zout?

Ik antwoord, dat hier onderscheid moet gemaakt worden tusschen de verschillende perioden der opvoeding. Het Hooger Onderwijs is de hoogste trap der intellectuëele vorming voor dezulken, wier godsdienstig zedelijke o p l e i d i n g geacht moet worden reeds een einde genomen te hebben. Aan hunne eigen verantwoordelijkheid moet de heiliging van de wetenschap door de waarheid overgelaten worden. Dat kan niet het geval zijn met de Lagere School.

aan de ondersteuning, het toezicht en de leiding van het Staatsgezag behoefte heeft, — zoo is hier voor een te ver gaan van dat gezag in zijne regelende en beschermende werking minder gevaar aanwezig, omdat men het er voor kan houden, dat over 't algemeen, althans in Nederland, de overtuiging van de noodzakelijkheid der Vrijheid op dit gebied, zeer gevestigd is. Het groot belang, dat de mannen der wetenschap, en hare kweekelingen, hebben bij de meest mogelijke vrijheid van beweging, levert waarborg genoeg tegen de vrees, dat men hier de zelfstandige krachtsontwikkeling ooit zoude kunnen belemmeren, door de mogelijkheid van het misbruik te willen ontnemen. Wel is waar is de verzoeking daartoe tegenwoordig grooter dan in vroeger dagen. Bij velen, ook die geroepen zijn om op den gang en de richting der Academische studiën invloed uit te oefenen, heeft maar al te zeer de utilitaristische zienswijze veld gewonnen, die de Universiteiten zoude willen verlagen tot „Fachschulen", tot Leerscholen, waarin sommige jongelieden gedresseerd worden tot de kostwinning van het pleiten, anderen tot die van het behandelen van ziekten, wederom anderen tot die van het prediken, of van het Latijn en Grieksch leeren op de gymnasiën. En er zijn omstandigheden genoeg voorhanden, die van deze Russische richting òf kenteekenen zijn, òf haar in de hand werken. De Academiën zelven worden maar al te vaak méér uit het oogpunt beschouwd van grootere, door den Staat bezoldigde en gereglementeerde, Staatsscholen, slechts in g r a d u, niet in e s s e n t i â van Militaire scholen of Gymnasiën onderscheiden, dan uit het vroegere (oogpunt) van Universiteiten, van vrije corporatiën aan de beoefening der weten-

schappen gewijd, en zich zelven naar hare eigene regelen, onder een uit haar eigen midden gekozen bestuur, in volle vrijheid bewegende. Doch ook in haren eigen boezen schijnen in de laatste tijden onze Academiën zelven te veel aan utilitaristische denkbeelden ingang te hebben gegeven. Als kenteekenen daarvan wijs ik op de treurige verschijnselen (1ste) van het meer en meer op den achtergrond geraken van het gebruik der oude talen, en in 't algemeen van de aldus genoemde klassieke wetenschap, die meer als voorwerp eener destructieve kritiek dan als onmisbare leerstof wordt beschouwd; (2de) van het doceeren van allerlei, misschien zeer nuttige, maar niet tot den universitairen kring behoorende, speciale vak-kundigheden, b.v. in de Rechtsgeleerde faculteit, van proces-orde, van handel- en wisselrecht en dergelijke; en eindelijk (van) het te groot gewicht, dat aan de exacte wetenschappen wordt gehecht. Voor den toekomstigen rechtsgeleerde wordt het nuttiger geacht, de artikelen van het Burgerlijk Wetboek van buiten te leeren, de oplossing der rechtskwestiën, die zich voordoen, uit de Verzamelingen van Arresten der Hoven van Cassatie te leeren opzoeken, de vormen der Burgerlijke of Crimineele proceduur te leeren kennen, welke de hoogleeraar vroeger gerust en gaarne aan het kantoor van den procureur en van den deurwaarder overliet, — dan Latijn genoeg te kennen om de Pandekten en Cujacius te bestudeeren. — Welk n u t heeft het Latijn spreken en schrijven? Is het schrijven eener Hollandsche Dissertatie niet vrij wat natuurlijker en eenvoudiger? Dergelijke verschijnselen, die zich in de andere faculteiten evenzeer voordoen, noem ik treurig, omdat zij zoovele getuigenissen zijn

van de geneigdheid om de wetenschap alleen als middel te beschouwen om geld te verdienen, (en op die wijze een nuttig lid der maatschappij te zijn, zonder voor-al zich zelven als lid dier maatschappij te vergeten), (liever) dan als, in zichzelve haar oogmerk en hare belooning vindende, krachtsontwikkeling op het intellectuëel gebied der kennis. Daarbij wordt uit het oog verloren, dat juist deze krachts-ontwikkeling edel is, omdat zij, vrijheid tot voorwaarde hebbende, vrijheid en zelfstandigheid des geestes mede-brengt; — het „jurare in verba magistri" is vol-komen genoeg voor den notaris-klerk, die alleen recepten noo-dig heeft om een, aan geen nulliteiten laboreerend, testament of proces-verbaal van publieke veiling te kunnen opmaken.

Doch in weerwil van deze richting, nadeelig voor de ware wetenschap, die, de μισθωτικὴ niet als doel, maar alleen als bijkomend, ondergeschikt belang beschouwende, alleen onder de schaduw van den vrijheidsboom groeien en bloeien kan, geloof ik niet, dat eene overheering van dit gebied door het Staatsgezag te duchten kan zijn. Zoolang wij aan onze Aca-demiën Professoren hebben en geen leermeesters, zoo-lang men er niet in zal slagen, onze studenten, op tromslag, uit hunne kazernen naar het appèl van de collegies te drij-ven, — zal het universitair beginsel der vrije wetenschap nog krachtig genoeg bij ons blijven, om reactiën tegen verkeerde, aan den geest des tijds te veel opofferende, strevingen (1) uit eigen boezem te provoceeren. Maar tot de ware staats-

(1) Tot deze strevingen behooren ook, ofschoon wellicht door andere en eerbied-waardiger behoeften gemotiveerd, de pogingen om door afzonderlijke Theologische

wijsheid van den, in onzen zin, christelijken Staat zal het behooren, de kracht tot zulke vrije bewegingen niet stelselmatig te ontzenuwen; integendeel haar te gemoet te komen, — al mocht ook, bij voorbeeld, de vrijheid van het studentenleven, tot nog meer misbruik, meer geldverspilling in kinderachtige weelde leiden; — door, bij voorbeeld, den corporatiegeest aan de Academiën te bevorderen, in de overtuiging, dat er vrij wat meer ware vrijheid is in de middeleeuwsche Engelsche Collegiën met hunne traditioneele vormen en usantiën, dan in de Fransche Lyceeën en de Russische Kadettenscholen voor Theologie en Rechtsgeleerdheid; door, aan het hoofd beginnende, aan de Curatoren der Hoogescholen in overleg met de Academische Senaten, meer vrijheid te laten in de keuze en benoeming der Hoogleeraren; door naast die bezoldigde Hoogleeraren het geven van Collegiën te bevorderen voor allen, die in de verschillende faculteiten het jus docendi verkregen hebben, en daardoor wrijving van denkbeelden, tot wering van alle officiëele, monopoliseerende wetenschap, zooveel mogelijk in de hand te werken.

Vooral echter heeft het Staatsgezag er belang bij, om zijne roeping wel te verstaan en te erkennen ten aanzien van die Faculteit, welke, in de nauwste betrekking staande tot

---

Seminariën, aan eene bepaalde Theologische richting gewijd, tegemoet te komen aan het bezwaar, dat zoodanige richting niet, of niet genoeg naar waarde, op de Academiën vertegenwoordigd wordt. Zulke Theologische Vakscholen moeten, uit den aard der zaak, en hoe men er ook tegen strijde, aan de wetenschappelijke bekrompenheid der partijzucht lijden, waartegen het geneesmiddel juist in het Universitair idée gelegen is.

het gebied der hoogste, der religieuse Vrijheid, door misbruik van gezag het meeste lijden moet, de Faculteit der Theologie.

De Theologie, de eerste, de gewichtigste, de edelste, de schoonste der menschelijke wetenschappen, maar eene m e n s c h e l i j k e w e t e n s c h a p, kan dáárom ook niet anders dan eene eerste plaats bekleeden onder de wetenschappen, wier beoefening tot het Universitaire leven behoort. Het denkbeeld zelf van Universiteit, maakt hare uitsluiting daarvan onmogelijk. De Staat, die in het belang der wetenschap Universiteiten wil, daarstelt en ondersteunt, wil dáárdoor reeds noodzakelijk ook Theologische Faculteiten. Maar daar komt nog bij, dat de Staat (zich steeds als bondgenoot beschouwende van het gebied der hoogste vrijheid, hetwelk bij een christenvolk dat der christelijke waarheid is,) niet anders dan groote sympathie kan gevoelen voor de wetenschap, die bij uitstek hare werkplaats, de o f f i c i n a dier waarheid, moet zijn.

Maar aan den plicht van dit bondgenootschap, waartoe allermeest behoort, dat elk der bondgenooten het zijne doet, en zich zorgvuldig van elke betreding van het grondgebied des anderen onthoude, — kan de Staat alleen voldoen, door zich, omtrent het geheele Universitair onderwijs, te ontdoen van het noodlottig, zoo even door ons gekenmerkt denkbeeld van door den Staat gegeven Vakonderricht. Waar de Staat alleen de Academiën beschouwt als een aggregaat van leeraars en leervakken, om, ten dienste der maatschappij, een genoegzaam aantal geneesheeren en pleitbezorgers, rechters, predikanten en praeceptoren te vormen, daar heeft men,

gelijk geene Medische en Juridische, zoo ook geene Theologische Faculteit meer: — en dáár wikkelt zich de Staat, bijzonder ten opzichte der Theologische wetenschap, in al de onoplosbare moeilijkheden, die uit de verwarring der twee gebieden van Vrijheid en Staatsgezag ontstaan. De Staat wordt dan noodwendig, en par la force des choses, leverancier, aan eene bepaalde christelijke kerk, ja, aan de telkens bovendrijvende richting in die kerk, van de leeraars die zij noodig heeft: en daarmede verantwoordelijk voor de wetenschappelijke gehalte en waarde van hetgeen hij aflevert: — en hieruit moet eene wederkeerige afhankelijkheid van die Kerk van den Staat en van den Staat van die Kerk ontstaan, die, in weerwil van alle protest, beide in het dichtste amalgama van Staat en Kerk verplaatst.

Het eenige middel om aan dit gevaar te ontkomen, is aan de ééne zijde, dat de Staat, de noodige geldmiddelen tot het hebben aan elke Academie eener Theologische faculteit verschaffende, het overigens volstrekt aan de Curatoren, in overleg met den Academischen Senaat en vóór alles met de betrokkene faculteit zelve, overlate, om een genoegzaam aantal door den Staat bezoldigde Theologische leerstoelen te bezetten, zoo als goed zal worden bevonden, en onverschillig tot welk kerkgenootschap of richting, in of buiten het Christendom, de gekozenen behooren: — maar dat de Staat daarbij, met alle klem van zijn gezag toezie, dat de vrijheid van leeren, het jus docendi, in welke richting ook, onvoorwaardelijk gewaarborgd worde aan allen, die daartoe de bevoegdheid op Universitaire wijze verkregen hebben.

Aan de andere zijde zorge de Staat voor de wegneming zelfs van allen schijn, dat hij in verband zoude staan met een of meer Kerkgenootschappen, om die, met uitsluiting van alle andere, van leeraren te voorzien. Wil een Kerkgenootschap dwaas genoeg zijn, om het feit, dat iemand eenen Universitairen graad in de Theologische faculteit verkregen heeft, als genoegzaam bewijs aan te nemen, dat die persoon, en hij alléén, voor het leeraarsambt in zijn midden geschikt is, het moge aan zulk een Kerkgenootschap vrijstaan. Maar de Staat zorge wèl, dat hij zich onthoude van alles wat ook slechts aan het vermoeden voet zoude kunnen geven, dat zulk eene handelwijze door hem wierd begunstigd, of ook slechts goedgekeurd.

Wat zal het gevolg zijn van zulk eene Staatkunde?

Dit, en daarmede is alles gezegd, dat aan de Theologische wetenschap volkomen vrijheid zal worden gelaten tot vrije krachtsontwikkeling. Wil zij ergens Roomsch-Catholiek of Luthersch of Calvinistisch, elders Rationalistisch, Deïstisch, Empirisch, Materialistisch, Pantheïstisch, zelfs Judaïsch of Ethnisch of Mahomedaansch zijn, het worde aan haar vrijgelaten. Pantheïstisch zijnde, zoude zij, hoewel zich Christelijk noemende, inderdaad niet veel Christelijker zijn, dan indien zij den Koran met den Bijbel op ééne lijn stelde: — en, hoe het zij, de Staat kan over de mate van hare overeenstemming met het ware Christendom niet oordeelen, zonder eerst te hebben uitgemaakt, wat in het oog van den Staat waar Christendom is, dat is, zonder het hebben van een godsdienst van Staat. Is er misbruik der vrijheid, dat kwaad zal, — mits er, naast het door den Staat bezoldigde,

maar door de Faculteit geijkte, Faculteits-onderwijs, werkelijk vrijheid zij voor alle bevoegd Privaat-onderwijs, voor alle tegenspraak, — zijn eigen geneesmiddel vinden. En aan elk Kerkgenootschap zal het vrijstaan, uit den wetenschappelijken Universitairen oogst, naar zijne eigene beginselen en opvattingen, eene keuze te doen van de mannen, die aan zijne eigen inzichten omtrent het Christendom voldoen.

Is deze weg niet degene, die als de éénige rationeele wordt aangewezen, door hetgeen in alle andere Faculteiten geschiedt? Zoude het niet allerongerijmdst zijn, indien de Staat zich jegens het lichaam der beoefenaren van de geneeskunde in ons vaderland verbond, om de leerstoelen der Medische faculteiten verbeurd te verklaren ten behoeve der Alloiopathen, met strenge uitsluiting van alle Homoiopathen? Zoude dat niet zijn een ongehoord schenden der vrijheid van de Medische wetenschap? En zoude de Staat zich niet al dadelijk in de noodzakelijkheid brengen, om zelf in de geneeskunde volleerd te zijn, ten einde zich te kunnen verzekeren en genoegzame waarborgen te leveren, dat nergens, sub- of objectief, op het monopolie der Staats-Alloiopathie inbreuk werd gemaakt?

Waarom zoude de Staat dan, omtrent de zooveel neteliger Theologische wetenschap, verbintenissen aangaan, en zich daarmede Theologische bevoegdheid toekennen, waardoor hij, gelijk op het gebied van het Lager onderwijs Archipaedagoog, zoo op dat van het Hooger, Aartspriester en Opperkettermeester zoude moeten zijn?

Het is zeer te hopen, dat er, bij de aanstaande regeling van het Hooger onderwijs, een Minister zal gevonden wor-

den, die moeds genoeg hebbe om van het Universitair denkbeeld uitgaande, en met volstrekte uitsluiting van dat van „Fachschule", deze beginselen tot grondslag van geheel zijnen arbeid te leggen.

Zoo lang men dáártoe, tot deze rechte waardeering der verplichtingen van den christelijken Staat ten aanzien van de hoogere opvoeding niet komt, zal men in den zoo hoogst moeielijken toestand blijven, dat de Academische leerstoelen voor de Theologie noodwendig gemonopoliseerd worden ten behoeve, niet alleen van één bepaald Kerkgenootschap, maar van de telkens in hetzelve tijdelijk den hoogsten toon voerende richting. Natuurlijk en billijker wijze moet dit bij al de overige, die dezelfde aanspraak hebben op ondersteuning uit de Staatskas, jaloerschheid, ontevredenheid verwekken en gedurig klagen over partijdigheid van den Staat, die, in strijd met zijne verplichting om aan alle godsdienstige gezindheden gelijke bescherming te verleenen, het voordeel van de Staatshulp aan de Theologische wetenschap, ten profijte van ééne richting in één Kerkgenootschap verbeurd verklaart. Daardoor wordt men dan, bij wege van compensatie, gedrongen tot het subsidiëeren van Theologische seminariën, ten behoeve der gezindheden, die van de Staats-theologie op de Academiën niet gediend kunnen zijn; hetgeen, wanneer het niet gelijkmatig aan alle dissentiëerende richtingen te beurt valt, grond geeft tot nieuwe en zeer billijke klachten over partijdigheid. Maar het ergste is, dat men, langs dezen weg, het doel geheel blijft missen, waarom de Staat er belang bij heeft zich aan alle Hooger onderwijs, maar bijzonder ook aan dat in de Theologie, te laten gelegen liggen; welk

doel niet is, voor deze of gene kerk, leeraren, mannen h a r e r wetenschap, te vormen, maar het gebied der intellectuëele zedelijke vrijheid, en bepaaldelijk dat der christelijk-religieuse, te bevorderen en behulpzaam te zijn: al wederom uit het standpunt, dat wij bij geheel dit onderzoek nimmer uit het oog verliezen mogen, dat het gebied van het Gezag, van de Wet, van den Staat, niet om zijn zelfs wille dáár is, maar, als provisioneele toestand, om tot dien der Vrijheid den weg te bereiden.

Tot de beschouwing van het aandeel dat de Staat aan de opvoeding der jeugd kan en moet nemen, behoort ook het onderzoek van nog een kring dier opvoeding, welke tusschen het Lager- of Volksonderwijs en het Hooger onderwijs gelegen is: ik bedoel het M i d d e l b a a r o n d e r w ij s.

Om tot een juist begrip te komen van dezen zeer belangrijken, veel omvattenden kring, hetwelk tot grondslag kunne gelegd worden voor de Wet, die dit onderwerp nog moet regelen, — behoort men, dunkt mij, zich éérst een denkbeeld te vormen van den aard en de uitgestrektheid van het gebied, dat, uit den aard der zaak, tusschen de grenzen van het Lager en van het Hooger of Universitair onderwijs moet liggen; en ten andere na te gaan, welke moeielijkheden bij ons, uit de feitelijke toestanden, aan de realisatie van dat denkbeeld in den weg liggen, en op wat wijze die moeielijkheden, met zooveel mogelijk behoud van het bestaande, uit den weg kunnen worden geruimd.

Al dadelijk moet het, dunkt mij, duidelijk zijn, dat het onderscheidend kenmerk van hetgeen tot het Middelbaar on-

derwijs behoort, in tegenstelling van het Lager en het Hooger, of Universitair, *niet* gezocht kan worden, in den aard of in het getal der leervakken, noch in de mate van beoefening derzelve. Onderscheidene leervakken behooren, volgens de Wet, tot den kring van het Lager onderwijs, die evenzeer op de Gymnasiën, op de Militaire scholen, op de Industrie-scholen moeten onderwezen worden: de moderne talen, de wiskunde, de geschiedenis, de natuurkunde, de landbouwkunde; — men kan ook in deze vakken zelve onmogelijk grenzen aanwijzen, binnen welke het Lager onderwijs zich beperken moet. Aan de andere zijde is het Universitair onderwijs, in vele opzichten, alleen voortzetting van de propaedeutische voorbereiding daartoe op de Gymnasiën en Kostscholen; en ook hier is het ondoenlijk juiste grenzen te stellen tusschen hetgeen nog tot het Middelbaar en hetgeen tot het Hooger onderwijs behoort.

Het onderscheidend kenmerk moet dus elders gezocht worden, en wèl, indien ik mij niet bedrieg, hierin: dat, terwijl het Lager- of Volks-onderwijs alleen bestemd is, om de algemeene kundigheden mede te deelen, welke ieder mensch, van elken stand, in eene beschaafde maatschappij geacht kan worden noodig te hebben, om daarin niet als vreemdeling te verkeeren; het Middelbaar onderwijs het karakter heeft van v o o r b e r e i d i n g te zijn, hetzij tot het verkrijgen van genoegzame bekwaamheid in eene der zoogenaamde geleerde professiën, om dezelve met geluk te kunnen beoefenen, hetzij tot alle andere beroepsbezigheden, buiten die geleerde professiën, als handel, industrie, techniek, bouwkunde, waterstaat, landbouw, zeevaart, krijgsdienst.

Krachtens deze onderscheiding, zouden tot het Middelbaar onderwijs gerekend moeten worden te behooren:

1°. De Latijnsche scholen of Gymnasiën.

2°. Alle Kostscholen voor jongens of meisjes, die zich niet bepalen tot het onderwijzen der leervakken, volgens de Wet tot het Lager onderwijs behoorende,— hetzij zij zich geen ander doel voorstellen, dan te voorzien in de behoefte van eene meer beschaafde opvoeding, dan die voor het algemeen noodig is; hetzij zij willen opleiden tot een speciaal vak, bij voorbeeld: de Militaire Academiën, de Waterstaat, het Indisch ambtswezen, voor zooverre daarvoor geene academische graden vereischt worden.

3°. De Militaire Academiën voor den krijgsdienst te land en te water.

4°. De Kweekscholen voor de zeevaart.

5°. De Scholen voor den landbouw.

6°. De Delftsche Academie.

Zoowel de laatstgenoemde als de Militaire Academiën komen ons voor, met behoud van haren meer eervollen naam, evenwel onder de inrichtingen van het Middelbaar onderwijs, zij het ook als zijne hoogste uitdrukking, te moeten worden gerangschikt. Inderdaad zijn het alle „Fachschulen", welke zorgvuldig van het Universitair onderwijs moeten onderscheiden worden, om aan dit (laatste) zijn karakter, juist van n i e t te zijn „Fachschulen", van vrij onderzoek en vrije beweging in den kring der geleerde wetenschappen, te kunnen verzekeren.

Intusschen, de feitelijke toestand beantwoordt bij ons geenszins aan dit begrip van het Middelbaar onderwijs.

De Gymnasiën zijn half Latijnsche scholen, bestemd voor de opleiding tot de Universiteit, en half Real-Schulen, ten dienste dergenen die zich niet op eene eigenlijke faculteits-studie wenschen toe te leggen.

Deze tweeslachtigheid is voor de Gymnasiën zeer nadeelig.

Dat daarop, als voorbereiding tot de Universiteit, meer werk wordt gemaakt dan vroeger van sommige hulp-wetenschappen, die niet tot den eigenlijken kring van de Klassieke geleerdheid behooren, zoo als: wiskunde, geschiedenis, hoogere aardrijkskunde, is niet af te keuren, wanneer daaraan niet, naar evenredigheid, te veel tijd wordt besteed.

Maar men moet niet uit het oog verliezen, dat voor het grondig leeren der Oude talen, zoo dat men werkelijk geschikt zij voor de vrije Universitaire studie, tegenwoordig niet minder dan vroeger, ten minste zes jaren noodig zijn, bijkans geheel daaraan besteed. Immers, wij zijn niet vlugger of arbeidzamer dan onze voorvaderen, en de methoden van het Latijn en Grieksch leeren zijn waarlijk niet eenvoudiger geworden.

De polyhistorie van onze tegenwoordige, tweeslachtige Gymnasiën kan niet anders dan eenen nadeeligen invloed uitoefenen op het gehalte van hetgeen eigenlijk alleen tot hunnen werkkring behoort. Niet alleen wordt bij voorbeeld door de studie der moderne talen, het Fransch, Engelsch en Hoogduitsch, te veel tijd aan het Latijn en Grieksch onttrokken; maar de atmosfeer, waarin de jongeling verplaatst moet worden, om zich met hart en ziel aan de klassieke studie te kunnen toewijden, is niet meer de antieke: op de Latijnsche school moet hij leeren leven met TERENTIUS,

NEPOS, OVIDIUS, CICERO, HOMERUS, XENOPHON, PLUTARCHUS, om naderhand TACITUS, THUCYDIDES, PLATO, AESCHYLUS en SOPHOCLES te kunnen genieten en waardeeren. Deze antieke atmosfeer is hem volstrekt noodig, om met vrucht zich op de eigenlijke faculteitsstudiën te kunnen toeleggen. Men moet Romein geworden zijn, om zich in de Romeinsche rechtsgeleerdheid te huis te bevinden, om met de Pandekten, met PAULUS en ULPIANUS bevriend te kunnen zijn. Men moet de oude wereld, onder den invloed van wier denkbeelden de Heilige Schriften, naar hunne menschelijke zijde, ontstaan zijn, door en door kennen, om hare eeuwige waarheden voor het moderne levensbewustzijn op juiste wijze te kunnen vertolken. Vooral voor deze verplaatsing van den jongeling in de denkbeelden der klassieke oudheid, is de combinatie van Latijnsche school en Real-Schule niet gelukkig.

Ik zeg dat niet, om iets het minste af te doen van het gewicht en de belangrijkheid voor het praktisch leven van de wetenschappen, welke tot den kring dier Real-Schule behooren. In haren kring zijn zij niet minder nuttig, wellicht niet minder edel, dan de klassieke. Maar het feit is, hoe men het verklaren moge, ontegenzeggelijk waar, dat zij tot eenen anderen kring van geestesarbeid, van ontwikkeling van intellectuëele vermogens behooren. Doch dan moet men die onderscheidene kringen ook niet dooreenmengen, en door deze verwarring beide in hare natuurlijke ontwikkeling belemmeren. Juist door ze van elkander afgezonderd te houden, zal men in elk dier kringen meer recht kunnen laten wedervaren aan hetgeen in dezelven noodig is.

Noch op onze gymnasiën, noch op onze kostscholen, beantwoordt tot dusverre het onderwijs in de moderne wetenschappen aan het denkbeeld der Duitsche Real-Schule. Deze staat door hare opleiding voor den handel, de nijverheid, de techniek in het algemeen, zeer verre boven alles wat het Middelbaar onderwijs bij ons leveren kan. Daarentegen presteeren de Duitsche Latijnsche scholen of gymnasiën voor de voorbereiding tot de Universiteit oneindig meer dan bij ons het geval is; zoo als daaruit alleen genoegzaam blijkt, dat aan de Duitsche Universiteiten geene propaedeutische studiën, eer men tot de eigenlijke faculteits-studie wordt toegelaten, bekend zijn. Men gaat onmiddellijk van het gymnasiaal onderwijs tot de faculteits-studie over.

Het zal de taak zijn der toekomstige regeling van ons Middelbaar onderwijs om in deze, bij ons bestaande, gebreken te voorzien. En naar aanleiding der hier door ons gemaakte opmerkingen, zal zij dit moeten doen, vooréérst door eene scherpe onderscheiding te maken tusschen het gymnasiaal onderwijs en dat der kostscholen en speciale vakscholen. Het Gymnasium, als onderdeel van het voorbereidend Middelbaar onderwijs, zal zich uitsluitend moeten beperken tot de vorming voor Klassieke wetenschap, tot het Latijn en Grieksch, en die moderne wetenschappen, welke tot het grondig leeren dáárvan kunnen geacht worden onmisbaar te zijn.

De Kostscholen zouden, dunkt mij, gesplitst moeten worden in drie klassen.

De eerste klasse, waarop het onderwijs niet meer omvatte dan de leervakken, die tot het Lager onderwijs be-

hooren, zoude als gebied der L a g e r e s c h o o l, niet bij het Middelbaar onderwijs moeten worden opgenomen.

De t w e e d e k l a s s e zoude bestemd zijn om met de Gymnasiën te concurreeren, ten behoeve van jongelingen voor welke hunne bijzondere positie (b. v. jongelieden uit de Koloniën) het bezoeken van de gymnasiën moeielijk zoude maken. Maar deze kostscholen, waarvan het houden alleen zoude moeten worden toegelaten aan degenen, die door eenen Universitairen graad het j u s d o c e n d i bezitten, zouden volstrekt moeten gehouden zijn aan de programmata der Gymnasiën, en geene andere leervakken daartoe mogen voegen. Even als de Gymnasiën zouden zij in zes klassen moeten zijn verdeeld.

De d e r d e k l a s s e zoude de eigenlijke R e a l-S c h u l e moeten zijn: — en daarvoor zouden, te dien einde, veel zwaarder eischen moeten gesteld worden, dan waarmede men thans als Hoofdonderwijzer kan voldoen.

Om kostschoolhouder der derde klasse te kunnen zijn, zoude men, boven het bezit van den rang van hoofdonderwijzer, met bevoegdheid tot het geven van onderwijs in de wiskunde en in de moderne talen, examen moeten hebben afgelegd in het Italiaansch boekhouden, den wissel- en den geldhandel, in de civiele bouwkunde, de algemeene techniek en den landbouw.

De Staats-inrichting om onderwijzers voor deze kostscholen der derde klasse te vormen, zoude de Delftsche Academie moeten zijn, die daardoor eerst de eigenlijke plaats zoude innemen, die haar op wetenschappelijk gebied toekomt.

De kostscholen der derde klasse, tevens dagscholen voor de in dezelfde plaats wonende jongelieden, zouden de kweek-

scholen zijn voor de Militaire Academiën. — In de verscheidenheid der opleiding tot verschillende beroepsbezigheden, die bij haar gezocht zoude moeten worden, zoude dan een geneesmiddel liggen tegen de eenzijdigheid, het karakter van mechanische examen-dressuur, hetwelk de vorming voor de Militaire scholen, door de concurrentie tot toelating daarop, zoo licht aanneemt.

Men meene niet, dat de betrekkelijke uitvoerigheid, waarmede ik dit onderwerp van het Middelbaar onderwijs behandel, vreemd is aan het eigenlijk hoofddoel van dit onderzoek, namelijk het opzoeken van het rechte verband, de ware verhouding tusschen Staats-gezag en Vrijheid. De geheele opvoeding, wij zagen het, is in haar wezen, zaak der Vrijheid en daarom niet onmiddellijk onderwerp der Staatszorg. Maar de helpende, beschermende, toezicht oefenende werking van het Staatsgezag behoort een ander karakter aan te nemen, naarmate eenig onderdeel der opvoeding meer of minder vrijheid tot zijne gezonde ontwikkeling noodig heeft. Het Lager onderwijs, dat, zal het goed zijn, bijkans geheel werktuigelijk moet wezen, en zulks blijft, wat men ook droomen moge van leermethoden, volgens welke het kind beredeneerd rekenschap moet kunnen afleggen van al wat het aanneemt en waaróm het dat aanneemt, om de eenvoudige reden, dat het kinderlijk redeneervermogen daartoe niet rijp is; dit geheele onderdeel der opvoeding, kan juist daarom eene, zelfs tot in kleine bijzonderheden tredende, regeling van het Staatsgezag, zonder gevaar lijden. En die regeling is hier, tot beperking

van de subjectiviteit, vooral der onderwijzers, zeer noodig. Niet alleen kunnen en behoeven hier, zonder gevaar, voorschriften gegeven worden omtrent minimum en maximum der leerstof, welk maximum vooral niet te groot mag zijn, omdat niets voor de deugdelijkheid van het Lager onderwijs nadeeliger is dan de poly-historie; maar zelfs moet de methode van onderwijs aan zekere regelen onderworpen worden: en in dit opzicht zijn gewis de Pruisische Regulativen alleszins te prijzen, en hebben zij, door eenen juisten blik te werpen in den aard en de eischen van het Lager onderwijs, aan het volksonderwijs in Pruisen eenen uitstekenden dienst bewezen. Eene treurige ondervinding heeft, ook in ons vaderland, al de holheid en onvruchtbaarheid der Basedowsche en Pestalozzische theorieën van onderwijs, door eenzijdige oefening van het redeneerings-vermogen, overvloedig aangetoond. Dat vermogen te willen ontwikkelen, door de kinderen te gewennen niets aan te nemen dan hetgeen zij v e r s t a a n, en waarvan zij beredeneerde rekenschap weten te geven, is een ontzettende psychologische en paedagogische misslag. Scherpzinnigheid om in de veelvuldige onderwerpen van kennis, in welke het kind moet worden ingeleid, oorzaken van gevolgen te leeren onderscheiden; dialectische vaardigheid, om juiste gevolgtrekkingen uit gegevene praemissen af te leiden; met één woord, die bekwaamheid en doorzicht om van alle dingen de reden waaróm te kunnen vinden en vatten, welke de kracht der vrijheid en zelfstandigheid op intellectuëel gebied uitmaken, — dat alles vordert een rijpheid van al de vermogens van den mensch, welke alleen de vrucht kan zijn van zijne zoowel lichamelijke als geestelijke en ver-

standelijke ontwikkeling. Als eerste en voornaamste hulpmiddel tot die ontwikkeling heeft hij eenen voorraad van kundigheden noodig, die eigenlijk niets anders dan werktuigen zijn, welke hem dienen moeten om zijne vermogens te kunnen gebruiken, en die hem daarom ook alléén langs werktuigelijken weg kunnen in de hand gegeven worden. Het lezen bij voorbeeld, het schrijven, het rekenen, de orthographie, het weten van eenige voorname aardrijkskundige en geschiedkundige feiten, dat alles is nog geen wetenschap, en moet onder dien naam niet verkocht worden; maar is alleen middel om tot werkelijke, zelfstandige wetenschap te kunnen komen. Alleen door gestadige, onvermoeide oefening en herhaling kunnen deze vaardigheden aan het kind zóó worden medegedeeld, dat het er werkelijk de diensten van kan hebben, waartoe zij bestemd zijn: — en dat alles is bijkans louter mechanisch werk, werk van gezag en niet der vrijheid. Ook hier is het waar, dat men niet dan door den weg van het gezag tot het gebied der vrijheid komen kan. Waar dit paedagogische grondbeginsel uit het oog verloren wordt, — en dat is, helaas, in ons vaderland op de Lagere school nog bijkans algemeen het geval, — daar kan de vrucht niet achter blijven van die halve, schijn-wetenschappelijkheid van onderwijzers en kinderen, die onder allerlei woordkramerij eigenlijk niets grondigs kent noch verstaat, die afzichtelijke pedanterie, die zich op een leugenachtig strooien van zand in de oogen doorgaans zooveel laat voorstaan. Hoe dikwijls heb ik mij niet geërgerd over al die theorie in het cijferen op de school, de logische analysen, gepraktiseerd door kinderkens, die nog op de banken der

bewaarschool moesten zitten; dit redekavelen over de gronden der taal, die definitiën van bergen en zee en meren en rivieren, waarmede de kinderen op de school geplaagd worden, en die deels beneden, grootendeels boven het verstand zijn, zoowel van de onderwijzers als van de onderwezenen. Dat alles is louter kwelling des geestes, mechanismus, dat dáárom hinderlijk is, wijl het zich den schijn geeft van beredeneerde wetenschappelijkheid, tot niets nut.

Dáárom behoort de Staat, die zich met recht het intellectuëel gedeelte der volksopvoeding op de school aantrekt, en daarop immers niets anders dan eenen heilzamen invloed wil uitoefenen, van zijn gezag gebruik te maken, om, vóór alles, van de Lagere school al die quasi-wetenschappelijkheid en kwakzalverij te weren, en de schoolmeesters te noodzaken, de kinderen, meest werktuigelijk, door oefening, grootendeels door van buiten leeren en opzeggen van lessen, alléén datgene g o e d te leeren, wat tot het gebied der Lagere school behoort. Dat zal ook hier wederom de taak zijn van eenen Staat, die weet dán aan zijne c h r i s t e l ij k e roeping te voldoen, wanneer hij van zijn gezag gebruikt maakt, bij alles wat nog g e z a g noodig heeft, om tot v r ij h e i d te kunnen komen. Daartoe zal de Staat moeten toezien, dat op de normaalscholen ter vorming van onderwijzers voor de lagere scholen, geene halve theologen, halve mathematici, halve wijsgeeren, halve letterkundigen worden gevormd, maar eenvoudige mannen, die de kunst verstaan om met kinderen zóó om te gaan, dat hetgeen hun grootendeels werktuigelijk moet worden ingeprent, daarom toch geen louter dressuur, en geen werk van den stok en de plak zij.

De Christelijke school, hetzij dit de vrije bijzondere, of de associatie-school zij, hetzij de kerkelijke, in welken vorm zij vooreerst wel het meest zal overgaan, zal vooral in dit opzicht op den duur blijken onberekenbaar veel vooruit te hebben boven de Staatsschool, waarop het religieuse element der opvoeding gemist wordt, of, als afzonderlijk leervak, aan de Kerk moet worden opgedragen. Want, hoewel ook op de Christelijke school het godsdienstig onderwijs, voor zooverre het mededeeling van kennis op christelijk gebied noodig maakt, en daarom niet kan nalaten tot zekere mate dogmatisch te zijn, altijd eenigermate mechanisch zal moeten wezen, iets waarin niet ten onrechte geklaagd wordt, dat de Pruisische school-regulative, met het laten van buiten leeren van katechismus, bijbelteksten en gezangen te ver gaat: — zoo zal, evenwel, het rechte gebruik van den Bijbel, op die scholen, door de kinderen gedurig te brengen op het gebied der geestelijk-zedelijke, der ware vrijheid, het zoo noodige correctief leveren tegen de onmisbare werktuigelijkheid van de intellectuëele vorming, die tot het gebied der Lagere school behoort. (1) Want dat is overal, en op elk

(1) De Christelijke school heeft echter ook hare keerzijde, waarvoor men de oogen niet sluiten mag. Ik heb, wanneer ik dit opmerk, het oog niet zoo zeer op het gevaar der eenzijdigheid in het drijven van het religieus element, waaraan zij blootgesteld is, als wel op een vitium originis, dat zij moeielijk kan afleggen, zonder met hare eigen reden van bestaan in tegenspraak te komen. Dat vitium originis is, dat men juist dáárom Christelijke scholen verlangt, wijl men aan het religieus element der schoolopvoeding niet meent te voldoen, door aan het Bijbel-onderwijs, als leervak, naast de andere leervakken, eenige uren, binnen het kader der gewone schooluren, of buiten dezelve, toe te wijden; hetgeen ook op de Staatsschool geschieden kan. De geheele school, zegt men, moet eenen Evangeli-

gebied der menschelijke werkzaamheid, de zegen der kennis van Christus, dat zij overal vrij maakt, door de waarheid. En voor die waarheid is, omdat zij zaak is des ge-

---

schen geest ademen, alle onderwijs en opvoeding daarvan doortrokken zijn; de kinderen moeten zich op de school in eene Christelijke atmosfeer bewegen. Dat het zoo zijn moge, is buiten twijfel zeer wenschelijk, en ik zal gewis niet de laatste zijn om dit als het ideaal der volksschool te beschouwen. Maar het is eene illusie — en elke illusie is een gebrek aan waarheid, dat zich zelve straffen moet — wanneer men zich voorstelt, dat dit doel langs eenen anderen weg te bereiken zoude zijn, dan langs dien der individueele werking die de christelijke onderwijzer, welke dat in waarheid is, door het rechte gebruik van den Bijbel, van het gebed, en vooràl door eigen voorbeeld op het gemoed van elk schoolkind hoopt uit te oefenen. Het laatste kan, door de attractie der „zachtmoedige wijsheid", ook onder Bijbelwoord, bij elk onderwijs, op elke school, ook de Staatsschool, zonder Jood of Roomschgezinde te ergeren, door den onderwijzer, die een Christen is, in oefening worden gebracht. Voor het éérste, moeten, even als voor elk ander leervak, altijd bepaalde uren worden afgezonderd. Maar nu bestaat de illusie hierin, dat men zich op de Christelijke school, buiten het gebruik dezer middelen, die voor de Staatsschool evenzeer openstaan, een Christelijke atmosfeer voorstelt, die iets geheel anders zoude zijn dan de atmosfeer eener gewone goede school. De school is niet principiëel eene opvoedingsplaats, veel minder eene kerk in het klein, of eene „Bekehrungs-Anstalt"; zij is, essentiëel, eene plaats alwaar de kinderen moeten leeren lezen, schrijven, rekenen en eenige voorbereidende kennis van de wereld rondom zich opdoen: — en dat moet zij volstrekt blijven. Dat alles behoort tot de opvoeding van het kind, en opvoeding is toch gedurig noodig, maar het is er verre van daan, dat geheel zijne opvoeding dáárin begrepen zoude zijn. De atmosfeer, waarin dat deel der opvoeding voltrokken wordt, is en blijft daarom eene school-atmosfeer, eene atmosfeer van schooljongens, voor welke het leeren geen spelen is, die liever niet van buiten leeren, die elkanders sommen afschrijven, en geen grooter genoegen kennen dan elkander, en vooral den meester te plagen. Daarom is de school noodwendig het terrein van het gezag, niet dat der vrijheid. Wil men nu, door de Christelijke school, met eene Christelijke atmosfeer, iets anders hebben dan dàt, dan zal het resultaat dier illusie niets anders zijn, dan treurige teleurstelling, leugen en eene ontzettende diepte van huichelarij.

wetens, niet enkel van het verstand, het gemoed van het kind even vatbaar op de school, als dat van den volwassen negerslaaf in de suiker-plantage, of van den soldaat in de dril-school. Zij maakt, hetgeen uit zijn aard werktuigelijk en werk des gezags moet zijn, niet alleen dragelijk, door het van zijne vernedering te ontdoen, maar leert ook dáárin zelfs de ware vrijheid, tot veredeling en verbetering van het louter werktuigelijke dienstbaar te maken. De soldaten van CROMWELL, die wel puriteinen en independenten, maar desniettemin doorgaans in waarheid Godvreezende mannen waren, hebben legerscharen gevormd, die niet alleen door dapgerheid, maar door krijgskundige geoefendheid en vaardigheid, door krijgstucht en manhaftigheid, alles overtroffen, wat men tot dusverre van dien aard in Europa gezien had.

Welke zijn de oorzaken geweest van dit merkwaardig en leerzaam feit, waarop MACAULAY met recht, omdat het zoo geheel Engelsch is, roem draagt? Gewis wel, voor een gedeelte puriteinsche en politieke opgewondenheid; voor een grooter deel, de eigenaardige vastheid, ernst en zelfstandigheid van het Angelsaksisch volkskarakter. Maar men vergete niet, dat dit karakter zich vooral gevormd en ontwikkeld heeft onder den invloed des Christendoms, en dat, indien dit in de Germaansche inborst eenen voor vrijheid bij uitstek ontvangbaren grond heeft gevonden, de eere van de daarin zoo krachtig opgewassen vrijheidszucht toekomt aan het daarin geworpen goede zaad des Evangelies. Aan die vrijheidszucht is het toe te schrijven, dat de geheele opvoeding der jeugd in Engeland, ook en niet allerminst op de Militaire scholen, zich ten hoofddoel stelt het vormen

van karakters, tot krachtige, zelfstandige mannelijkheid, veel meer dan het bevrachten van het verstand met allerlei wetenschap. Reeds te Eton, te Rugby, en op alle voorbereidende scholen, genieten de knapen van tien, twaalf jaren eene mate van vrijheid, waarover wij verbaasd staan, maar die den weg baant tot het bereiken van dat hoofddoel, hetwelk de Engelsche opvoeding zich voorstelt, om m a n n e n t e v o r m e n, niet enkel geleerden of die het denken te zijn. Aan zich zelven schier geheel overgelaten, bijkans geene andere tucht kennende dan die door hunne medescholieren op de jongeren wordt uitgeoefend, om straks, wanneer zij denzelfden ouderdom hebben bereikt, in hunne eigene handen over te gaan, begint zich al vroeg bij hen het denkbeeld van lijdelijk m o e t e n in dat van „d u t y" op te lossen, dat, wijl het in het geweten zijnen wortel heeft, in Engeland zulke wonderen doet. Diep is het te betreuren, dat bij ons, juist dáár, waar dat „vormen van mannen," uit den aard der zaak, op den voorgrond moest staan, op onze Militaire School, een intellectualismus heerschende is geworden, dat noodwendig mechaniseerend werken moet, en dat daarom zekerlijk de rechte verhouding tusschen Gezag en Vrijheid in de opvoeding niet kan doen vinden.

Maar dit leidt ons tot de overweging eener vraag, die hare beantwoording schijnt te moeten vinden, eer wij komen tot de beschouwing, waartoe wij nu moeten overgaan, van de rechte verhouding tusschen Gezag en Vrijheid, in het bestuur dat de Staat te voeren heeft over de menigvuldige betrek-

kingen en bezigheden des menschelijken levens, die niet, zooals de tot dusver behandelde onderwerpen, onmiddellijk met de hoogste, de religieuse vrijheid in aanraking komen.

Die vraag is deze:

Indien het waar is, dat, gelijk wij zoo even zagen, het alléén Christus is die waarlijk vrij maakt; dat alléén in de met het geweten aangevatte, in het geweten gewortelde kracht der christelijke waarheid het geneesmiddel ligt tegen alles wat den mensch tot een werktuig maakt (tot een passief voorwerp van elke over hem heerschende macht die hem drijft,) door hem in den verheven rang van zelfstandige persoonlijkheid te herstellen; — welke wezenlijke waarde kan dan worden toegekend aan de zucht naar vrijheid, die, op elk levensgebied, in de vrije ontwikkeling van elke lichamelijke- of intellectuëele- of verbeeldingskracht, hare voldoening zoekt in 't geen, buiten Christus, die zucht toch niet kan bevredigen; immers, zoo lang het waar blijft, dat alleen de Zoon ὄντως, in waarheid, vrijmaakt?

Verdient die zucht alleen erkend en gewaardeerd te worden als getuigenis van eene diep en onuitwischbaar in het wezen des menschen gegrondveste behoefte, die tevens het aanknoopingspunt is, waaraan zich het denkbeeld der ware vrijheid kan vasthechten, om dáár, als in eenen homogenen grond te ontkiemen, wortel te schieten en op te wassen tot eenen machtigen boom, in welks takken de vogelen kunnen nestelen?

Moet dáárom alleen die vrijheidszucht, als het ontvangbare punt voor het bevruchtend zaad des Woords, geëerbiedigd, zorgvuldig gekweekt, niet met voeten vertreden worden, op-

dat de mogelijkheid niet worde uitgedoofd, om hetgeen waarvan zij getuigt maar dàt zij verkeerd zoekt, te gaan zoeken waar het alleen te vinden is?

Of heeft die zucht ook in zich zelve eene wezenlijke, zedelijke waarde, waardoor hare bevordering voor den in onzen zin Christelijken Staat, uit het christelijk oogpunt, als voor de geheele maatschappij hoogst weldadig, als eene dure verplichting te beschouwen zij?

De beantwoording van deze vraag is van het hoogste gewicht, omdat daarvan alleen de volledige rechtvaardiging schijnt af te hangen van het politiek standpunt dat, tegen (over) de antirevolutionaire leer, in de revolutie, in het revolutionair beginsel, niet enkel opstand ziet tegen God, maar een recht, eene waarheid, die om haar zelfs wille, niet alleen om de mogelijkheid van iets beters, die zij in haren schoot draagt, achting en sympathie verdient.

Immers, moet dit standpunt zich vergenoegen met te zeggen: „het beginsel der revolutie, der onduldbaarheid van alle gezag, is de verdraaiing, de caricatuur van een grondtrek in den naar het beeld Gods geschapen mensch, waardoor hij getrokken moet worden om alleen van God te willen releveeren, alleen Gods souvereiniteit als eene hoogere dan de zijne, maar de zijne daarom niet opheffende, te erkennen:" — dan blijft altijd aan de antirevolutionaire leer nog dit antwoord over: „welnu, ook tegen de verdraaiing, tegen de caricatuur alléén trekken wij te velde; niet de waarheid die gij daar noemt, maar hare verbastering, hare verkeerde toepassing op hetgeen niet tot haar uitsluitend gebied, het geweten, behoort, is het revolutionaire be-

ginsel, en daartegen is dus, met alle recht, onze strijd gericht."

Wel is waar, is het antwoord, dat op die redeneering voor de hand ligt, tegen haar volkomen geldig: „al ware het revolutionair beginsel niets anders dan de verkeerde toepassing, de verdraaiing van eene groote waarheid, dan verdient het toch eerbiediging, omdat gij het misbruik ook hier niet kunt uitroeien, zonder tevens uit te roeien hetgeen alleen handvat kan zijn voor het rechte gebruik."

Maar daarmede wordt het bezwaar niet opgeheven, dat men dan het kwade schijnt te dulden, ja aan te kweeken en te koesteren, omdat het goede daaruit kan voortkomen, en opdat het er uit voortkome: — schoon tegen dit bezwaar vrij wat te zeggen zoude vallen.

Doch, wat bedenkelijker is, daarmede wordt de zedelijke basis van den Staat wankelende gemaakt, die, volgens onze leer, niet geroepen om de éénig mogelijke vervulling der ware, niet gecaricatureerde, behoefte aan vrijheid door het Christendom te realiseeren, zijn gezag gebruikt als bescherming der zich op elk levensgebied ontwikkelende vrijheid: — maar derhalve, volgens het tot dusverre aan de antirevolutionaire school gegeven antwoord, tot bescherming eener vrijheid, die als bloote verdraaiing der waarheid, geene zedelijke waarde op zich zelve heeft.

Daarom is het van belang met allen ernst de vraag te onderzoeken, of niet in elke streving naar vrijheid op elk levensgebied, ook waar zij haar eenige ware, volkomene bevrediging, op het gebied des gewetens, door het Christendom, niet, of nog niet zoekt, toch eene zedelijke kracht ligt,

welke als zoodanig op zich zelve waarde heeft, en tot hare bevrediging door het Christendom den weg bereidt?

En nu geloof ik, dat wij geen oogenblik behooren te aarzelen om op die vraag een bepaald bevestigend antwoord te geven.

Het is een onloochenbaar feit, dat overal waar wij, in welken kring ook van lichamelijken of intellectuëelen arbeid, den drang ontdekken, om, met versmading en afwijzing van vreemde hulp, zich zelven te helpen en het voorgestelde doel alleen door eigen krachtsaanwending te bereiken, — wij iets edels zien, dat onze sympathie wekt en ons vertrouwen inboezemt, zonder dat de waarde van dat doel op zich zelve in aanmerking komt. Wanneer wij dien karaktertrek zich zien openbaren bij het nog teêre kind, dat nauwelijks zijne eerste schreden doende de hand afwijst, die het leiden wil, en liever wil vallen dan aan den leiband te gaan; in den scholier, die het verre beneden zich acht, eenen pons asinorum te gebruiken om zijne latijnsche verzen te maken; — dan verheugen wij ons en verwachten van zulk een karakter iets goeds. En waar hij zich ook vertoone, in het groote of kleine, in de koenheid en onafhankelijkheid, die zich ook met kleinere resultaten tevreden stelt, mits zij de vrucht zijn van eigene, door geene invloeden van buiten gedrevene of in werking gebrachte krachtsinspanning, begroeten wij met blijdschap het aanwezig zijn der voorwaarden tot edele en groote daden. Ja, dit gaat zoo ver, dat wij onze bewondering niet kunnen onthouden, ook wanneer het oogmerk dier krachtsinspanning ons geheel onverschillig is, of zelfs onze afkeuring verdient. Is dat niet de geheime reden,

waarom wij op het gebied der oude of hedendaagsche geschiedenis, in spijt van ons verstand of zedelijk gevoel, niet nalaten kunnen bewondering te gevoelen voor krachtige persoonlijkheden, die door hunnen zelfstandigen, ijzeren, voor geene zwarigheden terugdeinzenden wil, over al wat zwakker is dan zij zelven in oorspronkelijkheid van eigene denkbeelden en moed om ze uit te spreken en uit te voeren, heerschappij voeren, al is ook hun invloed op de lotgevallen der volken soms allernoodlottigst? — Is het niet de ons ingeplante eerbied voor de zedelijke waarde en schoonheid der persoonlijkheid, die zich daarin, ook des onbewust, uitspreekt? En wij zelven, weten wij het niet bij ondervinding, welk een onvergelijkelijk grooter genot er in gelegen is, iets door eigen vinding en kracht tot stand gebracht, verwezenlijkt te hebben, ook geheel afgezien van het baatzuchtig bejagen daarmede van eigen voordeel of van zinnelijke genietingen en van streeling onzer eerzucht, dan het zich zonder moeite in den vadsigen schoot te zien werpen? Weten wij niet bij eigen ervaring, in menig opzicht, welke uitgelezene genietingen voor den autodidakt op elke schrede van zijnen moeielijken weg zijn weggelegd; al verzamelt hij op verre na geen zoo overvloedigen oogst van gekende zaken, als de in alle hulpmiddelen van onderwijzers en boeken rondzwemmende geleerde? Is er in de oefening van scheppende, het nieuwe, nog niet gedachte en gezegde voortbrengende kracht van den dichter, van den wijsgeer, ja ook van den rechtsgeleerde of letterkundige, van den schilder en beeldhouwer, niet iets dat hem in zijn binnenste verrukt, oneindig meer dan haar voortbrengsel waar-

schijnlijk ooit de zintuigen en harten van anderen verrukken zal; en zulks niet, omdat hij zich daarvan alleréérst eenig materiëel voordeel, eenige streeling zijner eerzucht voorstelt, maar omdat hij, zich schamende een naprater van anderen te zijn, daarentegen in zijne oorspronkelijkheid en onafhankelijkheid van vreemden arbeid, den adel der menschelijke persoonlijkheid ziet, die hem bevredigt en verrukt?

Dat edele, dat schoone, dat waare, van den schijn, die aan alle werktuigelijke, nagebootste werking kleeft, afkeerige, dat ons in de vrijheid van zelfstandige krachtsontwikkeling op elk levensgebied in alle kunst en wetenschap bekoort, is dat zulks niet, wijl het eene zedelijke, met onzen zedelijken aanleg, met onze persoonlijkheid, met ons geweten in één woord, strookende waarde heeft? Is het niet edel, ómdat het openbaring en vrucht is van onzen trek naar persoonlijkheid, welke zelve inderdaad in ons is, ons geschapen zijn naar het beeld Gods, onze verwantschap met God, de hoogste persoonlijkheid, en die dáárom, alleen goed, alleen waar, alleen schoon, alleen het verwezenlijkt ideaal van het καλὸν κἀγαθόν is?

Welnu, indien ons menschelijk zelfbewustzijn en Godsbewustzijn, ons gevoel van het eeuwige, edele, schoone en ware, zich aan de waarheid dezer daadzaken niet onttrekken kan; is daarmede dan het bewijs niet geleverd, dat werkelijk in alle zucht naar vrijheid, naar onafhankelijke krachtsoefening, eene met onzen aanleg tot persoonlijkheid in verwantschap staande, eene zedelijke behoefte, een zedelijke trek ligt, die niet slechts als getuigenis van dien aanleg, maar

die op zich zelven, als gewetenswerking, waarde heeft? (1)

En is dit zoo, dan gaat het gewis niet meer aan, hetgeen men bij den individuëelen mensch niet anders kan dan eeren en hoogschatten, bij geheele volken, wanneer zij naar zelfregeering haken, naar wegwerping van de banden, waarmede de vrees der zelfzucht alle eigen krachtsontwikkeling weet te knevelen, enkel aan ongeloof en opstand tegen God, door opstand tegen de door hem gestelde machten, toe te schrijven.

Gewis, die zelfregeering, dat verbreken van al die banden, zal die volken niet kunnen herstellen in het bezit der ware, volle persoonlijkheid, welke alleen voor het vrijgemaakt zijn door den Zoon, door de waarheid, is weggelegd. Gewis zal hun zelfbedrog, hunne leugen, waardoor zij zich verbeelden, langs den weg der revolutiën alleen, in dat bezit te zullen geraken, hen, en met ijzeren consequentie, tot de gevaarlijkste buitensporigheden en belachelijkste dwaasheden leiden.

Maar niet alleen zullen zij met dat al, door teleurstellingen, tot de overtuiging kunnen komen, dat hetgeen zij zoeken

---

(1) Ik mag mij, tot staving van het hier gezegde, beroepen op het merkwaardig feit, dat het aan de denkbeelden van politieke vrijheid, zoo men wil, aan de Revolutie te danken is, dat wij de tegenwoordig algemeen aangenomene of veldwinnende denkbeelden van religieuse, van gewetensvrijheid te danken hebben. „Il est vrai," zegt Guizot, in zijn laatst verschenen werk (L'Eglise et la société Chrétienne en 1861. Chap. VI), „il est vrai, que ce n'est point par sa propre vertu et son propre effort, que l'Eglise Chrétienne est arrivée à la liberté: c'est l'esprit humain, qui, en s'élevant et s'affranchissant, a affranchi la conscience humaine; c'est la société laïque, qui, en cherchant pour elle-même la justice et la liberté, les a données, je devrais dire imposées à la société religieuse." Eene treurige waarheid, waarover de christelijke kerk reden heeft zich met zak en asche te bedekken.

dáár niet te vinden is waar zij het zoeken; schoon dit reeds op zich zelve eene onberekenbare winst is: — zij zullen ook ware en blijvende zedelijke vruchten plukken van hunnen harden kamp om vrijheid en onafhankelijkheid, omdat die kamp zelf, al beweegt die zich nog alleen in den kring van aardsche, tijdelijke belangen, gelijk wij zagen, eenen zedelijken grondslag heeft; vruchten van vernieuwde, edele levenskrachten, die hen sterken zullen, om op den weg tot verwezenlijking van hetgeen zij niet ontberen kunnen, met moed voort te gaan. (1)

---

(1) Ik moet opmerken dat door deze waardeering van zedelijke kracht, aangewend op het gebied der dingen dezer wereld, en nog niet geheiligd door de christelijke waarheid, — eene waardeering, waartoe alleen het éthisch-pneumatische christelijke standpunt de noodige onbevangenheid kan schenken, — niets in het minst wordt afgedaan van de groote waarheden, zoo dikwijls en zoo nadrukkelijk door den Heer op den voorgrond gesteld, dat men een „kind moet worden om in te gaan in het koninkrijk Gods"; en dat, wie zijn discipel wil zijn „zijne ziele moet verliezen om haar te vinden", afstand moet doen van zijn eigen gerechtigheid, eigen wijsheid en e i g e n k r a c h t. — Want, dat door deze en dergelijke uitspraken geenszins wordt bedoeld, dat zedelijke atonie en onvermogen, gemis van behoefte aan zelfstandigheid en daarmede slaafsche onderwerping aan elke over den mensch heerschende macht, voorwaarde zoude zijn van den ingang in het koninkrijk Gods, ligt duidelijk genoeg uitgesproken in andere, niet minder krachtige woorden van den mond der waarheid: b.v. dat het de „k r a c h t i g e n zijn, die het koninkrijk Gods veroveren"; waarbij wel zeker van geene physieke of intellectuëele kracht sprake kan zijn. Maar ook de geschiedenis bewijst, dat het niet bij voorkeur de in zedelijken zin ontzenuwde menschen en volken zijn geweest, bij welke het Evangelie gereedst ingang gevonden heeft. Integendeel, het was het Farizeesch Judaismus, dat in zijn diepste wezen was versmoring van alle zelfstandige zedelijke kracht, onder den last van geboden en inzettingen van menschen, dat de Joden zoo onvatbaar maakte en nog onvatbaar maakt voor de nieuwe levenskracht des Christendoms. En zijn het niet de krachtige, mannelijke zelfstandigheid en vrijheid hoog waardeerende Germaansche en Angelsaksische volkstammen geweest, bij welke de

Die zedelijke vruchten zijn de voordeelen, in al de vertakkingen des maatschappelijken levens, op allerlei misbruik van het gezag behaald, waarvoor ook het steilst antirevolutionarismus de oogen niet kan sluiten, en die het in elk geval gaarne mede geniet.

Wij winnen verder uit deze onze beschouwing van de

---

christelijke waarheid de diepste wortelen heeft geschoten en de schoonste vruchten voortgebracht, zoowel in de diepzinnigheid van hare opvatting, als in hare practische toepassing tot geheele vernieuwing des individuëelen en maatschappelijken levens? Was het niet door gebrek aan zedelijke energie, dat de scherpzinnige, de Evangelische waarheid met een soort van dilettantismus prijzende, ERASMUS geen hervormer is geweest gelijk LUTHER en CALVYN?

Gewis, de h o o g m o e d van louter humanistische zedelijke inspanning kan een groote hinderpaal zijn tot ingang in het koninkrijk Gods: — die moet gebroken worden: maar, waar die zich niet heeft leeren buigen voor de „dwaasheid des kruises", was het meestal omdat hij zijn grond veel meer had in zelfbehagen, dat zich met schoone woorden van menschelijke, moralizeerende wijsheid vergenoegt, dan in den honger en dorst naar al wat edel en schoon is, die zich ook in daden van zelfverloochening en liefde openbaart, waarvan die dwaasheid des kruises de leus is. Ik denk hier b.v. aan een SENECA en EPICTETUS, zelfs aan mannen als ANTONINUS PIUS en MARCUS AURELIUS, door de gaten van wier wijsgeerigen mantel hunne armoede aan eigenlijke zedelijke kracht duidelijk genoeg heen scheen.

Wanneer het Evangelie aflegging predikt van eigen gerechtigheid, eigen wijsheid en eigen kracht, dan eischt het voorwaar geen verloochening van de in de harten geschreven Wet Gods, en van hetgeen door het oor leenen aan haar inwendig getuigenis, in des menschen levensuitingen w a a r is; maar integendeel, verloochening van al wat, ook bij dat oor leenen, en met meer bewustzijn, naarmate hij dat getrouwer doet, in den mensch enkel schijn, leugen, disharmonie is, tusschen uitwendige daad en woord, en inwendige gesteldheid des harten. — De hoogmoed op deze s c h ij n-gerechtigheid is schuldige blindheid, omdat zij voor haar geluk moedwillig de oogen sluit· de hoogmoed sluit uit van het koninkrijk Gods. Dat wordt, helaas, te dikwijls uit het oog verloren, wanneer men, bij de voorstelling der leer van de genade en van de rechtvaardigmaking door het geloof alléén, vergeet, dat dit geloof zelf de hoogste zedelijke krachtsoefening is, en dat zij het is, die door de genade geschonken wordt.

zedelijke waarde der vrijheidszucht, ook dit gewichtig resultaat, dat de Staat, wanneer hij zijn gezag gebruikt ten dienste der Vrijheid, om haar den weg te banen, haar te bevorderen, bij elke schrede die hij daartoe zet, eene daad pleegt, die op zich zelve zedelijke waarde heeft, en tot bereiking van een zedelijk oogmerk strekt: — dit met wijsheid, met volharding, met geloof aan de kracht der waarheid te doen, is de edele roeping van den in waren zin die roeping begrijpenden en volgenden christelijken Staat.

Doch wij moeten thans eene schrede verder gaan: wij moeten uit de nu besprokene en erkende waarde van de vrijheids-zucht, van het beginsel der Vrijheid, als eene zedelijke kracht, eene gevolgtrekking afleiden, die zich veel wijder uitstrekt dan hetgeen wij te dien aanzien tot dusverre hebben opgemerkt.

Wij hebben namelijk tot dusverre, — uitgaande van het beginsel, dat de Staat, vertegenwoordiger van het gezag, en als zoodanig toestand van uitzondering, niet tegenover den regel, de Vrijheid, moet staan, om dien te bestrijden, maar integendeel de getrouwe bondgenoot van dien regel behoort te zijn, — dat bondgenootschap meer van zijne negatieve zijde beschouwd: wij hebben eenige levenskringen doorloopen, waarin dat bondgenootschap zich voorál door onthouding, door vrijlating, aan de zijde van den Staat moet kenmerken, omdat die levenskringen meer bepaaldelijk tot het gebied der hoogste, der religieuse, en, in verband daarmede, ook der intellectuëele Vrijheid

behooren: schoon dit, gelijk wij gelegenheid hadden op te merken, geene onverschilligheid, maar belangstellende bescherming, zelfs handreiking medebracht: — zoo beschouwden wij, uit dat oogpunt, de Kerk, de Evangelisatie, de School, het Onderwijs in het algemeen.

Maar indien het nu, gelijk ons gebleken is, waarheid is, dat de behoefte aan vrijheid, op zich zelve, eene zedelijke kracht is, wortelende in des menschen aanleg tot persoonlijkheid: en indien deze zedelijke kracht noodzakelijk hare werking moet zoeken in al de levenskringen waarin de mensch zich beweegt, geen enkele uitgesloten, en vooral in den kring van het maatschappelijk, het gezellig, het Staatsleven: — dan treedt ons hieruit eene nieuwe, eene zeer positieve zijde van het bondgenootschap van den Staat, als uitzondering, met den regel voor oogen. — Dat bondgenootschap legt aan den Staat uitdrukkelijk de verplichting op, allereerst, om zelf, bij het opleggen van den dwang van het gezag, geenszins een bloot werktuigelijk orgaan der Wet te zijn, maar haar toe te passen met al de gaven van onderscheiding in wijsheid, die de vruchten zijn dier zedelijke Vrijheid, welke hare volkomenste réalisatie vindt in het Christendom: maar voorts, juist daardoor, om overal waar gezag noodig is, op elk regeeringsgebied, in regeeringsvorm, in burgelijke- en strafwetgeving, in de rechtspleging, overal, met één woord, en in alle instellingen, die uit de onmisbaarheid van het gezag haren oorsprong ontleenen, aan het beginsel der Vrijheid, der persoonlijkheid zóóveel ruimte te geven, als de zedelijke toestand eener natie, hare waardeering der Vrijheid als zedelijke kracht zulks toelaat: — opdat

die toestand juist dáárdoor, dóór het genot der Vrijheid. zooveel mogelijk tegen misbruik gewaarborgd, van lieverlede hoogere trappen van ontwikkeling bereiken kunne.

En zie hier ons op het standpunt gekomen, waaruit wij de rechte, de van God gewilde inwerking van den zuurdeesem des Evangelies op het Staatsgebied, op het gebied van het gezag, van de Wet als eene heilzame „ordening Gods", in hare volle beduidenis kunnen gadeslaan.

Zagen wij tot hiertoe het Gezag met het beginsel der Vrijheid medewerken, vooral door het te eerbiedigen, door zich te onthouden in de kringen welke uit hunnen aard, in meerdere, of mindere mate aan zijne werking onttrokken zijn: hier zien wij het genoodzaakt om zelf tot de levensbronnen der ware Vrijheid te gaan, om daaruit te putten hetgeen, naar de mate der vatbaarheid eens volks, zijne instellingen en rechten van louter mechanismus van dwang moet reinigen, ze met den levensadem der Vrijheid moet bezielen, ze, met één woord, heiligen kan in de waarheid: — ja, zelfs dáár, waar dwang niet gemist kan worden, dien aan de bevordering van zedelijke kracht dienstbaar kan maken.

Die levensbronnen liggen in het Christendom. Het Evangelie, eene kracht Gods tot heil, de belofte hebbende, eerst des tegenwoordigen, om te komen tot die des toekomenden levens, bracht niets minder dan de restitutio in integrum van den geheelen mensch tot zijne oorspronkelijke bestemming om, in alles wat menschelijk is, beeld Gods te zijn, door Christus, die de weg, de waarheid en het leven is.

Ziedaar een onafzienbaar veld van heerlijke beschouwing

en werkzaamheid voor den Christen-Staatsman geopend. Want hij alléén is het, die, de levensbron kennende, daaruit de frissche wateren kan gaan putten, die in al de gedeelten van het Staatsgebouw nieuwe levenskrachten van vrije, edele persoonlijkheid moeten wekken.

Een onafzienbaar veld! Want het is geen ander dan het geheele Staatsgebied, met al zijne vertakkingen en onderdeelen: — en eene edele werkzaamheid! Zóó edel, dat ook slechts het hier en daar steken eener spade in den rechten grond, mij voorkomt eene overschoone taak te zijn, waartoe ik zoude wenschen dat God mij kracht en talent mocht verleenen.

Bij voorbeeld, het gebied van de strafpleging: — dat is meer dan eenig ander, het gebied van het Gezag, van den d w a n g bij uitnemendheid.

En toch alleen in het Evangelie ligt de oplossing der groote en gewichtige vragen, die tegenwoordig overal, bij alle christelijke natiën, de rechtsgeleerdheid, de staathuishoudkunde, de philanthropie bezig houden.

Wanneer, om iets te noemen, op dat gebied, de zoo diep ingrijpende vraag door de uitnemendste mannen behandeld wordt, in hoe verre de z e d e l i j k e v e r b e t e r i n g der gevangenen, met al wat dit denkbeeld medebrengt, hoofdoogmerk, of ook slechts n e v e n z a a k voor den S t a a t kan zijn, die geene K e r k wil wezen of zich aan haar substituëeren, en het beginsel zijner strafoefening, zijn r e c h t om te straffen, om aan het r e c h t zijn recht te doen wedervaren, niet te loor wil zien gaan: — ligt dan niet het rechte antwoord op deze vraag in de juiste waardeering van het

Gezag, als bondgenoot der zedelijke Vrijheid? Volgt dan niet uit die juiste waardeering, dat de Staat, geroepen om door strafoefening de rust en orde in de maatschappij te handhaven en te beveiligen, niets strijdigs doet met die roeping, niets dat vreemd is aan zijne roeping, wanneer hij de ongelukkige voorwerpen der strafoefening, voor de maatschappij in den waren zin onschadelijk zoekt te maken; ze in den waren zin, voor haar onschadelijk geworden, aan haar zoekt weder te geven; en daartoe licht en wijsheid gaat putten uit de levensbron, die hem leeren zal, dat de mensch geen werktuig is, dat door cellen en muren alleen tot zedelijkheid gefatsoeneerd kan worden, en dat zedelijke vrijheid alleen de vrucht kan zijn van het leeren daarvan gebruik te maken? (1)

Misschien mag het mij gegeven worden van deze en dergelijke vragen op het gebied zoowel der burgelijke- als der strafwetgeving, in het vervolg een onderwerp mijner studien te maken.

Voor het oogenblik is het mijn wensch meer bepaaldelijk het oog te vestigen op de regeeringsvormen, op den consti tutioneelen regeeringsvorm in het bijzonder; om, zooveel het mij gegeven is, den invloed gade te slaan, welken het Christendom, hier, op de daarstelling der rechte verbinding tusschen de beginselen van Gezag en Vrijheid moet uitoefenen:

---

(1) De Schrijver heeft deze studie nog gemaakt, en de resultaten er van uiteengezet in zijn: Mededeelingen en Gedachten over het Ierssche Gevangenisstelsel (1861) en in de na zijnen dood door Prof. von Holtzendorff uitgegeven en ook in het buitenland zeer geroemde: „Etudes sur le système pénitentiaire irlandais." (V.)

opdat het blijke, dat door de scheiding van Staat en Kerk, die wij voorstaan, waaraan wij al onze beste krachten hebben gewijd en zullen blijven wijden, niet verstaan wordt, gelijk ons ten laste gelegd wordt, afsnijding van het Staatsleven van zijnen éénigen waren wortel, welke is voldoening aan den religieusen en dáárom zedelijken eisch des gewetens; maar integendeel aanwijzing van den waren weg, langs welken die voldoening voor het Staatsleven te vinden is.

Neen, van ganscher harte zeggen wij het den grooten VINET na: „Si vous voulez voir les relations publiques fondées sur autre chose que la nécessité, animées par autre chose que par le mouvement fébrile des passions de l'impulsion violente des circonstances, vivifiées en un mot comme un corps sain par un sang pur, ne demandez ces grands effets qu'à la religion. Une société sans religion est un corps sans âme. Tous les législateurs l'ont senti; tous ont vu que le respect des choses saintes est la vie, et l'impiété la mort des institutions politiques, et que fonder une cité sans religion, c'est entreprendre de bâtir en l'air,"

Maar wij zoeken het ideaal van dien niet in de lucht gebouwden Staat noch in de Civitas Dei van AUGUSTINUS, noch in eenig ander daarnaar gefatsoeneerd patroon, aan deze of gene zijde der bergen.

Wij gaan derhalve nu over tot de beschouwing der rechte verhouding tusschen de beginselen van Gezag en Vrijheid in

het eigenlijke, bepaaldelijk in o n s constitutioneele Staatsleven.

Al dadelijk moet het ons, dunkt mij, hier in het oog vallen, dat de tegenstelling van den oneigenlijk aldus genoemden Constitutioneelen Regeeringsvorm, die met meer juistheid de p a r l e m e n t a i r e genoemd zoude worden (1), wijl immers het hebben van een op papier beschreven regeerings-or-

(1) Sedert ik deze woorden schreef heeft zich eene scherpe onderscheiding vertoond en meer en meer geldende gemaakt, die men wil gemaakt hebben, tusschen den constitutioneelen regeeringsvorm en het parlementarismus. Dit laatste, zegt men, is bij uitstek, en bij uitsluiting, de Engelsche regeeringsvorm. Dáár r e g e e r t h e t P a r l e m e n t. De Kroon regeert niet, en is, ten hoogste, alleen, en niet altijd, de uitvoerder van den wil van het Parlement. Gansch anders, roept men in Pruisen, is het Pruisische Constitutionalismus. Het oud-Pruisische monarchaal beginsel blijft daarbij intact: alleen wordt het door de Vertegenwoordiging in evenwicht gehouden, en voor het grootste gevaar, dat het in zijnen boezem koestert, de neiging tot misbruik van macht, beveiligd. Ook in Nederland heeft, onder den indruk der Pruisische verwikkelingen, deze onderscheiding in den laatsten tijd (najaar van 1862) hare welsprekende woordvoerders gevonden in een uitstekend publicist (den Heer DE BOSCH KEMPER in het V o l k s b l a d) en in een der begaafdste redenaars in de Tweede Kamer, den Heer VAN FOREEST. Volgens hen bestaat het l i b e r a l e conservatismus in het handhaven van het zuiver constitutionalismus, dat zich even verwijderd houdt van het onbeperkte monarchale beginsel, als van het op de volks-souvereiniteit steunende parlementarismus. Waarschijnlijk heeft tot het opkomen dezer onderscheiding niet weinig bijgedragen, de bij ons de in de laatste jaren van de verschillende zijden zoo dikwijls aangeheven klacht, dat het recht en de plicht der Regeering, door hare zwakheid, naar de Tweede Kamer werd overgebracht: en in Pruisen de vrees dat het monarchaal beginsel, tegenover de regeeringszucht van het Abgeordneten-huis, in zijn oud-Pruisische uitgestrektheid niet zoude kunnen gehandhaafd worden.

Met dat al, geloof ik, dat deze onderscheiding niet juist is, en dat het constitutionalismus in zijn wezen altijd m o e t zijn, of door de kracht van zijn beginsel worden, p a r l e m e n t a r i s m u s. Dat het in Engeland geworden is, wat het thans is, en wat men in Pruisen, bij ons, in andere op constitutioneele leest geschoeide Staten zegt niet te willen, — is het geworden door de noodzakelijke ontwikkeling zij-

ganismus geen wezenlijk onderscheid uitmaakt met andere regeeringsvormen, die alle hunne door gewoonten en wetten

---

ner eigene kracht. Nooit heeft men in Engeland eene speciale parlementaire regeerings-theorie ontworpen en in werking gebracht; maar de beginselen van volksvrijheid, in het Engelsche volkskarakter, in oude gewoonten en gebruiken geworteld, hebben zich in den strijd tegen het monarchaal gezag en zijne misbruiken gedurende den loop van eeuwen, tot een consequent constitutionalismus ontwikkeld, dat nu als speciaal Engelsch parlementarismus naar de overzijde van het Kanaal verwezen wordt. Maar alle constitutionalismus wordt, onwillekeurig, tot dezelfde consequentie in de toepassing van zijn beginsel gedreven. Want dat beginsel is, wij hebben het meermalen gezegd, niet kunstmatig in evenwicht houding van het monarchaal beginsel, door verleening van daartegen opwegende rechten van contrôle en tegenspraak aan het volk, of zijne vertegenwoordiging. Maar het is, het voldoen aan de behoefte van zelfregeering, die de eisch is der vrijheid, bij volken zoowel als bij individu's. Dat is de primordiale causa movens van alle constitutionalismus, waar daarnaar gestreefd, of waar het in grondwetten geformuleerd wordt. En dit beginsel van Self-government overal waar het met of zonder bewustzijn of berekening zijner noodzakelijke consequentiën gehuldigd wordt, brengt noodzakelijk in zijne uitoefening zijne ontwikkeling mede tot het recht des volks, om, krachtens zijne door de aanneming van het beginsel erkende souvereiniteit (waarvan later), niet slechts de heerschappij van het monarchaal beginsel te controleeren, te matigen, en daaraan gejuxtaposeerd, een meer of minder groot aandeel aan de heerschappij te nemen, maar om zich zelve te regeeren, dat is, om de richting te bepalen, de regelen van staatkunde, naar welke het geregeerd wil worden Het negeeren hiervan, is niet een in tegenstelling plaatsen van een zoogenaamd constitutionalismus met het parlementarismus; maar het is de negatie van het constitutionalismus zelve, van zijn beginsel; het is de onder fraaie woorden bemantelde adoption pure et simple van het droit divin van het monarchismus, Met die halfheid kunnen de gevaren van het parlementarismus, van de volksregeering niet bezworen worden: zij zal altijd voor de geheelheid, de consequentie van het ware beginsel van het constitutionalismus moeten zwichten. Het ware middel tot bezwering dier gevaren ligt niet in de ontkentenis van het beginsel waarop men zelf staat, noch in de afsnijding van zijne gevolgen, maar alleen in de wijsheid, waarmede de gevolgen van het beginsel, erkend en aangenomen, worden toegepast.

gevestigde constitutiën hebben; — dat derhalve de tegenstelling van den parlementairen of vertegenwoordigenden regeeringsvorm met alle andere regeeringsvormen, niet ligt in de kunstige dooreenmenging van monarchale, aristocratische en democratische denkbeelden, om te komen tot een juste milieu tusschen die drie, maar juist in het zoeken van een zoo nauwkeurig en zoo veilig mogelijk evenwicht, tusschen het eigenlijk beginsel van den Staat, het gezag, en hetgeen waaraan de handhaving van dat beginsel dienstbaar moet worden gemaakt, de Vrijheid. MONTESQUIEU zoude, geloof ik, meer dienst aan de staatswetenschap bewezen hebben, indien hij, met wat minder omslag van hoogdravende philosophie, altijd van dezen zoo eenvoudigen, en juist daarom echt wijsgeerigen grondslag van de regeling der verhouding tusschen Gezag en Vrijheid ware uitgegaan. De leer der drie machten, bij voorbeeld, wáárin anders heeft zij eigenlijk haren grond, dan in den wensch, om, door toepassing van den regel der verdeeling van den arbeid op het Staatsgezag, dat gezag voor het gevaar van monopolisatie, ten koste der Vrijheid te bewaren? Het recht om daden te gebieden of te verbieden, wetten voor te schrijven; het recht om voor de uitvoering dier wetten te zorgen, het recht om op hare overtreding straffen toe te passen, en de geschillen die over haar recht verstand ontstaan met betrekking tot de

---

Door deze wijsheid, alleen door langdurige ervaring verkregen, is het Engelsche parlementarismus, het consequente, maar doorgaans heilzaam werkende, constitutionalismus geworden, waarop het Engelsche volk met recht roem draagt, omdat het de vrucht is, niet enkel van aprioristische theorieën, maar van, in menigen strijd, met edelen moed en met bloed bezegelde liefde voor waarheid, vrijheid en recht.

bijzondere rechten en belangen der burgers te beslechten: al deze rechten zijn noodzakelijke voorwaarden van elke gezagsoefening. Maar bevinden zich die nu alle in ééne hand, — dan bestaat er verzoeking voor haar, om in de uitvoering van hare geboden, naar omstandigheden, verder of minder ver te gaan, dan de eigenlijke inhoud dier geboden medebrengt; en, evenzeer, in de toepassing van straffen, in de beslissing van geschillen, zich meer door willekeur, door omstandigheden of sympathieën te laten leiden, dan zich door de, immers van de macht zelve uitgegane, wils-uitingen te laten beperken. Dan ontstaat er ongelijkheid van toepassing op het gebied des Gezags, zoodat dezelfde handeling, bij den eenen aan de Vrijheid overgelaten, bij den anderen door het Gezag beheerscht wordt: — dat is het eigenlijke onrecht, in de uitoefening van het Staatsgezag, waar zich dat overigens binnen zijne door de noodzakelijkheid gebodene grenzen houdt; en om dat te voorkomen, wordt het geven der geboden, die de maatschappelijke betrekkingen regelen, aan degenen opgedragen, die het beginsel der Vrijheid in den Staat tegenover dat van het Gezag vertegenwoordigen; aan het Volk zelve of zijne Vertegenwoordigers, wijl het met de meeste onpartijdigheid geacht wordt te kunnen beoordeelen, welke handelingen, in het algemeen belang, veilig aan de Vrijheid onttrokken kunnen worden; terwijl het hoogste Gezag in den Staat aan die wetgevende macht deelneemt, deels om aanwijzing te doen van hetgeen, naar zijn inzien, regeling behoeft, deels om het gevaar te voorkomen, dat uit eene onbeperkte uitoefening door de Volksvertegenwoordiging van hare wetgevende macht zoude kunnen voortspruiten; deels eindelijk om hare goed

bevondene besluiten met de imperatieve, verbindende kracht te bekleeden, die alleen aan den vertegenwoordiger van het beginsel des Gezags, niet aan die van het beginsel der Vrijheid kan toekomen.

Evenzeer kan de zorg voor de behoorlijke uitvoering der wetten uit den aard der zaak alleen de taak zijn van de Staatsmacht, die het orgaan is van het Gezag.

Te zorgen dat deze uitvoering geschiede volgens den juisten eisch der bestaande wetten, en alzoo, schoon niet rechtstreeks, tot hare handhaving, in overeenstemming met het oogmerk waartoe zij gemaakt zijn, mede te werken; dat is, in het belang van het beginsel der Vrijheid, gelijk wij zoo even zeiden, de roeping der onafhankelijke rechterlijke macht: waaruit volgt, dat het met deze roeping ten eenenmale strijdig zoude zijn, indien die rechterlijke macht, op de vervaardiging der wetten zelve, welker richtige uitvoering zij moet verzekeren, rechtstreeks of van ter zijde invloed kon uitoefenen.

Indien nu de Vertegenwoordiging des volks, welke tevens die is van het beginsel der Vrijheid, ook zelve buiten deze roeping der rechterlijke macht, toezicht uitoefent over de werking der Uitvoerende macht, hetgeen eigenlijk met het beginsel zelve van de verdeeling der machten niet strookend schijnt te zijn, dan geschiedt dit, krachtens wederom andere gevolgtrekkingen die uit de natuurlijke, in den aard der zaak liggende, verhouding tusschen de beginselen van Gezag en Vrijheid voortvloeien, en die MONTESQUIEU als zoodanig had behooren te karakteriseeren: — ik bedoel de leer der s o u v e r e i n i-

teit van het Hoogste Gezag in den Staat, en de daar tegenover staande souvereiniteit des volks.

Dat het beginsel des Gezags, tot zijne voltooiing, om werkelijk te kunnen zijn, hetgeen waartoe het geroepen is, volstrekt de souvereiniteit medebrengt van de vrije persoonlijkheid, bij ons van den persoon des Konings, die het vertegenwoordigt, ligt in den aard der zaak. Immers, indien deze vertegenwoordiging niet louter eene fictie zal zijn, maar vertegenwoordiging is van het beginsel van Gezag, omdat zij dat gezag inderdaad bezit; en indien die oefening onmogelijk de werktuigelijke daad van een onpersoonlijk wezen kan zijn, maar de in het geweten gegrondveste, volstrekte, aan geen hooger menschelijk gezag noodwendig onderworpene, vrijheid der persoonlijkheid medebrengt, dan moet hij, aan wien de vertegenwoordiging en daarmede de handhaving van het gezag in den Staat is opgedragen, daadzakelijk daartoe Souverein wezen; dat is: aan géène boven hem gestelde macht deswegens verantwoordelijk zijn, dan alleen aan de suprematie der Hoogste persoonlijkheid van welke hij de zijne ontleent, aan God. Zonder deze Souvereiniteit is hij niet vrij; en zonder die vrijheid is hij geen persoonlijk wezen, dat een beginsel, dat des Gezags, kunne vatten en toepassen.

Indien deze zedelijke noodzakelijkheid van het bezit der souvereiniteit door den Koning, al stond zij ook niet met zoovele woorden in de Grondwet geschreven, niet altijd gereedelijk is erkend geworden, dan is dit waarschijnlijk wel grootendeels toe te schrijven aan verkeerde begrippen, welke omtrent die souvereiniteit werden in omloop gebracht, en

welke men niet kon goedkeuren. De antirevolutionaire Staatsleer heeft, namelijk, aan het denkbeeld van s o u v e r e i n i t e i t het karakter gehecht van een o n m i d d e l l ij k door God niet zoo zeer opgedragen als opgelegd, en daarom even absoluut als heilig en onaantastbaar hoogst gezag. Dat recht, dat, door God aan eenen monarch verleend, daarna alleen door Hem weder kan ontnomen worden, en dat alleen door wettige erfopvolging, als het middel der onmiddellijke collatie Gods, kan overgaan, is het door die school aldus genoemde D r o i t d i v i n. Deze leer, in onze dagen de a n t i r e v o l u t i o n a i r e genoemd, heeft haren oorsprong in de, zeer oude, aan het Catholicismus eigene voorstelling van het Christendom, als eene verbeterde restauratie van Israëlitische Theocratie, die op hare beurt haar ontstaan te danken heeft aan de beschouwing des Christendoms als geheel steunende op het beginsel van Gezag. Doch ook in den boezem van het Protestantismus, dat in menigerlei opzicht reactie was tegen sommige meest in het oog loopende vruchten van dit beginsel, met behoud van den wortel, is langen tijd de staatkundige leer der van God onmiddellijk haar recht ontleenende, en in dien zin zich van G o d s g e n a d e noemende, souvereiniteit met het Christendom vereenzelvigd geweest. Men weet, hoe zij in JACOBUS I van Engeland eenen op zijne godgeleerdheid niet minder dan op zijn kroon en schepter jaloerschen en allerijverigsten voorstander gevonden hebbende, tot een stelsel geworden is, waarvan de hardnekkige handhaving door eene reeks van geslachten, over het huis der STUARTS den vloek heeft gebracht, waaronder het te gronde is gegaan. Telkens verhief zij het hoofd met nieuwe kracht, wanneer eene tij-

delijke restauratie haar de middelen in de hand gaf, om hare vaste overtuiging te doen gelden, dat in haar het eenige geneesmiddel lag tegen de koorts van den revolutionairen geest en alle vrijzinnigheid in Staat en Kerk: en wie kent de onsterfelijke bladzijden niet, waarin MACAULEY de eerbiedwaardige vasthoudendheid geschilderd heeft, waarmede de Tory-partij, de antirevolutionaire van dien tijd, aan hare leer van de non-résistance aan den Gezalfden des Heeren getrouw bleef, in weêrwil der schreeuwende inconsequentiën, waartoe zij, haars ondanks, gedrongen werd, wanneer het belang der Kerk eenen wederstand eischte, die met het stelsel der ongeoorloofdheid van allen wederstand aan de macht van God voortdurend onmogelijk overeen te brengen was. Sedert zijn altijd, op het voorbeeld van Engeland, in Europa, de tijdperken van sterke, de macht in handen hebbende reactie tegen de toomelooze buitensporigheden van het verkeerdelijk zijne bevrediging zoekende beginsel der Vrijheid, die geweest van den bloei der antirevolutionaire Staats-theorie. In Frankrijk heeft zij, ditmaal onder de bescherming eener machtige Roomsch-Katholieke geestelijkheid, haar dwepen, in al het vuur der Furia Francese, met troon en altaar, met Legimiteit en Droit divin, zoo onverstandig den teugel gevierd, dat de Juli-revolutie er het onvermijdelijk gevolg van is geweest. Dat de omverwerping van den Juli-troon, schoon niet meer vrucht der reactie tegen haar, in Oostenrijk, in Pruisen, in Denemarken, in Italië, overal de vreeselijkste stormen heeft ontketend, was dáár reactie tegen het antirevolutionarisme der Heilige Alliantie: — en zoodra waren die stormen niet bedaard, of in Pruisen vormde zich, onder

de leiding van de v. GERLACHS, de STAHL'S en HENGSTENBERGS, de antirevolutionaire partij, welke aan die in ons Vaderland voorbeeld en moed gegeven heeft, om van het terrein der methodistisch-theologische discussiën en protesten op dat der Staatkunde over te gaan, en als Christelijk politieke partij op te treden. Van hare geboorte, op eene der vergaderingen van christelijke vrienden te Amsterdam ben ik zelf getuige geweest; en zij die zich dat feit, waarvan bij voorbeeld, het uitgeven van het orgaan dier partij, „de Nederlander", de eerste vrucht was, nog herinneren, zullen tevens getuigenis moeten afleggen, dat ik toen reeds, onder de weinigen, misschien de eenige ben geweest, die tegen dat denkbeeld, in den boezem dier vergadering, sterk protest inleverde.

Te verwonderen is het niet, dat het ten allen tijde door de antirevolutionaire partij voorgestane denkbeeld der souvereiniteit, eene reactie heeft uitgelokt, die van dat woord niets wilde weten. Toch beduidt het eene zaak, die, gelijk ik reeds met een woord aanduidde, bij uitnemendheid tot het wezen der constitutioneele staats-theorie behoort. Een g e z a g, in den waren zin des woords, dat afhankelijk is van degenen, over welke het wordt uitgeoefend, is een onding, eene contradictio in adjecto. Daarom brengt zijn denkbeeld zelf absolute Vrijheid, en daarmede niet-verantwoordelijkheid, mede van hem aan wien het is toevertrouwd, jegens degenen over welke hij het moet uitoefenen. En wijl nu het beginsel van den Staat is het g e z a g, zoo moet dat beginsel nood-

zakelijk ergens in den Staat zijne volledige, ongerepte uitdrukking vinden: en het vindt dien, buiten twijfel, het doelmatigst in de éénheid van wil van één persoon, die met volle vrijheid kunne zijn, niet alléén vertegenwoordiger, maar werkelijke drager en handhaver van het beginsel, waarop de Staat rust.

De ministeriëele verantwoordelijkheid is het middel, uitgedacht om dit beginsel des Gezags in zijne volle beduidenis te behouden, en het evenwel in overeenstemming te brengen, met dat der Vrijheid des volks, hetwelk is zijne souvereiniteit, waarover nader. Maar juist het aanwezig zijn van het middel brengt de noodzakelijkheid mede, om nu ook de souvereiniteit der Kroon, in al haren omvang en kracht, als behoorende tot het constitutioneele Staats-idée, te erkennen. Want waartoe strekt dat middel anders, dan om, zonder gevaar van misbruik, de onschendbare hoogheid van de Kroon, welke zelve is de souvereiniteit, te waarborgen?

Men heeft dikwijls geklaagd, dat, ook waar de naam van het recht der souvereiniteit aan de Kroon niet betwist wordt, evenwel van de zaak, door al de beperkingen welke in de ministeriëele verantwoordelijkheid en de rechten der Volksvertegenwoordiging liggen opgesloten, zoo weinig overblijft, dat zij in den grond niets meer is dan eene fictie, waarmede enkel vertooning wordt gemaakt; zoodat het te verwonderen zoude zijn, dat een Vorst, die een man is, onder zulke voorwaarden constitutioneel Koning wil zijn.

Ik geloof dat deze klachten alleen haren grond vinden in de zoo menigvuldige misvatting, waardoor men het denkbeeld van vrijheid verwart met dat van willekeur. De

souvereiniteit is onbeperkte vrijheid, maar niet om te kunnen doen al wat men goedvindt; maar zedelijke vrijheid, om, zonder andere verantwoordelijkheid dan die aan God, het Gezag te kunnen uitoefenen in overeenstemming met het doel, waartoe het, gelijk wij zagen, in den Staat bestemd is, namelijk om de Vrijheid, waar zij mogelijk is, te beschermen, en om haar, waar zij, in menigerlei opzicht, door den zedelijken toestand des volks, nog niet tot hare verwezenlijking kan komen, den weg te bereiden.

Het is er dus verre van daan, dat de Souvereiniteit in eenen constitutioneelen Staat eene macht zoude zijn, vertegenwoordigende het Absolutismus, en bestemd, om, als geroepen tot een bestendig antagonismus tegen het daarmede strijdige beginsel der Vrijheid, dit beginsel, door dat antagonismus, binnen zijne perken te houden, terwijl zij zelve aan allerlei banden ware gelegd, bestemd om haar te beletten in hare noodzakelijke werking te ver te gaan. Uit dit standpunt, dat bij vrienden zoowel als bij vijanden van den constitutioneelen regeeringsvorm vrij algemeen is, waarop ik zelf, ik beken het, lang gestaan heb, hetwelk de geheele constitutioneele theorie beschouwt, als de leer der kunstmatige in evenwicht houding, door wederkeerige tempering en neutralisatie tot zekere mate, van strijdige, aan elkander vijandige krachten, — uit dit standpunt zeg ik, kan de Volksvertegenwoordiging in het oog der souvereine macht, en wederkeerig, deze Souvereiniteit in het oog der volksvrijheid, niets anders zijn dan eene lastige hindernis; en het Constitutionalismus, hetwelk dat wederzijdsch struikelblok,

deze regelmatige wrijving, zoo onschadelijk mogelijk tracht te maken, niets anders dan een noodzakelijk kwaad: een kwaad, dat men zich wel getroosten moet, wijl de richting der geesten nu eenmaal daarheen strekt, maar waaraan men, wijl het een kwaad is, recht heeft zich te onttrekken, zoodra de geschikte gelegenheid zich daartoe aanbiedt.

Maar dit is eene volstrekt onjuiste voorstelling van het wezen en ook van den historischen oorsprong van den constitutioneelen staatsvorm; eene voorstelling, die haren wortel heeft in de verkeerde, onchristelijke waardeering der verhouding tusschen Gezag en Vrijheid.

Neen, wij hebben het reeds meermalen opgemerkt, maar kunnen het niet genoeg herhalen, tusschen Gezag en Vrijheid bestaat geen wezenlijk antagonismus: noch in de Kerk, noch in den Staat zijn het met elkander strijdige beginselen. De voogdij, onder welke het nog onmondige kind, schoon het een erfgenaam is, door den Vader gesteld wordt, omdat het voor het genot der vrijheid, om over alles Heer te zijn, nog niet vatbaar is (Gal. IV: 1); deze tucht is geene vijandige negatie dier vrijheid, maar hare voorwaarde en wijze voorbereiding. Moet ook haar beginsel in den Staat regel zijn, dan geschiedt dit niet om de Vrijheid zelfzuchtig te onderdrukken, onmogelijk te maken, maar om voor haar, geleidelijk en zonder schokken, den weg te banen. Dat is de ware gedachte van het constitutionalismus, niet de „Vermittlung der Extremen" langs onmogelijken weg, door wetten en reglementen en cautiën; onmogelijk, omdat dit alles louter mechanische middelen zijn, welke een antagonismus tusschen beginselen, indien dat hier aanwezig ware, niet kunnen opheffen.

Eerst dan ontstaat er s t r ij d i g h e i d, tweespalt, incompatibiliteit tusschen de twee beginselen van Gezag en Vrijheid, wanneer zij elkanders plaats willen innemen, en zich wederkeerig bewegen in eenen kring, die voor elk niet de zijne is : wanneer het Gezag zich wil doen gelden, waar met de roeping, ook reeds eenige rijpheid en zin en vermogen is tot Vrijheid; en wederkeerig, wanneer de Vrijheid heerschen wil in eenen kring, die voor haar niet vatbaar, harer niet waardig is: — het éérste is de misvatting van het Legalismus, het Judaismus, de antirevolutionaire theorie, beide in Staat en Kerk; aan het tweede, maakt zich ten allen tijde dat Liberalismus schuldig, hetwelk de Vrijheid met willekeur verwarrende, in haar de autonomie ziet van den, niet éthisch-religieus door het g e w e t e n, maar enkel in teugellooze subjectiviteit, door verstand, redeneervermogen en door de hartstochten, aangevoerden wil.

Uit het ware standpunt, dat Gezag en Vrijheid beschouwt als zeer onderscheidene, maar concentrische kringen, welke juist dáárom met elkander niet in collisie kunnen komen, tenzij men ze uit haar centrum rukke en alzoo tegen elkander late inloopen, zijn de punten, — in welke, naar de constitutioneele staatsleer, de Souvereiniteit haar gezag niet of niet volledig kan doen gelden, — in de werkelijkheid geene b e p e r k i n g e n van dit Gezag, banden hinderlijk, beleedigend zelfs voor den persoon die er de drager van is ; maar kringen, waarin de Vrijheid van haar goed recht gebruik maakt, en welke het Gezag, dat zich zelve als wegbereider voor de Vrijheid kent, daarom zonder tegenzin voor haar geopend ziet.

Uit dit standpunt kan een constitutioneel Vorst de hem met zijne kroon opgedragene taak belangrijk en eervol genoeg vinden, zonder over de hem overblijvende rechten der Souvereiniteit, als over een louter schaduwbeeld te klagen, of op de uitbreiding daarvan bedacht te zijn. Hij gevoelt, dat de invloed — dien hij alleen reeds door het prestige der hoogheid met welke hij bekleed is, maar bovendien, door de keuze van Ministers en alle Staatsambtenaren, door het opperbevel over de gewapende macht, door het bestuur der buitenlandsche betrekkingen, door het recht van ontbinding der Kamers, door het recht van voordracht van wetten en dat van v e t o, waar het initiatief niet van hem is uitgegaan, — zoo overwegende, zoo beslissend is voor de vrijheid, de eer en het geluk des vaderlands, dat hij voor het met wijsheid en trouw vervullen van de plichten, die daaruit voor hem voortvloeien, aan eigen kracht waarlijk niet genoeg maar, meer dan één zijner onderdanen, de hulp noodig heeft van Hem door wien de Vorsten regeeren. — En in dit bewustzijn van het hoog gewicht der aan hem toevertrouwde roeping, en van zijne verantwoordelijkheid daarvoor aan den Koning der Koningen, niet uit zelfzuchtige jaloerschheid op zijne rechten, zal hij met mannelijke vastheid van wil toezien, dat de zegen aan zijne Hooge betrekking voor het welzijn van geheel het staatslichaam verbonden, ongeschonden gehandhaafd blijve. — Zoo is voor den constitutioneelen Vorst bij uitnemendheid, het kloek „je maintiendrai" meer dan eene leuze: het is eene dure, heilige verplichting

Misschien mag de opmerking niet overbodig zijn, dat juist het besef der hooge beduidenis van zijn Souvereiniteits-recht

noodig is, om den constitutioneelen Vorst te wapenen tegen de verzoeking van eene te groote bedrijvigheid in het kennis nemen van alle regeerings-zaken, in het willen z e l f-r e g e e-r e n in alle bijzonderheden van het staatsbestuur; eene verzoeking, die uit het niet genoeg waardeeren der werkelijke hoogheid van zijn Gezag, uit het willen réaliseeren van dat Gezag op te zeer tastbare wijze, kan voortkomen. Verantwoordelijke Ministers hebbende, behoort een constitutioneel Vorst hun ook de zedelijke vrijheid te laten, welke op hunne beurt voor hen noodig is, om hunne verantwoordelijkheid met moed en kracht op zich te nemen. Formeel is het niet goed, dat de Vorst zijn halven tijd doorbrenge met het teekenen van pakken stukken, die hem dagelijks van de verschillende ministeriën worden toegezonden. Door uitgestrekte volmachten aan zijne Ministers te verleenen tot het behandelen en afdoen van verschillende, zorgvuldig afgebakende categorieën van zaken, die tot het dagelijksch beheer behooren, zoude de constitutioneele Koning aan de bureaucratie, die hem gedurig in haren van arbeid onverzadelijken kring trekken wil, paal en perk kunnen stellen. Het is niet mogelijk, dat hij kennis neme van al de stukken die hem ter teekening worden voorgelegd: het is niet oorbaar, dat de Kroon tot eene teekenmachine worde misbruikt (1)

---

(1) Zoo is, om een voorbeeld te noemen, het recht van gratie een der schoonste voorrechten van de Kroon, bij de uitoefening waarvan zij al het gewicht van hare zedelijke verantwoordelijkheid het meest gevoelen moet. Intusschen wáár, gelijk bij ons, het gebruik medebrengt, dat er schier geen enkel in het hoogste ressort gewezen strafvonnis over een der geringste geldboeten ten uitvoer wordt gelegd, zonder dat er vooraf gratie is gevraagd; en dat ter zake van hetzelfde vonnis,

Doch ook materiëel is het niet wenschelijk, dat het Hoofd van den constitutioneelen Staat zich inlate met de bijzonderheden van het dagelijksch beheer der staatszaken. Niet minder nadeelig is het méér, dan het minder willen doen, dan hetgeen aan een iegelijk door den aard van zijnen werkkring als zijn plicht wordt aangewezen: bij PLATO is, gelijk men weet, de rechtvaardigheid de deugd, waardoor een iegelijk

telkens, soms maandelijks, nieuwe verzoeken van gratie worden ingezonden, dáár is het volstrekt niet mogelijk, dat de Kroon van alle die duizende en duizende zaken van gratie persoonlijk kennis neme, om ook na het bondigst en meest beknopt advies van den betrokken Minister, daarop te beslissen. Hier is het, ter bewaring der hoogheid van het souvereiniteits-recht, opdat het in geene loutere formaliteit ontaarde, onvermijdelijk, dat er aanzienlijke categorieën van zaken, naar vaste regelen, gemaakt worden in welke de Minister gemachtigd wordt, namens den Koning te verklaren, dat Hoogstdezelve hem gelast heeft het gedaan verzoek ter zijde te leggen, zonder het onder de oogen van Zijne Majesteit te brengen. Met des te meer ernst zal dus de Kroon, omtrent de overblijvende zaken die zulks verdienen, van haar recht van beslissing een zelfstandig gebruik kunnen maken.

Maar ook voor den Minister kan het, vooral wanneer hij soms weken lang, den geheelen dag aan de zittingen der Kamers moet wijden, en zijne avonduren aan het spoedig corrigeeren zijner gestenografieerde redevoeringen, ondoenlijk zijn elken dag eenige uren te besteden aan het nazien der zich ophoopende portefeuilles met zaken van gratie. Hij is dus wel genoodzaakt dat over te laten aan zijnen Secretaris-Generaal of aan den Referendaris, die met dit werk belast is. — Hieruit blijkt, aan de ééne zijde, hoe nadeelig het is voor de richtige behandeling van zaken, hoe bevorderlijk voor de bureaucratie, wanneer men, gelijk nog te veel bij ons het geval is, den Minister beschouwt als den eersten klerk in zijn Departement, die in alles het oog en de handen heet te hebben, en ze toch in waarheid daarin niet heeft: aan de andere zijde, hoe noodig het is, dat de Hoofd-ambtenaren aan de Departementen mannen van vertrouwen zijn, aan welke daarom ook zelfstandige werkzaamheid, naar eigen oordeel, kan worden toevertrouwd. Die zelfstandigheid, welke niets anders is dan de vrijheid der persoonlijkheid, kan evenwel onmogelijk de vrucht zijn van het bureelistisch raderwerk-systema, dat bij ons nog te veel in zwang is; en dat zich daarin vooral openbaart, dat zelfs een Hoofd-ambtenaar, die over eenige zaak een klaar, duidelijk, beknopt rapport, of advies, of besluit

het zijne doet. Een Koning die zelf Minister wil zijn, maakt van zijne Ministers klerken en van zijne klerken koningen; — en niets is voor den Staat nadeeliger dan eene klerkenheerschappij. Daarom is niet eens het zoogenaamde „werken" van den constitutioneelen Koning met zijne Ministers op bepaalde dagen eene in beider belang zeer wenschelijke zaak. Het zijn òf alleen tijdroovende audientie's, òf den Minister worden, door eene werkelijke behandeling van details der

---

weet te stellen, waarin rechtstreeks op het punt in kwestie wordt afgegaan, zonder zich te verliezen in den omslag van duizend nevenkwestiën en in al wat ter zake niet dienende is, inderdaad eene rara avis is. Het is ongeloofelijk, hoeveel tijd er bij ons, in 't algemeen, verspild wordt met het schrijven en moeten lezen van zoogenaamd Red tape. Dat gaat zoo ver, dat een Hoofd in een Departement van Algemeen Bestuur, al zat hij gansche dagen met het potlood in de handen te lezen, toch onmogelijk zijne dagelijksche leestaak af kan, indien hij zich niet langzamerhand door oefening de gewoonte heeft eigen gemaakt, om bij den eersten opslag te zien wat het éénige punt is, dat hij lezen moet in de stukken die hem worden overgelegd, en dat hij moet uitkippen uit reeksen van met saaie phraséologie beschreven bladzijden. Doch die woordenrijkheid schijnt wel eenigszins eene ziekte van onzen tijd te zijn. Niet allerminst openbaart zij zich in de stukken die tusschen de Regeering en de Staten-Generaal gewisseld worden: en dat is gewis wel mede eene der oorzaken van de gedurige klachten, dat er zoo weinig wordt afgedaan. Een Kabinet van Ministers, die vast besloten waren dit misbruik, elk in zijn Departement, met alle macht tegen te gaan, zoude zich, reeds alleen dáárdoor jegens het vaderland verdienstelijk maken. Ook dit behoort tot de rechte waardeering der verschillende kringen van gezag en vrijheid. Gezag is eene werktuigelijke werking, die alles wat het in zijn sfeer trekt aan zich assimileert: — en langdradigheid, sopperigheid van stijl, waaronder het gebrek aan denkbeelden zich tracht te verschuilen, is het gevolg van werktuigelijkheid. — Die is bij klerken, copisten en bladschrijvers op hare plaats. — Vrijheid is de voorwaarde der zelfstandigheid van ambtenaren, geroepen om eigen werk te leveren. Een verstandig Minister zal hun daartoe de eer van dien eigen arbeid gaarne laten, en zich wachten om de lust daartoe, door een te kwistig gebruik van zijn potlood, uit te dooven.

zaken, de handen te veel gebonden. Daarbij komt dan de verzoeking tot het bespreken van de personen waaruit een Ministerie is samengesteld, buiten hunne tegenwoordigheid; hetgeen kleine rivaliteiten, soms achterdocht en een wantrouwen kan verwekken, dat voor de homogeniteit van een Kabinet soms nadeeliger kan zijn, dan verschil van gevoelen over politieke aangelegenheden. De beste verhouding tusschen den constitutioneelen Koning en zijne Ministers schijnt wel dit te zijn, dat er een Minister van Staat zij, door wien het Kabinet is samengesteld, die zijne politieke gedachten uitdrukt, zonder portefeuille, maar President van den Raad van Ministers en tevens Directeur van het Kabinet des Konings, die voorts met de verdediging van de algemeene politiek der Regeering in de Kamers belast zij. Dat bij ons zulk een P r e m i e r m i n i s t e r niet bestaat, is een wezenlijk gemis, waarvan de ongelegenheid in de laatste tijden meer en meer gevoeld schijnt te zijn. Soms kan in zulk eene geringe oorzaak, de reden verborgen liggen van een m a l a i s e in den boezem der Regeering, en van een daaruit ontstaand gebrek aan genoegzame veerkracht in de behandeling der regeeringszaken; welke wederom eene minder gunstige verhouding kan teweegbrengen tusschen de Regeering en de Vertegenwoordiging, die, hoewel uit den aard der zaak geneigd om aan de Regeering meer deel te nemen dan haar toekomt, desniettemin, door een juist gevoel gedreven, te gelijker tijd zich beklaagt, dat de Regeering niet genoeg, niet met klem en kracht regeert. De genezing van dergelijke ongelegenheden, die somwijlen diep in het constitutioneele staatsleven kunnen ingrijpen, en aanleiding geven tot gedurige

ministerieele revolutiën, zonder dat daarvoor de eigenlijke constitutioneele reden, disharmonie tusschen de politieke richting van het Ministerie en die welke in de meerderheid der Vertegenwoordiging de overhand heeft, aanwezig is; — die genezing moet somwijlen gezocht worden in de hoogere sfeer van het constitutioneele regeeringstelsel, in de inrichting en wijze van werken van den Raad van Ministers. Aan de ééne zijde, is daar een g e z a g noodig, dat niet door gedurige afwisseling van degenen die de beraadslagingen van dien Raad leiden, verhinderd worde, de politieke gedachte, onder den invloed waarvan een Kabinet gevormd is, te handhaven en te doen gelden ; — een gezag, dat in het officieel karakter, waarmede het bekleed is, een behoedmiddel vinde tegen een schijn van usurpatie, die in een collegie der hoogste Staatsambtenaren, welke ook menschen zijn, zoo licht aanleiding geven kan tot kleine ijverzucht, partijzucht en verborgene oppositie. Aan de andere zijde moet aan elk Hoofd van een Departement de noodige vrijheid en zelfstandigheid gelaten worden, om in den specialen kring der staatszorg, die hem is toevertrouwd, zich met ruimte te kunnen bewegen, zonder afhankelijk te zijn van het oordeel eener meerderheid van ambtgenooten, die over hetgeen buiten hunnen eigenlijken kring ligt, natuurlijk niet met dezelfde juistheid en kennis van zaken kunnen beslissen. Wederom moet door deze zelfstandigheid geen inbreuk gemaakt worden op den regel, die niet enkel den betrokken Minister, maar het geheele Kabinet in den politieken zin, tegenover de Vertegenwoordiging verantwoordelijk maakt voor gewichtige regeeringsdaden. De conciliatie dezer twee uiteenloopende eischen van het minis-

terieele leven, schijnt juist gezocht te moeten worden, in de aanwezigheid van eenen eersten Minister, president van den Ministerraad, en zonder tusschenkomst van derde personen orgaan van dezen Raad bij den Koning. Aan hem geven de hoofden der verschillende Departementen kennis van de wetsontwerpen, die zij wenschen aan de Kamers aan te bieden, en van alle andere onderwerpen, tot hun beheer behoorende, waarover zij den Raad van Ministers verlangen te hooren. Hij is het die beoordeelt, òf, en in welke mate, het oordeel van den Ministerraad hierover behoort te worden ingeroepen, en is bevoegd om deze vraag zelve, in twijfelachtige gevallen, aan den Raad te onderwerpen. Doch, hetzij een wets-ontwerp in den Raad der Ministers bediscuteerd zij geworden, of niet, altijd moet het de plicht zijn van den Eersten Minister, om den betrokken Minister bij de verdediging daarvan in de Kamers ter zijde te staan; terwijl de vraag in hoeverre de geheele Ministerraad met zoodanig wetsontwerp solidair is, in den regel voor het Parlement een geheim moet blijven. De vraag, welk gevolg de verwerping van eene ministerieele voordracht behoort te hebben, (of de aftreding van het geheele ministerie, dan wel enkel van den betrokken Minister, of ook zelfs deze niet, daarvan het gevolg moet zijn,) is zoozéér van omstandigheden afhankelijk, dat daaromtrent vooraf, in den regel, onmogelijk bepalingen kunnen worden gemaakt. Het beginsel is: dat een Ministerie, of enkele Ministers, die, hetzij uit hoofde van politieke richting, hetzij wegens persoonlijke antipathieën, het vertrouwen der Vertegenwoordigers blijken niet te bezitten, af moeten treden. Hoe daaromtrent zekerheid zij te verkrijgen, kan evenmin à priori naar vaste

regelen worden uitgemaakt. Het kan zijn, dat in de samenstelling van een Kabinet, dat in het algemeen de sympathie heeft der Vertegenwoordiging, één of meer leden gevonden worden, waarvan het, soms ook bij eene op zich zelve minder belangrijke gelegenheid, blijkt dat hun persoon of wijze van handelen haar onaangenaam is. Dan behoort er een President-Minister te zijn, die in het belang van het Kabinet, met het Hoofd van den Staat en in den Raad van Ministers, de anders in een collegie uit alleen gelijk-berechtigden bestaande moeielijk op te werpen vraag kunne behandelen, in hoe verre het wenschelijk zij, dat zulke personen zich aan het Bestuur der zaken onttrekken. Blijkt het, dat de oppositie in de Kamer tegen den persoon zelven van den Eersten Minister gericht is, dan behoort met hem het geheele Kabinet, door hem gevormd, af te treden; en parlementaire verwikkelingen, die nog versch in het geheugen liggen, hebben het bewijs geleverd van de moeielijkheden en verwarring waarin men geraakt, wanneer een Kabinet verlaten wordt door eenen Minister, die er wel r e s e d n o n n o m i n e hoofd van was: en een bewijs te meer, dat men gewoonlijk de z a a k hebbende, beter doet haar ook haren n a a m te geven. Overigens, wij herhalen het, de vraag h o e in de opgenoemde of in andere gevallen van een gerezen d i s s e n t i m e n t, van een i n c o m p a t i b i l i t é d'h u m e u r, tusschen de Regeering en de Vertegenwoordiging blijken moet, is voor geene beslissing à priori vatbaar. Het eergevoel van een Minister, van een geheel Kabinet, kan en mag somwijlen nog meer gelden dan andere consideratiën van Staatsbelang. Het Staatsbelang is er gewis niet mede gediend, dat Minis-

ters aan de groene tafel blijven zitten, die recht hebben om zich, tegenover de natie, in hnn eergevoel gekrenkt te achten.

Veel kan er ook van de zijde van de Kroon gedaan worden, om de zelfstandigheid, de vrijheid, en daardoor de regeeringskracht van een Ministerie of van Ministers, onderling en tegenover de Volksvertegenwoordiging, te handhaven.

Een verstandig constitutioneel Vorst zal zich zorgvuldig wachten, zijn souverein gezag en de vrijheid van werking zijner Ministers in de waagschaal te stellen, door het oor te leenen aan hofkabalen en oppositie in zijne onmiddellijke omgeving tegen de personen, die hij met zijn vertrouwen vereert. Alles wat strekken kan, om zulke, niet geheel ongewone verschijnselen te voorkomen, behoort, ook in schijnbare kleinigheden, tot de wijsheid van den Vorst. Zoo zal hij, om iets te noemen, niet toelaten, dat zijne Ministers ten hove kunnen beschouwd en behandeld worden, als Dii minorum gentium, die bij de representatie, onafscheidelijk van de souvereine macht, eene slechts ondergeschikte rol spelen, en aan (hen) die zich zelven als Dii majorum gentium beschouwen, aan de eigenlijke Hofbeambten, de Groot-Officieren der Kroon, den pas moeten afstaan. In Engeland is daarom ook, niet zonder reden, de Hofhouding van den Souverein aan de wisselvalligheden van het politieke leven onderworpen.

Het schijnt hier de plaats te wezen, om met een woord gewag te maken van eene instelling, die bij ons eene grondwettige plaats inneemt in het raderwerk van ons constitu-

tioneel organismus, zonder dat het zeer duidelijk is, waarom? Ik bedoel den Raad van State, omtrent wiens constitutioneele raison d'être, het beste dat men wellicht kan zeggen, is dat hij bestemd is, om onder eene, van onze oude Republiek geheel verschillende Staats-inrichting, de herinnering aan een, onder die Republiek, veel beteekenend en machtig Staatslichaam levendig te houden; schoon het wederom niet zeer duidelijk is, waarom juist aan het behoud van dit historisch gedenkteeken, bij eene geheel veranderde orde van zaken, zooveel waarde wordt gehecht: tenzij men het elders te veel offer brengen aan de eischen der abstracte constitutioneele theorie, b.v. in het doordrijven der noodzakelijkheid eener Eerste Kamer, door dit bewijs van gehechtheid aan historische antiquailles hebbe willen compenseeren. Een Raad van State, bestemd om in alle gewichtige regeeringszaken de Kroon te dienen van raad en advies, boven en behalve de Ministers, die zoowel afzonderlijk, ten aanzien van het beleid hunner respectieve Departementen, als gezamenlijk in den Ministerraad vereenigd voor de algemeene leiding der regeeringszaken, de eigenlijke raadslieden zijn der kroon, — zoodanig lichaam is, wijl het een double emploi is, geen noodzakelijk, voor de richtige uitoefening van het souverein gezag onmisbaar orgaan. Gewis, een constitutioneel Koning kan er grooten prijs op stellen, buiten zijne Ministers, die uit den aard der zaak, tijdelijke en daarom in wijze van zien veranderlijke raadslieden zijn, voorgelicht te worden door eene vergadering van Staatsmannen, wier aantal, ondervinding, kennis van zaken en permanent karakter, ook onder gedurig ministerieele lotverwisse-

lingen, eenen waarborg leveren kan tegen het overgeleverd zijn van het regeeringsbeleid „à tout vent de doctrine". Verlangt een constitutioneel Koning zich met zulk een Raadgevend lichaam te omringen, om dat te raadplegen, zoo hij daaraan behoefte gevoelt; en zich voorbehoudende, om hetzij aan deszelfs adviezen, hetzij aan die zijner Ministers de voorkeur te geven: de gelegenheid behoort aan hem daartoe gegeven te worden, ook door aanwijzing op de Staatsbegrooting van de sommen, die tot onderhoud van zulk een hooggeplaatst Staatslichaam noodig zijn. Maar het is moeielijk in te zien, waarom zulk een Raadgevend lichaam aan den Koning, bij de Grondwet, als 't ware opgedrongen moet worden, ook waar hij zoude meenen het, buiten zijne gewone, onmiddellijke raadslieden, niet noodig te hebben: veel minder, waarom aan de Kroon de grondwettige verplichting zoude worden opgelegd, om bij sommige belangrijke regeeringsdaden, voordrachten en wetten, algemeene maatregelen van inwendig bestuur, waarvan het eigenlijk kenmerk niet altijd juist te onderscheiden is, het advies van dat Lichaam in te winnen. Wil men daarmede aan de Kroon een steunpunt, eenen waarborg verschaffen tegen overijling, zelfs onberadenheid van hare gewone raadslieden: die belangstelling is, wellicht, zeer prijselijk: maar zij kan zóó ver niet gaan, en gaat ook zoo ver niet, om de Kroon te noodzaken aan het advies van den Raad van State, boven dat van den Ministerraad de voorkeur te geven: immers, dat zoude inderdaad eene met de souvereiniteit der Kroon onbestaanbare inkorting harer vrijheid zijn. En toch, zonder dergelijke verplichting der Kroon om aan den Raad van State gehoor te

geven, schijnt het *double emploi* van raadslieden der Kroon, dat door denzelven ontstaat, den waarborg slecht te leveren, dien men daarmede wellicht beoogt, en botsingen, belemmeringen in de vrije werking der Ministers te weeg te kunnen brengen, die voor den goeden gang der zaken nadeelig zijn. In elk geval is voor den *spoedigen* voortgang der zaken de verplichte tusschenkomst van den Raad van State, tot het geven van advies, op verre na niet bevorderlijk; en men moet eenigermate bekend zijn met al het tijdverlies, al den vruchteloozen arbeid, al het besogneeren met commissiën uit den Raad, met den Raad zelven, dat voor het doorgaan van een wets-ontwerp door deze periode zijner geboorte en ontwikkeling gevorderd wordt, — om te kunnen beseffen, hoe ontmoedigend, hoe ontzenuwend, dat geheele procédé is voor ministeriëele productie-kracht, die volstrekt vrijheid van beweging en zelfstandigheid noodig heeft. Immers, een raadgevend lichaam, dat geen initiatief heeft, maar enkel geroepen is om reeds geformuleerde denkbeelden te beoordeelen, wordt uit den aard der zaak een critiseerend lichaam, onuitputtelijk in critiek én van die denkbeelden zelve, én van den vorm waarin zij gegoten zijn. Legt een minister den rijken oogst van bedenkingen en zwarigheden, die hiervan de vrucht zijn, ter zijde: dan ontstaat de vraag van zelve: waartoe al die moeite? Leent hij aan de critiek een gewillig, een zelfs angstvallig oor; hij zal, òf niets tot stand brengen, òf eindelijk, tot zijne verwondering, eene rijp gewordene vrucht aan de Staten-Generaal aanbieden, die schier geene sporen van zijn vaderschap meer draagt.

Aan de andere zijde, schijnt het bezwaarlijk te zijn te ontdekken, welk belang het de Vrijheid in den Staat vertegenwoordigend deel van het staats-organisme, de Vertegenwoordiging des volks, kan hebben bij de verplichting aan de Kroon opgelegd om den Raad van State te hooren, buiten de belangstelling in de behoefte der Kroon, om zooveel mogelijk licht te putten, waarvan wij zoo even spraken. Immers, als bemiddelend, moeielijkheden vereffenend, zelfstandig lichaam tusschen de Kroon en de Vertegenwoordiging geplaatst, kan de Raad van State niet gedacht worden; want hij vertegenwoordigt niets, noch het beginsel van Gezag, noch dat der Vrijheid, en kan noch op de handelwijze der Kroon, noch op die der Vertegenwoordiging éénigen, den minsten invloed uitoefenen. Verlangt men waarborgen voor de deugdelijkheid, wel-doordachtheid, nuttigheid, doelmatigheid, goede bewerking der wets-ontwerpen, die aan de Staten-Generaal zullen aangeboden worden? Waarom? Is de beste waarborg tegen onberadene, onraadzame wets-ontwerpen niet gelegen in de bevoegdheid der Kamers om ze te verwerpen, in de onbeperkte bevoegdheid der Tweede Kamer om ze te amendeeren? En zal een Minister staande kunnen blijven, die, al waren zij bij den Raad van State goedgekeurd, op den duur slechts onaannemelijk wets-ontwerpen voordraagt? Waarom zoude dan het Parlement eenen waarborg zoeken tegen ministerieele onbekwaamheid, dien het zelf in handen heeft?

Men heeft gemeend aan den Raad van de State eenen uitgebreideren, of, zal ik zeggen, meer nuttigen werkkring te kunnen geven, door zijne leden, aan de verschillende Departementen toegevoegd, met den Minister te laten medewer-

ken tot het ontwerpen van wetsvoordrachten. Dit denkbeeld schijnt evenwel in hooge mate onpractisch te zijn. Zal dan een lid van den Raad van State, aan een Departement van Algemeen Bestuur, dáár Referendaris worden, om de denkbeelden hem door den Minister aangegeven, uit te werken en zijnen arbeid aan het ministerieele potlood te onderwerpen? Maar dat zoude, zonder bezuiniging, alleen eene verplaatsing van arbeid zijn, weinig streelend voor het Lid van een verheven Staatscollegie en ontmoedigend voor den Referendaris, wien zijn werk uit de handen werd genomen. Of zal dat Lid naast den Minister den arbeid der Referendarissen leiden en corrigeeren? Maar dan zijn er twee stuurlieden aan één roer, hetgeen aan het schip niet anders dan eenen verkeerden koers kan geven. Zal de gedetacheerde Staatsraad het onder zijne medewerking geconcipieerde wets-ontwerp in het Parlement, met of ook zonder den Minister, kunnen verdedigen? Maar welk Minister zal de kansen van goeden of verkeerden uitslag aan een ander kunnen of willen overlaten? Of zal hij moeten aftreden, als zijne wet onhandig verdedigd is geworden? Zal hij, met één woord, de verantwoordelijkheid moeten dekken, niet alleen van de Kroon, maar van het aan hem toegevoegde Lid van den Raad van State? Alleen, waar de ministeriëele verantwoordelijkheid niet bestaat, gelijk tegenwoordig (1860) in Frankrijk, kan een Minister het slagveld van den parlementairen strijd, zonder gevaar, aan een ander overlaten.

Wederom is men er op bedacht geweest, van den Raad van State een soort van Gerechtshof te maken tot beslissing van administratieve kwestiën en geschillen. Maar ministerieele

decisiën in alle kwestiën van wetsduiding, die het Uitvoerend gezag en niet het eigenlijk mijn of dijn betreffen, zijn uitvloeisels van de uitoefening van het hoogste gezag in den Staat, dat, onder hunne verantwoordelijkheid, aan de Ministers is opgedragen. Wordt hun die bevoegdheid ontnomen en aan anderen opgedragen, dan vervalt, met hun gezag, ook hunne verantwoordelijkheid. En op wie zal die verantwoordelijkheid dan komen? Op den Raad van State, als administratief Gerechtshof recht doende? Maar, gesteld dat ware tegenover het Parlement denkbaar: wat zal die verantwoordelijkheid baten van een Collegie, samengesteld uit staatsambtenaren, die alleen van de Kroon afhankelijk zijn? Hier stuit men, blijkbaar, op eene onoplosbare tegenstrijdigheid. Ministers, verantwoordelijk voor hetgeen niet hunne daad is geweest, of zoo niet, niet meer verantwoordelijk: — en hunne verantwoordelijkheid overgebracht op een, uit den aard der zaak, niet-verantwoordelijk Staats-lichaam!

Al deze en dergelijke vruchtelooze pogingen om aan den Raad van State eene met onze constitutioneele instellingen harmonieerende plaats aan te wijzen, leveren het bewijs, dat men hier de kwadratuur zoekt van den cirkel. Daarom zal elke wet, die men zal beloven en willen voordragen op de inrichting van den Raad van State, voor elken ministerraad wel eene crux jurisconsultorum blijven. „Et erit mihi magnus Apollo", de Minister, die zulk eene wet bij het Parlement tot stand kan brengen, die de zaak niet late zoo als zij is: eene in ons staatsleven heterogene zaak, die er is, omdat de Grondwet zegt: „er is een Raad van State;" maar waarmede, ronduit gezegd, eigenlijk niemand weg weet, en die alleen dáár

schijnt te zijn, om de liefelijkheden van het ministeriëele „lit de roses" te verhoogen. (1)

Ik ben zoo verre van hiermede iets beleedigends te bedoelen voor het hooge Staats-lichaam, dat ik hier ter sprake moet brengen, dat ik het, om de groote kennis van alle staatszaken die zijne leden uit den aard der zaak kenmerkt, bij uitnemendheid geschikt zoude achten, om de uitsluitende kweekschool van Ministers te zijn, waartoe ook degenen, voor welke hunne portefeuilles te zwaar waren geweest, telkens, tot verzameling van nieuwe en meerdere kracht, suo jure, tot nader order, konden terugkeeren. Maar dat denkbeeld zoude, bij de noodzakelijkheid dat Ministers de vertegenwoordigers zijn van politieke richtingen in het parlement, zich wellicht in de practijk niet méér aanbevelen dan al de overige, die wij hier ter toetse hebben gebracht; tenzij men tot regel aannam, dat geene Ministers uit den Raad van State gekozen werden, dan wier politieke richting uit eene vroegere parlementaire of ministeriëele loopbaan genoegzaam bekend ware. Ook uit het oogpunt — dat daardoor, bij frequente aftreding van Ministers, de pensioenlijsten minder bezwaard zouden worden, terwijl in de plaats dier

---

(1) Ik beken, dat ik in dit mijn gevoelen niet aan het wankelen ben gebracht door de in 1861 tot stand gebrachte Wet tot regeling van den Raad van State, waardoor hetgeen in die regeling onoplosbaar was, niet is opgelost. De daarin gebrachte administratieve jurisdictie (die geene jurisdictie is, en niets meer kan zijn dan eene informatie of instructie-proces, tot het uitbrengen van advies, niet van een vonnis,) draagt geheel den stempel van het stelsel van fictie, waardoor men in woorden geeft, iets dat men in de werkelijkheid niet geven kan noch mag, omdat het strijdig is met den aard der zaak.

pensioenen bezoldigingen zouden treden voor diensten, die vooral in dezen kring, bij voorkeur door afgetreden Ministers, bewezen kunnen worden, — zoude dit denkbeeld wellicht overweging verdienen.

Wij hebben hierboven, handelende over de leer der drie machten in den Staat, gezien, dat, indien, buiten de eigenlijk rechterlijke macht, eene controle over de juiste en gelijkmatige toepassing der wetten door het uitvoerend Gezag toekomt aan de Vertegenwoordiging des volks, dit zijne oorzaak heeft in de noodzakelijke gevolgen der natuurlijke verhouding tusschen de beginselen van Gezag en Vrijheid in den Staat: namelijk in de souvereiniteit der Kroon, en in de daartegen-overstaande souvereiniteit des Volks: twee beginselen, waaraan met meer juistheid, dan aan de leer der drie machten, de aard der verschillende krachten, die in den Staat tot bevordering van het algemeen en bijzonder belang werkzaam zijn, ter toetse kan worden gebracht. Immers, de rechterlijke macht steunt op geen beginsel onderscheiden te gelijk van dat van het Gezag en van dat der Vrijheid: zij is niet uitsluitend met de zorg voor de handhaving der wetten belast: zij vindt hare verklaring, gelijk wij later zullen zien, alleen in de noodzakelijkheid, om, in sommige kringen, tegen willekeur in de toepassing van het Gezag, niet enkel van de Uitvoerende macht, waarborgen te leveren. De Wetgevende macht wederom, is evenmin eene op zich zelve staande, van het Gezag onderscheiden, macht in den Staat: integen-

deel, zij behoort geheel tot het gebied van het Gezag, al wordt zij ook, in het belang van het beginsel der Vrijheid, door het bestanddeel van den Staat, dat dit beginsel vertegenwoordigt, gedeeld. Wij laten daarom de leer der drie machten, als onjuist en niet haren grond vindende in den waren aard der zaken, geheel ter zijde; en gaan, na de beschouwing van de souvereiniteit des Konings, als hoogste uitdrukking van het beginsel van Gezag, en van de ministerieele verantwoordelijkheid, die daarvan de voltooiing is, over tot die van de daartegen-overstaande souvereiniteit des Volks.

Hebben wij aangetoond, dat het denkbeeld der souvereiniteit des Konings, teruggebracht tot den zedelijken aard van het Gezag, als uitvloeisel der persoonlijkheid van hem, die het moet uitoefenen, niets aanstootelijks heeft voor de voorstanders der Vrijheid: — wederkeerig kan dat van de souvereiniteit des Volks, wordt het tot zijnen zedelijken grondslag teruggevoerd, geene ergernis veroorzaken bij degenen, die, met recht, in het Gezag het eigenlijke steunpunt zien van het Staatsleven. Want, wel beschouwd, is die souvereiniteit des volks inderdaad niets anders dan de uitdrukking der in het wezen des menschen gegronde waarheid, dat hij, als zedelijk wezen, geroepen is tot persoonlijkheid, in de gemeenschap met God, zijnen oorsprong, en daarmede tot vrijheid, tot zelfbestemming, dat is: tot zelfregeering, tot zelfstandige beslissing over zijne daden en over zijn lot. Door de zonde is, wel is waar, de mensch in den abnormalen, met zijne eigenlijke natuur strijdigen toestand geplaatst, van de realisatie zijner persoonlijkheid te zoeken buiten God, door middel van andere

vermogens dan dat, waardoor alleen hij gemeenschap met God kan uitoefenen, zijn geweten: hij zoekt eene valsche vrijheid, welke inderdaad, in plaats van hem zijn doel te doen bereiken, hem plaatst onder de heerschappij zijner eigen wanbegrippen, zijner eigen hartstochten, van de wereld die hem omringt en van de onzedelijke machten die haar beheerschen: dat brengt de noodzakelijkheid mede van het gezag, den dwang, de Wet, zoowèl voor zijn individuëel leven, tot bewaring van hetgeen in hem nog aan de zedelijkheid zijner natuur herinnert en als tuchtmeester tot Christus, als bijzonder in zijne betrekking als gezellig, als maatschappelijk wezen; opdat het maatschappelijk leven, door de valsche vrijheid, door de zonde der individuën, niet onmogelijk worde gemaakt. Maar door dat Gezag kan zijne menschelijke natuur, zijn aanleg tot, zijne behoefte aan persoonlijkheid, aan vrijheid, aan zelfbestemming en zelfregeering niet worden uitgewischt. Ook in haren meest verbasterden vorm, ook in hare meeste onvatbaarheid voor ware vrijheid door herstelling van den band met God, welke het Christendom geeft, blijft zij zich doen gelden; en hare tijdelijke onderdrukking door misbruik van het gezag, door geweld, door despotismus, kan alleen het gevolg hebben om haar tot des te heviger reactie in den zin van haar drogbeeld te provoceeren. En Gode zij dank dat het zoo is! want, kon zij, door despotismus, geheel worden uitgedoofd, dan zoude daarmede de edele kiem, uit welke alléén, door de waarheid bevrucht, de ware vrijheid weder kan ontluiken, verstikt zijn. Dáárom is die onuitwischbare behoefte aan vrijheid, aan zelfregeering in het maatschappelijk leven, wij

zagen het vroeger, eerbiedwaardig als z e d e l ij k e, en daarom op zich zelve hare betrekkelijke waarde hebbende, hoedanigheid: maar, al ware zij dat niet, in elk geval moet zij, bij de regeling van het maatschappelijk leven in werking worden gebracht. Het baat niet de oogen voor haar te sluiten, wijl zij er i s, en b l ij f t, in weêrwil van alle miskenning en onderdrukking: — en het komt er slechts op aan, haar zulk een kanaal te graven, dat zij zich niet alleen met eene ruimte kunne bewegen, die de werking van het Gezag niet onmogelijk make, maar dat zij zich, onder den invloed van het denkbeeld der ware Vrijheid, in het Christendom, van lieverlede tot ware, zedelijke kracht kunne ontwikkelen. (1)

(1) Met deze beschouwingen geloof ik mij te kunnen verdedigen tegen het verwijt, dat de hier ontwikkelde staatkundige leer geene andere is dan die van het politieke radicalismus; — eene leer, die in korte woorden gekenmerkt wordt door den Hr. CORNELIS DE WITT, in een welgeschreven artikel over JEFFERSON, in de „Revue des deux mondes" van 1 Sept. 1860, pag. 106. „La doctrine de l'école radicale peut se résumer ainsi: — tout homme a une volonté, seule loi de l'individu. Tous les hommes ont un droit égal à faire leur volonté, ou du moins à concourir à la formation de la volonté générale, seule loi de la société. Recueillir et démontrer les volontés individuelles, faire prévaloir la volonté générale; tel doit être le but, le seul but, de toute organisation politique. Ainsi point de pouvoir qui n'émane directement du peuple et qui ne reste constamment sous sa dépendance, point de fonction qui ne soit élective, point d'élection qui n'ait pour base la population et qui ne se fasse au suffrage universel, point de mandat qui ne soit impératif et révocable, ou pour le moins temporaire et pas à long temps."

Ik geloof dat het duidelijk genoeg is, — en het zal in den loop van dit onderzoek nog nader blijken — dat er een hemelsbreed onderscheid bestaat tusschen dit schema van het radicalismus en het hier door mij ontwikkelde gevoelen. Ik wijs, b. v., om iets te noemen, op de alles afdoende omstandigheid, dat de radicale school den „a l g e m e e n e n w i l" maakt tot „s e u l e l o i d e l a s o c i é t é": terwijl, integendeel, geheel mijne beschouwing uitgaat van den grondslag, dat het beginsel van g e z a g wel niet de r e g e l is voor de maatschappelijke samenleving,

Deze behoefte en haar eisch op maatschappelijk gebied is, in den grond der zaak, hetgeen men, veelal zonder zich van dien grond der zaak rekenschap te geven, uitdrukt door den term van volks-souvereiniteit. Als behoefte

---

maar uitzondering om voor de vrijheid, als regel, den weg te bereiden. Dat alle menschen hebben, niet „un droit égal à faire leur volonté", maar aanleg tot, behoefte aan persoonlijkheid, en daarmede aan zelfbestemming, aan zelfregeering, is eene anthropologische waarheid, die uit het christelijke standpunt niet geloochend mag worden, omdat het radicalismus haar verdraait en misbruikt. Trouwens, het is van die waarheid, dat elke vertegenwoordigende regeeringsvorm uitgaat, en het behoort tot de christelijke oprechtheid, dien vorm, als noodig, als geschikt aannemende, het beginsel waarop het alleen steunt niet te verzaken.

Overigens vereenig ik mij volkomen met de welsprekende beschrijving, die de Hr. DE WITT maakt van de nadeelen der, volgens het programma der radicale school ingerichte démocratie. „En même temps que la démocratie travaille utilement et justement à relever la condition des masses, elle leur inspire des prétentions iniques, également destructives de l'ordre et de la liberté; elle les expose à des tentations périlleuses contre lesquelles leur bon sens et leur moralité ne peuvent les défendre que si ce bon sens et cette moralité sont soutenus à la fois par la fermeté des gens de bien dans les classes supérieures et par la force des institutions. Quand le grand nombre s'abandonne, et qu'on l'abandonne, à ses mauvais instincts, quand il n'est plus soumis à d'autres lois que sa volonté, il devient un tyran imprévoyant et fantasque. La souveraineté absolue ne convient point à la faiblesse humaine: les meilleurs sont enclins à en abuser, et n'y ont aucun titre. Le vulgaire ne saurait en être plus digne; et en effet, partout où il exerce son empire, il prétend dommer à lui seul et par lui seul; il se croit dispensé d'avoir raison et droit, il subordonne ses intérêts même à ses fantaisies; il s'habitue à n'accepter pour chefs que ceux qui obéissent à son bon plaisir, et il en vient alors à se choisir des gouvernants médiocres ou indignes, à bannir de ses conseils les intelligences et les exigences qui dépassent la taille moyenne, à peser sur elles de sa masse écrasante, au risque de les énerver assez complètement pour qu'elles leur fassent défaut le jour, où, dans un accès de bons sens provoqué par un grand péril public, il sentira le besoin d'être conduit par des hommes supérieurs. Une politique sans suite et sans souci de l'avenir, des lois instables, un pouvoir méprisé, une société à la fois agitée et uniforme, les esprits nivelés encore plus que les

aan persoonlijkheid, vrijheid, zelfregeering, is zij inderdaad s'ouverein, dat is: zij weet van geen punt, waarop haar recht van zelfbestemming, zelfregeering, zoude moeten zwichten voor een ander recht, dat het in zijnen loop zoude stuiten; wijl door de erkenning van dat recht, haar denkbeeld zelf zoude moeten worden opgeheven. Dat recht erkent zij niet, wanneer zij hare ware realisatie vindt in God, door Christus: want zij komt daardoor niet tot een punt, dat hare vrijheid stuit, maar integendeel, zij vindt in de suprematie der absolute volkomenheid van haar denkbeeld in God, met wien zij gemeenschap oefent, hare geheel bevredigende voltooiing: maar dat erkent zij ook niet, in haren abnormalen toestand van zoeken harer bevrediging in een drogbeeld: want niet dat drogbeeld is haar beginsel, maar haar beginsel is vrijheid, persoonlijkheid, en dat beginsel

---

conditions, tels sont les mauvais effets que l'état social démocratique peut entraîner, qu'il doit entraîner partout où il ne trouve pas un puissant correctif dans les moeurs et dans les lois."

Het is billijk, hier tegenover te stellen, dat de schrijver geheel dezelfde treurige gevolgen aan het „pouvoir absolu" toeschrijft, dat, evenals de democratie, „a pour devise le principe corrupteur: stet pro ratione voluntas"; en dat hij, blijkbaar uit eigene ervaring sprekende, van de democratie niet enkel wrange vruchten verwacht: Les fruits de la démocratie ne sont pas tous amers: elle en fait naître sous nos yeux de très bons, — la diffusion du bien-être et des lumières dans les classes inférieures, le progrès des sentiments d'équité et d'humanité dans les classes supérieures; en bas, plus d'intelligence, plus d'activité, plus de force productive, plus d'indépendance, plus de dignité; en haut, une préoccupation plus constante du sort des masses, la richesse publique accrue en même temps que le respect pour la qualité d'homme. Ce sont là de grands et précieux bienfaits dont les coeurs généreux doivent se réjouir; ce sont là les oeuvres de la démocratie moderne qu'ils doivent seconder."

sluit alle moeten zwichten voor uitwendige macht, op welk punt ook, uit. (1)

Het is krachtens deze zijne altijd facto bestaande, al is het ook jure geloochende, souvereiniteit, dat een volk, in elke, ook de minst gevorderde, periode zijner maatschappelijke ontwikkeling, altijd alleen geregeerd wordt gelijk het wordt geregeerd, omdat het aldus wil geregeerd worden; omdat het, met andere woorden, langs dien weg, door dezen of genen bepaalden persoon of personen, zijn recht van zelfregeering wil uitgeoefend zien. — In den vollen zin des woords, ontleent die persoon alleen aan den volkswil zijn recht om te regeeren, dat is: om door Gezag daden van individuën in hunne onderlinge betrekkingen, in het algemeen belang, te bestemmen: — en de vraag, in hoeverre dat recht door des volks wil herroepelijk zij, hangt zelfs niet alléén af van de verdere vraag, of het recht om te regeeren voorwaardelijk of onvoorwaardelijk zij opgedragen. Is het voorwaardelijk: dan vervalt, met volle recht, de titel met het ophouden der voorwaarde, onder welke hij verleend is; maar ook, al ware het onvoorwaardelijk:— dan heeft toch een volk, door het op die wijze willen geregeerd worden, niet kunnen afstand doen van zijne behoefte aan, van zijn recht op vrijheid, zelfbestemming, zelfregee-

(1) Hiermede wordt niets gezegd ten nadeele van het recht van bedwang, van bestraffing dergenen die, in het maatschappelijk verband, van hunne vrije zelfbestemming misbruik maken ten nadeel van anderen of van de geheele maatschappij, waartoe zij behooren. Door dat bedwang, die bestraffing wordt hun het recht der zelfbestemming niet ontnomen, maar het wordt, tijdelijk, of voor altijd, tot eenen meer of minder nauwen kring van daden beperkt.

ring, omdat het geen afstand kan doen van zijne menschelijke natuur. En wanneer het, door revolutiën, die behoefte doet gelden, dan is (met onvoorwaardelijke veroordeeling van alle onzedelijke middelen, die daarbij zijn aangewend,) ter beoordeeling van het recht of onrecht dier revolutiën, alléén de vraag ter zake dienende: of zij die geroepen waren om te regeeren, al dan niet van hun Gezag misbruik hebben gemaakt, om het beginsel der Vrijheid daaraan opteofferen, door het te loochenen, niet te eerbiedigen, te willen onderdrukken en met voeten treden.

Dit is de eenige consequente, en daarom eenige ware, maatstaf ter beoordeeling van het recht der revolutiën, of in 't algemeen, van den wederstand van het volk tegen zijne Overheid. Het gaat niet aan, eene onderscheiding te maken tusschen staatkundige vrijheid en de vrijheid des gewetens of godsdienstvrijheid, om — als regel stellende de ongeoorloofdheid van allen wederstand, ook met geweld, tegen het bestaande gezag, — eene uitzondering te maken ten behoeve der gewetensvrijheid. Met dit eenig mogelijke redmiddel uit de onverbiddelijke consequentie van het droit divin, tracht men zich te onttrekken aan de noodzakelijkheid, om de Engelsche Revolutie van 1689 en den Opstand onzer Vaderen tegen het Spaansch gezag te moeten veroordeelen. Maar dat gaat niet aan. Want, recht op Staatkundige vrijheid heeft geenen anderen grond dan het recht der Gewetensvrijheid. Beide wortelen evenzeer in de menschelijke natuur, in die onuitwischbare behoefte van den mensch aan persoonlijkheid, aan zelfbestemming, waarvan de Fransche revolutie een duister, veel misbruikt,

maar in den grond juist bewustzijn had, wanneer zij beroep deed op de „droits imprescriptibles de l'homme." [1]) Laat men het recht van wederstand toe ten behoeve der gewetensvrijheid, dan kan dat onmogelijk, te goeder trouw, beperkt worden tot de vrijheid des christelijken gewetens, dat is: tot de vrijheid om het Christendom te gelooven en te belijden, gelijk het werkelijk is; met nog andere woorden, om de christelijke waarheid te gelooven en te belijden. Immers die beperking bestaat alleen in schijn. Want ieder heeft evenveel recht, om van de wijze waarop zijn geweten het christendom opvat, te zeggen, dat zij, en zij alléén, de christelijke waarheid is; — en zoo zal van het recht van wederstand ten behoeve der gewetensvrijheid alleen uitgesloten zijn, hetgeen op den naam van Christen geen aanspraak maakt; zoodat de leugen van hem die zich een Christen noemt en het niet is, hem een recht zal verschaffen, dat niet zal toekomen aan de oprechtheid van den Jood of den heiden, die niet wil doorgaan voor hetgeen hij niet is!

Derhalve, toekenning van het recht van wederstand ter handhaving der gewetensvrijheid, brengt mede erkenning des rechts ook van het religieus dwalende, de waarheid

(1) „Quand l'Assemblée Nationale, dans un jour fameux, aux applaudissements de la France enivrée proclama les droits de l'homme, que fit-elle sinon proclamer le grand principe de l'individualité? De quel principe découla la théorie du suffrage universel sinon du respect de l'individualité? Que sont les libertés modernes acquises désormais à notre société, les saintes libertés du culte, de la presse, de l'enseignement etc; qu'est-ce que l'égalité de chaque citoyen devant la loi, sinon un hommage rendu au principe de l'individualité?"

Arb. Bastide, dans la Revue Chrétienne. 15 Août 1861, p. 539.

miskennende geweten, dat is: van elke, ook het meest van de waarheid afwijkende, godsdienst-overtuiging.

Hieruit blijkt, dat dit recht van wederstand zijnen grond niet heeft in de waarheid, waarvan het geweten drager is, maar in de vrijheid van het geweten; — of juister, in den aanleg van den mensch tot persoonlijkheid, en in zijne daarmede samenhangende vrijheid, om zelf over geheel zijn inwendig bestaan, zoowel in zijne betrekking tot God als in die tot de wereld, te beslissen. Dat recht mag hem niet ontnomen worden, omdat het hem niet kan ontnomen worden, zonder hem zijne menschelijke natuur te ontnemen, hetgeen onmogelijk is.

Maar nu, dit geldt evenzeer zijne persoonlijkheid, waarvan het geweten het centrale punt is, wanneer zij zich zelve bestemt, ten aanzien harer betrekking tot de wereld, tot de maatschappij, als wanneer zij zich zelve bestemt ten aanzien harer betrekking tot God.

Dáárom kan de onderscheiding niet worden toegelaten, die men hier maken wil tusschen staatkundige en gewetens- of godsdienst-vrijheid: en het „droit divin" is genoodzaakt tot één van beide: òf consequent, dat wil zeggen eerlijk te zijn, en aan de leer der non résistance, zonder uitzondering, om welk denkbaar geval ook, onvoorwaardelijk, getrouw te blijven, òf haren grond op te geven.

Die grond is wederom de gedurige verwarring tusschen het Koninkrijk Gods, hetwelk is het gebied des Evangelies, der waarheid, des geestes, en het Rijk dezer wereld, hetwelk is het gebied des vleesches, maar dáárbij der wet en des rechts om dat vleesch in be-

dwang te houden, en voor het Koninkrijk Gods den weg te bereiden.

De Christen heeft, omdat hij m e n s c h is, aan beide deze rijken deel; zijne voeten staan op het gebied van deze beide onderscheiden sferen; in beide heeft hij met haren aard strookende verplichtingen te vervullen, en rechten uit te oefenen.

Als burger van het Koninkrijk Gods, gaat hem, en hem alléén, de vervulling in geest en waarheid aan van de geheele wet, die hij in Christus heeft. Hij is geroepen om, door zich zelf, de wet van Christus te vervullen, welke is de liefde. Voor haar is ook het toppunt der duldende, dragende zelfverloochening, geene ongerijmdheid. Hij k a n, is het noodig, ook in letterlijken zin, de rechterwang aanbieden aan dengene die hem op de linker slaat, den rok toegeven aan wie zijnen mantel van hem eischt: hij zegent die hem vloeken, hij doet wel aan degenen die hem haten, hij heeft zijne vijanden lief: door haar is hij aan de van God gestelde machten onderdanig, zonder naar hare legitimiteit te vragen; hij vreest God en eert den Koning, ook zelfs wanneer een NERO op den troon zit.

Maar geene dezer rechten en verplichtingen aan zijn burgerschap van het Koningrijk Gods verbonden, mag hem hinderen, of hindert hem inderdaad, in de vervulling der plichten en de uitoefening der rechten, die zijn deelgenootschap aan deze wereld, en hare eischen, en behoeften, hem oplegt: o m d a t z ij m e t e l k a n d e r n i e t i n s t r ij d z ij n.

Strijdig zoude het wezen met zijn burgerschap van het Koninkrijk des geestes en der waarheid, waarin de waar-

heid alleen heerschappij voert, indien hij die waarheid zelve handhaven, verdedigen, uitbreiden wilde met andere dan geestelijke wapenen; indien hij het zwaard wilde trekken ter verdediging van zijnen Koning Christus.

Maar strijdig is het daarmede geenszins, dat hij als burger van zijn aardsch vaderland, het zwaard voere en trekke tot verdediging zijner vrijheid; dat hij, in dezelfde betrekking, met woord en daad pal sta voor dezelfde vrijheid, hetzij godsdienstige of staatkundige, binnen de grenzen van dat vaderland; en dat hij wie haar ontnemen, met voeten treden, wederstaat, (al waren zij ook gestelde machten,) als vijanden, tegen welke hij genoodzaakt is, uit liefde voor de onderdrukten genoodzaakt is, des noods ook geweld te gebruiken, zonder ze daarom te haten; maar, in zijn hart niet ophoudende hen te zegenen, en niet te vloeken, en elke gelegenheid met gretigheid te baat nemende, om hun van deze gezindheid des harten, met woord en daad, te doen blijken.

Doch waartoe meer? Heeft men, in zijne eenzijdige opvatting des Christendoms, voor deze zoo gewichtige onderscheiding tusschen het gebied des Geestes en dat des Rechts, waarin beider innige verwantschap gevestigd is, geen oog:— het zij zoo! Maar men sluite dan ook dat oog en dat hart voor alle christelijke sympathie met eenen COLIGNY, eenen WILLEM I, eenen WILLEM III en eenen HAVELOCK.

Maar hoe dat zij: om gewelddadige hernemingen door het volk van zijne souvereiniteit, met hare de maatschappij tot

in hare grondvesten schuddende schokken en buitensporigheden te voorkomen, — daartoe dient de leiding van den stroom des vrijheidbeginsels in eene veilige, voor zijne beweging genoeg ruimte aanbiedende bedding. Dat is de oorsprong, het recht en het groote voorrecht, ja, de zegen van het element der Volksvertegenwoordiging in den Constitutioneelen Staat: een recht, dat, wij schromen thans niet het rond uit te zeggen, wat misbruik ook van die waarheid gemaakt moge worden, zijnen wortel heeft in de Souvereiniteit des volks: dat is, in de souvereiniteit des gewetens van elk der individuën, waaruit het volk bestaat.

Waar deze souvereiniteit, deze vrijheid des gewetens niet wordt erkend, dáár kan de souvereiniteit des volks niets anders dan een gruwel zijn: maar daar kan men ook geen oprecht voorstander meer zijn van de volksregeering, van de volksvertegenwoordiging, van het constitutionalismus.

Door zijn souvereiniteitsrecht, bij lastgeving uitgeoefend, regeert het Volk zich zelf, in den uitgestrektsten zin des woords; dat is: het deelt de regeering niet met het Gezag, zoodat aan beide de beginselen van Gezag en Vrijheid een wederkeerig, door het tegenovergesteld beginsel beperkt, deel aan de regeering zoude worden toegekend; het houdt door zijn beginsel der Vrijheid dàt van het Gezag, door een voortdurend antagonismus, niet in evenwicht: maar het beslist zelf over de wijze hoe, de grenzen binnen welke, het Gezag, tot de regeering noodig, zal worden uitgeoefend, zonder zelf dat Gezag in handen te nemen. De ministerieele verantwoordelijkheid is het middel, waardoor het Volk aan

dezen zijnen wil omtrent de richting die het Gezag zal volgen, om die te veranderen, wanneer zij hem mishaagt, gevolg kan geven, zonder het beginsel des Gezags zelve, vertegenwoordigd door de souvereiniteit der Kroon, aan te tasten.

Dit stelsel, hetwelk den grondslag vormt van den constitutioneelen of, beter, parlementairen regeeringsvorm, is niet, (waarvoor het te veel, ook uit een eenzijdig christelijk standpunt wordt aangezien,) een samenweefsel van kunstig uitgedachte fictiën, een ingewikkeld raderwerk van krachten en bevoegdheden, die tegen elkander opwegende, elkaâr ten slotte neutraliseeren en eindelijk tot stilstand, en alzoo tot anarchie moeten leiden. Ja, daartoe ontaardt het licht, en moet het ontaarden, wanneer, met miskenning van zijn ware beginsel, zijn wezen gezocht wordt in een stelselmatig antagonismus, in eenen geregelden „bellum omnium contra omnes." Maar, naar zijn ware beginsel, (wij hebben het meermalen gezegd, en kunnen het niet genoeg herhalen,) is het de — zich historisch vooral in het land der Angel-Saksische practische Vrijheidszucht, onder den invloed van christelijke denkbeelden, tot vaste vormen ontwikkeld hebbende — voldoening aan twee behoeften, die beide evenzeer tot het wezen van de der zonde vervallene menschheid behooren: die om door Gezag geregeerd te worden, en die om, als tot persoonlijkheid aangelegd, zich zelven te regeeren. Dit stelsel rust alzoo op anthropologische, historisch hare bezegeling gevonden hebbende, waarheid: — en dáárom verdient het voor de vierschaar des Christendoms, dat die is der waarheid in de waardeering van alle menschelijke betrekkingen, den naam

van c h r i s t e l ij k; en de Staat, die op dat stelsel gebouwd is, mag, met alle gewetensvrijheid, ook door den meest positieven Christen, als de C h r i s t e l ij k e S t a a t beschouwd worden, als de van God gewilde en providentieel langs den historischen weg gevormd, voor volken bij welke, door den invloed des Christendoms, de gewetensvrijheid, welke, wij zagen het, samenvalt met staatkundige Vrijheid, tot eene met het bewustzijn der noodzakelijkheid van het Gezag samengaande behoefte is geworden. Ik voel mij gedrongen hierop, in den loop dezer beschouwingen, herhaaldelijk terug te komen, omdat het vooral is u i t het c h r i s t e l ij k standpunt, dat ik mij voorgesteld heb, de onderlinge verhouding van Gezag en Vrijheid in den Staat te onderzoeken. Ook is, bedrieg ik mij niet, zoodanige beschouwing van den modernen Staat, uit het christelijk oogpunt, niet van practisch belang en vruchtbaarheid ontbloot. Hoe meer de overtuiging zal veld winnen, bij degenen die in waarheid, niet slechts in naam, Christenen, discipelen van Christus willen zijn, dat die moderne constitutioneele Staat werkelijk een zegen is, door Gods wijsheid, langs den historischen weg, aan de volken geschonken, en bestemd om aan Zijne hooge en heerlijke oogmerken met de gevallen menschheid te beantwoorden; en hoe ijveriger, hoe getrouwer zij, met alle ruimte des gewetens, elk op zijne plaats, tot bevordering van den bloei van dezen in w a r e n z i n christelijken Staat zullen kunnen medewerken. En in deze hartelijke, uit volle overtuiging geschonkene, medewerking in het beste, zedelijk meest ontwikkelde gedeelte der natie, zal het geneesmiddel liggen tegen de verdraaiing van het ware beginsel der constitutioneele

theorie tot eenen stelselmatigen, onophoudelijken strijd tusschen de zonde der eerzucht en der baatzucht van hen, die het beginsel des Gezags en van degenen die dat der Vrijheid vertegenwoordigen.

Deze hoofdregelen zullen dan, als uitvloeisels van het door ons aangeduide ware beginsel, bij de uitoefening van het vrijheidsrecht des volks in zijne Vertegenwoordiging, steeds tot richtsnoer harer handelingen tegenover het Gezag moeten verstrekken: regelen die in wetten niet kunnen geschreven en verbindbaar gemaakt worden, maar die, om met wijsheid hare toepassing te vinden, leven moeten in het hart dergenen, die aan de constitutioneele Staats-inrichting met ingenomenheid, door de overtuiging harer wettigheid en geschiktheid tot bevordering van het volksgeluk, willen deelnemen.

V o o r e e r s t. De natuurlijke, met haar wezen overeenkomstige roeping van de Volksvertegenwoordiging, als vertegenwoordigende het beginsel der Vrijheid, dat is, der souvereiniteit des volks, is niet die eener stelselmatige oppositie tegen het G e z a g a l s z o o d a n i g, ómdat het G e z a g is; — maar, leiding van het Gezag in den weg des rechts en zijner ware roeping; eene leiding, die, waar deze roeping uit het oog verloren wordt, ook oppositie, stelselmatige oppositie, maar alleen t e g e n d a t m i s b r u i k, kan en moet worden. De vertegenwoordiging der Vrijheid is er, niet om het Gezag onmogelijk te maken, maar integendeel om het, als zijne bondgenoote, de middelen aan de hand te

geven en te verschaffen, waardoor het, als uitzondering, zonder in de plaats te treden van den regel, mogelijk zij.

Ten tweede. Als leidende en ondersteunende macht, opdat er Gezag kunne zijn, is de Volksvertegenwoordiging, juist dáárdoor, geroepen zich zorgvuldig te onthouden van alle eigene uitoefening van dat Gezag, van elke betreding van het grondgebied, dat niet het hare, dat der Vrijheid, kan zijn. Het beginsel, dat de Vrijheid vertegenwoordigt, kan onmogelijk, te gelijk, zelf dat des Gezags zijn. Vrijheid gebiedt niet en wordt niet geboden. De Volksvertegenwoordiging, geroepen om de regeering te leiden, en, daartoe te controleeren, mag niet zelve willen regeeren. Deze interversie der verschillende sferen van Gezag en Vrijheid, is, voor hunne rechte verhouding in den Staat, de doodelijkste kwaal. Zij is het, die het antagonismus te weeg brengt der onderscheidene machten, die ijverzuchtig elk voor haar eigen grondgebied strijd voeren, en dat eindigen moet in de overwinning van de eene over de andere; waarbij altijd en in elk geval de Vrijheid verloren gaat, en het Gezag, dat haren naam heeft geusurpeerd, onbegrensd despotismus wordt.

Ten derde. Het wezen der Vrijheid is, dat zij tegenstelling is van alle werktuigelijkheid: want alle werking van het Gezag is een bloot werktuigelijke, omdat zij op het geweten geen vat heeft, wijl zij gebiedt. Daarom moet het bestanddeel, dat in den Staat de Vrijheid vertegenwoordigt, tot eigen behoud, zich, als voor zijn grootsten vijand, wachten voor alle ontaarding van zijne werking, zoowel naar binnen als naar buiten, in een louter mechanisch procé-

dé; hetgeen geschieden kan op velerlei wijze: door eene slechts fictieve, geene ware vertegenwoordiging van het beginsel der Vrijheid, der volkssouvereiniteit te zijn; door te enge beperking zijner bewegingen binnen de letter van alles a priori regelende reglementen; door eene te omslachtige wijze van werken, welke den geest onder den last van tallooze schrifturen doodt; door het misbruik maken van het recht der meerderheid, om de vrijheid van discussie te smoren, en, in welk opzicht ook, het recht der minderheid niet te eerbiedigen: — gelijk wij nader gelegenheid zullen hebben, dit een en ander te ontvouwen.

Laat ons nu, met behulp dezer grondregelen, de wording en werkzaamheid der Volksvertegenwoordiging gade slaan, om te onderzoeken op wat wijze zij aan hare roeping, om in den Staat orgaan van het beginsel der Vrijheid te zijn, tot ondersteuning en handhaving van het Gezag, kan voldoen.

Het éérste, ja schier het éénige, het alles-omvattende vereischte der Volksvertegenwoordiging in hare wording en werking is: dat zij, zooveel mogelijk, in waarheid zij, hetgeen zij heet te zijn. Geroepen om, bij lastgeving, den volkswil, den volksgeest, omtrent de wijze van uitoefening van het Gezag uit te drukken, en alzoo zijne behoefte aan zelfbestemming, zelfregeering te bevredigen, mag zij niet beginnen, met in éénig opzicht op fictie, op leugen, te berusten: want die fictie, die leugen, aan het volk eenen anderen wil, eenen anderen volksgeest opdringende, dan de

werkelijk bestaande, substituëert daardoor nog meer dan mechanisch gezag, substitueert geweld en onderdrukking van den volkswil, aan zijne uiting door het daarvoor bestemde orgaan. De volkswil nu kan, de naam duidt het aan, niet anders gedacht worden, dan als de wil des volks, in zijne algemeenheid; hetgeen medebrengt, dat, met uitsluiting van duizenderlei, van den heerschenden volksgeest afwijkende, individueele gevoelens, het gevoelen der meerderheid des volks, de volkswil zij, niet daarvoor gehouden worde. Want het is geene fictie, wanneer aan de geblekene algemeenheid van gevoelen dit recht om als de volkswil te gelden wordt toegekend: zij is inderdaad de volkswil, omdat, werkelijk en in waarheid, de algemeenheid beantwoordt aan het denkbeeld van volk, hetwelk eene éénheid van wil en gevoelen, omtrent oogmerken der maatschappelijke samenleving, in weêrwil van feitelijk daarin aanwezige verscheidenheid van gevoelen van vele individuën, medebrengt. Gelijk een volk werkelijk krijgshaftig, werkelijk bedrijvig, werkelijk beschouwelijk, werkelijk godsdienstig is, omdat zijne algemeenheid deze karaktertrekken vertoont, al zijn ook velen in zijnen boezem met dien karaktertrek niet of minder sterk geteekend, -- zóó is ook de staatkundige richting der algemeenheid, der geblekene éénheid, op een gegeven tijdstip, in weêrwil van velerlei verscheidenheid, de werkelijke, niet gefingeerde volkswil.

Deze opmerking is niet geheel van belang ontbloot, omdat zij tegen het verwijt gericht is, dat vaak aan den representatieven regeeringsvorm is gedaan, van, in den grond, niets anders te zijn dan de regeering der meerderheid, dat

is: het tot regeerings-beginsel verhevene recht van den sterkste — Neen, niet hetgeen de meerderheid des volks wil, wordt ten onrechte en met verdrukking van het recht van persoonlijkheid der minderheid, voor den volkswil gehouden; maar hetgeen, bij stemming, blijkt het gevoelen, de wil der meerderheid te zijn, dat is inderdaad de uitdrukking van den wil der algemeenheid, der eenheid; en de stemming bij meerderheid is alleen het middel om die algemeenheid van wil te constateeren. Of is niet het wilsbesluit van één en hetzelfde individu, nadat hij in zijn binnenste de stemmen vóór en de stemmen tégen gewikt en gewogen en aan de meestgeldende de voorkeur gegeven heeft, waarlijk de uitdrukking van zijnen wil, al zijn de stemmen tegen in zijn binnenste niet tot zwijgen gebracht? Even zoo vormt ook een volk, samengesteld uit verschillende persoonlijkheden, werkelijk, niet alleen bij Juris fictio, eene zedelijke persoon, wier hoofdkarakter, in zijne algemeenheid, de uiting van haren wil, als daad der persoonlijkheid, determineert. Heeft niet Israël als volk, in zijne algemeenheid, door zijne legalistische, vleeschelijke gezindheid, den Christus verworpen en aan het kruis gehecht; al waren er ook toen zevenduizend, eene minderheid in Israël, die de knieën voor den Baäl van het Phariseïsmus niet gebogen hadden? en draagt niet Israël daarvan nu nog, als volk, de vreeselijke straf? Dat is waarlijk niet bij fictie geschied! En zoo is het ook niet bij fictie, — wij stellen er, juist uit het christelijk standpunt, grooten prijs op om dat te constateeren, — dat, bij de samenstelling der staatkundige Volksvertegenwoordiging, de stem der alge-

meenheid als de volkswil wordt aangemerkt, die door haar zal worden vertegenwoordigd.

Deze stem der algemeenheid, bij de keuze der Volksvertegenwoordiging uitgesproken, zal dan ook hare evenredige en getrouwe reproductie moeten vinden in het lichaam dier Vertegenwoordiging; — zij zal aan de Regeering, in dier algemeenheid samengesteld, een vast steunpunt geven, die regeeringskracht, waarvan het gemis vaak aan Regeeringen verweten wordt, terwijl de schuld oorspronkelijk ligt in het gemis van dat standpunt, veroorzaakt, òf door eene twijfelachtig, dubbelzinnig uitgesproken stem der algemeenheid, óf door het gebrek aan waarheid, door het aanwezig zijn van fictie, leugen, hetzij in het uitbrengen dier stem, hetzij in de reproductie daarvan in den boezem der Vertegenwoordiging.

In het eerste geval, — wanneer er geene klare, bepaalde uitdrukking eener algemeenheid van volkswil, omtrent de algemeene staatkundige richting van het Gezag, of omtrent een bepaald onderwerp te verkrijgen is, omdat de gevoelens bij het volk zelf zeer verdeeld zijn en genoegzaam tegen elkander opwegen; of ook, omdat het volk omtrent zijne aangelegenheden onverschillig is en zich de moeite (1) niet

---

(1) „Leert ons niet de ondervinding van alle eeuwen, dat, zoo gemakkelijk het is den mensch te doen bukken onder eenig menschelijk gezag, hetzij kerkelijk of maatschappelijk, het ook evenzoo moeielijk is hem op te wekken uit zijne gewone rust, hem den plicht der vrijheid, de noodzakelijkheid der wedergeboorte en der persoonlijke vrijmaking te doen gevoelen?" (CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE.) Hoe zal het liberalismus er toe komen om in te zien, dat het waarlijk geen theologisch dilettantisme is, den plicht der vrijheid en

geven wil om politieke overtuigingen te hebben en daarvan te doen blijken; — treedt men noodwendig in een tijdperk van politieke zwakheid, weifeling, onzekerheid van regeeringsstelsel, en daaruit voortvloeiende afwisseling van Kabinetten. De genezing van dit kwaad ligt veelal buiten het bereik van menschelijke middelen. Het verloop van tijd, onverwachte gebeurtenissen kunnen eensklaps den volksgeest wakker schudden en hem een zeer bepaald gekenmerkte richting doen aannemen, die in eene door ontbinding of periodieke aftreding der Kamers te weeg gebrachte vernieuwing der Vertegenwoordiging haren weerklank vindt. Intusschen kan door eene wijze, het volk en zijne eigenaardigheid recht kennende, Regeering zelve veel gedaan worden, om eene impulsie aan den slapenden volkswil te geven, en zich zelve het steunpunt te verschaffen dat zij noodig heeft, door partij te trekken van eene staatkundige gebeurtenis, die geschikt is om de gemoederen, naar den aard des volks, in beweging te brengen, of ook van misslagen door het Parlement in zijne houding jegens de Regeering bedreven. Hier bestaat voor de Kroon, in Constitutioneele Staten, de gelegenheid om van wijsheid te doen blijken, van helder doorzicht, van gave om zich oogenblikkelijk van eene zich voordoende gunstige gelegenheid te bedienen: — maar hier openbaart zich op nieuw de behoefte, waarop wij vroeger gewezen hebben, dat de impulsie bij eenen Raad van Ministers

---

de noodzakelijkheid der wedergeboorte als twee volstrekt onafscheidelijke zaken, als correlatieven samen te voegen? Gewis niet door dat liberalismus in den waan te laten, en telkens daartoe terug te brengen, dat wedergeboorte, Christendom, den plicht der vrijheid op maatschappelijk gebied uitsluit.

uitga van het schrander hoofd, indien dit te vinden is, van eenen Eersten Minister. In de bekwaamheid, de gevatheid van zulk een staatsman, om den eisch der tijden en gelegenheden juist te onderscheiden, ligt op zich zelf, wanneer hij zich van alle oneerlijke, onkiesche middelen onthoudt, niets on-ethisch, niets dat met de roeping van den Christen strijdig zoude wezen, die daardoor, op dit verheven standpunt, Gods hulp zoekende, een zegen voor zijn volk kan zijn.

Het tweede geval (wanneer er gebrek is aan waarheid, hetzij in het uitbrengen van de volksstem, hetzij in de reproductie daarvan in den boezem der volksvertegenwoordiging) vindt zijne oorzaak, òf in eene verkeerde regeling der verkiezingen, waarin door eene goede kieswet te voorzien is, òf in de niet aan hunne roeping beantwoordende vervulling door de lasthebbers des volks van hun mandaat; waarvan de schuld wederom aan hen zelven kan liggen, of aan ondoelmatige regeling der grenzen binnen welke dat mandaat zich bewegen moet. Laat ons deze beide oorzaken van misrekening van naderbij beschouwen.

Elk kiesstelsel, op welken grondslag het ook rusten moge, gaat noodzakelijk uit van een aantal praesumtiën der waarheid, van hypothetische waarheden, die haren grond hebben in de beredeneerde waarschijnlijkheid van hetgeen gewoonlijk geschiedt, omdat het in den aard der zaken en der menschen ligt; — en zulks, wijl het onmogelijk is hier tot feitelijke zekerheid der waarheid te komen.

Zoo is het onmogelijk feitelijk te constateeren, bij welke in-

dividu's in de massa des volks, de behoefte aan vrijheid, aan zelfregeering, in dien zin en in die mate is ontwikkeld, dat zij hen drijft om belang te stellen in de wijze van besturing der maatschappij waarin zij leven, en om dáárom aan de regeling harer belangen te willen deelnemen: derhalve, welke personen werkelijk tot de uitoefening van het kiesrecht bevoegd zijn. Hier moet dus tot praesumtiën de toevlucht genomen worden, uit hetgeen gewoonlijk aan bepaalde individuëele maatschappelijke toestanden eigen is.

Wederom is het even onmogelijk de feitelijke zekerheid te erlangen, dat de personen, eenmaal krachtens de laatstgenoemde praesumtie tot de uitoefening van het kiesrecht bevoegd verklaard, werkelijk van die bevoegdheid een vrij, zelfstandig gebruik maken, zoodat hunne wilsverklaring hunne eigene, en niet, door duizenderlei invloeden, die eens anderen zij. Ook hier moeten wederom praesumtiën der waarheid, ontleend uit gewone voorzorgen om de vrijheid dier wilsverklaring te waarborgen, in de plaats treden der feitelijke waarheid.

Laat ons bij elk dier beide reeksen van praesumtiën een oogenblik stilstaan, omdat, natuurlijk, van hare juistheid en gegrondheid de doelmatigheid van een kiesstelsel afhangt: — maar vooraf opmerken, dat de onmisbaarheid van praesumtiën der waarheid, als grondslag van geheel het representatieve stelsel, geen recht geeft om aan dat geheele stelsel fictie, onwaarheid, ten laste te leggen. Praesumtiën der waarheid, wanneer zij rusten op algemeene menschenkennis, op juiste waardeering der eigenaardigheden des volks, op

getrouwe waarneming van den gewonen loop der zaken, zijn geen fictiën, droombeelden, hersenschimmen, omdat zij het karakter missen van feitelijke waarheid. Ja, men kan met grond beweren, dat zij in 't algemeen meer zekerheid leveren, tot minder bedriegelijke resultaten leiden, dan feitelijke historische waarheid. Want de zekerheid ook van deze steunt, wel beschouwd, ten slotte, alleen op praesumtie, op gepraesumeerde juistheid, eerlijkheid, getrouwheid in de waarneming van feiten en de overbrenging daarvan; — en het inwendige gehalte dier feiten, de voor het oog verborgene beweegredenen en overleggingen der menschen, wier zichtbare daden alleen het onderwerp dier waarneming kunnen uitmaken, blijven voor elke waardeering, anders dan langs den weg der praesumtie, onbereikbaar. Daarom rust noodzakelijk het geheele maatschappelijke leven, de regeling van het gezellig verkeer tusschen individu's, die zelven voor elkander even ondoordringbaar zijn als de verborgene beweegredenen van hunne daden en wilsuitingen, op niets anders dan op praesumtiën. Alle stellige wetgeving, omtrent welk onderwerp ook, gaat van praesumtiën uit, om nieuwe praesumtiën daar te stellen omtrent hetgeen waarvoor daden gelden zullen. Zich hierover te beklagen, is, zich te beklagen over het wezen der menschelijke natuur; — en dat elk kiesstelsel in die noodzakelijkheid als eene menschelijke, maatschappelijke werkzaamheid deelen moet, kan, ook uit het christelijk oogpunt, tegen de regeering bij vertegenwoordiging geen bezwaar opleveren. Al wat christelijke waarheidszin en gevoel voor recht, ja, hierop steunende christelijke liefde in dit opzicht eischen kan, is: dat de praesumtiën die

men niet kan ontberen, in zich zelve waarheid bevatten, door op juiste, getrouwe waarneming van personen en zaken gegrond te zijn.

Praesumtiën, zeiden wij, zijn in de eerste plaats bij elk kiesstelsel noodig, omtrent de bevoegdheid om het kiesrecht uit te oefenen.

Al dadelijk springt het in het oog, dat een *vote universel*, waarbij letterlijk alle de individu's, waaruit een volk is samengesteld, kiezers zouden zijn, de grootst mogelijke onwaarheid zoude wezen. Reeds dadelijk moeten allen, wier roeping het nooit kan zijn, of nog niet is, aan hunne behoefte aan zelfregeering te voldoen door deelneming aan het bestuur van den Staat, worden uitgezonderd: vrouwen, kinderen, minderjarigen, of degenen die, om verschillende redenen, tijdelijk of voor altijd, met hen gelijk staan.

Maar ook het suffrage universel van de gansche overblijvende menigte is aan groote bezwaren onderhevig. Het democratisch beginsel, kan men zeggen, zoude daardoor te groote uitbreiding erlangen en gevaar loopen ochlocratie te worden. Een aanzienlijk gedeelte van die menigte heeft geene redelijke aanspraak op deelneming aan de regeering, omdat het bij de wijze van uitoefening van het gezag wel éénig, ja, in sommige opzichten zeer groot, belang heeft, maar door de eenzijdige richting van dat belang op enkele onderwerpen, van belangstelling ontbloot is in het welzijn der geheele gemeene zaak; en, door gemis aan die belangstelling, ontbloot van de noodige kennis én van de bestaande toestan-

den, én van hetgeen voor 't algemeen belang wenschelijk en mogelijk is, om daarvoor eenen wil te kunnen hebben en uiten. Het „volk dat achter de kiezers is" en buiten het „pays légal" staat, en dat gewis, door een verkeerd kiesstelsel, grooter kan worden gemaakt dan het verdient te zijn, heeft, bij voorbeeld, groot belang bij gewetensvrijheid, bij individuëele vrijheid, bij eene goede, niet-kostbare, spoedige, rechtvaardige bedeeling des rechts; bij de wijze waarop de verplichting tot het dragen der wapenen ter verdediging des lands geregeld wordt, bij de wetten, welke het onderwijs, welke geheel het armwezen regelen: — maar feitelijk, stelt het in hetgeen buiten deze kringen, waarmede het in onmiddellijke aanraking komt, kan voorvallen, geen belang; en deze éénzijdigheid zijns belangs reeds alléén, zoude het, om des gevaars wille, tot de deelneming aan het bestuur van hetgeen het volstrekt niet kent, onbevoegd maken. Daarenboven, buiten deze wettige praesumtie van ongeschiktheid, moet ook de praesumtie in rekening worden gebracht, welke gewis op eene juiste waardeering van het zedelijke en intellectuëele gehalte van dit gedeelte der bevolking rust, — dat het te zeer afhankelijk is van allerlei invloeden daarop van elders uitgeoefend, om éénigen waarborg voor vrije, zelfstandige wilsuiting te kunnen leveren.

Hier tegenover staat, dat het stelsel van vertegenwoordiging zijnen grond geenszins heeft in het belang (vooral niet in het geldelijk belang, dat men kan hebben bij de handhaving van rust en orde in de maatschappij en bij hare welvaart) maar in de, in den boezem van elk mensch levende, in zijn edelst deel, zijn geweten, wortelende behoefte

aan persoonlijkheid, aan zelfbestemming en zelfregeering, waaraan, in het belang der samenleving eene geregelde bevrediging behoort gegeven te worden, om elke onregelmatige, de maatschappij bedreigende en omkeerende, bevrediging te voorkomen. Het b e l a n g, dat men door bezit van land, van geld en goed bij de algemeene zaak kan hebben, en waarop in den grond elk stelsel van census tot regeling der kiesbevoegdheid gebouwd is, verliest dit eigenlijk beginsel waarop het recht der volksvertegenwoordigers steunt, en dat, wij zagen het, van z e d e l ij k e n aard is, geheel uit het oog; en substituëert er een ander aan, dat o n z e d e l ij k, dat niets anders dan het beginsel van de zelfzucht, van het bekrompen eigenbelang is. De zedelijke eigenschappen, welke tot het deelnemen aan de belangen van de gemeene zaak bevoegd maken, en die door eene wijze bevrediging der behoefte aan zelfregeering, door v r ij h e i d, ontwikkeld worden: vaderlandsliefde, nationale geest, gevoeligheid voor de nationale eer, gehechtheid aan voorvaderlijke instellingen, aan een roemrijk stamhuis van vorsten, bovenal aan de vrijheid van godsdienst, alle deze deugden zijn onafhankelijk van het bezit van eene zekere mate van geld of goed; zij kunnen even krachtig leven in het hart van den daglooner, als van den werkbaas; ja, er bestaat soms meer praesumtie dat zij dáárin leven, dan bij dengenen die, omdat hij wat te verliezen heeft, gevaar loopt liever alles te willen opofferen dan dàt, — ook onafhankelijkheid, ook nationale eer, ook burgerlijke, ook godsdienstvrijheid, wanneer daaraan iets of véél van hetgeen hij te verliezen heeft, ten offer moet worden gebracht. Want in de beurs of geldkist wordt de deugd der edele zelfop-

offering, om goed en bloed voor het vaderland veil te hebben, gewoonlijk niet bewaard. Dáárom, indien men op waarheid prijs stelt in het eenmaal aangenomen beginsel van volksvertegenwoordiging, is er, wel beschouwd, wellicht geen, dat zich meer aan fictie schuldig maakt, dan dat hetwelk eenen census tot maatstaf der kiesbevoegdheid stelt. Er bestaat inderdaad, behalve de schending van het ware beginsel, waarvan het recht van dat stelsel uitgaat, geen enkele grond voor de praesumtie, dat zij, die eene zekere som in de belasting betalen, iets meer bezitten van de zedelijke waarde, die tot de uitoefening van dat recht noodig is: — en wat intellectuëele ontwikkeling betreft, voorzoover die noodig is om van het organismus van den Staat en zijne eischen éénig begrip te hebben, deze is gewis bij den belasting betalenden burgerman of landbouwer niet in hooger mate aanwezig dan bij den daglooner, al is deze ook wellicht iets minder vlug in het gebruiken der kundigheden, die hij van de school kan hebben medegebracht. De daglooner, en al wie geene andere bezitting heeft dan zijne handen en hetgeen hij daarmede kan verdienen, en die ook vaak dit hulpmiddel moet ontberen, is buiten twijfel afhankelijker van anderen, en meer aan de verzoeking blootgesteld, om werktuig te worden van allen die hij naar de oogen moet zien; en deze overweging is misschien wel de geldigste om hem de bevoegdheid tot het kiesrecht te onthouden. Evenwel ook hiertegen kan met grond worden aangevoerd, dat de praesumtie van waarheid in de wilsuiting van kiezers, tot welke klasse der maatschappij zij ook mogen behooren, gelijk wij later zullen zien, zeer feilbaar is, en alleen kan steunen op de meerdere

of mindere verwachting, die men kan hebben van de zedelijke kracht eener bevolking; welke zedelijke kracht wederom niet verbonden is aan het bezit van geld en goed. Eindelijk, indien het suffrage universel tot ochlocratie kan leiden, dan moet het voorbehoedmiddel tegen deze overmaat van het democratisch beginsel, niet gezocht worden in willekeurige, allen grond missende beperking van het beginsel, waarop het recht van vertegenwoordiging rust (wijl die overmaat evenzeer het gevolg kan wezen van ochlocratische gezindheden in het „pays légal,") — maar in het zoeken van een behoorlijk tegenwicht tegen die overmaat, door versterking van al wat in den Staat het beginsel des Gezags vertegenwoordigt. En, indien bij eene te ruime uitbreiding van het kiesrecht, gevaar bestaat voor overdrijving van het democratisch beginsel, dan staat hier, met gewis niet minder kracht, de bedenking tegenover, dat men, door een zeer talrijk en geducht gedeelte der bevolking de bevrediging zijner behoefte aan zelfregeering te onthouden, den weg baant voor des te toomeloozer reactie; en, in elk geval, het doel mist, waarom de Vertegenwoordiging des volks, met recht, als een onmisbaar bestanddeel der moderne staatsinrichting wordt beschouwd.

Wil men, om de gevaren van het „vote universel" te ontgaan, zijn toevlucht nemen tot zoogenaamde t r a p s w ij z e verkiezingen: men zal onvermijdelijk in de verkeerdheid vervallen van met het m i s b r u i k ook het g e b r u i k af te snijden. Want van zelfregeering, aan de behoefte waarvan bevrediging moet geschonken worden, blijft bij de uitoefening daarvan door vertegenwoordigers, die niet meer dan lasthebbers van lasthebbers zijn, weinig meer dan de scha-

duw over: de waarheid gaat er geheel bij te loor, die, wij zagen het, de levensvoorwaarde is der Volksvertegenwoordiging.

Een kiesstelsel gebouwd op het beginsel van vertegenwoordiging van verschillende standen of klassen van personen in de maatschappij, ingericht naar de praesumtiën van meerdere of mindere belangstelling in de publieke zaak, en van geschiktheid om daarover te oordeelen, die zij in verschillende gradatiën kunnen leveren, moge zich, in sommige opzichten, theoretisch aanbevelen; in de praktijk zoude het, in den tegenwoordigen toestand der maatschappij, niet meer mogelijk zijn. Eigenlijke stenden, (adel, geestelijkheid en burgerij) bestaan niet meer: ook niet de gilden, welke oudtijds veelal den grondslag der volksvertegenwoordiging in de steden uitmaakten: en al konden zij weder in het leven worden geroepen, het beginsel, waarop zij rustten, van vertegenwoordiging, niet van eene fractie van het volk, maar van de bijzondere belangen der verschillende categorieën waarin het zich verdeelt, zoude aan het denkbeeld der deelneming, door zelfregeering, aan het beleid der gemeene zaak, hetwelk niet is dat van het waken van elke categorie voor hare eigene zaak, geenszins beantwoorden. Wilde men, met terzijdestelling van dit laatste middeleeuwsche denkbeeld, de praesumtie van bevoegdheid tot de uitoefening van politieke rechten vasthechten aan bepaalde maatschappelijke kringen, b.v. dien der geleerden in bijzondere faculteiten, der ambtenaren, der geestelijken, der krijgslieden, der grondbezitters, — men zoude, of het grootste gedeelte der natie uitsluiten, of door het opnemen daarbij van wijdere kringen, b.v. der

kooplieden, der industrieelen, der landbouwers, eenvoudig tot het suffrage universel terugkeeren, of wederom tot de noodzakelijkheid van eenen census, om de te groote uitgebreidheid van dat suffrage universel te beperken.

Wanneer ik dat alles overweeg, moet ik bekennen, dat ik geneigd zoude zijn om meer waarheid, zonder grooter gevaar, te zien in een suffrage universel, dan in eene door eenen census beperkte kiesbevoegdheid, welk stelsel, wij herzeggen het, altijd rust op eene zeer bedriegelijke praesumtie, als die zelve van eenen on-ethischen grondslag uitgaat. Waarschijnlijk zal het dan ook daartoe, vroeger of later, door de kracht des beginsels, in de Constitutioneele Staten van Europa moeten komen. In Engeland is men daarheen op weg; en het voorbeeld, dat tegenwoordig in Italië gegeven wordt, zal niet zonder gevolg blijven. Raadzaam zou het wellicht zijn, vrijwillig die staatkundige richting in te slaan, eer men er door revolutiën toe gedrongen wordt, en terwijl men nog bij machte is om de gevaren van het zuiver toegepaste democratische beginsel, door een welberekend evenwicht van het aristocratisch bestanddeel in den Staat, te bezweren.

Doch deze beschouwingen behooren tot het gebied van de lex constituenda. Zij zijn evenwel niet van belang ontbloot ter ontdekking van één der gebreken in het bij ons bestaande kiesstelsel, waardoor het bezwaarlijk kan beantwoorden aan zijne roeping om de zooveel mogelijk ware uitdrukking te leveren van den volksgeest. De fictie van den

census, al werd die ook aanmerkelijk verlaagd, blijft op dat stelsel als eene onwaarheid drukken, terwijl zij nog bovendien, noodwendig, door willekeurigheid in hare toepassing zondigt. Want denzelfden census ter aanwijzing van de kiesbevoegdheid over het geheele land aan te nemen, zoude het toppunt der onbillijkheid zijn: — maar dan moet men wel komen, tot afmeting daarvan naar praesumtiën van betrekkelijken rijkdom en armoede in verschillende localiteiten, die niet veel billijker kunnen zijn.

Doch een ander gebrek van ons bestaand kiesstelsel treedt het verkrijgen van ware resultaten, door middel daarvan, in den weg. Dat gebrek is gelegen in de verkiezing, bij meerderheid van stemmen, in de grootere of kleinere kiesdistricten, waarin het rijk is verdeeld. — Het noodzakelijk gevolg daarvan is, dat in weêrwil van alle protest, de in elk kiesdistrict gekozene leden der Tweede Kamer, niet het Volk van Nederland vertegenwoordigen, maar elk zijn Kiesdistrict; hetgeen de uit hen samengestelde Vergadering te licht doet ontaarden in een aggregaat van Vertegenwoordigers van even zoovele locale belangen, die met elkander vaak zeer in strijd zijn, en haar in een gedurig antagonismus wikkelen van kleine, provinciale of gemeentelijke intérêts de clocher. Dat is op zich zelven een kwaad, dat ons, in den grond der zaak, verplaatst in den ongelukkigen, met recht verworpenen toestand der Republiek vóór 1795. Maar de ondervinding heeft ook geleerd, dat het noodlottige gevolgen kan hebben. Licht ontstaan daaruit, vooral in kwestiën van stoffelijk belang, coalitiën van meerderheden ter behartiging van hetzelfde, of nagenoeg hetzelfde, locale belang, die zich

van haar overwicht bedienen om maatregelen door te drijven, waarbij het recht en het belang der geen gelijk gewicht in de schaal der stemmingen leggende gedeelten des Rijks uit het oog verloren en opgeofferd wordt. Ik behoef, tot staving hiervan, op geene gebeurtenissen te wijzen, die nog versch in 't geheugen liggen, vooral van degenen die er de slachtoffers van zijn geweest. Het is niet r e c h t (en het moet daarom het vertrouwen in de waarde der constitutioneele instellingen zeer verzwakken,) wanneer eene meerderheid van vertegenwoordigde localiteiten eenen last te zwaar acht voor de schatkist, om alle gedeelten des rijks in het genot daarvan te doen deelen, en daarom de handen ineen slaat, om het voordeel van eenen minder grooten last voor zich zelve alleen te accapareeren. Door zulke middelen kan eene Regeering wetten tot stand brengen, die een einde maken aan twistvragen, welke het land gedurende geruimen tijd in staat van gisting hebben gebracht: maar het is een niet edelmoedig, en vooral niet staatkundig, speculeeren op het gebrek van een kiesstelsel, dat vertegenwoordigers, niet van het geheele Volk, maar van op zich zelve staande Kiesdistricten naar de Tweede Kamer zendt. Het is een niet s t a a t k u n d i g speculeeren op dit gebrek; want daardoor wordt voedsel gegeven aan een veel grooter kwaad, dat uit d i t gebrek ontstaat, en waarvan de Regeering in de eerste plaats de wrange vruchten moet plukken. Want wat is het gevolg van dit fractionnement eener Volksvertegenwoordiging in de vertegenwoordiging van zoovele Locale belangen als er kiesdistricten en leden der Kamer zijn? Dat men daar het spoor geheel bijster raakt eener noodzakelijke verdeeling

van het Vertegenwoordigend lichaam in twee politieke hoofd richtingen, die der Vrijheid en die des Gezags, die elkander bestendig den voorrang betwisten, om aan de Regeering, aan de uitoefening van het Gezag, hare impulsie, maar daarmede ook eenen steun te geven, waarop zij, zoolang eene dier richtingen blijft bovendrijven, kan rekenen. En ziedaar de dieper liggende oorzaak van de sedert eene reeks van jaren bij ons bestaande onvastheid, en daarmede noodzakelijk gepaard gaande zwakheid der Kabinetten, en van den spoed waarmede het pas geborene Ministerie telkens voor een nieuw plaats maakt. Geen Ministerie heeft, in de laatste tijden, eene ministerieele partij in de Kamer gehad, waarop het, bij alle voorkomende kwestiën, staat kon maken. Waarom? Omdat al die Ministeriën even impopulair waren samengesteld uit mannen voor hunne roeping niet berekend? De dagbladen-politiek moge zich het genoegen gunnen hun dit verwijt dagelijks toe te duwen, wij achten het beleefder en vooral meer overeenkomstig de waarheid, te zeggen, dat de Kamer voortdurend geen twee hoofdpartijen telde, maar zestig à zeventig fracties, die elk voor zich stemden, meestal naar mate het kiesdistrict, waaruit zij haar mandaat ontleenden, het scheen te eischen: die heden ministerieel waren, morgen anti-ministeriëel, naar gelang, ik zal niet zeggen van den luim, maar van den geheel subjectief opgevatten en gewaardeerden eisch van 't oogenblik. In eene dus gestemde Vertegenwoordiging is het even onmogelijk voor eene Regeering, welke ook, een vast standpunt te vinden om kracht te bezitten, als in de ongestadige baren der zee.

Zwaarder nog dan dit alles, moet wegen een ander nood-

wendig gevolg van deze verbastering van het beginsel der Volksvertegenwoordiging, waardoor zij geroepen is om orgaan der Vrijheid te zijn. Dat gevolg is: dat zij, in plaats van beschermster te zijn van het recht der individualiteit, hetwelk dat is der Vrijheid, het krachtigst werktuig wordt in de hand eener die individualiteit doodende centralisatie.

Dat men overal, aan alle zijden, over centralisatie luide klachten aanheft, en haar in weerwil van alle klachten en ernstige pogingen om haar te breidelen, toch gedurig de overhand ziet nemen, heeft wellicht wel dáárin zijne oorzaak, dat men hier, onder dezelfde vlag, twee zeer verschillende zaken ziet varen, (de ééne zeer goed en zeer noodig, de andere zeer kwaad,) zonder die van elkander behoorlijk te onderscheiden. Zeer goed en zeer noodig is de streving van onzen tijd om, in verband met de lessen eener wijze Staathuishoudkunde, al de verspreide zedelijke, intellectuëele en materiëele krachten eener natie, al hare hulpmiddelen en bronnen van welvaart te doen samenwerken, niet zoozeer onmiddellijk in het belang van het algemeen, als in het belang van elk deel in 't bijzonder; omdat daardoor ondernemingen tot stand gebracht, nieuwe bronnen van welvaart geopend kunnen worden, die rechtstreeks of langs omwegen voor elk lid in 't bijzonder en dáárdoor voor het algemeen weldadig werken, en die het vermogen van op zich zelve werkende individuëele krachten verre te boven zouden gaan. Het is eenvoudig de toepassing op geheel het Staatsleven van de oude spreuk: „vele handen maken spoedig werk." Natuurlijk brengt deze samenwerking de impulsie, de leiding, het toezicht mede van ééne centrale, het geheel be-

heerschende macht. Deze centralisatie, als men er dit onder verstaat, is zeer goed, zeer noodig, is een der hoofdpunten waardoor het moderne staats-idée boven het antieke en middeleeuwsche uitmunt.

Maar wanneer dit bij uitnemendheid socialistisch denkbeeld, in den besten zin des woords, zich realiseeren wil door zich zelven den grond onder de voeten weg te graven; dat is, wanneer het in plaats van de individueele krachten te doen samenwerken, om ze te verlevendigen en te sterken, de individuëele krachtsbetooning begint te ontzenuwen, te dooden, om hare levenskracht tot zich te trekken, als konde het zelf, zonder haar, leven en sterk zijn: — dan wordt deze centralisatie een ongeluk en een verderf der natiën, een kolossale bloedzuiger, die ze uitmergelt en verdooft, eene onmetelijke voogdijschap, die, onder voorwendsel van voor allen te zorgen, alles onmondig verklaart en maakt.

Deze dwaze centralisatie-geest, die de hen doodt om de gouden eieren te rapen, leidt — in zijne alles nivelleerende, alle krachtige individualiteit in hare, al is het ook soms wat onhandig en ouderwetsch zich openbarende, historische eigenaardigheid neutraliseerende werking, — tot een stelsel van bureaucratische, kleingeestige onderdrukking, dat de volken meer demoraliseert dan het ergste Oostersche despotismus.

Daarin leent eene Volksvertegenwoordiging de hand, — deze centralisatie ondersteunt zij krachtig in hare tegen alle individualismus, en daarmede tegen alle vrijheid gerichte streving, — wanneer zij zich laat verleiden tot eene zelfzuchtige samenspanning harer leden, om voor de localiteiten die zij

vertegenwoordigen, door de overmacht eener alleen daartoe tijdelijk samengevloeide meerderheid, voordeelen te bedingen, die eene Regeering, naijverig om zich voor elken prijs eene meerderheid te verwerven, hun als lokaas aanbiedt. Want inderdaad is dit niets anders dan een onzedelijk stelsel van handvulling, waardoor eene Volksvertegenwoordiging abdiceert van hare edele roeping, om handhaafster van het recht der individualiteit, dat is, der Vrijheid te zijn; en aan het Gezag het middel in de hand speelt, waardoor het de rechten, eerst eener lijdende minderheid, maar daarna ook die der zegevierende, maar alleen door een belang van het oogenblik saamgehoudene, meerderheid zelve, zonder contrôle, met voeten zal treden.

Twee staatkundige hoofdrichtingen in de Volksvertegenwoordiging zijn eene levensvoorwaarde van den parlementairen regeeringsvorm, omdat zij het natuurlijke, uit den aard der zaken voortvloeiende en daarmede strookende gevolg zijn van de twee stroomingen, die tot het wezen van elk individu, en daarom ook van de geheele volksmassa, behooren: de behoefte aan steun, aan gezag èn de behoefte aan vrijheid. Afhankelijk in de individu's van karaktervorming en tijdsomstandigheden, door wier invloed de eene richting, òf doorgaans, òf tijdelijk boven de andere de overhand heeft, worden zij, in diezelfde mate, in elke volks-eenheid wedergevonden. Altijd en overal, zijn zij, bij elk volk, onder elken regeeringsvorm, schoon in meerdere of mindere mate, aanwezig, omdat zij tot de menschelijke natuur behooren. In de

geschiedenis van het volk Israel vertoonen zij zich, op naïeve wijze, in den raad door de Oudsten des volks en daarna door de jongeren aan den zoon van SALOMO gegeven. Het was toen ook de strijd tusschen het oude en het nieuwe, het conservatisme en den vooruitgang, de traditie en het streven naar zelfstandig treden op eigen gekozen baan: de beginselen, met één woord van Gezag en Vrijheid. THUCYDIDES heeft met nooit geëvenaarde klaarheid en bondigheid het antagonismus derzelfde beginselen beschreven in den Peloponesischen oorlog, tusschen het Dorische, Spartaansche, gestrenge behoud der Oligarchie en de Atheensche losbandige, maar Atheensche uitnemendheid in alles kweekende, vrijzinnigheid. De geschiedenis der zeven eerste eeuwen van Rome's heerschappij is die van denzelfden strijd tusschen vrijheid, vooruitgang, ontwikkeling, bij de plebs en hare Tribunen, en gezag, behoud, bij de Patriciërs en den Senaat. In de beweging van dat staatkundig worstelperk heeft Rome de zedelijke krachten geput en telkens vernieuwd, waardoor zij alle, door het gemis van diezelfde wrijving in slaap gezonkene, volken aan zich kon onderwerpen; en eerst toen ook bij haar, onder het geestbedervend en doodend Imperialismus, alles in slaap viel, wijl in den strijd tusschen Gezag en Vrijheid deze lafhartig de wapens had nedergelegd, begon het langzaam verval van het onmetelijk Staatsgebouw. In de Middeleeuwen is wederom dezelfde strijd van Germaansche, Angelsaksische behoefte aan persoonlijkheid tegen Romaansche centralisatiegeest, (eerst hoofdzakelijk op het gebied der worsteling tusschen Kerk en Staat, later van den opstand van de zich ontwikkelende steden en den derden stand tegen adel en feodali-

teit,) de inhoud harer, uit dit gezichtspunt vooràl, ik zoude haast zeggen alléén, zoo belangrijke geschiedenis. Ten slotte, wanneer sedert eeuwen in Engeland die hoofdrichtingen, later onder den naam van Tory- en Whigpartij, zich den beslissenden invloed op 's lands Regeering betwisten, dan is dat geen vreemd, aan het Engelsch karakter eigen en elders onnavolgbaar, verschijnsel, maar alleen eene dáár, (onder den invloed van staatkundige- en godsdienstvrijheid, en van practische bekwaamheid in het aanwenden van parlementaire vormen,) meer tot klaar bewustzijn gekomene uitdrukking van hetgeen in de harten van alle menschen en volken leeft.

Dáárom is het noodig, dat bij alle volksvertegenwoordiging deze twee hoofdbeginselen tot hun vrije uiting komen, om, boven het gewoel van ondergeschikte, tijdelijke belangen en staatkundige kwestiën, den toon te geven: — omdat die uiting waarheid, en hare onderdrukking door wat oorzaak, door wat nevenbelang ook, verwringing der waarheid, fictie is.

Maar nu wordt kennelijk, door ons kiesstelsel, bij souvereine kiesdistricten, de wisselwerking van de twee hoofdbeginselen, om elk tot zijne vrije, ware uitdrukking te komen, belemmerd en bemoeielijkt. Want het springt in het oog, dat bij elke verkiezing de strijd tusschen conservatismus en liberalismus, tusschen de beginselen van Gezag en Vrijheid, in elk kiesdistrict op den achtergrond moet worden geschoven, door duizenderlei kleine partijdigheden vóór of tégen in eenen kleinen kring bekende personen, zonder bepaalde inachtneming hunner staatkundige richting naar de eene of andere zijde; telkens onder den invloed, alleréérst van soms

locale, soms godsdienstige belangen, en voorts van de kwestiën van den dag, die de gemoederen bezig houden en dikwijls met de hoofdbeginselen slechts in een zeer verwijderd verband staan.

Men zal mij tegenwerpen, dat immers ook in Engeland de verkiezingen door middel van locale kiesdistricten, welke dáár corporatiën, counties en boroughs zijn, tot stand worden gebracht.

Ik antwoord, dat het voorbeeld van Engeland hierin niet tot een veilig richtsnoer kan verstrekken, omdat dáár, door eene gewoonte van eeuwen, de staatkundige lijnen van het Toryisme en Whiggisme zoo scherp en duidelijk zijn gekenmerkt, in het volksbewustzijn zoo zéér wortel hebben gevat, dat niemand bij de verkiezing van een Parlementslid er aan denkt om zijne verkiesbaarheid naar een anderen maatstaf af te meten, dan aan dien van zijn behooren tot de eene of de andere dier partijen: — zoodat alle locale en tijds-kwestiën, zonder uit het oog verloren te worden, zich onder die hoofdonderscheiding laten subsumeeren.

Maar deze parlementaire, in Engeland bij het volk vastgewortelde, usantie is dáár, gelijk ik zeide, de vrucht en het voorrecht van de ondervinding van eeuwen, en kan daarom, als tot de volkszeden behoorende, niet als een nuttig vreemd handels-artikel worden ingevoerd.

Bij ons leeft veeleer in het bewustzijn des volks de herinnering, die de nadeelen van ons kiesstelsel zeer in de hand werkt, aan het oude Provincialismus, de souvereiniteit van landschappen en steden. Des te meer reden bestaat er bij ons, om aan een kiesstelsel de voorkeur te geven, dat er op

berekend zij, om het bij ons te zeer overwegende esprit de clocher in de samenstelling der Volksvertegenwoordiging tegen te werken.

Daarom verdient de vraag alleszins overweging: of niet bij ons verre de voorkeur te geven zoude zijn aan een kiesstelsel, waarbij elke gemeente kiesdistrict ware, eenvoudig tot het opnemen van de stemmen, waarvan het resultaat eerst voor elke provincie in hare hoofdplaats door de Gedeputeerde Staten, en naderhand voor de provinciën door eene Commissie uit de Tweede Kamer zelve, niet naar eene volstrekte, maar naar eenvoudige meerderheid van stemmen, zoude worden opgemaakt. In een klein land, gelijk het onze, zoude zulk een arbeid, elders wellicht onmogelijk, niet te groot zijn. In geval van ontbinding der Kamers, zouden de zestig of zeventig namen, in geval van periodieke aftreding de vijf en dertig, in geval van enkele uitvalling de één of twee namen, die de meeste stemmen op zich vereenigd hadden, de gekozenen zijn, terwijl telkens in elke gemeente in elk geval slechts één lid gekozen zoude worden.

Door deze hoogst eenvoudige methode zoude veel gewonnen worden. Men ontweek daardoor allen schijn zelfs van partijdigheid in de samenstelling van kiesdistricten, door bijvoeging of ontneming van elementen, welke eene minder welgevallige meerderheid tot minderheid kunnen maken, en de noodzakelijkheid om telkens, bij vermeerdering der bevolking, tot de toevoeging van nieuwe leden, òf de geheele verdeeling in kiesdistricten om te werken, òf die vermeerdering van bevolking, op in het oog springende fictieve wijze, aan enkele kiesdistricten toe te rekenen. Door de candida-

tures en hare aanbeveling of bestrijding, door middel van de drukpers, over het geheele land, zoude eene al te groote verbrokkeling van stemmen voorkomen worden; terwijl de aanhangers van de hoofdrichtingen over het geheele land, door naijver geprikkeld, genoodzaakt zouden worden de handen in een te slaan, tot het uitbrengen overal van hun stemmen op de candidaten die het meest hun vertrouwen verdienden. Hiervan zoude het gevolg wezen, dat werkelijk die hoofdrichtingen hare adaequate uitdrukking zouden vinden; wijl richtingen, die in elke localiteit wellicht eene kleine minderheid vormen, en toch te zamen over het geheele Rijk eene aanzienlijke politieke levenskracht bezitten, tot haar recht zouden kunnen komen. Bij elke verkiezing zoude werkelijk het geheele Rijk over de al of niet bestaande wenschelijkheid der herkiezing van het uitvallend lid zijn oordeel uitbrengen; en hoewel dit bij de verkiezing van eene geheele of halve Kamer niet evenzeer het geval zoude zijn, wijl in elke gemeente elk kiezer slechts éénen naam zoude te noemen hebben, zoude het toch even zeker zijn, dat de telkens, in eene afnemende reeks, door de meeste kiezers genoemden, degenen zouden zijn, die de meeste stemmen der natie op zich vereenigd hadden. Met één woord, de keuze der vertegenwoordigers van het Nederlandsche volk zoude meer eene waarheid kunnen zijn; terwijl niemand der gekozenen, ook zelfs onwillekeurig, voor kleine locale belangen, zijne kiezers, wellicht over het geheele Rijk verspreid, naar de oogen zoude behoeven te zien, maar in volle vrijheid de politieke vaan zoude kunnen omhoog houden onder welke hij, door zijne candidatuur, in de Kamer gekomen was.

Het is evenwel de vraag, of niet, tot verkrijging van eene meer gegronde praesumtie van waarheid der uitdrukking van den volkswil in de verkiezingen, nog een ander middel noodig zoude wezen, dat zich als van zelve, door den aard der zaak, schijnt aan te wijzen. Het valt niet te loochenen, dat de waarde dier praesumtie zeer vermindert, wanneer een groot, wellicht soms het grootste, deel der kiesbevoegden van zijn recht om van zijnen wil te doen blijken geen gebruik maakt, uit traagheid, gebrek aan belangstelling in de publieke zaak, of uit moedeloosheid, omdat het weet, dat, bij het tegenwoordig stelsel, zij m o g e n stemmen of n i e t, een bepaalde richting a priori in het bezit is en blijft van eene onwankelbare meerderheid. Buiten deze laatste oorzaak, waarvan de schuld ligt aan ons kiesstelsel, zijn alle dergelijke redenen van onthouding blijkbaar berispelijk, strijdig met de zedelijke verplichting en verantwoordelijkheid, die voor ieder uit het bezit van een r e c h t voortvloeit (1): en in elk geval is die onthou-

(1) Ik citeer hier met blijdschap een getuigenis dat niet verdacht zal worden van liberalismus, wijl het getrokken is uit een artikel der „Evangelische Kirchenzeitung" van Professor Hengstenberg, Sept. 1861, no. 76; waarin de vraag, in bevestigenden zin, behandeld wordt, in hoeverre het den geestelijke vrijstaat deel te nemen aan de op dit tijdstip in Pruisen aanstaande verkiezingen. „Wenn der absolutistisch-monarchische Staat vorzugsweise das Vertrauen der Unterthanen zur Obrigkeit erfordert, so ruht der constitutionelle Staat, der aus dem Misstrauen gegen die Obrigkeit geboren ist (?), vorzugsweise auf dem Vertrauen zu den Untherthanen, dass sie ihre Rechte nicht missbrauchen und ihre Pflichte erfüllen werden. Wer sich die Consequenzen des Gegentheiles klar macht, wird dem Satze nicht widersprechen, dass die Betheiligung an der Wahl der Abgeordneten keineswegs ein Recht ist, dessen Ausübung in das Belieben eines jeden Unterthanen gestellt wäre, sondern eine Pflicht, deren Unterlassung den constitutionellen Staat aufhebt. Das Haus der Abgeordneten soll der freie Ausdruck des Gesammtwillens des Volkes sein

ding voor den Staat nadeelig, omdat zij de meeste schuld er aan draagt, dat, hetgeen in het algemeen belang eene w a a r h e i d moet zijn, in de handen van enkele bedrijvige raddraaiers (die, door welke middelen dan ook, op een zeker

---

und gilt dafür. Dass nun das ganze Volk die Theilname an der Wahl verweigern sollte, ist nicht wohl denkbar, weil alle diejenigen Parteien an derselben das grösste Interesse haben, welche trotz der verschiedensten Nüancirungen doch darin einig sind, dass der Schwerpunkt der Regierung in der Volksvertretung liegen müsse; während die conservativen Parteien noch immer im alten monarchischen Vertrauen gewohnt sind, das Regieren der Regierung zu überlassen und daher die Wahlen als ein leidiges Uebel anzusehen pflegen. Wenn es aber auch nur geschieht, wie bei den letzten Wahlen an vielen Orten, dass etwa so viele Dutzend Urwähler erscheinen, als Hunderte zugegen sein sollten, so ist das Haus der Abgeordneten in Wahrheit doch nur die Repräsentation dieser Dutzende, nimmermehr aber der Willensausdruck des gesammten Volkes. Dann wird der constitutionelle Staat nothwendig zur demokratischen Oligarchie, somit zur blossen Durchgangsphase zur Republik und dem Caesarismus. Und das eben ist der Fluch des constitutionellen Staates, dass er in diesen Bereich des Scheines und der Lüge gebannt ist. Es sieht so aus, als wäre das Volk vertreten, und es kann doch sein, dass Reformjuden, Lichtfreunde und Ehebrecher die Ehre haben, mit Erfolg vertreten zu werden. Dann ist der constitutionelle Staat lediglich auf jedem Stück Papier vorhanden, welches man Verfassung nennt, und ist damit in jenem Entwickelungsprocess eingetreten, dessen Ende seine Vernichtung sein muss. Und jeder Unterthan, der sich seiner Wahlpflicht entzieht, trägt zur Beschleunigung dieses Processes, also dazu bei, dass die bestehende staatliche Ordnung nicht nur eine Phrase sondern zuletzt völlig in Frage gestellt werde. Das aber ist nicht nur eine Forderung des platonischen Staates, oder der philosophischen Ethik, sondern das hat auch jede christliche Sittenlehre als erste christliche Bürgerpflicht gefordert, dass jeder Staatsbürger den Bestand der öffentlichen Ordnung erhalten helfe. Und zwar ruht diese besondere Bürgerpflicht auf der allgemeinen Unterthanenpflicht des Gehorsams gegen die Obrigkeit, wofür es genügt, an Röm. 13 zu erinneren, dem 1 Petr. 2.13 an die Seite tritt: *ὑποτάγητε πάσῃ ἀνθρωπίνῃ κτίσει.* Und eine recht menschliche Schöpfung ist doch gewiss der constitutionelle Staat auch, der deshalb um so mehr der Pflege aller Treuen im Lande bedarf, wenn er ein Gefäss der göttlichen Segnungen werden soll.

getal kiezers hunnen invloed weten te doen gelden,) eene onwaardige fictie wordt.

Zoude daarom eene wetsbepaling niet te gelijk noodig en billijk zijn, welke de deelneming van elken kiesbevoegde aan het werk der verkiezing tot eene verplichting maakte, waarvan alleen wettelijke verhindering, als afwezigheid buiten 's lands of ziekte, verschoonen konde: — en zulks door op het niet-stemmen, buiten reden van verschooning, eene geringe politie-straf te stellen?

Waar, gelijk bij ons, werkzame belangstelling in de publieke zaak en daaruit voortvloeiend gevoel van burgerplicht, nog den tijd niet heeft gehad om in de volkszeden door te dringen, schijnt zulk een maatregel wel aangeraden te worden door de noodzakelijkheid, om de waarheid der volksvertegenwoordiging te waarborgen tegen het overwicht, dat de onverschilligheid van velen, ja soms der meesten, aan eene enkele, haar belang verstaande partij verzekert. Wil men vrijheid, het is niet meer dan recht, dat men met hare rechten ook hare plichten aanvaarde.

Kiezers-vereenigingen zijn, als middelen om eenstemmigheid te bevorderen tusschen de voorstanders van verschillende staatkundige richtingen, een volstrekt onmisbaar bestanddeel der volksvertegenwoordiging. Maar wanneer, gelijk bij ons, de publieke geest zeer geneigd is om in te slapen, worden zij een gevaarlijk werktuig in handen van enkele woelgeesten, indien deze van de kiesvereenigingen gesloten gezelschappen weten te maken, waarvan het lidmaatschap de verplichting

oplegt om te stemmen voor den candidaat der meerderheid. Want die zoogenaamde meerderheid bestaat doorgaans uit eenige weinige vrienden van de Bestuurders, welke zich ten hunnen gevalle de moeite hebben willen geven, door al de overige leden te zwaar geacht, om ter vergadering te verschijnen. Daardoor wordt inderdaad het werk der verkiezingen verlaagd tot een soort van comedie-spel, waarvan alles behalve eene w a r e uitdrukking van den volkswil het gevolg moet zijn. De ondervinding hiervan wijst op de noodzakelijkheid, om bij de kieswet eene bepaling op te nemen, waarbij het, onder strafbedreiging, verboden zij, de besluiten der meerderheid omtrent de keuze van candidaten voor de leden verbindend te maken. Het gezag der wetten is bestemd, niet om de Vrijheid te onderdrukken, maar om haar tegen alle onderdrukking door kuiperij en list te beschermen: de vraag, waar die bescherming noodig is, hangt geheel af van de mate van levenskracht, welke de Vrijheid verkregen heeft, om zich zelve, tegen al wat haar bedreigt, te vrijwaren. Waar het gebruik en het genot der staatkundige vrijheid bij het volk die levenskracht verkregen heeft, zullen kiezers-vereenigingen haar doel bereiken, zonder samenzweringen (*συνωμοσίαι*) te worden. Zoolang daartoe niet genoeg publieke geest en bekendheid met parlementaire vormen, zooals in Engeland, aanwezig is, blijft het de roeping van het Gezag, hier van de Kieswet, om te „tueri eos qui se per se ipsos defendere non possunt."

Op hetzelfde beginsel moeten ook de wetsbepalingen rusten, die de integriteit der verkiezingen beschermen, door tegen alle o m k o o p i n g te waken. Wat echter onder die

algemeene benaming van omkooping in materie van verkiezingen verstaan moet worden, schijnt beter door de Kieswet dan door het algemeen Strafwetboek te kunnen worden omschreven, omdat de eerstgenoemde beter voor wijzigingen vatbaar is, die de ondervinding als noodig kan aanwijzen. Tot het begrip van omkooping behoort alle binding der vrijheid van stemming, door aanbieding van éénig daarvoor te behalen voordeel van wat aard ook. Niet alleen het positief koopen van stemmen voor geld moet strafbaar zijn, maar het toezeggen aan de kiezers van éénig materiëel voordeel, ook door het elders gebruikelijke bewijzen van diensten, door maaltijden, vergoeding van reiskosten, verschaffing van rijtuigen, drank, of ververschingen en dergelijke. Tot nog toe heeft, hetzij de bedaardheid, hetzij de onverschilligheid, hetzij de vasthoudendheid, hetzij mogelijk ook wel, de eerlijkheid en kieschheid van ons volkskarakter, ons voor dergelijke praktijken tamelijk wel bewaard. Evenwel, daarop moet, in oogenblikken van staatkundigen of godsdienstigen hartstocht en opgewondenheid, niet te veel worden gerekend. Het scheppen van kiezers, door hun de middelen te verschaffen om, als quasi-patentplichtigen, aan den eisch van den census te voldoen, bewijst dat er ook in Nederland oogenblikken kunnen zijn, waarin men voor een staatkundig en godsdienstig belang in de verkiezingen geld en eer veil heeft. Het betaamt den Nederlandschen wetgever alle dergelijke inbreuken op Nederlandsche goede trouw, door strafbepalingen ernstig te weren. Misschien zoude hij zelfs verder behooren te gaan, en, bij voorbeeld, het uitstrooien van valsche geruchten, met het oogmerk om op de verkiezingen

invloed uit te oefenen, tegen te gaan. Niemand heeft het recht om te klagen, dat hij in zijne vrijheid belemmerd wordt, wanneer de Wet verachtelijke kunstgrepen, om aan de waarheid der volkskeuze haar crediet te ontnemen, met straffen bedreigt. Anders zou het geheele Strafrecht niets anders dan eene ongeoorloofde beperking der individuëele Vrijheid zijn.

Alle andere wettelijke voorzorgen, welke tot grondslag kunnen verstrekken van de praesumtie van vrijheid en waarheid in het uitbrengen der kiezers van hunne stem, schijnen moeielijk genomen te kunnen worden, zonder de vrijheid zelve te belemmeren. Wetten kunnen de menschen niet zelfstandiger maken dan zij zijn; en daar verreweg de meesten tot het „servile imitatorum pecus" behooren, die geene andere opinie hebben, dan die van het dagblad dat zij lezen, of van het kerkelijk of ander gezag dat hen exploiteert, — zoo kan men de oogen onmogelijk sluiten voor het kwaad, hetwelk bijzonder aan nog jeugdige stelsels van volksvertegenwoordiging moet kleven, dat de praesumtie van waarheid in de uiting van den volkswil door allen die daartoe moeten medewerken, uiterst zwak zij. Dat is evenwel geene reden genoeg, om het geheele stelsel van volksvertegenwoordiging, als louter op illusie en fictie rustende, te verwerpen. Want het kwaad zelf brengt langzamerhand zijn geneesmiddel mede. De éénige weg om een volk te leeren van zijne vrijheid gebruik te maken is: het in het genot dier vrijheid te stellen. De ondervinding alléén van de gevaren waarmede dat genot omringd is, kan veler oogen openen, om door die eigene oogen en niet die eens anderen te willen zien. Ook hier geldt dat groot beginsel, waarvan geheel dit onderzoek

is uitgegaan, dat, waar men vrijheid tot het goede wil, vrijheid tot het kwade mogelijk moet zijn, en dat men even zooveel van de eerste besnoeit, als men van deze laatste afneemt.

De meest mogelijke waarheid in de volksvertegenwoordiging, (waardoor zij inderdaad de uitdrukking zij van den volksgeest, van den volkswil; in welke waarheid geheel haar zedelijke kracht ligt, en waardoor zij den invloed op den gang des bestuurs kunne uitoefenen, die haar oogmerk moet zijn) is, zeiden wij, afhankelijk, eensdeels van hare vorming door een goed kiesstelsel, welke wij besproken hebben, anderdeels van de getrouwe vervulling door de volksvertegenwoordigers van hun mandaat, waarover wij thans hebben te spreken.

Die getrouwe vervulling kan, merkten wij op, verhinderd worden, óf door de schuld der lasthebbers des volks, welke de op hen rustende verplichtingen miskennen of verwaarloozen, óf door eene onjuiste opvatting der grenzen binnen welke hun mandaat zich bewegen moet. Beide deze oorzaken van verkeerde werking van het representatief stelsel kunnen evenwel niet altijd scherp uiteengehouden worden, en vorderen daarom eene gelijktijdige behandeling. Wij meenen daartoe met eenige opmerkingen te kunnen volstaan.

Op den voorgrond moet bij dit onderwerp staan het beginsel, waaraan de volksvertegenwoordiger zijne gedragslijn steeds te toetsen heeft: dat hij niet eene bepaalde localiteit en hare bevolking, hare eigenaardigheden en hare belangen,

niet eene provincie, eene stad, eene gemeente, een kiesdistrict waardoor hij verkozen is, maar eene staatkundige richting vertegenwoordigt; en wèl in de hoofdtrekken eene der beide, die, gelijk wij vroeger aantoonden, overal en altijd aanwezig moeten zijn en elkander den grootsten invloed op den gang der zaken betwisten: de richting van het behoud, die in den grond dezelfde is als die van het Gezag, en de richting van den vooruitgang, welke die is der Vrijheid. Alle politieke nuances, hoe duizenderlei hare verschillende schakeeringen onder den invloed van karakter, godsdienstige begrippen, maatschappelijken stand, opvoeding of andere uitwendige omstandigheden, ook mogen zijn, kunnen en moeten tot eene dezer twee hoofdrichtingen worden teruggebracht; — en nu is de volksvertegenwoordiger in de eerste plaats geroepen, om getrouw te zijn aan de vaan, onder welke hij zich geschaard heeft, om naar het parlement te worden afgevaardigd. Daarin bestaat zijne politieke eerlijkheid, zijne christelijke waarheidsliefde. Zij heeft haren grond in het besef, dat hij, eenmaal tot volksvertegenwoordiger gekozen, niet dáár staat voor eigene rekening, om zich zelven alleen, zijne eigene subjectiviteit met al hare verscheidenheden of somwijlen met al hare grillen, te vertegenwoordigen: maar dat hij een mandaat heeft, en dat het in dezen zijnen werkkring zijn eerste plicht is, ook somwijlen, waar het noodig is, met opoffering van eigen gevoelen, aan de voorwaarden van dit hem opgedragen mandaat te voldoen. Door het aannemen daarvan, heeft hij van eigene overtuigingen, welke daarmede niet strookende zijn, afstand gedaan; en hij mag zijne zelfstandigheid niet meer

ten koste van de vervulling der hem door zijne kiezers opgedragen lastgeving handhaven. Kan hij dat met zijn geweten niet langer overeenbrengen, de eerlijkheid, de oprechtheid, de waarheid, die hij als Christen in alles tot richtsnoer wil nemen, noopt hem dan zijn mandaat neder te leggen.

Dat deze politieke eerlijkheid eene levensvoorwaarde is voor den representatieven regeeringsvorm springt in het oog. Zijn geheele denkbeeld ontaardt noodzakelijk in eene loutere fictie, wanneer het lichaam, dat bestemd is om den wil der natie uit te drukken, in werkelijkheid niets anders uitmaakt dan even zoovele verschillende subjectieve standpunten als het leden telt. Daarmede wordt klaarblijkelijk het geheele oogmerk van dezen regeeringsvorm verijdeld, om de behoefte des volks aan zelfregeering te bevredigen; want op die wijze wordt alleen de behoefte aan zelfregeering van eenige weinige regeeringslustigen bevredigd: — en daarmede wordt het oogmerk verijdeld, om een vast steunpunt te verschaffen aan de uitoefening van het Gezag in de sympathie der natie. Want hoe kan een aggregaat van een aantal individuëele, aan gedurige verandering onderworpene standpunten, voor eene Regeering zulk een steunpunt opleveren? Hoe kan men op loopend stuifzand, door den wind her- en derwaarts gedreven, een huis bouwen?

Het gevoel, dat op die wijze het doel der zelfregeering des volks, door representatie, niet verwezenlijkt kan worden, en dat het inderdaad oneerlijk is, wanneer een liefhebber zich zelven, zijne persoonlijkheid met al hare eigene wenschen en inzichten, aan zijne committenten substituëert, spreekt zoo luide, (al is het zich ook van zijnen eigenlijken grond niet

altijd klaar bewust) dat het wel dááraan schijnt toe te schrijven, dat inconsequentie op politiek gebied, voor eene zoo schandelijke, zoo onteerende daad wordt gehouden, dat niemand op dat gebied eenig verwijt schier meer schuwt dan dat, en op niets meer prijs stelt dan om zich gedurig van dien blaam de handen te wasschen. Zoowel de staatsman, die aan het bewind is, als de volksvertegenwoordiger, die zijne stem vóór of tegen eenig wets-ontwerp uitbrengt, gevoelt zich gedrongen om de overeenstemming van zijn handelwijze met zijne politieke antecendenten te bewijzen ; en zijn crediet lijdt doorgaan geen gevoeliger slagen dan wanneer zijn pogingen daartoe vruchteloos zijn. Waarom ? Omdat men het afkeurt dat er ontwikkeling, wijziging plaats hebbe in iemands gevoelens en denkwijze ? Of dat hij de eerlijkheid hebbe er rond voor uit te komen, dat hij niet vreemd is gebleven aan den invloed dezer wet, die alle geesten beheerscht : de openhartigheid om te erkennen, dat hij in eenig opzicht gedwaald heeft ? Gewis niet, en door het verwijt van politieke inconsequentie wordt de vrijheid van d a g e l ij k s te l e e r e n , en de eisch der eerlijkheid om te bekennen dat men iets geleerd heeft, niet betwist : maar, ook onafhankelijk van kwade vermoedens, die den oorsprong van „stoute wendingen" op politiek terrein verdacht maken, gevoelt men, dat de veranderlijkheid van inzichten, waardoor een bewindsman, een volksvertegenwoordiger, gisteren een voorstander der Vrijzinnigheid, van den vooruitgang, heden een man des Behouds is, (welke in hem, als bijzonder persoon, zeer geoorloofd, zelfs zeer prijzenswaardig kan zijn), in den mandataris, hetzij van het Gezag, hetzij van het Volk, ontrouw is aan de verplichting, welke

hij bij de aanvaarding van zijn mandaat op zich heeft genomen; en dat is de reden van den algemeenen afkeer voor politieke inconsequentie: — eene reden, welke ook voor het christelijk geweten volle waarde heeft, dat recht weet te onderscheiden tusschen de verplichtingen, die uit de noodzakelijke handhaving van persoonlijke zelfstandigheid en waarheid, en die welke uit de rechtsbetrekking der vertegenwoordiging van anderen voortvloeien. (1).

---

(1) Ik dring met des te meer kracht en vrijmoedigheid op dit punt aan, omdat ik mij zelven bewust ben, dat de mij dikwijls van eene bepaalde zijde opgelegde blaam, als ware mijn eigen politiek gedrag met deze beginselen in tegenspraak geweest, onverdiend is. Dat verwijt, hetwelk alleen zijnen oorsprong heeft in de teleurstelling mijner vrienden van de antirevolutionaire partij, die in mij, in het Ministerie van 1856, vooral ten opzichte van de Wet op het Onderwijs, haar orgaan hadden gehoopt te vinden, is gretig tegen mij geëxploiteerd geworden door dezulken, voor wie deze teleurstelling der antirevolutionaire partij in den grond eene reden van blijdschap zijn moest en was. De waarheid is: dat mijne politieke loopbaan in het voorjaar van 1853 begon met mijne verkiezing als Lid der Tweede Kamer in het kiesdistrict Zutphen, gewis met medewerking der antirevolutionairen aldaar, maar vooràl door hen, die door deze medewerking, in die dagen van, ja godsdienstige, maar niet minder politieke spanning tegen de toen afgetreden Regeering, tijdelijk de meerderheid konden bezitten tegen de in dat kiesdistrict tot dusverre alleen machtige partij, welke die Regeering ondersteunde. Aan de tweezijdige staatkundige gedrachtslijn, die mij door de op deze wijze tot stand gebrachte opdracht van mijn mandaat werd voorgeschreven, en die geheel met mijne politieke zienswijze strookte, durf ik zeggen, dat ik gedurende mijne korte parlementaire loopbaan, tot de verkiezingen van 1854, toen ik te Zutphen plaats maakte voor den Hr. DULLERT, getrouw ben geweest. Ik voegde mij bij mijne antirevolutionaire vrienden, omdat ik bij hen, in weêrwil van de verscheidenheid van godsdienstige, en in verband daarmede ook van politieke inzichten, die toen reeds tusschen ons bestond, evenwel eene eenheid met mijne gevoelens erkende, hooger staande dan die verscheidenheid,

Maar is deze leer niet in strijd met Art. 82 der Grondwet, naar hetwelk de leden der Tweede Kamer stemmen „elk volgens eed en geweten, zonder last van of ruggespraak

---

ja, hooger dan de vriendschapsbanden, welke sedert jaren tusschen ons gelegd waren. Dat deed ik echter zóó, dat het voor niemand, die destijds lid der Kamer is geweest, verborgen kon blijven, dat ik geen antirevolutionair pur sang was en door mijne vrienden zelven daarvoor niet werd aangezien. Schaarde ik mij met warmte en ingenomenheid met het karakter en de uitstekende begaafdheden van den leider dier partij vooral aan zijne zijde, waar het gold de zaak der toen nog zoozeer miskende vrijheid van het Bijzonder Onderwijs, dan kon ik dat doen, zonder daardoor in 't allerminst van instemming met hem te doen blijken omtrent de beginselen, waarop hij de regeling van het Lager Onderwijs wilde gevestigd hebben: eene kwestie die toen niet aan de orde was, en die ook, in mijne tegenwoordigheid in de Kamer niet besproken is geworden. Dat ik overigens in zijn denkbeeld eener facultatieve splitsing der Staatsschool, als gezindheidsschool, toen niet deelde, blijkt uit eenen brief door mij, nog vóór mijne verkiezing als lid der Tweede Kamer, aan den Minister Van Reenen geschreven, waarin ik hem mijne zienswijze omtrent de regeling der zaak van het Onderwijs mededeelde, en waarvan een authentiek afschrift door het Departement van Binnenlandsche Zaken aan mij afgegeven en onder mij berustende is.

Dat ik in den tusschentijd, die verloopen is tusschen mijne aftreding als lid van de Tweede Kamer in den zomer van 1854 en de formatie van het Ministerie van 1856, niet openlijk als bestrijder van dat denkbeeld der facultatieve splitsing optrad, had zijn oorzaak vooréérst dáárin, dat ik het in het belang der Normaalschool, dat mij zeer ter harte ging, niet wenschelijk achtte, mij bij allen, die de autoriteit van het Hoofd der antirevolutionaire partij onvoorwaardelijk volgden, en van wier ondersteuning het bestaan der Normaalschool afhankelijk was, nog meer verdacht te maken, dan ik het reeds uit hoofde mijner genoeg bekende richting was: — ten andere, in de omstandigheid (welke mijner ondersteuning kwam van die houding, welke ik moende te moeten aannemen,) dat ik volkomen overtuigd was, dat het denkbeeld dier zoogenaamde facultatieve splitsing, onmogelijk voor verwezenlijking vatbaar was, en daarom ook zonder mijne tegenspraak, noodwendig bij de Kamer schipbreuk zoude lijden. Ook de omstandigheid, waaraan de bekwame hoofdbestrijder der Wet van 1857 in de Kamer zooveel beduidenis wilde hechten, dat ik een adres had onderteekend, waarmede uit Nijmegen aan het petitionnement van 1856 tegen

met hen, die benoemen?" en met art. 74, volgens hetwelk de Staten-Generaal het g e h e e l e Nederlandsche volk vertegenwoordigen?

---

de toen aanhangige Wet op het Onderwijs werd deelgenomen, bewees niets omtrent mijn standpunt ten aanzien van het antirevolutionair denkbeeld omtrent de oplossing der schoolkwestie. Want dat adres was eene eenvoudige adhaesie, in algemeene bewoordingen, aan de stemmen, die zich, bij dat petitionnement, tegen eene volstrekte o n t c h r i s t e l i j k i n g van de school verhieven.

Zoo ben ik, in 1856, niet als voorstander der antirevolutionaire politiek in 't algemeen, niet als voorstander van het antirevolutionair denkbeeld omtrent de regeling van het Staats-onderwijs in 't bijzonder, als Minister opgetreden. Ik zal hier niet treden in een voor ons beiden smartelijk verhaal van teleurstellingen en misverstanden, die toen ter tijd tusschen het achtenswaardig Hoofd der antirevolutionaire partij en mij hebben plaats gehad. Maar omtrent de waarheid van het hier door mij gestelde feit, (en ik voeg er bij, van het feit dat mijne antirevolutionaire vrienden daarvan bij mijne optreding volkomen kennis droegen,) is geen misverstand mogelijk. Zij wisten, dat ik reeds voor jaren in eene brochure het gevoelen had uitgesproken, dat voor het christelijk onderwijs de Bijzondere School het éénige mogelijke kanaal was; — en mijn gevoelen over de noodzakelijkheid der scheiding van Staat en Kerk was hier overbekend.

Indien men derhalve partij heeft getrokken van de klachten mijner antirevolutionaire vrienden, (die ik gaarne aan hunne teleurstelling over het mislukken van hun denkbeeld van de facultatieve splitsing eener Staats-gezindheidsschool toeschrijf,) om mij van ontrouw aan mijne politieke antecedenten voor het bezit van eene ministeriëele portefeuille te beschuldigen, dan heeft men, zonder éénig recht, en in strijd met de waarheid, niet e x j u r e, maar e x i n j u r i â a l t e r i u s geargumenteerd. Ik heb hier vooral het oog op eene tirade, waarmede de Hr. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT, bij de opening der discussie over de Spoorwegwet in den zomer van 1860, zich beklaagd heeft over het optreden van Kabinetten uit de minderheid, hetgeen hij toeschreef aan de schade die de politieke eerlijkheid door het ministerie van 1856 geleden had. Eene tirade, die daardoor eenige celebriteit verkregen heeft, dat de Hr. VAN HOEVELL haar in het voorjaar van 1861 als een wapen gebruikt heeft tegen den Minister zelven van wien zij was uitgegaan. De Hr. VAN ZUYLEN VAN NYEVELT wist, dat er in het Ministerie van 1856 geen enkel zuiver antirevolutionair element was; de heftige tegenstand, dien hij van het oogen-

Het komt mij voor, dat deze bepalingen verklaard moeten worden uit de behoefte waaruit zij blijkbaar haren oorsprong ontleenen: om alle herinneringen aan eene vroegere orde van zaken af te snijden, waarvan eene treurige ondervinding al de nadeelen had leeren kennen. De leden der Staten-Generaal vertegenwoordigen, althans *jure*, niet de provinciën, steden of *kiesdistricten*, waardoor zij verkozen zijn; want die provinciën, steden of kiesdistricten zijn geene *zelfstandige* leden van het Nederlandsche Staatslichaam, geene *personen*, die burgerschapsrechten bezitten en als zoodanig vertegenwoordigd *kunnen* worden. Leden van het Nederlandsche Staats-lichaam zijn alleen de individu's, die in Nederland de burgerschapsrechten bezitten: deze vormen het Nederlandsche Volk en oefenen gezamenlijk binnen de grenzen der kieswet, door het kiezen van leden der Tweede Kamer, het recht van deelneming aan de Regeering uit. Maar gelijk nu tusschen deze individuëele kiezers en de door locale meerderheden gekozenen geen juridische verbintenis van lastgeving mogelijk is, zoo kan ook de gekozene, ter uitvoering van zoodanig mandaat, niet met

---

blik zijner optreding af van de antirevolutionaire zijde ondervonden heeft, had hem toen reeds, en veel meer later nog, de oogen moeten openen omtrent de waarde van de „koude rilling", die volgens hem, bij de optreding van dat Ministerie, de natie bevangen had.

Ik hoop genoeg Christen te zijn, om het beneden mij te achten mijne toevlucht te nemen, in wat het ook zij, tot een huichelachtig wasschen mijner handen in onschuld. Maar het is niet alleen mijne eigene eer die ik verdedig, wanneer ik in gemoede verklaar, dat niets meer onverdiend is dan de blaam van politieke oneerlijkheid op het Kabinet van 1856 gelegd, en daarbij niets meer onedel, dan wanneer die blaam, zonder onderzoek, door de tweede hand werd geëxploiteerd.

de lastgevers in ruggespraak treden, van hen instructiën en nadere volmachten ontvangen. Dat wordt hem dan ook door deze grondwettige bepalingen verboden, omdat het strijdig zoude wezen met den aard der verplichting, welke hij op zich heeft genomen. Maar geenszins kan daardoor het feit onwaar worden gemaakt, dat de reden zijner verkiezing is: òf zijn volgen eener staatkundige richting, welke de sympathie heeft van de meerderheid zijner kiezers, òf de verwachting, dat hij in het algemeen hunne belangen zal doen gelden of voor eenig bijzonder belang, dat zij bij iets hebben, in de bres zal springen. En uit dat feit ontstaat de gewis niet juridisch-contractuëele, maar desniettemin zeer zeker zedelijk verbindende verplichting, om de verwachting zijner kiezers niet teleur te stellen; werkelijk draait, sedert de aangevoerde bepalingen der Grondwet in het leven zijn geroepen, het geheele werk der verkiezingen niet alléén, maar ook het wisselspel der parlementaire debatten, alleen om deze spil; en men zoude de geschiedenis moeten loochenen en de waarheid der dagelijksche toestanden moeten verzaken, indien men den schijn wilde aannemen alsof in het eerlijk erkennen van dezen zedelijken band, die tusschen den volksvertegenwoordiger en zijne kiezers ontstaat, iets ongrondwettigs gelegen ware, iets strijdigs met den eed door hem afgelegd.

De Grondwet heeft gewild, dat de volksvertegenwoordiger, als geheel onafhankelijk, zelfstandig man, naar de inspraak van zijn eigen geweten, in alle kwestiën, die aan zijne kennisneming worden onderworpen, zijne stem zal uitbrengen. Die eisch is volkomen billijk: hij is geheel strookende, niet

alleen met den aard van ons stelsel van vertegenwoordiging maar met het karakter van eerlijk man, dat bij ieder vooronderstelt wordt, die tot deze vertegenwoordiging wordt geroepen. Maar naar de inspraak van zijn eigen geweten stemt die vertegenwoordiger, welke zich, met instemming van zijn geweten, als voorstander van deze of gene politieke richting heeft kenbaar gemaakt, en zich als zóódanig eene verkiezing als volksvertegenwoordiger heeft laten welgevallen.

Uit het hier ontwikkelde beginsel der zelfstandigheid in het getrouw zijn aan eene uit overtuiging gekozen staatkundige richting, als tot de waarheid der volksvertegenwoordiging behoorende, ontstaat de vraag: in hoe verre de opoffering van eigen zienswijze omtrent een bepaald onderwerp, ten voordeele eener staatkundige partij, waartoe men door die overtuiging behoort, of ten voordeele eener Regeering, welke op zoodanige partij steunt, met die zelfstandigheid kan worden overeengebracht?

In het algemeen is het eene dier in het hart geschrevene beginselen van zedelijkheid, van recht en waarheid, — die niet eerst uit het Evangelie, als ware dat slechts eene volledigere zedewet, hunnen oorsprong ontleenen, maar waartoe het Evangelie kracht geeft, — dat het niet eerlijk is, met woord of daad van een ander oordeel over eene zaak, welke ook, te doen blijken, dan hetgeen het forum interius daarover uitgesproken heeft. Dat is de zin der ontzettende tuchtroede

van het Profetisch woord: „Wee dengenen die het kwade goed heeten en het goede kwaad; die duisternis tot licht stellen en het licht tot duisternis; die het bitter tot zoet stellen en het zoet tot bitterheid." (1) Voor niemand is kwaad, duisternis, bitterheid, dàn hetgeen zijn geweten, naar het licht dat hij heeft, als zoodanig kenmerkt: — over dengenen die in strijd met dit getuigenis zijns gewetens, een ander getuigenis dan het vernomene voorgeeft, over dien roept Gods Woord dit ontzettende Wee! uit.

Daarom hebben wij reeds vroeger het gevoelen op den voorgrond gesteld (en wij wenschen daarvan niets terug te nemen) dat de volksvertegenwoordiger, die de voldoening aan het zedelijk mandaat dat hij op zich heeft genomen, met de stem zijns gewetens niet meer overeen kan brengen, zijn mandaat behoort neder te leggen.

Maar nu kunnen en moeten er, (zonder in het minst in eene casuistiek te vervallen, die eene in schijn op den voorgrond gestelde zedelijke verplichting in de toepassing op kunstige wijze weet op te heffen,) toch onderscheidingen gemaakt worden, opdat de stem des gewetens, der eerlijkheid en trouw, ook kunne zijn hetgeen zij behoort te zijn: de stem der wijsheid en van het gezond verstand. De eerlijkheid moet ook „zout in zichzelve" hebben, zal zij niet in dwaasheid, en, erger dan dat, in onrecht ontaarden.

Vooréérst is elke meening, elk begrip, elk inzicht, ja elke overtuiging omtrent zaken dezer wereld, hare volstrekte of

(1) Jesaja V : 20.

betrekkelijke aannemelijkheid of verwerpelijkheid, haar vóór of haar tégen, daarom nog niet zoo maar, e n b l o c, eene zaak des gewetens, dat is: nog geen met de in het geweten (en ik spreek hier in 't bijzonder van het christelijk verlicht geweten, dat zich zelve van door Christus met God, de bron der waarheid, herstelde gemeenschap bewust is,) met de in dat geweten geschreven kennis van het ethisch goede en kwade volstrekt één geworden, volstrekt samengesmolten subjectieve indruk van de objectieve zaak. Hoe krachtiger in iemand, door kennis der wereld, door uitgebreidheid en diepte van wetenschap, door ervaring vooral van eigene feilbaarheid, van ethische zoowel als van intellectuëele zwakheid, de stem der nederigheid zich doet hooren, hoe minder gevaar hij loopt van elke eigene zienswijze omtrent Staats- of andere aangelegenheden, of ook de van anderen overgenomene, voor een Evangelie aan te zien, waaraan zijn geweten hem gebonden houdt. De meeste zaken waarover een man, als volksvertegenwoordiger, geroepen kan zijn een oordeel uit te brengen, zijn voor verschillende waardeering, uit verschillende standpunten, vatbaar. Hare juiste beoordeeling hangt af van de meerdere of mindere mate van algemeene ervaring, die men verkregen heeft in het beleid van regeeringszaken, van bijzondere kennis die men zich in een bepaald onderwerp heeft eigen gemaakt, van juistheid en scherpte van blik, van voorraad van historische antecedenten die men bij de hand heeft, om zich daaraan te spiegelen: alle welke eigenschappen en hoedanigheden slechts in zóóverre met de eigenaardige werking des gewetens in verband staan, dat, wanneer éénmaal door hare eerlijke, waarheidslievende aanwen-

ding, eene vaste overtuiging zich gevestigd heeft, dat eene zaak, een maatregel, eene politieke richting zedelijk goed, rechtvaardig, of ook enkel nuttig, heilzaam is, of integendeel, uit een dier beide oogpunten, verkeerd; — het geweten den eerlijken man verbiedt in woord of daad den schijn aan te nemen, als ware eene a n d e r e, eene tegenovergestelde overtuiging de vrucht des ingestelden onderzoeks geweest: want dat zoude l e u g e n zijn. Maar duizenderlei omstandigheden kunnen, juist bij een gewetensvol onderzoek, op het oordeel, eer het tot eene vaste overtuiging is geworden waarvan niet mag worden afgeweken, invloed uitoefenen. In de meeste gevallen zelfs is zulk eene vaste, blijvende overtuiging moeielijk te verkrijgen. Zóóveel kan afhangen van onzekere gebeurtenissen, van omstandigheden, die in de berekening niet kunnen worden opgenomen, dat men zich, omtrent het al of niet goede en nuttige, met eene groote mate van waarschijnlijkheid moet vergenoegen. Want het gebied der wereldsche zaken is niet dat van het v o l s t r e k t e, van de a b s o l u u t h e i d, en daarom van het altijd en onder alle omstandigheden evenzeer geldende. Daarom kan eene eenmaal, onder bepaalde omstandigheden, onder d i e omstandigheden gevonden overtuiging, door verandering dier omstandigheden ook zelve voor wijziging vatbaar zijn. Daarom is het volkomen juist te zeggen, dat eene gezonde staatkunde, in welke richting zij zich ook bewege, (die van het Gezag, het Behoud, of die van de Vrijheid), zich het „d w a n g j u k v a n b e g i n s e l e n niet mag laten opleggen," zoodra men hier door b e g i n s e l e n, in oneigenlijken zin, verstaat, niet de voor allen evenzeer geldige getuigenissen omtrent hetgeen zede-

lijk goed of kwaad is, maar politieke gevoelens omtrent de beste verhouding tusschen Gezag en Vrijheid.

Een maatregel, eene wetsbepaling, eene politiek, kan daarenboven in zich zelve, in haar beginsel afkeurenswaardig, en toch in een gegeven toestand, bij eene bepaalde mate of eigenaardigheid van volks-karakter of volks-ontwikkeling, noodig, onmisbaar, goed zijn; en omgekeerd. Eerbied voor de gewetensvrijheid, bij voorbeeld, volkomen onthouding aan de zijde van den Staat van alles wat haar krenken kan, is buiten twijfel een eisch van het christelijk geweten, waarvoor geen christen-staatsman doof kan zijn: — en toch heeft in ons vaderland, na de afwerping van het Spaansche juk, en in Engeland na de revolutiën van de 17de eeuw, uitsluiting der Roomsch-Katholieken, en in dien zin, onverdraagzaamheid jegens hen, eene politieke maxime kunnen zijn, waarvan de noodzakelijkheid door het geweten van de oprechtste, meest verlichte christenen en staatslieden niet werd gewraakt. Een voorstel van wet kan in zich zelve nuttig, aanbevelenswaardig, en toch om de omstandigheden onder welke, de personen door wie, de bedoelingen waarmede, het wordt voorgedragen, verwerpelijk zijn. Zoo herinner ik mij, „si licet magnis componere parva," zelf in 1854, bij de voorloopige behandeling van het indertijd beruchte voorstel der Negen leden tot Afschaffing van den Accijns op het geslacht, magnis animis en, ik durf zeggen, met een goed geweten, in de Kamer de stelling verdedigd te hebben, dat dit voorstel, in zich zelve wellicht niet verwerpelijk, verworpen moest worden, omdat het blijkbaar eene „machine de guerre" was, opgericht om het toen bestaande Ministerie

te doen plaats maken voor het in de April-dagen van 1853 afgetredene; waarvan de wederoptreding toen door mij, in overeenstemming met degenen door wie ik naar de Kamer was afgevaardigd, niet wenschelijk werd geacht. En zoo kunnen zich duizenderlei causarum figurae voordoen, waarin de beslissing veel meer van eene juiste beschouwing der tijden en gelegenheden, dan van de beantwoording eener gewetens-vraag afhangt. Aan de stem zijns gewetens gehoorzaamt de staatsman, die handelt en spreekt naar de verstands-overtuiging die zich bij hem naar die, zooveel hem mogelijk is, juiste beschouwing, omtrent de door hem te volgen gedrachtslijn gevormd heeft: — en die overtuiging kan duizendwerf hem leiden, om een oordeel over eene zaak, dat, in het afgetrokkene, onder gewone omstandigheden, het zijne zoude zijn geweest, niet op te offeren, — want dat is de juiste term niet, — maar te doen zwichten voor redenen, die hij in gemoede meent, dat in de gegeven omstandigheden zwaarder moeten wegen.

Eene zeer gemakkelijke leer! zal wellicht menigeen uitroepen, en die voor alle „stoute wendingen" op staatkundig gebied een ruim veld opent.

Eene zeer moeielijke leer! antwoord ik hierop; vrij wat moeielijker, dan degene die zich het gemak verschaft, dat aan elk wettisch standpunt eigen is, om aan de richtsnoer van eigen zelfstandig oordeel en eigene waarheidsliefde, den regel te substituëeren eener per fas et nefas te handhaven politieke stelselmatigheid, (die in den grond stijfhoofdigheid en zelfzucht is,) in het volhouden onder alle omstandigheden en bij de wijzigingen in het wezen der zaak, die zij medebrengen,

van hetzelfde, omtrent een bepaald onderwerp, eenmaal geuit gevoelen!

Vrij wat moeielijker is deze leer, omdat zij den steun mist, welken die politieke stelselmatigheid (die den schijn alleen bezit van standvastigheid), in de toejuiching van het profanum vulgus, vooral dat eener staatkundige partij, pleegt te vinden. Er is veel zedelijke kracht en zedelijke moed noodig, om zich boven den schijn van veranderlijkheid, het verwijt van politieke wankelmoedigheid, dat al licht een verwijt van politieke oneerlijkheid wordt, voor de zaak der waarheid en des rechts te weten te verheffen.

Moeielijker, omdat het door ons beschreven standpunt vordert eerlijke, gewetensvolle bestrijding, overwinning van alle redenen van zelfzucht, eigenliefde, eerzucht, baatzucht; met één woord, van alle zondige beweegredenen des harten in het wikken en wegen van het vóór en van het tégen in eene bepaalde kwestie, onder de omstandigheden waarin zij zich voordoet: — omdat daartoe eene zedelijke énergie van zelfbeheersching wordt gevorderd, die haar strijdperk in het onzienlijk f o r u m van den inwendigen mensch heeft, en daarom den prikkel der menschelijke goed- of afkeuring, die niet verder dan de d a d e n kan zien, missen moet. Die zedelijke énergie, wel eens v e r t u c i v i l e genoemd, kan buiten het Christendom wel gewaardeerd, aanbevolen, geprezen, geroemd worden; — maar alléén het Christendom g e e f t haar, wat kracht tot zelfverloochening geeft, wat „zijne ziele" leert te „verliezen om haar te vinden." Het is de kracht, waardoor „de geweldigen het Koninkrijk Gods veroveren"; en het is hare toepassing op het staatsleven, die den waren

christelijken staatsman en de ware christelijke staatkunde vormt.

Ook lage zelfzucht, ijdele zelfverheffing en zucht voor eigene grootheid, kan zich, als eene p a r a s i e t e politiek, om elk belang, elk voorwendsel slingeren tot bereiking van haar doel, en dat alles kunstig verbergen achter de waarheid der hier door ons verdedigde beginselen, die zij tot leugen maakt: en juist, dát er zulk eene politiek i s, en dat zij, bij alles wat zedelijk gevoel heeft, tegenzin wekt, maakt het volgen van de w a a r h e i d dier beginselen (die in het binnenste ligt en geene zichtbare en tastbare waarborgen kan leveren dat zij niet slechts hun drogbeeld is,) zoo moeielijk, en de verzoeking om voor de verdenking van dat drogbeeld terug te deinzen, zoo groot. Maar, het is hier in het christelijke staatsleven niet anders dan in geheel het christelijk leven: alleen p e r a r d u a a d a s t r a: door lijden tot heerlijkheid, door verdenking en miskenning tot ware eer!

Uit het tot dusver opgemerkte blijkt reeds, indien ik mij niet bedrieg, dat de plicht om als volksvertegenwoordiger getrouw te zijn aan de politieke richting, welke in het mandaat dat hem is opgedragen ligt opgesloten, slechts in zeldzame gevallen bij hem aan het gehoor geven aan de eischen ook van een teeder, christelijk gestemd geweten in den weg zal treden. Hij zal, om een voorbeeld te noemen dat in den laatsten tijd weder herhaaldelijk ter sprake is gekomen, en uit den aard der zaak gedurig weder ter sprake moet komen, —

hij zal met een gerust geweten eene begrooting kunnen afstemmen, om redenen niet uit die begrooting zelve geput, maar omdat de Minister, die haar voordraagt, uit een politiek of ook zelfs persoonlijk oogpunt, het vertrouwen niet kan bezitten der staatkundige richting welke hij vertegenwoordigt. Immers, zoo ooit, is de stemming over eene begrooting, uit den aard der zaak, een oordeel uitgebracht over de mate van vertrouwen, die de bovendrijvende staatkundige richting in de Volksvertegenwoordiging aan eenen Minister, aan een Kabinet, hetzij dan om zijne staatkundige richting, hetzij om zijne geschiktheid voor de opgenomen taak, meent te moeten schenken. Daarom is het inderdaad een ijdel voorgeven, (hetwelk men telkens genoodzaakt moet worden door zijn gedrag te logenstraffen,) wanneer men zegt: zich zelven ten regel te hebben gesteld, van nimmer eene begrooting om redenen buiten haar gelegen af te stemmen. Zij die zich het meest op zoodanige onpartijdigheid laten voorstaan, zijn doorgaans de eersten om er, om de eene of andere, voor ditmaal, zoo als zij zeggen, geldige reden, van af te wijken. — Vergeten wij niet, dat de Volksvertegenwoordiging moet zijn en blijven het orgaan van het gebied der v r ij h e i d, niet dat van vasten en zich aan den eisch der omstandigheden niet storenden r e g e l op r e g e l; maar, voor den christelijken staatsman, het gebied der Vrijheid door de w a a r h e i d, ongenaakbaar alleen voor de stroomingen van booze hartstochten, van wrevel, ijverzucht, persoonlijke ontevredenheid ; ongenaakbaar voor de geheime bedoelingen van staatszucht, partijzucht of eigen voordeel. Dat de staatsman zich daarvan, in de kracht Gods, door den strijd van den geest tegen het vleesch, zoekt

vrij te houden, kan hij door fraaie redevoeringen en protestatiën niet b e w ij z e n; menigmaal zal hij daardoor aan kwade verdenkingen blootstaan: — maar hij zal zich dat liever getroosten, dan dat hij aan het najagen van eenen schijn van consequentie, met een angstvallig oog op populariteit, óf in 't algemeen, óf bij zijne kiezers, zijne innerlijke vrijheid zoude opofferen, die de voorwaarde is én van ware zelfstandigheid én van ware wijsheid. En ten slotte zal het toch blijken, dat de achting voor zulke karakters de overhand behoudt boven de klachten en verwijten der partijzucht.

Maar nog eene andere opmerking moet hier plaats vinden omtrent den plicht van den volksvertegenwoordiger, om aan het hem opgedragen mandaat, waarbij hij eene bepaalde staatkundige richting moet vertegenwoordigen, getrouw te zijn, zonder op te houden aan de stem zijns gewetens gehoor te geven, die w a a r h e i d eischt in al zijn doen en spreken. En dat is, dat bijkans alle denkbare vragen, die zich over aangelegenheden van staatsbestuur kunnen voordoen, met de eene of andere politieke richting in verband staan of zich daarin oplossen; — zoodat zich hierdoor van zelf voor den volksvertegenwoordiger, die werkelijk een politieke overtuiging heeft en haar daarom in gemoede vertegenwoordigt, doorgaans de weg aanwijst, welken hij, in getrouwheid aan zijn mandaat, en dáárom ook aan de stem zijns gewetens, te volgen heeft. Slechts zéér zelden zal zich het geval voordoen, bij eene nor-

male verhouding tusschen de Regeerings-partij en de Oppositie in het vertegenwoordigend lichaam, dat is, wanneer die verhouding werkelijk haren grond en hare reden heeft in de hoofdtegenstelling tusschen de staatkundige beginselen van G e z a g en V r ij h e i d, die altijd dezelfde is, onder wat naam zij zich ook moge voordoen, van Conservatisme en Vooruitgang, of van Antiliberalismus en Liberalismus, of van Toryisme en Whiggisme, — slechts zeer zelden zal, zeg ik, bij zoodanige normale verhouding, het geval zich voordoen, dat eene wet, een Regeerings-maatregel, niet den stempel drage van de staatkundige richting die hem voorstaat, uit de eigenaardigheid harer politieke overtuiging niet zij voortgevloeid. En dan valt daardoor voor elken voorstander of tegenstander van die politieke richting, zijn gewetensplicht, in het beoordeelen van zoodanigen maatregel noodzakelijk en van zelf, samen met zijnen gewetensplicht om getrouw te zijn aan het door hem aanvaarde staatkundige mandaat. Hij keurt eenen maatregel met volle overtuiging goed of af, omdat hij de vrucht is en de openbaring van een regeeringstelsel, hetwelk hij toegedaan is of bestrijdt. — Eene interversie van dezen natuurlijken loop der zaken kan gewis door politieke kunstgrepen, die zelden den toets der eerlijkheid kunnen doorstaan, somwijlen plaatsgrijpen. Eene Regeering kan, — en de ondervinding heeft het geleerd — om de Oppositie te ontzenuwen, haar voorbij streven en voorstellen doen, die uit den boezem van deze voort hadden moeten komen, maar die aan dezer eigene wenschen een overmaat geven : — de Oppositie kan, in zoodanig geval in den pijnlijken toestand gebracht worden van òf haar eigen beginsel omtrent zoodanig voorstel te moeten

verzaken, òf, door er getrouw aan te blijven, eene politieke richting der Regeering te ondersteunen, die zij afkeurt. Doorgaans vindt echter eene Oppositie, in zulk eene handelwijze der Regeering, de straf harer eigene vroegere zonde; wanneer zij zelve, haren eigenen weg verlatende, zich niet ontzien heeft wapenen tegen eene Regeering te smeden, door het doen en drijven van voorstellen, welke geschikt zijn om haar populair en de Regeering, welke voorbij wordt gestreefd, impopulair te maken, maar die zij zelve, aan het bewind zijnde, nimmer zoude hebben gedaan. — Wanneer op deze wijze „Iliacos intra muros peccatur et extra," dan missen zulke krijgslisten den grond van waarheid en oprechtheid, dien wij als het onderscheidend kenmerk van den christelijken Staat hebben aangeduid. Maar ook in zulke verwikkelingen zal de keuze, gelijk wij vroeger reeds de gelegenheid hadden op te merken, voor den eerlijken vertegenwoordiger eener staatkundige richting niet moeielijk zijn. Hij zal zijn geweten zuiver houden, door zijne medeplichtigheid te onthouden aan het verkrijgen van een ook in zijn oog goed en wenschelijk oogmerk, door middelen die de politieke eerlijkheid moet wraken. Getrouw te zijn aan een aangenomen mandaat, voorál aan een niet juridisch maar enkel zedelijk verbindend mandaat, ten koste der eerlijkheid, kan van geen eerlijk man worden gevergd. Ik geloof niet, dat de verplichting om zijn mandaat neder te leggen voor hem zoude ontstaan, telkens wanneer zich de verzoeking voor hem zoude aanbieden om deel te nemen aan het bezigen van onedele midelen, waartoe partijzucht de partij, tot welke hij behoort, zoude kunnen vervoeren. — Hij heeft zich zedelijk verbonden om hare be-

langen door alle geoorloofde middelen voor te staan. Waar van deze voorwaarde wordt afgeweken, houdt ook zijne verplichting op: — de verzoeking, waarin partijzucht hem zoekt te verstrikken, zal hij wederstaan, niet door weg te loopen, maar door aan zijne partij den dienst te bewijzen, van al zijnen invloed te gebruiken om haar terug te houden van al wat zijn geweten niet kan goedkeuren; en zelfs, wanneer dit niet baten mocht, haar, in hetgeen zij verkeerd doet, zonder hare vanen te verlaten, in het aangezicht te wederstaan. Alleen door deze getrouwheid kunnen politieke partijen op den duur zuiver gehouden worden van de buitensporigheden en zonden der partijzucht.

Wij hebben tot dusverre, — sprekende van politieke eerlijkheid in het getrouw zijn aan de staatkundige richting onder welker leuze men is opgetreden, als aan eene levensvoorwaarde voor den parlementairen regeeringsvorm, — het oog meer bijzonder gehad op den plicht van den Volksvertegenwoordiger, schoon wij met een enkel woord de door ons ontvouwde beginselen ook op de vertegenwoordigers van het Gezag, de raadslieden der Kroon toepasselijk maakten. Omtrent dezen mag evenwel de vraag niet met stilzwijgen voorbijgegaan worden, of zij niet uit een gewijzigd standpunt moeten worden beoordeeld? Volgens eene zienswijze, die nog onlangs met veel kracht en welsprekendheid eenen warmen voorstander heeft gevonden in de Tweede Kamer in den Heer VAN FOREEST, is het de roeping der Ministers, is zelfs hunne uit-

nemendheid er in gelegen, veeleer staatslieden te zijn dan partijhoofden; als organen der Regeering niet tot eene der tegenover elkander staande partijen te behooren, maar b o v e n d e p a r t ij e n te staan. De edele roeping der Regeering, zegt men, is: uit haar verheven standpunt, met een scherpziend maar jegens allen welwillend oog, de worsteling der staatkundige richtingen in het strijdperk der Vrijheid gade te slaan; maar zelve geen deel te nemen aan dien strijd, om de eene partij boven de andere te begunstigen, en daardoor in hare tot onbillijkheid en miskenning van ware verdiensten, nuttig voor het vaderland, leidende partijzucht te worden medegesleept. Altijd gereed om het recht ook van den zwakke tegen de verdrukking van den sterkere in bescherming te nemen, zal zij er steeds op uit zijn, om van de waarheid, die uit den schok der opiniën aan het licht komt, welke der strijdvoerende partijen daarvan ook in eenig opzicht de draagster moge zijn, haar voordeel in het algemeen belang des vaderlands te trekken. Alzoo zal door haar het vaderland de vruchten plukken van den vrijen strijd der meeningen, welke de voorwaarde is tot het vinden van waarheid; zonder die vruchten bedorven te zien door de eenzijdigheid der partijzucht, welke zoo licht tot overdrijving vervalt van het goede dat zij voorstaat. Alzoo zullen de uitnemende gaven en talenten, die doorgaans zich bij minderheden, geprikkeld door den tegenstand, met dubbele kracht ontwikkelen, niet alleen recht gewaardeerd, maar ten algemeenen nutte gebruikt kunnen worden. Dàt met doorzicht, met welwillendheid, met eerlijkheid, met onpartijdigheid te doen, zonder zich aan den steun, maar daardoor ook aan de

klippen en gevaren van eene bovendrijvende partij vast te snoeren, dat is ware staatswijsheid.

Deze voorstelling heeft, buiten twijfel, iets zeer bekoorlijks, omdat zij beter dan éénige andere de edele taak van elke Regeering, — om het recht van allen, aan welke zijde ook, te handhaven, om den verdrukten recht te doen, om het vuur der tweedracht tusschen de „zonen van hetzelfde vaderland", niet aan te blazen, maar zooveel mogelijk te blusschen, — in het licht schijnt te stellen.

Ook zijn er oogenblikken in het constitutioneele staatsleven, (wanneer, door de eene of andere oorzaak, de staatkundige hartstochten zoozeer ontvlammen, dat zij dreigend worden voor de rust en het welzijn van den Staat,) in welke zulk eene politiek door ware staatswijsheid en vaderlandsliefde voorgeschreven wordt aan de Regeering. In zoodanige omstandigheden moet dan die Regeering noodzakelijk een ministerie van coalitie zijn, samengesteld uit mannen van verschillende politieke richtingen, doch die elkander, een tijdlang, (en lang kan zulk een toestand nooit duren), op politiek terrein de hand reiken, en elkander verdragen, om gemeenschappelijk wonden te heelen, staatkundige driften tot bedaren te brengen, en, door het zoeken van eerlijke transactiën en bemiddeling tusschen tegenover elkander staande hooge eischen, vrede te stichten.

Daarom heeft, bij voorbeeld, het Ministerie van April 1853 zich werkelijk verdienstelijk jegens het vaderland gemaakt, door, in het volgen van zoodanige politieke gedragslijn, de op dat tijdstip hevig ontstoken staatkundige en godsdienstige hartstochten te bezweren: een oogmerk dat toen, buiten

twijfel, niet bereikt zoude hebben kunnen worden door een Ministerie, dat zuiver orgaan en uitdrukking ware geweest van de staatkundige partij, die gesteund, hetzij door een rechtmatig nationaal gevoel, hetzij, gelijk de tegenpartij het noemde, door eenen „volkswaan van den dag", in het Parlement had gezegevierd. En waarschijnlijk was het wel vooràl de herinnering aan de gelukkige uitkomst, bij deze gelegenheid door deze politiek verkregen, die bij den Heer VAN FOREEST bij de op haar gehouden lofrede op den voorgrond stond.

Doch ik mag hier ook een ander voorbeeld ontleenen aan latere gebeurtenissen, quorum pars magna ipse fui.

De kwestie van de regeling van het Lager Onderwijs was, reeds sedert jaren; sedert de Belgische revolutie, waartoe zij eene der aanleidende oorzaken was geweest; sedert het Koninklijk besluit van 1842 dat de vrijheid van het onderwijs in bescherming zoude nemen, maar door den onwil vooral van het Anti-Catholicismus in alles wat over het schoolonderwijs gezag uitoefende, schier zonder uitwerking bleef; sedert de Grondwets-herziening van 1848, welke eene vrijheid beloofde, waaraan geene uitvoering werd gegeven, een ware twistappel geworden, onder ons volk geworpen. Aan de eene zijde stond de Antirevolutionaire partij, welke — onder haren bekwamen en onvermoeiden woordvoerder, den Heer GROEN VAN PRINSTERER, daartoe in verbond getreden met de ernstige, consequente, derhalve Ultramontaansche Katholieken — niet ophield die kwestie, door zeer gegronde klachten over het willekeurig onthouden der toegezegde vrijheid voor het Bijzonder Onderwijs, levendig en zoo scherp mogelijk

afgeteekend te houden; maar die op haar eigenaardig standpunt, waaruit zij het constitutioneele Nederland met alle zijne lotwisselingen sedert 1795 nog altijd beschouwde als eene historische Protestantsche natie, zich geen ander Nationaal onderwijs kon voorstellen, dan dat de lijn volgde harer godsdienstige en staatkundige traditiën. — Het meest met haar in tegenspraak was de „groote partij", verreweg de machtigste, der Hervormde kerk, die, uit louter vrees èn voor het Catholicismus èn voor de oude gereformeerde Orthodoxie, zich hardnekkig aan de Wet van 1806 bleef vastklemmen, om onder haar vlag aan de volksschool h a a r christelijk onderwijs, door het Nut van 't Algemeen gijkt, maar voor het Catholicismus en de Orthodoxie beide even ondragelijk, op te dringen, en alle vrijheid, die deze hare heerschappij bedreigde, uit te sluiten. Tegenover deze stelde zich de Roomsch-Katholieke partij, die geen heil kon zien dan in een christelijk onderwijs alleen van Rome en hare priesters uitgaande en door hen geleid; en die daartoe, voor het grootste deel, gereed was met de Ultra-liberale partij de handen ineen te slaan, om een Staats-onderwijs tot stand te brengen, dat het Christendom op de volksschool geheel ter zijde stelde, om nog slechts voor opleiding tot m a a t s c h a p p e l i j k e deugden en voor eene algemeene godsdienstigheid plaats te laten. Half buiten en half binnen deze drie hoofdpartijen bewogen zich de fractiën van het Liberalismus der linkerzijde, dat bereid was aan het Catholicismus, ook aan het ultramontaansche, in het belang zijner oppositie en om aan het bewind te komen, de hand te reiken; en van de zoogenaamde Utrechtsche partij, in de Kamers bijkans niet, in de natie

door slechts weinige politieke mannen vertegenwoordigd, wier Anti-Catholicismus zich daarin van dat der „groote Hervormde partij" onderscheidde, dat het gereed was zich, met de Antirevolutionaire partij, in de politieke kwestie, omtrent het denkbeeld eener historisch-Protestantsche natie met de oranjevlag als leuze, en in de godsdienstige kwestie van het onderwijs omtrent eene meer positief christelijke Staatsschool met den Bijbel, te verstaan: — zonder evenwel het denkbeeld eener Gemengde school op te geven. Tusschen deze verschillende partijen werd de hartstochtelijke spanning, die boven alle andere Staatsbelangen den toon voerde, dagelijks grooter en voor elke Regeering belemmerender. Die spanning had haar toppunt bereikt, toen in het voorjaar van 1856, een gewijzigd ontwerp van wet, door den Minister VAN REENEN ingediend, bij de Tweede Kamer in behandeling kwam; waarin, om den Gordiaanschen knoop door te hakken, voldaan werd aan den eisch der Ultra-liberale partij, tegen welke het Ministerie v. HALL—v. REENEN in 1853 was opgetreden, en die in verreweg het grootste gedeelte der Roomsch-Katholieke partij haren steun vond, zoolang deze hare oogmerken daarmede dacht te kunnen bereiken. — Doch juist dit gaf aanleiding tot een petitionnement, waartoe de Heer GROEN VAN PRINSTERER het sein gaf [1]), maar dat weldra eenen omvang nam, waarop hij zelf niet had kunnen rekenen, omdat Hervormd godsdienstige antipathieën tegen het Catholicismus, en Hervormd politieke antipathieën tegen

(1) Het adres, dat op naam van HELDRING doorging, is geheel gesteld door GROEN VAN PRINSTERER; en deze laatste wordt dus terecht hier de seingever voor het petionnement genoemd. (V.)

de Liberale partij, die haar oogmerk stond te bereiken, zich aan die beweging kwamen aansluiten.

Het Ministerie, dat onder deze omstandigheden optrad, omdat de Koning, ook ditmaal, gelijk in April 1853, op het Protestantsch belang acht gevende, verklaard had zijne adhaesie aan het door den Heer VAN REENEN voorgedragen Ontwerp van wet niet te kunnen geven, terwijl het Ministerie van HALL, daar deze staatsman zijn ontslag had gevraagd, bovendien in staat van ontbinding verkeerde ; — dit nieuw Ministerie van 1856 moest, ook nu, uit den aard der zaak, een Ministerie van coalitie zijn, althans een Ministerie, dat geen der tegenovergestelde uiterste richtingen in de kwestie van het onderwijs omhelzende, aan geene dier partijen eene volkomen zege kwam brengen. (1) Dàt was de taak van dat

(1) Dat het Ministerie van 1856 dit niet gedaan heeft en niet kon doen, is wel de voornaamste reden waarom eene der partijen, die zich het meest met eene zege door middel van dat Ministerie gevleid had, sedert niet opgehouden heeft aan hetzelve met bitterheid te verwijten: dat het geëindigd is met juist datgene tot stand te brengen waartegen het was opgetreden; een verwijt, dat ieder zich sedert, uit de verschillende standpunten, gehaast heeft, aan de teleurstelling dier partij te ontleenen, om het haar na te roepen. Het Ministerie van 1856 was niet opgetreden om in antirevolutionairen zin eene facultatieve splitsing der Staatsschool tot stand te brengen. De eerste zijner openlijke daden is geweest, dat het in de rede, waarmede de zitting der Kamers gesloten werd, verklaarde: de gemengde school te willen handhaven, omdat de natie daaraan gehecht was. Dit heeft het gedaan met toepassing, in zijne volle zuiverheid, van het beginsel van scheiding tusschen Staat en Kerk, zonder te vervallen in het uiterste, waaraan het voorafgegane Ontwerp zich had schuldig gemaakt, van dáártoe de nationale, historische betrekking tusschen het Christendom en den Staat, in hare toepassing op het volks-onderwijs, te verloochenen ; en met uitdrukkelijke afsnijding van de misbruiken waartoe de Wet van 1806, door dubbelzinnige interpretatie van de rechten en verplichtingen van den Staat ten

Ministerie, welke het vervuld heeft: waardoor het gelukt is, dezen twistappel van het Lager onderwijs, althans voor eenen tijd, weg te nemen en de spanning, die daardoor tusschen de Regeering en de Vertegenwoordiging en bij het volk telkens opnieuw ontstond, te doen ophouden. — Dat was de staatkundige lijn, die aan dat Ministerie door de omstandigheden geboden werd. Het kon, om zijn oogmerk te bereiken, geen Ministerie zijn door eene der partijen, door haar overwicht, aan het Bewind gebracht. Het moest zich stellen b o v e n d e p a r t ij e n. Ik herinner mij dit politiek standpunt dan ook, in eene mijner eerste redevoeringen, in de Kamer verdedigd te hebben: — waarbij ik evenwel wellicht die roeping der Regeering te veel als eene n o r m a l e in den constitutioneelen Regeeringsvorm heb voorgesteld. Dat zij niet de n o r m a l e was, is spoedig dáárdoor gebleken, dat dit Ministerie (gelijk altijd het geval moet wezen bij alle dergelijke tijdelijke voorzieningen in eenen constitutioneelen Staat) na zijn werk des vredes volbracht te hebben,

---

opzichte van het c h r i s t e l ij k b e g i n s e l in het schoolonderwijs, aanleiding had gegeven. — De wet van 1857 is niet geweest de zege van het denkbeeld der Antirevolutionaire partij; en dat k o n en m o c h t zij, in volkomene overeenstemming met mijne sedert jaren bestaande overtuiging, n i e t zijn, moge het haar dan ook nimmer door die partij vergeven worden: maar zij is evenmin de zege geweest dier Liberale richting, welke aan Roomsch-Katholieke bezwaren en bezorgdheden de hand reikende en zich in het vorige wetsontwerp uitsprekende, het Christelijk karakter der natie aan de gemengdheid en neutraliteit der Staatsschool wilde opofferen. — Dit is de beduidenis der handhaving van het Christelijk beginsel in hare omschrijving van het oogmerk van het Staatsonderwijs: dáárdoor heeft die handhaving eene k r a c h t, welke niet minder w e r k e l ij k is, omdat zij niet leiden mag tot krenking van het, op de g e m e n g d e S t a a t s s c h o o l noodwendig daar naast staand, beginsel der eerbiediging van het recht der gezindheden.

bij geene der tegenover elkander staande partijen, waarvan geene gezegevierd had, steun heeft gevonden; en in de Kamer niets hebbende dan verklaarde vijanden en misnoegde, halve vrienden, zijnen exceptioneelen, door nu weggeruimde oorzaken aangewezen, toestand langer onhoudbaar heeft bevonden en is afgetreden.

De leer derhalve, dat in eenen constitutioneelen Staat de Regeering boven de partijen moet staan, kan wel voor sommige omstandigheden, bij uitzondering, maar niet als regel gelden. In den regel, bij eene regelmatige werking der constitutioneele beginselen, is het optreden eener nieuwe Regeering het gevolg eener zege door eene politieke partij, die vroeger de minderheid was, over de vroegere meerderheid behaald. Daarmede komt een nieuw regeerings-b e g i n s e l aan het bewind; en de politieke eerlijkheid vordert, (hoewel hier minder van een zedelijk mandaat sprake kan zijn) dat de Regeering, die optreedt óm dit beginsel te vertegenwoordigen, daaraan getrouw zij. In de richting, door welke zij aan het bewind gekomen is, zal zij eenen steun vinden, geëvenredigd aan de kracht, die haar aan dat bewind heeft gebracht; en zij mag dien, zonder verwarring te brengen in de werking van het constitutioneel organismus, en wat erger is, zonder ontrouw jegens de politieke partij, aan welke zij haar aanzijn te danken heeft, niet elders gaan zoeken.

Met recht hebben daarom, bij den bekenden overgang van Sir ROBERT PEEL (die door de Tory's aan het bewind was gekomen en hun steunpilaar was,) tot de Free-traders en daarmede tot de Whigpartij, zijne vroegere bondgenooten zich hevig en luide over hem beklaagd. Uit het oogpunt der

politieke eerlijkheid, of wil men een zachter woord, der politieke kieschheid, welke echter ook een zedelijke eisch der waarheid is, schijnt zijn gedrag moeielijk te kunnen worden goedgekeurd. Zonder twijfel heeft hij zich met eerlijke, volle overtuiging tot de beginselen van den vrijen handel bekeerd, en daarin de opening eener nieuwe lijn van welvaart voor zijn machtig vaderland gezien, eenen eisch der wetenschap en der ondervinding, waaraan, in het belang van dat vaderland, niet langer wederstand mocht worden geboden. Maar als Tory-Minister werd hij, met zijne toestemming, geacht protectionist te zijn, en het verloochenen, als Tory-Minister, van dit gedeelte zijner politieke geloofsbelijdenis was, in zekeren zin, een verraad, in elk geval eene daad van ongetrouwheid, jegens zijne partij gepleegd. — Het stond hem vrij, ja hij was geroepen, om in de schaal der nieuwe overtuiging tot welke hij gekomen was, en waarin de uitkomst nog dagelijks bewijst dat hij niet had misgetast, al het groot gewicht te werpen van zijn gezag en van zijn talent. Maar dat had hem, den edelen, grootmoedigen Engelschman, genoeg moeten zijn; en wij kunnen niet anders dan het betreuren, dat hij, door anders te handelen, door zich van het gewicht ook zijner hem dáártoe niet toebetrouwde waardigheid te bedienen, van zich niet heeft kunnen verkrijgen om zijne nagedachtenis, als die van een der grootste staatslieden van onzen tijd, ook van dezen éénigen vlek zuiver te houden.

Ik kan dit met een gerust hart schrijven. Toen de uitnemende leider der Antirevolutionaire partij mijn politiek gedrag, in December 1856, bij den misstap van Sir ROBERT

PEEL vergeleek, bedacht hij niet dat elk punt van vergelijking hier ontbrak. Niemand had dan ook ooit met meer recht dan ik toen kunnen antwoorden:

. . . . . „Et je n'ai mérité,
Ni cet excès d'honneur, ni cette indignité."

Van de individueele verplichting tot waarheid, tot getrouwheid aan de door hem uit overtuiging gekozene richting, van den christelijken Staatsman, die, hetzij als Volksvertegenwoordiger, hetzij als Bewindsman aan het constitutioneele staatsleven deel neemt, gaan wij thans over tot de behandeling van eenige andere zedelijke voorwaarden van dat staatsleven, welke het, om waarlijk tot een zegen te kunnen zijn, aan de Volksvertegenwoordiging, als lichaam, stellen moet.

Als hoofdbeginsel stelden wij reeds vroeger op den voorgrond, dat de Vertegenwoordiging als draagster van het beginsel der Vrijheid, tegenover dat van het Gezag, nimmer mag vergeten, dat zij niet geroepen is om zelve te regeeren, máár om uitdrukking te zijn van den wil des volks omtrent de wijze, waarop het geregeerd zal worden.

Als orgaan van het beginsel der Vrijheid, is de Volksvertegenwoordiging, gewis, daardoor zelfs orgaan der behoefte van zelfregeering, om daaraan op eene regelmatige wijze voldoening te geven. Want de Vrijheid is zelve niets anders dan het vermogen van zelfbestemming, hetwelk zelfregeering is. Maar de erkenning van dat recht van Vrijheid, of zelfregeering van elk lid van den Staat, brengt geenszins erken-

ning mede van een recht, om zelf de regeering, het Gezag over de andere leden uit te oefenen. Daarom kan ook de vertegenwoordiging van het recht der individuën op zelfregeering zich onmogelijk verder uitstrekken, dan het recht om zoodanigen invloed uit te oefenen op de wijze waarop het Gezag, dat voor allen bindend is, in den Staat wordt uitgeoefend; dat die wijze, zoo niet altijd naar het inzicht en den wensch van elk recht hebbend individu, dan toch met zijne toestemming worde geregeld: — met zijne toestemming; — want die wordt, door middel der Vertegenwoordiging ook in werkelijkheid, niet door eene Juris fictie, gegeven, wanneer volgens de bij de wetten gemaakte bepalingen, waarin hij heeft toegestemd, de wijze gevolgd wordt, welke door de meerderheid van stemmen, als de door het vertegenwoordigde volk gewilde, wordt aangewezen.

Eene Volksvertegenwoordiging derhalve, die zelve wil regeeren, zelve het gezag uitoefenen, miskent de in den aard der zaak liggende, natuurlijke grenzen van haar mandaat, en schendt daardoor de rechtsbeginselen, waarop het geheele constitutioneele of parlementaire stelsel gebouwd is. (1) „De Koning regeert." „Hij neemt de Regeering waar, wanneer Hij de Regeering aanvaard heeft": dat zegt Art. 39 en 50 onzer Grondwet. Daarom berust, volgens

(1) In Engeland is het daarom ook niet anders, al wordt somwijlen, ten onrechte, beweerd, dat het Parlement regeert. — Het Recht van contrôle over de Regeering, het Recht om de regelen vast te stellen, naar welke het Gezag zal worden uitgeoefend, is in Engeland zeer uitgebreid, zóó uitgebreid, dat in het afgetrokkene vaak de twijfel zoude kunnen rijzen, of het in de noodzakelijke voorrechten der Kroon niet te zeer ingrijpt: maar de practische zin van het Engelsche volk, zijne groote gehechtheid aan historische antecedenten komt hier zeer te hulp.

Art. 54, de Uitvoerende macht bij den Koning. — Wegens de uitoefening van dit recht van regeering, is de Koning onschendbaar: de Ministers, door welke Hij het uitoefent, zijn verantwoordelijk. Art. 53.

Voor het zuiver houden van dezen grondslag der constitutioneele staatsregeling moet door de Volksvertegenwoordiging zelve op de strengste wijze gewaakt worden. Haar eed vordert het; haar eigen belang brengt het mede: want het is eene zeer juiste opmerking van MACAULAY, dat een Parlement, dat zelf wil regeeren, aan de verwoesting van zijn eigen aanzien arbeidt, aan de ondermijning van het vertrouwen dat het bij het volk genieten moet. Een Staatslichaam, uit een groot aantal leden samengesteld, k a n geen Gezag uitoefenen, omdat het daardoor aan onberadenheden, aan grillen, aan hartstochten der veelhoofdigheid is blootgesteld, die met de vastheid van wil en den klem, die de onmisbare voorwaarden zijn van het Gezag, onvereenigbaar zijn. Daarom zal een Parlement, dat zijn belang begrijpt en zorg draagt voor zijne eer, op niets met meer angstvalligheid letten, ja al mocht het ook eene kleingeestige angstvalligheid schijnen, dan dat het zich door geene verzoeking, door geene verrassing, in een oogenblik van opgewondenheid, late verleiden om de hand uit te steken naar iets, wat het ook zij, dat buiten zijne eigenlijke bevoegdheid ligt; al mocht haar ook daartoe, in een oogenblik van zwakheid of onvoorzichtigheid, door een Regeering (1) zelve de hand worden gereikt. Geen middel werkt,

(1) Zwakheid der Regeering is altijd voor de Volksvertegenwoordiging eene der verleidelijkste verzoekingen om hare eigenlijke roeping uit het oog te verliezen, en zich bevoegdheden aan te matigen die buiten haren werkkring liggen. Wat is er

op den duur, zoo zeker, om eigen recht en waardigheid te verzekeren, als het eerbiedigen van dat van anderen.

---

verleidelijker voor den deskundige, die bij het voorwiel staat en ziet dat de stuurman het niet meester is, dan toe te springen en zelf eene krachtige hand daaraan te slaan? — Evenwel, hij verwoest daardoor met het zelfvertrouwen ook het crediet van alle stuurlieden aan boord: wat hij alléén doen mocht, was, al zijnen invloed te gebruiken, opdat voor den zwakken stuurman een krachtige en bekwame aan het roer worde geplaatst.

Zwakheid eener Regeering kan velerlei oorzaken hebben: gebrek aan politieke kracht der partij die zij vertegenwoordigt en waarop zij steunen moet; gebrek aan politiek inzicht, aan wilskracht en zedelijke énergie; gebrek ook aan genoegzame bekwaamheid om de zaken van een Departement te besturen. Men kan een uitnemend goed Administrateur zijn en misschien juist daarom een zwak Minister, omdat men daardoor licht niet meer is dan de eerste klerk van zijn Departement, een trouwe werk-ezel, maar geen leidend hoofd. Vleikunst, handigheid in het manœuvreeren, kan somtijds een groote vertooning maken van kracht, terwijl zij juist eene buitengewone mate van zedelijke zwakheid verraadt, die zich niet lang verscholen kan houden. — Doch welke ook de soort of de oorzaak zij der zwakheid waaraan een Kabinet of een lid daarvan laboreert, voor de Vertegenwoordiging is er slechts één wettig middel om daarin te voorzien: — de parlementaire uitzuivering van niet vertrouwde elementen; n o o i t het overnemen van hunne taak.

Doch er liggen menige andere steenen des aanstoots op den weg van een Parlement, om het tot inmenging in een Regeering, en daardoor tot vermenging van hetgeen volstrekt gescheiden moet blijven, te verzoeken. Ik wijs hier, bij voorbeeld, op het Recht van enquête, op het gebruik der Motiën van orde, op het willen regelen van alles bij de Wet, op het Recht van amendement, op het Recht van petitie.

Behalve de rechtstreeksche verzoeking tot het zelf in handen nemen der teugels van het bewind, die hier wordt aangeboden, ligt het gevaar nabij, om door eene onwijze, buitensporige uitoefening van het Recht van contrôle, het aanzien, de achtbaarheid van het Gezag te verwoesten, en het van een vertrouwen des volks te berooven, dat niet op den beroover wordt overgebracht, maar de zenuwen van de staatskracht roekeloos afsnijdt. En, wij hebben het vroeger reeds opgemerkt, tot de grondregelen van den vertegenwoordigenden regeeringsvorm behoort, dat hij niet

Intusschen valt het niet te ontkennen, dat deze eisch van het parlementaire leven, zal het goede vruchten dragen, een der moeielijkste is, omdat hij tot de allergewichtigste behoort. Het is onmogelijk, bij wetten en reglementen de

---

gericht is tegen alle gezag, om het onmogelijk te maken, maar integendeel om het Gezag op eene vaste basis te plaatsen, in de toestemming en medewerking des volks.

Het Recht van enquête is, als hulpmiddel van het Recht van contrôle, eene onmisbare bevoegdheid van de Volksvertegenwoordiging. Maar zonder groote behoedzaamheid in oogenblikken van groote drift en misnoegen over misrekeningen, teleurstellingen in het beleid eener regeeringszaak, uitgeoefend, terwijl zij nog loopende is en de Regeering wellicht al hare kracht inspant om wat verkeerd gewerkt heeft te verbeteren, kan het vaak meer dan verlammende, kan het inderdaad verwoestende gevolgen hebben. Onze Commissarissen bij het leger te velde waren onder de oude Republiek, in den grond der zaak, niets anders dan de vertegenwoordigers van het parlementair Recht van enquête. Maar wie weet niets welk een geesel zij zijn geweest voor onze militaire bevelhebbers en welk een vloek voor onze oorlogsbedrijven?

Het in de laatste tijden bij ons veel gebruikte middel van motiën van orde, is wellicht een op zichzelve meer betwistbaar recht. Misschien moet hier tusschen ongelijksoortige zaken onderscheid worden gemaakt. Wanneer de Kamer van haar Recht van interpellatie gebruik heeft gemaakt en ten gevolge der gegevene inlichtingen eene discussie ontstaat, dan schijnt haar de bevoegdheid niet te kunnen worden ontzegd, om het resultaat dier discussie, dat het oordeel der Kamer uitspreekt over de gegeven inlichtingen, door eene motie van orde, waarbij die discussie gesloten en tot de orde van den dag teruggekeerd wordt, te constateeren. Immers, zonder oordeelvelling der Kamer over gevraagde en gegevene inlichtingen, zoude het Recht van interpellatie vaak weinig meer zijn dan de bevrediging der nieuwsgierigheid van een individuëel lid.

Maar geheel iets anders is het, wanneer de Kamer, buiten het onderwerp van beraadslaging dat haar bezig houdt, zich in eene discussie begeeft over eene regeerings-aangelegenheid, en ten gevolge daarvan, bij Motie van orde. hare zienswijze te kennen geeft omtrent de wijze, waarop die door de Regeering behandeld is of zal moeten worden. Van zulke discussiën mag men misschien zeggen dat zij eindigen moeten, niet bij stemming der Kamer over eene Motie van orde, maar door den

juiste grenzen af te bakenen, tot welke het Recht van contrôle over de Regeering zich uitstrekt, wáár het begint in het gebied van het Uitvoerend Gezag in te grijpen. Gedurig doen zich zelfs omstandigheden voor, waarin de beide rechten, in het

---

hamer van den President die tot de orde roept. Want inderdaad loopen zij dikwijls gevaar van buiten de orde te zijn.

De Kamer wordt van bepaalde regeerings-aangelegenheden gesaisisseerd door voorstellen van Wet door den Koning gedaan, door inlichtingen door de Ministers op haar verzoek gegeven, en wanneer zij het initiatief neemt, door voorstellen van wet of andere voordrachten van haar uitgegaan. De wijze waarop zij in deze verschillende gevallen tot hare werkzaamheden wordt geroepen, is bij de Grondwet of bij haar Reglement van orde omschreven. Alle besluiten die zij buiten deze grenzen, ten gevolge eener discussie, al dan niet geprovoceerd door een stellig voorstel van een of meer leden, als haar beslissende uitspraak over eenig onderwerp van Staatszorg mocht nemen, gaan hare grondwettige bevoegdheid te buiten; en elke daartoe leidende discussie behoort daarom door den President, als buiten de orde, te worden afgesneden. Dat kan gewis voor den President soms eene zeer moeielijke taak zijn. Maar het is eene der gewichtigste functiën van het hem opgedragen ambt Door wijsheid, standvastigheid, welberadenheid en scherp doorzicht in de vervulling van eenen plicht, die onmogelijk naar vaste regelen vervuld kan worden, is hij vaak de éénige kracht, welke een vertegenwoordigend lichaam stuiten kan op het hellend vlak van onbevoegde inmenging in de taak der Regeering, dat tot Constituantes en Long-Parliaments leidt.

Het gezegde ontneemt natuurlijk niets van het Recht van contrôle, dat de Kamer over gepleegde Regeeringsdaden uitoefent. Bij sommige gelegenheden, bij de discussie over het Adres van antwoord op de Troonrede, bij de Algemeene beschouwingen over de Begrooting, kan de discussie over de geheele politieke gedragslijn der Regeering, over alle hare Regeerings-daden, zonder uitzondering, aan de orde zijn. Maar zij leidt dan enkel tot eene goed- of afkeuring, door aanneming of afstemming van een Adres of van de Begrooting uitgedrukt ; niet tot een besluit waarbij de Kamer, zonder daarvan op eene wettige wijze gesaisisseerd te zijn, aan de Regeering de wijze, waarop eenige Staats-aangelegenheid behandeld zal moeten worden, voorschrijft.

Ik herhaal het : vaste, voor elk geval geldende regelen zijn hier niet te geven, omdat

afgetrokken beschouwd, in zulk een tegenspraak geraken, dat het eene, waar men alleen zich door logische denk-noodzakelijkheid laat leiden, niet kan uitgeoefend worden, zonder het andere te benadeelen, ja op te heffen. — De kwestie, bij

---

het gebied der vertegenwoordiging dat der Vrijheid is. Des te meer zijn wijsheid, bezadigdheid, zedelijke eigenschappen haar noodig, om hare Vrijheid niet te misbruiken. Niet „l e g u m serva", maar „s a p i e n t i a e serva „moet zij zijn," u t l i b e r i e s s e p o s s i m u s."

Deze opmerking, waarop wij nader terugkomen, leidt ons tot de aanwijzing van eene andere voor de volksvertegenwoordiging altijd gevaarlijke klip. De Wetgevende macht wordt gezamenlijk door den Koning en de Staten-Generaal uitgeoefend. Maar de Uitvoerende macht berust bij den Koning: en deze macht brengt noodzakelijk mede de bevoegdheid tot het uitvaardigen van bevelen en gebiedende voorschriften, die even verbindende zijn als de voorschriften der wetten. Wat is nu het kenmerkend onderscheid tusschen hetgeen onderwerp moet zijn der W e t, en derhalve der medewerking van de Staten-Generaal, èn hetgeen geregeld worden moet door bevelen uitgegaan van de Uitvoerende macht, door dusgenoemde „algemeene maatregelen van inwendig bestuur van den Staat"? (Art 72 en 117 der Grondwet).

Zegt men, dat a l l e s, zonder uitzondering, geregeld moet worden door de Wet, niet alleen hetgeen de Grondwet specialiseert als onderwerp van wetgeving uitmakende, zoodat de bevoegdheid van de Uitvoerende macht beperkt is tot aanvulling en regeling van hetgeen de Wet met algemeene trekken bepaalt, of ook, in de deelen tredende, niet volledig uitwerkt: — dan zoude men, met den Heer THORBECKE (Bijdrage tot herziening der Grondwet, blz. 64 en 65) moeten stellen, dat een Algemeene maatregel van bestuur steeds eene bepaalde Wet achter zich moet hebben, waarin zijn rechtstitel ligt, en dat dit beginsel aldus zoude moeten worden uitgedrukt: „Elke Algemeene maatregel van bestuur rust op eene Wet, die er het onderwerp en gebied van bepaalt."

Maar, al ware hiermede een genoegzame maatstaf gegeven ter beoordeeling van hetgeen, in onderwerpen d i e d o o r d e w e t r e e d s g e r e g e l d z i j n, de stof kan uitmaken van Algemeene maatregelen van inwendig bestuur (hetgeen dan natuurlijk alles omvatten zoude, wat tot de uitvoering noodzakelijk, en toch bij de wet niet geregeld is): — dan is daarmede evenwel geenszins een maatstaf gegeven ter beoordeeling van w a t door de Wet geregeld, w a t aan de Uitvoerende macht moet worden overgelaten. — En hier is het nu juist, dat het gevaar voor eene volks-

voorbeeld, in hoeverre de Staat geldelijke verbintenissen kan aangaan, die over door de Vertegenwoordiging nog niet toegestemde sommen loopen, is voor een streng logische oplossing niet vatbaar. — De Staat kan in het geval komen,

---

vertegenwoordiging, om alles bij de wet te willen regelen, gelegen is. — Aangenomen, waar het de lex constituenda geldt, dat a l l e s, het geheele gebied der staatszorg, zonder uitzondering, zijnen wortel, zijn grondbeginsel, zijne levenskracht als 't ware, moet hebben in eene wet, die „het onderwerp en gebied van elken Algemeenen maatregel van bestuur bepaalt": — dan kan die wet evenzeer te weinig zijn uitgewerkt, te veel bij algemeene trekken blijven, (in welk geval de Uitvoerende macht, door het verzuimde bij de wet a a n t e v u l l e n, blijkbaar de bevoegdheid van de Wetgevende macht usurpeert) als zij te veel in de omschrijving en regeling der deelen kan treden. En doet zij dat, dan loopt de Wetgevende macht gevaar zich bezig te houden met hetgeen tot de Uitvoerende macht behoort, welke daardoor te zeer gebonden, in hare vrije werking belemmerd wordt: — en dan treedt die vermenging in tusschen de werking van het Gezag en de Vrijheid, van de Regeering en de Volksvertegenwoordiging, welke voor beiden even verderfelijk is.

Ook hier is het weder onmogelijk vaste regelen te stellen, wijl de mate van vrije werking, die aan de Uitvoerende macht gelaten moet worden, afhankelijk is van den aard van elk onderwerp van staatszorg: — en daarom is hier wederom wijsheid, gematigdheid, zijn hier z e d e l ij k e hoedanigheden bij het orgaan der Vrijheid in den constitutioneelen regeeringsvorm noodig, opdat het geen last en hindernis in plaats van eene weldaad zij.

Ik kan mij, bij voorbeeld, wel eene Politiewet voorstellen, waarbij de grenzen der bevoegdheid van de Uitvoerende macht omtrent dit onderwerp van staatszorg wierden aangewezen, de verschillende werkkringen der Rijks- en der Gemeente-politie zoo nauwkeurig mogelijk onderscheiden, met aanduiding van de punten van aanraking en gemeenschappelijke werking en regeling van de ondergeschiktheid, in deze punten, van de eene aan de andere: waarbij de samenstelling van het tot de organisatie van de Rijks-politie benoodigde lichaam van ambtenaren wierd vastgesteld. Maar indien in zoodanige wet verder gegaan wierd; indien daarin tot bijzonderheden wierd afgedaald, die gedeeltelijk het onderwerp van Instructiën en van deze naar de zich telkens openbarende behoefte, wijzigende of aanvullende aanschrijvingen moeten uitmaken, gedeeltelijk voor geene regeling a priori vatbaar zijn en aan het doorzicht en de ondervinding der hoogere en lagere ambtenaren moeten

om aan eene concessie voorwaarden te moeten verbinden, die, eventuëel, in het vervolg van tijd geldelijke bezwaren kunnen medebrengen. Een Minister bevindt zich dagelijks in de noodzakelijkheid, om voor werken of leverantiën ter

---

worden overgelaten: — dan zoude zulk eene wet, in plaats van de openbare veiligheid en rust te verzekeren, aan de zorg daarvoor boeien en ketenen aanleggen, die hare werking geheel zouden verlammen. En het mag wel de vrees zijn voor deze ontzenuwing van het Uitvoerend gezag, dáár waar het die het minst kan lijden, die tot nog toe, bij eene reeks van elkander opvolgende Ministers van Justitie, aan het beproeven en indienen van eene Politie-wet in den weg heeft gestaan. Want het is voor niemand een geheim, dat er in den aard zelven eener Vertegenwoordigende en Wetgevende macht eene verzoeking ligt, om meer bij de wet te willen regelen dan noodig en goed is: — en het Recht van amendement opent haar eene wijde deur om hierin verder te gaan, dan met het recht en het belang der Uitvoerende macht strookende kan zijn. Dit recht van amendement zelve hebben wij opgenoemd onder de struikelblokken op den weg eener volksvertegenwoordiging liggende, om haar de haar eigenaardige roeping uit het oog te doen verliezen. Men vergete niet, dat wanneer zij geroepen is om met den Koning de Wetgevende macht uit te oefenen, zij eene taak vervult, die in haar wezen eigenlijk met haren aard in weêrspraak is. Het orgaan der Vrijheid moet voor dat van het Gezag wapenen smeden!

Deze eenvoudige opmerking is genoeg om het standpunt duidelijk te maken, waaruit de Volksvertegenwoordiging aan het werk der wetgeving, dat uit zijnen aard tot de roeping van het Gezag behoort, moet deelnemen. Die deelneming kan ook hier niets anders dan eene meer omvattende contrôle zijn, over dezen tak van werkzaamheid van het Gezag uitgeoefend Daaruit vloeit reeds dadelijk voort, dat het initiatief der wetgeving, in den regel, bij de Regeering moet berusten, en dat dit initiatief slechts bij uitzondering door de Vertegenwoordiging als een haar bij de Grondwet verzekerd recht moet worden uitgeoefend, wanneer er bij de Regeering werkelijk, omtrent eenig onderwerp van wetgeving, verzuim of onwil bestaat. Maar daaruit vloeit nog verder voort, dat de deelneming der Volksvertegenwoordiging aan de vervaardiging der wetten, zich in den regel moet beperken tot de zorg en het toezicht, dat de wetgeving (die uit haren aard altijd en overal eene beperking der Vrijheid medebrengt) daarin niet verder ga, dan tot bereiking van haar oogmerk volstrekt noodig is. En dit doet zij ook dán, wanneer zij onrechts-

zake van het beheer hem toevertrouwd, contracten te sluiten, die al dadelijk moeten werken, maar zich tot verre buiten de grenzen van de loopende begrooting uitstrekken. In de meeste gevallen kunnen zulke contracten, of in 't geheel

---

kundige, met de beginselen eener gezonde staathuishoudkunde of met het nationale karakter en zedenstrijdige, bepalingen voorstelt. Hiertegen is de Vertegenwoordiging geroepen te waken: en tot het behoorlijk vervullen van dien plicht, schijnt het Recht van amendement wel niet te kunnen worden gemist. Immers, zonder hetzelve, zouden, òf goede wetten licht gevaar loopen, ter zake van enkele bepalingen waartegen men bezwaar had, verworpen te worden, òf men zoude in te groote verzoeking kunnen gebracht worden, om zijne stem te geven aan gebrekkige wetsontwerpen, waaraan de behoefte, om de eene of andere reden, dringend mocht zijn.

Maar eene Vertegenwoordiging begeeft zich wederom op het hellend vlak eener inmenging in hetgeen niet tot hare roeping behoort, wanneer zij door wijsheid en gematigdheid dat Recht van amendement niet weet te temperen. In zijn wezen is het reeds een recht van Initiatief; maar het ontaardt in een gebruik maken daarvan zonder éénige der waarborgen, met welke dàt recht door de Grondwet of andere heilzame bepalingen (de overweging in den Raad van Ministers, het hooren van den Raad van State) omringd is, wanneer een wetsontwerp door een heirleger van voetstoots opkomende amendementen wordt bestookt, ontwricht, gemutileerd. De kunst om goede wetten te maken is eene der schoonste geestesgaven, maar die daarom niet aan iedereen ten deel valt, — vooral wanneer het den meer wetenschappelijken kring geldt van het positieve recht. Hier zijn vooral klare begrippen, en het talent om ze met de juiste termen bondig uit te drukken en met elkander in logisch verband te brengen, een onmisbaar vereischte. Maar nu is het juist doorgaans het gebrek der velen die dat vereischte niet bezitten, dat licht in hun oog eene wetsbepaling niet goed is, die niet in alle mogelijke en denkbare gevallen voorziet. Zij vergeten, dat het willen „prospicere omnibus causarum figuris" onmogelijk, eene onbegonnen zaak is; maar ook geheel onnoodig, omdat de Wet moet toegepast worden door m e n s c h e n, en men van de veronderstelling mag uitgaan dat die menschen geen bloote werktuigen zullen zijn, maar wezens met oordeel en gevoel van recht voorzien, om een beginsel, op al de verschillende gevallen die bij analogie onder deszelfs werking gerangschikt moeten worden, te kunnen toepassen. Nergens is de streving, om a l l e s t e w i l l e n z e g g e n, nadeeliger dan

niet, of niet dan op schadelijke wijze, worden gesloten, onder voorwaarde van goedkeuring door de Vertegenwoordiging van de daarvoor uitgetrokken sommen. Wil zich nu die Vertegenwoordiging, in elk geval, zonder onderscheid, aan het streng

---

in materie van wetgeving. De wetten worden daardoor iets veel ergers dan de verwarring der subjectiviteit van rechts-commentariën, die zij onnoodig willen maken; zij worden collecties van raadsels, waarbij het vernuft zich heeft uitgeput, om eene reeks van denkbeelden, als door eene hydraulische pers, in één en hetzelfde artikel samen te drukken. Dat gebrek is uit den aard der zaak eigen aan de vervaardiging van wetten door veelhoofdige Wetgevende vergaderingen, en het gevaar wordt grooter naarmate er zich onder de vele hoofden meer zinnen bevinden, die werkelijk rechtskennis bezitten. Want dáár wil natuurlijk ieder iets van het zijne er bij doen; en de geest der kritiek, door naijver ontvlamd, ontaardt in eene te gelijk doodende en te ruim produceerende kracht. Daarom leert de dagelijksche ondervinding, dat de wetten, die in den smeltkroes van eene het onbeperkt Recht van amendement bezittende Kamer geworpen worden, er zelden verbeterd uitkomen, tenzij zulk eene vergadering zich door ervaring en wijsheid de geoefendheid eigen gemaakt hebbe, om over zich zelve, in het gebruik van een zeer belangrijk recht, scherpe contrôle uit te oefenen. Het is waar, dat de gewoonte van het Parlementaire leven, door het verloop van tijd, die geoefendheid medebrengt: in Engeland heeft zij sedert lang vele misbruiken onmogelijk gemaakt, en men moet daarom ook *hier* niet alles door wetten en reglementen willen dwingen, en zich somwijlen met de lusten ook de lasten van dat Parlementaire, vooràl van het nog jeugdige en onervarene parlementaire, leven getroosten. Evenwel mag men misschien vragen, of in afwachting der rijpheid van ondervinding, het gebruik van het Recht van amendement, in het belang der waardigheid van de Vertegenwoordiging zelve, niet aan eenige meerdere regeling bij haar Reglement van orde onderworpen zoude kunnen worden? De voorwaarde, dat een Amendement niet in discussie komt, tenzij het de ondersteuning vinde van vijf leden is, de ondervinding leert het, van weinig beduidenis. Men kan zeggen dat een Amendement altijd wordt ondersteund: soms zelfs, om de eene of andere reden, door dezulken die naderhand blijken er niet vóór te zijn. — Waarom zoude men niet, bij voorbeeld, kunnen bepalen, dat elk Amendement, hetwelk zich niet tot eene eenvoudige kwestie van redactie bepaalt, aan de Regeering medegedeeld en in de sectiën op de gewone wijze behandeld moet worden? Veel vertraging zoude daarvan, inderdaad, niet te voorzien zijn: —

recht van haar contrôle vastklemmen, dan zijn botsingen onvermijdelijk, en de gang der zaken wordt belemmerd: — belemmerd door eene ingrijping van het Recht van contrôle op het gebied van het uitvoerend gezag, of van de rechterlijke

---

want de kracht van het geneesmiddel zoude juist liggen in de wering van het te overvloedig gebruik.

Wij noemen voorts het Recht van petitie onder de oorzaken, die voor de Vertegenwoordiging eene verzoeking kunnen zijn, om de grenzen harer bevoegdheid te overschrijden en het gebied van het Gezag te betreden. Immers, het recht der ingezetenen om schriftelijke verzoeken aan de beide Kamers der Staten-Generaal in te dienen is onbeperkt, en geen onderwerp van wat aard ook is daarvan uitgesloten. Aan de andere zijde bestaan er geene wettelijke bepalingen, waaraan de bevoegdheid van de Kamers om van de bij haar ingediende klachten of wenschen kennis te nemen, getoetst kan worden. Er is hier dus wederom wijsheid, ondervinding, gematigdheid, zelfbeheersching noodig, om de grenzen dier bevoegdheid, die somwijlen veranderlijk en van zaken en tijdsomstandigheden afhankelijk kunnen zijn, met juistheid te onderscheiden, en om, waar het punt der bevoegdheid genoegzaam is uitgemaakt, nu ook den rechten weg te kiezen om haar te doen gelden. Wat het eerste punt betreft, wijst zich de onbevoegdheid der Vertegenwoordiging in den regel van zelve duidelijk genoeg aan, wanneer het onderwerp geheel buiten de Wetgevende macht der Kamer ligt, ten aanzien van aanhangige of gewenschte wetsontwerpen, of geheel buiten haar recht van contrôle: — wanneer er b. v. geklaagd wordt over beweerde verongelijkingen in de rechtspraak of op godsdienstig en kerkelijk gebied, voor zooverre de Staat daarbij niet betrokken is. Moeielijk zijn somwijlen de grenzen te onderscheiden van eene al dan niet geradene tusschenkomst der Kamers, waar het Regeeringsdaden geldt, omtrent wier onderworpenheid aan het toezicht der Vertegenwoordiging wel geen twijfel bestaat, maar waarvan de behandeling eene kennis van zaken, van personen, van bijzondere omstandigheden medebrengt, die voor mededeeling in 't openbaar, of ook zelfs in Comité-Generaal, onmogelijk vatbaar is. Bij zulke gelegenheden, waarvan ik geene voorbeelden wil opnoemen, is soms eene groote mate van ingetogenheid noodig om te voorkomen, dat de mogelijkheid, zelfs het vermoeden dat er onrecht is gepleegd, door de hartstochtelijkheid der oppositie tegen eene Regeering of een bepaald Minister, niet in eene legale presumtie van ontrouw ontaarde, omtrent welke het „cedit praesumtio veritati" voor een regeeringspersoon, om duizenderlei redenen

macht die daartoe behoort: immers, in naam des Konings wordt recht gesproken. Want het recht om verbintenissen te sluiten behoort tot het Uitvoerend gezag: de uitspraak over hare geldigheid bij de Rechterlijke macht.

---

van billijkheid, van kieschheid, van goede trouw, eene onmogelijkheid kan zijn. Wordt dan in een Vertegenwoordigend lichaam het juiste tact der wijsheid gemist, om zich te onthouden, — wanneer het voldoen aan zijne roeping, om tegen alle misbruik van macht te waken, meer ongelegenheid dan nut zoude stichten, — dan ontstaat het gevaar, dat het, door zich te diep in het beleid van eene bepaalde Regeeringszaak te mengen, zonder het middel of de bevoegdheid te bezitten om dat beleid zelf te regelen, aan de waardigheid van het Gezag en aan zijne eigene waardigheid gevoelige slagen toebrenge. Want eene Vertegenwoordiging van het beginsel der Vrijheid, tegenover dat van het Gezag, die vergeet dat zij dáár is, niet om het Gezag te verwoesten en onmogelijk te maken, maar om het eenen steun te verschaffen in de toestemming en het vertrouwen des volks, verwoest, wij merkten het reeds op. daardoor zich zelve. De geschiedenis van het parlementaire leven in Frankrijk, vóór en na de Juli-revolutie, heeft hiervan overvloedig bewijs geleverd: en het toen gemaakt misbruik van de parlementaire vrijheid, om het Gezag aan alle zijden verdacht te maken, te vernederen en het de handen te binden, is wel buiten twijfel de reden, waarom die parlementaire vrijheid in hare volle beduidenis, sedert jaren en misschien nog voor langen tijd in Frankrijk eene onmogelijkheid is geworden. (1860)

Met één woord, vooral bij de toepassing van het Recht van petitie, heeft een vertegenwoordigend lichaam, door wijsheid en streng vasthouden aan zijn beginsel, toe te zien dat zijn Recht van contrôle, niet, door aanwending daarvan zonder onderscheid op alle mogelijke bijzonderheden en bijzondere gevallen, in een onmogelijke Administratieve Jurisdictie ontaarde. Zulk eene administratieve rechtspraak, als „grand redresseur des torts" op geheel het administratief gebied, zoude eene onmogelijkheid zijn, zelfs wanneer zij werd opgedragen aan een daartoe bestemd lichaam, b. v. den Raad van State; omdat zoodanige rechtspraak, zonder middelen van executie, niets te beduiden zoude hebben, belachelijk zoude zijn; en met dit middel van executie gewapend, zelf, noodzakelijk, de hoogste regeeringsmacht zoude verdringen om zich in hare plaats te stellen, en daardoor het beginsel der ministeriële verantwoordelijkheid zoude opheffen. Des te meer geldt deze overweging omtrent een Vertegenwoordigend lichaam, dat, met administratieve rechtsmacht be-

Gewis, de volksvertegenwoordiging kan zeggen, dat geene gelden kunnen worden uitgegeven zonder hare toestemming, en dat daarom alle beschikking over gelden bij verbintenissen voor de toekomst, welke door haar niet is goedgekeurd, onwettig is. Dat is volkomen waar. Maar daartegenover staat, dat de Regeering met evenveel recht kan beweren, dat de uitoefening van het gezag niet mogelijk is, indien de gelde-

---

kleed, één van beide, òf met het middel van executie zelf Regeering zoude worden, òf zonder dat, hare eigene waardigheid en die van de Regeering te gelijk op het spel zoude zetten.

Het middel van Ternederlegging ter griffie is bij uitnemendheid geschikt, om de voordeelen van het Recht van petitie te behouden, zonder zich aan de gevaren daarvan bloot te stellen. Het oogmerk van dat recht, de publiciteit, die op zich zelve, zonder meer, een krachtig wapen is tegen administratieve willekeur en misbruik van macht, wordt daardoor bereikt; vooral wanneer de Commissie van petitiën, of een lid der Vergadering, zich de moeite wil geven om een feit, waarover geklaagd wordt, zooveel mogelijk tot klaarheid te brengen en daarover in de Vergadering eene discussie uit te lokken. De in zulk een discussie uitgesproken afkeuring eener bepaalde Regeeringsdaad, is, ook al leidt zij tot geen bepaald votum in haren zin, voldoende om eenen Minister te waarschuwen en hem zelven, of zijne onderhebbenden, tot het rechte spoor terug te brengen. Ja, zij zal daartoe doorgaans krachtiger werken dan een bepaald votum, omdat dit, niet sterk genoeg en ook niet met de bedoeling uitgesproken om hem te doen aftreden, hem vernedert, kwetst, in eene onaangename verhouding tot de Kamer plaatst, en veeleer tergt om het contre-pied te nemen, dan om verkeerdheden onder zijne administratie gepleegd te willen erkennen en herstellen. Aan de andere zijde wordt door de Nederlegging ter griffie de gebruikmaking van het Recht van petitie aan de Vertegenwoordiging niet op eene gevoelige wijze gekrenkt of ontmoedigd, hetgeen de rechte verhouding der Vertegenwoordiging tot de natie verstoren, en haar in de uitoefening van eenen harer edelste plichten belemmeren moet. Nederlegging ter griffie derhalve in den regel en, bij uitzondering, het Vragen van inlichtingen aan de Regeering, ziedaar, onzes inziens, de grens, die eene wijze Vertegenwoordiging zich zelve zal voorschrijven in het geven van gevolgen aan het onderzoek van aan haar gerichte verzoekschriften.

lijke verbintenissen van den Staat zich niet verder mogen uitstrekken dan de loopende begrooting, tenzij onder voorwaarde van goedkeuring; en dat in elk geval, de ontbinding der onwettig aangegane verbintenis tegenover de rechthebbende partijen alleen behoort tot de bevoegdheid van de rechterlijke macht. Ten onrechte wordt hiertegen beweerd, dat de voorwaarde van goedkeuring door de Vertegenwoordiging in elke verbintenis van den Staat stilzwijgend ligt opgesloten. Want zoodanig stilzwijgend beding kan zijnen grond alleen hebben in eene stellige wetsbepaling, die stipuleert pro homine.

Ik voer dit voorbeeld aan om aan te toonen, dat er werkelijk punten van aanraking komen tusschen het Recht van contrôle der Vertegenwoordiging en het recht der Regeering, alwaar men op volstrekte tegenstrijdigheid stuit en eene oplossing langs zuiver logischen weg onmogelijk is.

Dit bewijst, dat er tot zuiverhouding van het grondbeginsel der volstrekte afscheiding tusschen het Recht van contrôle der Regeering en het recht der Regeering zelve, veel meer noodig is dan eene mechanische afperking van beider grenzen: dat daartoe zedelijke hoedanigheden noodig zijn, wijsheid, gematigdheid, voorzichtigheid, zelfbeheersching, die zedelijke tact, met één woord, die in den zoo vaak in alle levensbetrekkingen voorkomenden strijd tusschen twee onvereenigbare plichten, datgeen het zwaarst doet wegen, dat, in de gegeven omstandigheden, uit een zedelijk oogpunt, derhalve in waarheid, het zwaarste wegen moet.

Ook hier wederom ontmoeten wij de rechte toepassing van het Christendom op de Staatkunde. Alléén het Christendom

bezit het geheim van deze deugden niet te leeren k e n n e n, maar in geest en waarheid te leeren d o e n. Alleen het Christendom staat boven de Wet en geeft uitkomst, waar de Wet tot botsing of onmogelijkheid leidt.

Ik geloof niet te ver te gaan, wanneer ik beweer, dat de constitutioneele Regeering, bij de oude volken onbekend (veel meer dàn op juister en logischer begrippen van wat de Staat, wat het gezag, wat burgerlijke vrijheid is,) rust op z e'd e l ij k e d e n k b e e l d e n, die het Christendom niet heeft uitgevonden, maar, — als noodzakelijk, als mogelijk, als tot het wezen des menschen, en daarom ook der samenleving behoorende, — in zwang heeft gebracht. Het moderne Staats-idée, met zijne begrippen van conciliatie van Gezag en Vrijheid, is het product, niet van klassieke, uit de oudheid overgenom en rechts- of staats-wetenschap, niet van Judaïsche theocratie of Ethnische wijsbegeerte, maar van, in den nacht der middeleeuwen, door het Christendom in het Germaansche en Angelsaksische karakter aangekweekte en door de Reformatie meer tot rijpheid gebrachte kiemen van het bewustzijn van mannelijke persoonlijkheid en zelfstandigheid, dat noodig was om voor de diepzinnige Evangelische waarheid zelve, in hare ontwikkeling, ontvankelijke gemoederen voor te bereiden. Deze ontwikkeling was gewis het hoofddoel der wijsheid van den Heer die regeert, en in wiens gedachte wij weten dat alles, ook de verwijderdste, de langzaamst werkende oorzaken moeten medewerken, tot vestiging en uitbreiding van Zijn Koninkrijk; een Koninkrijk dat door d e w a a r h e i d heerscht, en dat daarom alleen veroveringen kan maken door harten te winnen van menschen, die u i t d e w a a r h e i d zijnde,

de stem zijns Konings k u n n e n hooren. Die stem is niet die des gezags, de aanneming van sommige religieuse begrippen, de opvolging van sommige religieuse gebruiken en plechtigheden, de waarneming van sommige religieuse verplichtingen opleggende: maar die der persoonlijke waarheid, door overreding der liefde, hetgeen in den mensch van haar geslacht is bewegende om weder, in volkomener kracht, vrijheid en zelfstandigheid te w i l l e n zijn, persoonlijke afbeelding van haar heerlijk wezen. Daarom wordt het hooren dier stem, overal, op de gansche oppervlakte der aarde, overal waar de verstrooide, maar weder bijeen te vergaderen kinderen Gods onder de slavernij der zonde zuchten, bedongen door hunne behoefte aan die waarheid, gewekt door zich langs allerlei wegen baan brekende denkbeelden der onwaardigheid van de verlaging des menschen tot een werktuig, dat zich door het werktuigelijk middel van elk gezag laat omvoeren. Voor zulke denkbeelden zijn de in practijk gebrachte theorieën van burgerlijke vrijheid, zelfregeering, constitutionalismus, buiten twijfel de meest geschikte werkplaatsen: — het individualismus in den kring van het burgerlijk en staatsleven tot zijn recht komende, moet blijkbaar, naar Gods raad, in de phase van ontwikkeling van Zijn Rijk die wij beleven, meer dan de drang van het beangstigend zondengevoel van het tijdvak der Reformatie, den overgang bereiden tot erkenning van het ware, alléén bevredigende individualismus des Evangelies, waarin alleen de kracht opgesloten ligt der onbaatzuchtige, zich uitstortende en gemeenschap stichtende liefde. — Uit dit gezichtspunt moet al wat tot de gezonde ontwikkeling van het constitutioneele Staats-idée

leiden kan, in het oog van den Christen eene belangrijkheid verkrijgen, die zich veel verder uitstrekt dan de bevordering van een tijdelijk, aardsch volksgeluk, waarvan de bereiking, in de mate van het voorgespiegelde denkbeeld, altijd de grootste der utopieën blijft en blijven moet. De Christen-Staatsman, die, uit dit standpunt, zijne beste krachten aan de verwezenlijking, zooveel als mogelijk is, van het moderne Staats-idée toewijdt, kan zich, bij al de teleurstelling die hij weet op zijne baan te zullen ontmoeten, troosten met de gedachte, dat hij (hoezéér ook voor die werkzaamheid miskend, ja door een onverstandig zelotismus uit de Synagoge geworpen,) een medearbeider is in het koninkrijk Gods, wiens opbouwen van een meer blijvend werk den grond zal leggen, dan het opdringen van den Bijbel, van geloofsformulieren en christelijke vormen, door den zich aldus noemenden christelijken Staat.

De Volksvertegenwoordiging in eenen constitutioneelen Staat het orgaan zijnde van het beginsel der Vrijheid, van het Individualisme tegenover dat van het centraliseerend Gezag, is daardoor zelfs orgaan van het beginsel der p e r s o o n l i j k h e i d tegenover dat van de w e r k t u i g e l i j k h e i d; dezelfde tegenstelling, die in het gebied der hoogste waarheid die is van het E v a n g e l i e tegenover de W e t, van den g e e s t tegenover het v l e e s c h, als factor en subject van louter mechanische werking. P e r s o o n l i j k h e i d is geen willekeur, geene warende en altijd vlottende onbestemdheid, zonder gebondenheid aan eenig beginsel: zij is geene w e t-

teloosheid: (1) maar de waarheid, het recht, is hare wet, in elk concreet geval het richtsnoer harer ziens- en harer handelwijze; niet hetgeen in de wet, het reglement, de instructie door een ander gegeven, gezegd wordt waarheid en recht te zijn, en dat ook wel zijn kan in de gevallen door die wet, dat reglement, die instructie voorzien, maar niet altijd, overal en in elk geval waarheid en recht blijven kan; omdat de eigenaardigheid, de individualiteit van elk mogelijk geval, — terwijl eene noodzakelijk eindige wet de eindeloosheid der mogelijke gevallen niet omvatten kan, — eene zich naar de waarheid dier individualiteit voegende, hier juist vorderende toepassing van het beginsel noodig maakt.

Van deze waarheid behoort eene Volksvertegenwoordiging, zal zij aan hare edele roeping kunnen voldoen, zóó doordrongen te wezen, dat die waarheid, nog meer dan hare Grondwet, hare leidende gedachte, hare leidstèr als 't ware zij, waarop zij in de zee van zaken en beraadslagingen en belangen, die haar omgeeft, het oog steeds gevestigd houde, om rechten koers te kunnen houden.

Nog meer dan hare Grondwet. Willen wij met dit, naar 't schijnt te stoute, woord iets afdingen van de trouw die de eerlijke volksvertegenwoordiger aan de door hem bezworene Grondwet verschuldigd is? Willen wij den vasten grond omwoelen en losmaken, waarin dit plechtanker van den Staat veilig rusten moet, om de daarop dobberende

---

(1) „*Μὴ ὢν ἄνομος Θεῷ ἀλλὰ ἔννομος Χριστῷ*", zegt Paulus van zich zelven. 1 Cor 9 . 21.

Staatshulk aan elke subjectieve opvatting, aan elken „waan van den dag" prijs te geven, om voor elke politieke oneerlijkheid, voor elke eerzucht en heerschzucht een veiligheidsklep te openen?

Dat zij verre! antwoorden wij met PAULUS; — en ook hier, evenzeer op staatkundig als op godsdienstig gebied, bevat zijne diepzinnige en zoo weinig begrepene spreuk een juiste waarheid: „door het geloof doen wij de Wet niet te niet, maar wij bevestigen de Wet."

Het geloof is, niet enkel op godsdienstig gebied, de bij uitnemendheid zedelijke daad der vrije, zelfstandig mannelijke, het recht en de waarheid om haar zelfs, dat is om des gewetenswille, liefhebbende en doende persoonlijkheid; in tegenstelling van een slaafsch voortgedreven worden, als een stom werktuig, door de werktuigelijk werkende kracht van letter en regel.

Dat grondbeginsel, ook van alle menschelijke wetgeving, drukte de Romeinsche rechtsgeleerde CELSUS, op zijne wijze, schoon minder volledig dan de Apostel PAULUS, uit, wanneer hij schreef: „Scire leges non est earum verba tenere sed vim ac potestatem."

Niet slechts het ware w e t e n, maar het ware d o e n der wetten, is het doen van den „geest en de waarheid", van de v i s a c p o t e s t a s der wetten.

Dát is de ware trouw, de ware gehoorzaamheid aan de wetten, die vraagt, welk heilzaam doel zij zich, niet in haar eigen belang, maar in het belang der maatschappij, die ze gemaakt heeft, bij elke harer bepalingen hebben voorgesteld: die daartoe van het beginsel uitgaat, dat de „Sabbath is

voor den mensch, niet de mensch voor den Sabbath": — dat ook eene Grondwet vast en onwrikbaar, s a e v i s i n u n d i s, daar moet staan, ten behoeve der Maatschappij, en niet de Maatschappij ten behoeve der Grondwet.

Indien er, door een dier tragische contrasten, welke men zoo dikwijls in de geschiedenis der menschelijke geestes-ontwikkeling aantreft, wellicht geen tijd is geweest, waarin, bij een algemeen streven naar vrijheid, dit grondbeginsel der rechtsgeleerdheid, bij de rechtswetenschap, tot hare groote schade, meer uit het oog verloren wordt: — indien men, met zoovele uitnemende wapenen ter bescherming der politieke vrijheid uit het tuighuis van het Engelsche politieke leven, ter kwader ure, ook de kleingeestige, bekrompene, kinderachtige letterdienst der Engelsche rechtsgeleerdheid en rechtspleging heeft overgenomen, als waren ook dáárin wezenlijke waarborgen der vrijheid gelegen; — dan mag dit een noodzakelijk kwaad zijn, zoolang men nog dwepen zal met het Cassatie-stelsel, dat uit zijn aard kleingeestige letterdienst moet wezen en niet anders zijn kan. Immers, dat Cassatie-stelsel bestaat niet meer, maar is tot eenvoudig h o o g e r b e r o e p overgegaan, zoodra de Cassatie-rechter ééne schrede verder mag gaan dan de vraag: „wat z e g t de Wet?", dat is, welke is de gedachte, die door deze in de wet g e s c h r e v e n w o o r d e n wordt uitgedrukt? zoodra hij mag vragen: wat zou de wetgever, in overeenstemming met het door hem in deze woorden uitgedrukte rechtsbeginsel, bepaald hebben ten opzichte van het hier bestaande geval, dat hij niet kon voorzien? — Ja, het is een treurig bewijs van de oppervlakkigheid waarmede rechtsbeginselen soms behandeld worden,

wanneer een Minister van Justitie, bij een der laatste discussiën over de Wet op de Rechterlijke organisatie, gemeend heeft, zijn Cassatie-stelsel behouden en doorgedreven te hebben, toen hij zich nederlegde bij de verklaring, dat schending van de W e t was schending van het R e c h t. Daardoor werd aan geheel het stelsel van Cassatie, dat men b e h o u d e n wilde, de bodem ingeslagen. Want het R e c h t is, omtrent elk geval, dat zich voordoet, niet altijd wat de Wet z e g t. maar wat de wetgever zeker gezegd zoude hebben, indien hij dat geval gekend had. Maar zoo bestaat het Cassatie-stelsel juist dáárin, dat de Cassatie-rechter alléén casseert, als w e t-s c h e n n i s, het vonnis dat tot grondslag zijner beslissing neemt wat naar z ij n oordeel de Wet z e g t, en, naar het oordeel van den Cassatie-rechter n i e t z e g t: maar n i e t casseert het vonnis, dat met betrekking tot een bepaald geval tot grondslag neemt zijner beslissing, hetgeen de Wet niet zegt, maar! m o e s t zeggen, en in overeenstemming met zich zelve, g e z e g d z o u d e h e b b e n, indien het hare taak kon zijn te „prospicere omnibus causarum figuris." — Want het vonnis, dat zich omtrent dat r e c h t, als den gepresumeerden, maar niet u i t g e d r u k t e n, wil des wetgevers, vergist had, zoude zijn een m a l-j u g é. Maar m a l-j u g é s kunnen geene materie van cassatie zijn, of die cassatie houdt op te zijn cassatie en wordt eenvoudig h o o g e r b e r o e p. Een Hof van Cassatie derhalve in te stellen, dat casseeren zal hetgeen strijdig is met het Recht, wijl dat daardoor zelf zoude zijn strijdig met de W e t, of, wat daarmede volkomen gelijk staat, dat casseeren zal wat strijdig is met de W e t, genomen als aequivalent van r e c h t, zulk een Hof van Cas-

satie in te stellen staat gelijk met de afschaffing van dat Hof van Cassatie, om er een Hof van Appèl in derde instantie van te maken.

Nog ééns, opdat het recht duidelijk zij dat hier eene wonderlijke verwarring van denkbeelden bestaat: — een scherpzinnig schrijver (VINET) heeft gezegd, „dat de dingen zijn hetgeen ze zijn; en dat het woord 't welk dezelve uitdrukt, niet meer kan doen dan ze uitdrukken, maar de dingen zelve niet schept." Dat gezegde is volkomen waar. Nu is ook de Wet het woord, dat niet meer kan doen dan de dingen die zijn hetgeen ze zijn, dan de rechten en verplichtingen, die uit de waarheid der verschillende rechtsbetrekkingen tusschen menschen ontstaan, dat is, dan het recht uit te drukken: maar dat die dingen zelve, dat recht niet schept.

Het denkbeeld der Cassatie is: het woord der Wet, waarmede het recht, „het ding dat is hetgeen het is", uitgedrukt is, ongeschonden te bewaren; dat is, toe te zien, dat dit woord blijve uitdrukken hetgeen het oorspronkelijk bestemd was uit te drukken, niet meer en niet minder.

De Cassatie is dus geroepen om te waken voor de zuiverheid der opvatting van het woord der Wet. Wordt aan dat woord der Wet ergens eene beteekenis opgedrongen, die iets meer of minder uitdrukt dan de zaak, het denkbeeld dat de wetgever daarmede heeft willen uitdrukken, dan is er schennis der Wet: — dan komt de Cassatie-rechter

en casseert het vonnis, dat zich aan die schennis der Wet heeft schuldig gemaakt. Zóó wordt dan het denkbeeld der Cassatie, handhaving van den eerbied voor de Wet, handhaving van de éénheid harer opvatting, van hetgeen de Wet zegt, gereäliseerd.

Maar nu kan het dikwijls gebeuren, (en verreweg de meeste rechtsgedingen hebben daarin hunnen oorsprong) dat, door het woord der Wet, het recht van een bijzonder geval niet is uitgedrukt, omdat de Wet alle bijzondere gevallen niet kan voorzien.

Dan treedt de rechtsgeleerdheid op, en het is hare taak, aan te toonen, wat, in overeenstemming met het door de Wet uitgedrukte recht, omtrent een bijzonder geval het recht is dat zij niet heeft uitgedrukt.

In deze opsporing van het recht, langs den weg der analogie, zoowel van het geschreven woord der Wet, als van algemeene, niet in de Wet geschrevene rechtsbeginselen, kan de rechtsgeleerdheid, kan de rechtsgeleerde rechter, die het recht dat is, niet scheppen maar opzoeken wil om het uit te drukken, zich vergissen.

Doet hij dit: — dan is er maljugé: — dan treedt de rechtsgeleerdheid van den rechter in hooger beroep, om den beganen misslag te herstellen, om te zorgen dat het recht recht blijve.

Maar daarmede kan de Cassatie-rechter onmogelijk iets te maken hebben: want, er is geen wet geschonden! er valt aan eene wet-schennis niet te denken. Immers, de rechter heeft gedwaald, niet door het geven van eene onjuiste, valsche beteekenis aan het woord der Wet,

door misvatting harer uitdrukking van de zaak, die zij heeft willen uitdrukken; maar door zich te vergissen in de opsporing van een recht, dat de Wet niet heeft uitgedrukt. En hoe kan nu de Wet geschonden worden, waar zij niet spreekt? Hoe kan er handhaving zijn der Wet, in hetgeen de Wet niet uitdrukt, in hetgeen geen wet is? De fictie van het Cassatie-stelsel kan toch niet zóó verre gaan van te willen handhaven hetgeen niet is, om voor schennis te willen bewaren hetgeen niet geschonden kan worden, wijl het niet bestaat!

Derhalve, de Cassatie-rechter, aan wien de herstelling van deze dwaling des Rechters, in het opsporen en toepassen van het niet geschreven recht, wordt opgedragen, casseert niet, maar verbetert maljugés: — en het Hof van Cassatie wordt, hetgeen men niet wil dat het zijn zal, Hof van Appèl. Sapienti sat.

Doch hoe dit ook zijn moge, hetgeen een noodzakelijk kwaad is in onze hedendaagsche rechtspleging, door den invloed der Cassatie, den dienst der letter, — dat is geen noodzakelijk kwaad in het parlementaire leven. Gewis, het is een kwaad, waartoe, op elk gebied, ook dat der Vrijheid, waarmede het even incompatibel is als water met vuur, de verzoeking altijd groot is. Want de letterdienst is, in elk opzicht, verre de gemakkelijkste, en schijnbaar de veiligste weg. Er is niet veel arbeid, niet veel inspanning van krachten, niet veel zedelijk of wetenschappelijk gehalte of moed noodig, om in eene wet te lezen wat daar geschreven staat,

om dan per fas et nefas te zweren in verba magistri, om ook zelfs, desnoods, bij eenen twijfelachtigen tekst, uit verhandelingen, memoriën, woordenboeken, den zin op te sporen welke, naar alle waarschijnlijkheid, die des wetgevers is geweest. Dit geheele conjecturale gebied der wets-duiding vereischt, bij allen schijn van geleerdheid dien het zich geeft, inderdaad weinig meer dan wat geduld en vlijt. Waar ook dát ontbreekt, is het voor de traagheid des geestes verreweg de gemakkelijkste weg, allen twijfel af te snijden door zich vast te klemmen aan den klank der woorden, tot welke ongerijmdheden dat ook leiden moge. Dat is ook schijnbaar de veiligste weg: want eigen verantwoordelijkheid wordt geheel gedekt, wanneer men eene letter der wet voor zich heeft, waarachter men schuilen kan. Niet meer dan schijnbaar evenwel is die weg veilig, want later komen de weeën en de gevaren der ongerijmdheden en dwaasheden, die de gemakzucht ter wereld heeft gebracht.

Het is alleen toe te schrijven aan deze gemakkelijkheid en schijnbare veiligheid van den letterdienst, welke in zijn wezen is: de dienst van het gezag, dat men op elk gebied van menschelijke geesteswerkzaamheid, vooràl op het edelste, op het religieus gebied, bij veel geroep van Vrijheid, toch zoovéél aanbidding van elk Gezag, in groveren of fijneren vorm, aantreft. (1) Het is overal zóóveel gemakkelijker, vooral

(1) „Pour la plupart des hommes, le poids de la liberté dans le monde moral est plus difficile à porter que celui de la servitude. Il est en effet plus commode de recevoir des opinions toutes faites que d'avoir à chercher avec anxiété dans le sanctuaire de sa conscience: débarrassé du soin de penser, d'aimer, de vivre pour son propre compte, l'homme timide accepte avec joie l'autorité d'un prêtre

in kwestiën die op geheel ons hart en geheel ons verstand, met inspanning van alle hunne krachten, aanspraak maken, te gelooven, dat is: in den misbruikten zin van dat „inhaltschwere" woord, voor waar aan te nemen, alles wat de kerk, wat een geloofsformulier, wat een kerkleeraar, wat een broeder, zegt! — Schijnbaar wordt daardoor immers ook alle verantwoordelijkheid gedekt: op het gezag, dat men blindelings gevolgd is, wordt de verantwoordelijkheid geschoven. Maar in schijn alleen. Want in het geheim des gewetens blijft het „droit imprescriptible de l'homme" daartegen, tegen die opheffing der verantwoordelijkheid, protesteeren: het recht en daarom de plicht van den tot persoonlijkheid aangelegden mensch om zelf de waarheid te kennen, zelf hare stem van die der leugen te onderscheiden, zelf de waarheid lief te hebben, om haar te doen.

Doch, het kan niet genoeg herhaald worden, op elk le-

---

ou d'une tradition: il ne connaît point ces questions redoutables qui se posent devant l'homme vraiment religieux, ces doutes terribles qui l'assiégent, ces luttes intérieures auxquelles succède un profond découragement ou parfois même le désespoir. Il repose tranquillement sa tête sur l'oreiller de la foi commune et s'adonne à quelques vaines cérémonies qui remplacent avantageusement les convictions. Que lui importe la valeur intrinsèque de ses croyances? Une erreur à laquelle tout le monde ajoute foi lui semble beaucoup plus respectable qu'une vérité reconnue par un seul; toute pensée individuelle qui diffère de l'opinion générale est un acte de rebellion flagrante. Le Mormonisme, comme les autres religions basées sur l'autorité de la tradition, exige une soumission absolue des esprits. Les hommes que la paresse morale empêche d'interroger leur conscience, que des préjugés ou des habitudes d'enfance tiennent éloignés du catholicisme, peuvent donc trouver un refuge contre les doutes et la pensée dans la nouvelle église des Mormons." (Le Mormonisme et les Etats-Unis. Revue des deux mondes, Avril 1861). Wonderlijk zelfbedrog, dat, in dit opzicht, een toevluchtnemen van het Catholicismus tot het Mormonismus noodig acht!

vensgebied is dit treurig zoeken van steunsels in allen en in alles, behalve in zich zelven, in het eigen geweten, om de moeite en inspanning en strijd te ontgaan, die het eigen vinden van waarheid medebrengt; is dit verloochenen van eigen krachten en gaven, om van die van anderen te leven; dit trage en slaphandige conservatismus, dat zich aan het geschrevene en bestaande taai vastklemt, om de moeite èn van het afbreken èn van het wederopbouwen te sparen; — op elk levensgebied is dit de geslagen vijand van al wat edel, groot, krachtig, mannelijk, frisch, jeugdig, levendig, van alles wat vooruitgang en verbetering is. — Heeft men dat niet eindelijk zeer juist ingezien, toen men, bij voorbeeld, voor een paar jaren, in London, de wereldstad met hare drie millioenen ongeloofelijk rijke en ongeloofelijk arme en verdierlijkte menschen, begonnen is met het pauperisme te bestrijden, niet meer met steeds verdubbelde bedeelingen en steeds vermenigvuldigde armeninrichtingen van allerlei aard, maar door, met de eenvoudigste en schijnbaar geringste middelen, aan de armen zelfwerkzaamheid te leeren; door hen met dat rechte Evangelie, dat de beloften heeft ook des tegenwoordigen levens, nieuwen moed in te boezemen, om hunne levenstaak op te vatten en het geluk te leeren kennen en den zegen van eigene krachtsinspanning? Het is een feit, dat langs dezen weg, de meest verlorene wijken van London, het bekende St. Giles kwartier bij voorbeeld, in weinige jaren tijds, op schier ongelooflijke wijze van gedaante veranderd zijn: een feit dat, ter navolging, wel verdient bestudeerd te worden door degenen, die met het zoo dreigende, en langs alle andere wegen zoo ongeneeslijke kwaad van het pauperisme bekend zijn.

Maar wat behoef ik mij, bij het onderwerp dat ons hier bezighoudt, op dergelijke voorbeelden te beroepen? Is niet de drang zelf, die de volken naar het constitutioneele staatsleven drijft, het gevolg van hunne behoefte aan zelfregeering, aan zelfbepaling, die oefening is van zedelijke kracht? Een luid sprekend getuigenis, hetwelk in zijne diep zedelijke beduidenis miskend wordt, wanneer men er niets anders in wil zien, dan waanwijsheid, hoogmoed, betweterij, wederspannigheid van het booze hart? En zal dan nu het orgaan, dat in den Staat bestemd is om aan deze behoefte eene regelmatige, het onmisbaar Gezag niet verwoestende maar integendeel schragende, werking te verzekeren; zal dat orgaan zelf zijnen oorsprong en zijne roeping verloochenen, om zelf de prooi en het werktuig te worden van slaafschen, bekrompenen, de Vrijheid doodenden letterdienst?

Gewis hier ligt een gevaar dat, meer dan iets anders, doodelijk is voor de werking van het parlementaire leven. Alleen uit het bewustzijn dáárvan, en de overtuiging, dat dit gevaar nabij ligt, dat de verzoekingen menigvuldig zijn om daarin te vervallen, kan de behoefte, de drang ontstaan, om er zich gedurig, bij elke gelegenheid tegen gewapend te houden.

Bij voorbeeld, het misbruik dat parlementaire meerderheden zoo licht geneigd zijn te maken van haar overwicht, om het recht der minderheden om gehoord te worden te miskennen; om eene grondige discussie, waarbij lastige waarheden, die deze minderheden willen doen gelden, aan het licht zouden komen, te vermijden, te smoren, af te snijden; om ze,

als een nutteloos, onpraktisch twisten over afgetrokkene bespiegelingen, niet ontvankelijk te verklaren: — wat is dat anders dan het zich bedienen van de „domme kracht" van het Gezag; een zich daarvan bedienen dat wortelt in het gemak van het prijsgeven van zich zelven, van het opofferen van eigen zelfstandigheid aan het conventioneele „parti pris" van eene bepaalde, voor het oogenblik zegevierende politieke partij? Daarmede wordt de levenszenuw van het gebied der Vrijheid, het recht des gewetens, aangetast, en de straf voor dezen overmoed laat zich zelden lang wachten. Want het is doorgaans door misbruik van hare overmacht, dat anders welberechtigde meerderheden, de reactie tegen haar uitlokken, voeden en sterken, delvende haar eigen graf.

Zóó zal men wederom licht zien gebeuren, dat lieden, die met betrekking tot een bepaald onderwerp geleid worden door beweegredenen ontleend aan e i g e n belang, aan het belang eener localiteit, aan dat eener staatkundige, wetenschappelijk godsdienstige, kerkelijke partij (waarvoor zij niet gaarne uitkomen, wijl die beweegredenen ook inderdaad, als argumenten ter overreding van anderen, geen de minste waarde hebben,) vaardig zijn om zich te verschansen achter de letter eener Grondwet; om zich den letterdienst, waartegen zij anders veel in te brengen hebben, tot een plechtanker te maken. Daarmede winnen zij, buiten het gemak, een veilige positie, het voordeel om zich als de eerlijkste verdedigers van de trouw aan de Grondwet bezworen voor te doen. Dan zal men zich te paard gaan zetten op eene dubbelzinnige, voor meer dan eene interpretatie vatbare, uitdrukking dier Grondwet, om „envers et contre tous" staande te houden: dat eene

instelling er zijn moet, omdat eene letter der Grondwet haar aanzijn schijnt te veronderstellen; al ware het bewezen, dat de Grondwetgever aan het opleggen van eenen band daartoe niet gedacht heeft, noch heeft kunnen denken, en dat zulk eene instelling, in den tegenwoordigen stand der zaken, onnoodig, overtollig zoude zijn, ja geheel verkeerd zoude werken.

Doch ook de vormen waarin eene Vertegenwoordiging hare werkzaamheid kleedt, de regelen welke zij zich zelve daarbij voorschrijft, kunnen voor de kleingeestigheid van den letterdienst, voor den „bureaucratischen geest", de deur te veel openzetten. Vooral schijnen, in dat opzicht, aan eene te groote omslachtigheid en wijdloopigheid in de behandeling der onderwerpen waarover eene Kamer te beraadslagen heeft, eigenaardige bezwaren verbonden te zijn. Voorzeker moeten er waarborgen gezocht worden voor een grondig onderzoek, omringd met al het licht dat over eene zaak verspreid kan worden, voor het geven der gelegenheid aan allen om hunne bezwaren en bedenkingen te doen gelden; aan de Regeering, om die, in gemeen overleg, zooveel mogelijk weg te ruimen en hare inzichten ingang te doen vinden; waarborgen tegen alle overijling en ondoordachte toegeving aan den indruk van het oogenblik. Maar het gevaar, waaraan men zich, door hierin te ver te gaan, blootstelt, is oneindig grooter dan dat hetwelk men zoekt te vermijden. Te groote omslachtigheid wordt, uit den aard der zaak en noodwendig, de onafzienbare zee van kleine détails waarin zich de werkelijk gewichtige punten,

waar het eigenlijk alleen op aankomt, reddeloos verdrinken. Vermoeid, afgemat door den strijd over duizend kleinigheden, verliest de geest, ook van den scherpzinnigste, den moed en de lust om, uit dien baaierd van ter zake niet dienende bijzonderheden, de hoofdkwestiën te gaan opvisschen.

Waar de ondankbare taak is opgelegd aan sommige uitverkorenen, om hetgeen in onderscheidene veelhoofdige kringen over een wets-ontwerp gezegd is, op te zamelen, zóó dat men niemands eigenliefde kwetst door zijne woorden verkeerd of niet volledig genoeg over te brengen, (of nog erger, door ze geheel, als ter zake niet dienende over het hoofd te zien,) en dan alle deze woorden in eenen algemeenen vergaarbak te werpen, die aan de Regeering zal worden toegezonden ; — daar ontstaan noodzakelijk ellenlange Verslagen, die door de oneindige veelheid en bonte schakeering van allerlei individuëele gezichtspunten en opvattingen, rijp en groen, het verstand verbijsteren. Eene Regeering, dit mengelmoes van tot in de kleinste, grammatische haarkloverijen afdalende bedenkingen en bezwaren voor zich hebbende, durft zich nauwelijks veroorloven in hare Memoriën van beantwoording eene schifting te maken, tusschen hetgeen opgenomen moet worden en hetgeen men, met het oog op zijne inwendige waarde, gerust ter zijde zoude kunnen stellen : immers juist dat alleronbeduidendste kan, om aan haar onbekende persoonlijke redenen, een punt zijn waaraan groote waarde wordt gehecht. Op alles moet dus, op straffe van daarvoor later te zullen moeten boeten, geantwoord worden ; — lijvige Verslagen lokken alzoo vanzelf nog lijviger Memoriën uit ; — de bergen papier stapelen zich op ; — in de voorbereidingen tot het gevecht

worden de krachten tot den strijd zelven verspild. Met één woord, l'esprit de minutie" heerscht en wordt een dwingeland die alles overheert; er gaat veel tijd verloren; de dringendste zaken blijven in hare papieren windselen gebonden sluimeren; — de Ministers verliezen den moed, de Vertegenwoordiging klaagt bitter, als had zij er geene de minste schuld aan, dat er niets wordt afgedaan. Er ontstaat spanning, onaangename verhouding tusschen de Regeering en de Vertegenwoordiging; — de Natie is ontevreden, dat er altijd getwist en niet gehandeld wordt; nieuwe Ministeriën treden op, met aankondiging van jeugdigen moed die aan het eindelooze twisten een einde zal maken: maar de „esprit de minutie" blijft op zijnen troon gezeteld en hoopt teleurstelling op teleurstelling; het wordt niet beter, en ten laatste wordt, in arren moede, aan den parlementairen regeeringsvorm gewroken, wat de schuld was zijner kleingeestige, bekrompene toepassing.

Hoe dat kwaad te keeren? Door Grondwets-herzieningen? Zij zijn, met een opzet, waarin men gaarne de overtuiging zoude zien dat daarvan weinig baat te wachten is, schier onmogelijk gemaakt. Door nieuwe, andere omslachtige vormen aan de versletene substituëerende Reglementen van orde? Doch ook dit zal niet baten, zoolang men niet tot de overtuiging gekomen is, dat het kwaad niet schuilt in de vormen, maar in hetgeen waarvan zij slechts de vormen zijn kunnen. — „Gij blinde Pharizeër, reinig eerst het binnenste des

schotels, en het zal u alles rein zijn." — Deze diepzinnige spreuk is voorwaar geene louter theologische maxime, die enkel in de kerken en stichtelijke boeken te huis behoort, maar zij werpt haar licht op alle sferen van menschelijke bedrijvigheid; omdat er geene is waarbij het geweten buiten rekening kan gelaten worden, dat tot den mensch behoort, en omdat het Christendom dat geweten tot zijne werkplaats en werkstof heeft. Waarheid in het binnenste is het inwendige, gezonde oog, dat overal, in alles, op elk levensgebied, wezen, hoofdzaak, oogmerk dat bereikt moet worden, onderscheidt van drogreden, schijn, ledig gepraat, letterdienst, beuzelgeest en die veelbedrijvigheid, welke haar symbool heeft in die werktuigen, vroeger in het Engelsche cellulairstelsel aangeprezen, waarbij de gevangene dagelijks eene bepaalde som van lichaamskracht in beweging brengt, zonder éénig resultaat.

Maar juist omdat die waarheid in het binnenste dit onderscheidingsvermogen bezit tusschen wezen en schijn, is zij zóó verre verwijderd van het verachten en verwerpen van alle vormen, dat zij ook met de zeer gebrekkige, op zich zelve slecht werkende genoegen kan nemen; wijl zij zich daardoor niet gebonden gevoelt, wijl zij zedelijke kracht is, g e e s t, die geroepen is en in staat om over het s t o f, den vorm, te zegevieren. Zij streeft naar haar doel, in weêrwil van den tegenstand des stofs, van de onvolkomenheid der vormen; en haar schoonste zege is, dat zij eindelijk door de kracht harer attractie er in slaagt, om die vormen zelve te reinigen, van den onnoodigen ballast van schijn te ontdoen, en ze, door ze met waarheid te doordringen, aan den dienst waartoe zij be-

stemd zijn, adaequaat te maken. Dat is de edele beduidenis, de verhevene taak van de Vrijheid door de waarheid, waarvan de Vertegenwoordiging van het beginsel der Vrijheid in den Staat het orgaan moet zijn. Krachtige persoonlijkheden, in dezen schoonen zin door de waarheid vrijgemaakt, zijn het, die door de „contagio exempli", aan politieke lichamen de impulsie tot het kiezen van dezen alleen echt praktischen weg der waarheid kunnen geven: — en de Staat waarin, door zulke geesten geleid, het element der Vrijheid door de waarheid dat der logge, slenterachtige, alledaagsche, kleingeestige bureaucratie met hare kronkelwegen en langdradigheden te onder houdt, is de Staat waarin r e c h t d o o r z e e wordt gegaan, is de c h r i s t e l ij k e S t a a t.

Wij hebben tot dusverre van de Vertegenwoordiging van het beginsel der Vrijheid in den Staat sprekende, altijd meer bijzonder het oog gevestigd gehouden op het lichaam waaraan die Vertegenwoordiging bepaaldelijk is opgedragen, hetwelk bij ons is de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Welke is daarbij of daarnevens de roeping eener Eerste Kamer? Deze vraag schijnen wij, met het oog op het standpunt waaruit wij het verband tusschen Christendom en Staatkunde hier wenschen te beschouwen, niet geheel te kunnen ontwijken.

Dat de verschillende deelen van het Constitutioneele Staatsorganismus i n w a a r h e i d dat zijn mogen waartoe hunne betrekking tot het beginsel hetzij van het Gezag, hetzij van de Vrijheid, ze bestemt; dat is ons, in den loop

van dit onderzoek, meermalen gebleken de uitdrukking te zijn van de rechte verhouding tusschen Staat en Christendom, van de aan beider aard beantwoordende doordringing van de „drie maten meels" des Staatslevens met den zuurdeesem van het Evangelie.

Welke is nu, uit dit standpunt, in ons Staats-organismus, de roeping eener Eerste Kamer van de Staten-Generaal?

Wat vertegenwoordigt zij? Het beginsel van het Gezag, of dat der Vrijheid?

Niet het eerste: want zij oefent het gezag niet uit: zij regeert niet, als zijne Pairs, met den Koning. Zij is geen Staatsraad, om Hem in het regeeren met raad en daad ter zijde te staan. Zij maakt een deel uit van de Staten-Generaal. Zij vertegenwoordigt, met dezelve, als een onderdeel daarvan, het geheele Nederlandsche volk. Zij is dus mede orgaan van het beginsel der Vrijheid.

Maar is zij dat in waarheid? Kan zij dat in waarheid zijn?

Zijn er dan twee onderscheidene beginselen der Vrijheid, waarvan het ééne zijne vertegenwoordiging vindt in de Eerste, het andere in de Tweede Kamer der Staten-Generaal?

Indien dit ondenkbaar is, indien het met het wezen van het vrijheids-beginsel (dat niet tweeledig, in meerderen of minderen, in gewijzigden zin zijn kan hetgeen het is,) in strijd is; — waarom moet dan de éénheid van dat Vrijheids-beginsel vertegenwoordigd worden door twee verschillende lichamen, waarvan het eene toegerust is met al de middelen om de vrijheid zijner werking te verzekeren, het andere niet?

Is het eene waarheid, dat ook de Eerste Kamer der Staten-Generaal het Nederlandsche volk vertegenwoordigt? Zij wordt door dat volk niet gekozen, niet afgevaardigd. Zij vertegenwoordigt eene klasse van burgers, die zich alleen door eenen hoogeren census onderscheidt. Maar ware het zoo: de vraag blijft, waarom het Nederlandsche volk eene dubbele Vertegenwoordiging noodig heeft?

Het antwoord schijnt gereed te liggen: een dubbel (tweede) Vertegenwoordigend lichaam, dat de waarborgen levert van nimmer aan de zijde van hollenden vooruitgang te zullen staan, is noodig om het eerste, het eigenlijke, dat uit zijnen aard en door zijne samenstelling licht tot te zeer democratische denkbeelden kan overhellen, te controleeren, in evenwicht te houden.

Maar kan dit antwoord den toets eener zich niet met de traditioneele eischen eener Staats-theorie tevreden stellende critiek doorstaan?

De ondervinding schijnt al dadelijk voor het nut van een dergelijken check, van eene remketen op deze wijze, aan het beginsel der Vrijheid in de volksvertegenwoordiging aangelegd, niet te pleiten.

In Frankrijk heeft de Chambre des Pairs, onder de Restauratie, door haar noodwendig reactionair karakter, al het mogelijke gedaan om brandstoffen voor de revolutie van 1830 op te hoopen, en niets kunnen doen om den brand te blusschen. Ook na 1830 heeft zij den troon van Louis Philippe tegen de democratische strevingen van de Chambre des Députés niet weten te beveiligen. Integendeel is zij, naar het schijnt, alléén daar geweest, om de hartstochtelijken van de

Liberale oppositie te scherpen en het revolutionair beginsel tot heviger reactie te tergen. — In Pruisen is het Heerenhuis een Staatslichaam, dat het er op toelegt, om beide, Regeering en Volksvertegenwoordiging, evenzeer tegen zich in het harnas te jagen, en, evenals in Frankrijk, die Volksvertegenwoordiging tot eene reactie tegen haar taai conservatismus te prikkelen, die, (gelijk doorgaans bij alle reactiën het geval is,) verder dreigt te zullen gaan dan de grenzen der gematigdheid, die zij, zonder die provocatie, zich zelve wellicht gesteld zoude hebben. Met één woord, geen e n é c h e c houden van het democratisch element, maar een aanhitsen van zijn vuur, is tot dusverre dáár, en in Frankrijk, de werking geweest van dit onmisbaar geacht, maar louter mechanisch werkende, raderwerk in dat constitutioneele organismus. -- Men heeft een antagonismus verkregen van strijdige machten, geene harmonische, weldadige inwerking van het zedelijk sterkere op het door grootere verzoeking aan meer afdwaling blootgestelde, en daarom zwakkere, zedelijk gebied.

Maar Engeland, de wieg en bakermat van den constitutioneelen Regeeringsvorm, waar Europa heen moet om zich al de deelen van zijn organismus, als ware het eene stoommachine, te laten gieten en smeden?

Vooreerst is het Huis der Lords in Engeland historisch; nooit a priori uitgedacht om een door de theorie geëischten constitutioneelen c h e c k tegen den overmatigen invloed der Commons aan de Kroon te leveren. De Barons, even-knieën des Konings, representeerden hun eigen recht, hun eigen belang, tegenover de Kroon, en óók tegenover de Commons: —

maar alleen tot vrijwaring van dat eigen recht, niet voornamelijk tot verdediging van de rechten der Kroon. Vandaar dat de Lords, waar het de vrijheden van het Engelsche volk gold, in alle staatsstormen, zoodra en zoolang hunne eigene vrijheden en rechten daarin betrokken waren, aan de zijde van het Volk hebben gestaan, tegen de usurpatiën van het Koninklijk gezag. Zij vormden een integreerend deel van de Engelsche volks-representatie, gelijk deze oorspronkelijk adel, geestelijkheid, stad- en landbezit omvatte. Waar de verschillende klassen van ingezetenen alzoo hare eigene Vertegenwoordiging hadden, bezaten de Barons, als Pairs van het Koninkrijk, daarop hun eigen recht. Ook nu nog vormt de Engelsche Pairie een door grondbezit, rijkdom, privilegiën, invloed, geheel afgezonderden stand: en waar de Volksvertegenwoordiging de s t a n d e n tot grondslag heeft (gelijk overal in Europa oorspronkelijk het geval is geweest) behoudt zij haar recht van bestaan, hoewel niet als noodzakelijk ingrediënt van het theoretische constitutioneele staatsleven, om tegenwicht te zijn, in het stelsel der evenwichten.

Maar waar, gelijk bij ons, geene s t a n d e n vertegenwoordigd worden, maar het geheele volk, terwijl het kiesrecht alleen door eenen census beperkt wordt; daar schijnt aan eene Eerste Kamer, als vertegenwoordigende eenen s t a n d der hoogst aangeslagenen in de belastingen, (die geen ander eigenaardig kenmerk heeft, zich door niets anders van de overige burgers onderscheidt, dan dat zij meer geld bezit dan voor de gewone kiesbevoegdheid noodig is,) wel uit den aard der zaak het vermoeden te kleven, dat zij eenigermate een „hors d'oeuvre" is. Want krachtens de présumtiën, die

geacht kunnen worden uit eene zekere mate van gegoedheid te resulteeren, oefenen reeds hare leden hun gerechte deel uit in de keuze der Volksvertegenwoordiging, en worden zij derhalve vertegenwoordigd. Wat redelijke grond bestaat er dan in hunne meerdere gegoedheid, om hun eene dubbele mate van invloed op de leiding der zaken toe te kennen? Alleen deze grond kan daarvoor worden aangevoerd, dat de présumtie van belangstelling in de publieke zaak, in het behoud van orde, rust en vrede niet alleen, maar van de bekwaamheid en geschiktheid om over het publiek belang te oordeelen, meer waarde, meer kracht verkrijgt, naarmate de gegoedheid toeneemt.

Maar bevat die redeneering wel genoegzame waarheid? — Dat men, naar mate men meer geld bezit, conservatiever wordt, om hetgeen men heeft te behouden, is waar: maar dat dit soort van conservatismus zelf eene zedelijke macht zoude zijn, of dat dááruit alleen tot het bezit van meerdere zedelijke krachten besloten zoude kunnen worden, valt zeer te betwijfelen. En toch is het alleen door hoogere zedelijke krachten, dat het misbruik der Vrijheid, die zelve voldoening aan eene zedelijke behoefte is, beteugeld kan worden. Redelooze, bloot dynamische tegenstand tegen dat misbruik kan het wel onderdrukken en door die onderdrukking zelve tot heviger reactie prikkelen, maar het kan dat misbruik nimmer overwinnen. Men kan zich wel voorstellen, dat de behoefte zich doet gevoelen, om — waar aan eene volksvertegenwoordiging de uitoefening van het beginsel der Vrijheid, die, wij herhalen het, eene zedelijke behoefte is, tegen dat van het Gezag is opgedragen — te-

gen misbruik, overdrijvingen, misvattingen, (die bij die uitoefening door veel hoofden en veel zinnen licht ontstaan kunnen,) de wijsheid, de ervaring, de gematigdheid, de ingetogenheid, met één woord, de hoogere zedelijke kracht over te stellen van een lichaam, dat óók het beginsel der Vrijheid, niet dat van het Gezag vertegenwoordigende, geacht mag worden die hoogere zedelijke kracht werkelijk te bezitten. Inderdaad geven in Engeland de voorrechten van opvoeding, van het krachtiger opgewekt plichtsgevoel dat „noblesse oblige", dáár vooral zoo krachtig en levend in het bewustzijn van den hoogeren adel, recht om op die zedelijke hoedanigheden in verhoogde mate bij het Huis der Lords te rekenen.

Maar DE MONTALEMBERT heeft zeer juist aangetoond, dat vele oorzaken hebben samengewerkt om aan de Engelsche Pairie dat zedelijk overwicht te verzekeren en het staande houden; — en waar al die samenwerkende factoren niet aanwezig zijn, is het wellicht eene ijdele onderneming derzelver werking, (door de bloote overneming eener instelling, beroofd van hetgeen haar dáár tot eene levende kracht maakt,) te willen nabootsen. Het is te vreezen, dat men door iets „gemachtes", (dat zijnen wortel niet heeft in den rechtmatigen volkseerbied voor werkelijk zedelijke en intellectuëele voortreffelijkheid, ondersteund door het prestige van rang en erfelijk grondbezit,) niet tot die waarheid komt, welke, wij zagen het, bij uitnemendheid de zedelijke basis vormen moet van den constitutioneelen regeeringsvorm, en die, geheiligd door het Evangelie, daaraan, meer dan aan eenigen anderen, het karakter geeft van Christelijken Staat.

Om deze redenen moet ik, met allen eerbied voor zulk een hooggeplaatst Staatslichaam als de Eerste Kamer der Staten-Generaal bij ons is, in twijfel trekken, of het wel, gelijk het thans bestaat, ooit in staat zal zijn, aan zijne hooge roeping in ons staats-organismus te voldoen. Het zal, vrees ik, verstoken blijven van allen wezenlijken politieken invloed, en zich, reeds door het zelfbewustzijn daarvan, in eene valsche, onaangename positie gevoelen tegenover de al dien politieken invloed alleen uitoefenende Tweede Kamer. Wil het als een soort van Hof van Appèl in matérie van wetgeving van zijne bevoegdheid, niet om te amendeeren, maar alleen om te casseeren, slechts enkele keeren, bij uitzondering gebruik maken, om van zijn aanzijn en levenskracht te doen blijken, en niet altijd eene bloot passieve rol te spelen: — dan zal die machtsbetooning jegens een soms zeer onschuldig voorwerp uitgeoefend, zelden kunnen strekken, om het in de volks-opinie met die aureole van zedelijk overwicht en staatswijsheid te omringen, waardoor het alleen eene levende kracht in den Staat kan worden. En bij de Regeering, zoowel als bij de eigenlijke Volksvertegenwoordiging, die zich óf gedwarsboomd zullen gevoelen in hetgeen zij beiden nuttig en noodzakelijk meenden te zijn, óf, bij nooit falende goedkeuring, in het appèl met zijne noodwendige, vervelende tweede behandeling van een uitgeput onderwerp, niet veel anders dan eene tijdroovende formaliteit zullen zien, zal het moeielijk aan het zich vanzelf opdringend gevoel kunnen ontkomen, al spreekt dit zich ook niet luide uit, dat het eigenlijk zeer wel kan worden gemist. Het zelfbewustzijn van deze scheeve positie is reeds voor zulk een staatslichaam,

door zijne ontmoediging, doodelijk. En ik vrees dat men vruchteloos het geneesmiddel zoude zoeken, door bij voorbeeld, aan de Eerste Kamer het Recht van amendement toe te kennen, hoe rationeel dat overigens ook op zich zelve mocht zijn. Want daardoor zoude de competentie van de Eerste Kamer als wetgevend Hof van Appèl wel aanmerkelijk worden uitgebreid; maar daardoor zoude zij niet ophouden te zijn, hetgeen zij niet enkel zijn moet, een in matérie van wetgeving, in hoogste instantie, beslissend Hof van Appèl: — alleen zoude daardoor hetgeen nu reeds veel te zeer als eene lastige formaliteit kan worden beschouwd, nog oneindig moeielijker worden, en tot onoplosbare verwikkelingen leiden.

Ik hoop dat men zal gevoelen, dat ik, door deze bedenkingen, geenszins de nuttigheid, ja zelfs, zoo men wil, de onmisbaarheid wil betwisten van het denkbeeld, om, in den constitutioneelen staatsvorm, de Volksvertegenwoordiging, die vertegenwoordiging is van het beginsel der Vrijheid, in twee onderscheidene lichamen te splitsen, en alzoo eenen Raad der oudsten en eenen Raad der jongeren te hebben. Maar dan hebbe men, om dien Raad der oudsten samen te stellen, krachtig en eerbiedwaardig door de welberadenheid, zoowel als door de warmte zijner liefde voor vrijheid, een aristocratie, die eene waarheid zij. Maar zulk eene, aan de ware beduidenis des woords beantwoordende, door de macht des geestes, door wijsheid en waarheid de Vrijheid niet beheerschende maar leidende, heerschappij der besten, laat

zich, door eenen eenvoudigen hoogeren aanslag in de belastingen niet scheppen. Zoude men daaraan eene aristocratie van het talent, eene aristocratie der zedelijke voortreffelijkheid willen substituëeren, dan zijn dat eigenschappen die zich wel tot zekere mate laten présumeeren, maar niet op zich zelve constateeren: en de minst onzekere présumtie van het bezit daarvan zal wel altijd die blijven, welke uit den adel van geboorte en stand, (waar die niet door een monopolie van staats-invloed tot vadsige zelfzucht gedreven wordt,) tot den adel van denkwijze en gezindheid besluit. Daarom zoude het misschien wenschelijk wezen, dat men de Eerste Kamer bij ons, geenszins als een overtollig lid afsneed, maar haar in staat stelde, om te worden hetgeen zij zijn moet; door werkelijk eene pairie te vormen, waarvan de leden als zoodanig het recht bezaten om in haar zitting te nemen. Maar daartoe zoude, naast den adellijken titel, volstrekt aan het bezit daarvan, het voorrecht der stichting van majoraten moeten worden toegekend. En het voorbeeld van Engeland is dáár, om het bewijs te leveren, dat daardoor het beginsel der Vrijheid, tegenover dat van het Gezag, dat is, het beginsel der recht begrepene démocratie, niet in gevaar gebracht, niet benadeeld, maar integendeel beveiligd en gesterkt zoude worden. Ook twijfel ik geen oogenblik, of men zal, bij eene regelmatige ontwikkeling onzer volksregeering, daartoe, te zijner tijd, niet, moeten komen, maar van zelf komen; omdat het een vooruitgang zal zijn in de bevatting en waardeering der vrijheid als zedelijke, niet werktuigelijk werkende, macht op staatsgebied.

Nijmegen, 1860—1861.

IV.

WAAROM WAS M^{R}. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN TEGEN EENE CHRISTELIJK STAATKUNDIGE PARTIJ?

Dit reeds vroeg door V. d. Brugghen geschreven opstel, geeft ons eene duidelijk uiteenzetting der redenen, waarom de schrijver zich niet met de Antirevolutionnaire partij kon vereenigen, en mocht dus, onzes inziens, in deze Bloemlezing niet ontbreken.

Wij danken de kennis daarvan aan Jhr. Mr. J. A. Singendonck, die het uit de „schriftelijke nalatenschap van v. d. B." mededeelde in de „Stemmen voor Waarheid en Vrede." jaarg. 1887, blz. 798—815 en er toen als „aanteekening" een kort woord van zijne hand aan toevoegde, dat wij hier als inleiding overnemen. V.

Deze studie, door den schrijver niet gedagteekend, behoort blijkbaar tot het jaar 1850, waarin hij zich meer bijzonder met de betrekking van Christendom en Staatkunde heeft beziggehouden. Dit schijnt niet alleen af te leiden uit de in het stuk zelf voorkomende aanhaling, van het advies van den heer Groen van Prinsterer bij de discussie in de Tweede Kamer ter zake van een adres van Afgescheidenen uit Delf-

zijl, welke in dat jaar werd uitgesproken, maar vooral uit de omstandigheid, dat het eerste stuk van No. 5 der „Christelijke Tijdvragen door een Jurist. Over *Christendom en Staatkunde,*" in 1860 uitgegeven en in 1886 herdrukt, blijkens de voorrede der eerste uitgave, in het jaar 1850 is geschreven.

Bij die Tijdvraag wordt in 59 bladzijden het onderwerp veel uitvoeriger behandeld, maar de beginselen zijn dezelfde. De hier medegedeelde studie schijnt wel het eerst opgesteld en de hoofdinhoud daarvan nader ontwikkeld en breeder toegelicht te zijn in de Tijdvraag.

De vermoedelijke reden, waarom deze laatste in 1850 niet is uitgegeven, wordt door Dr. A. H. Raabe op blz. 136 en 137 van zijn „*Mr. J. J. L. van der Brugghen herdacht*", naar 't mij voorkomt, juist opgegeven en is waarschijnlijk van gelijke toepassing op het toen ook niet verschijnen der tegenwoordige studie, waarvan het handschrift toch de blijken vertoont voor de pers bestemd te zijn geweest. [1])

J. A. SINGENDONCK.

---

1) In de hier bedoelde plaats leest men:

„De vraag laat zich niet terugdringen, waarom hij die neergeschreven gedachten niet, gelijk zooveel anders, uitgaf? Had hij kunnen voorzien, dat hij eenmaal geroepen zou worden, om ook op politiek gebied op te treden; hij zou gewis dit vijfentwintigtal stellingen eerder in 't licht hebben gegeven. Nu moest hem daarvan de vraag terughouden, of het zijn plicht, zijn roeping kon zijn, ook dit te laten drukken. Had hij alles willen laten drukken wat hij schreef, dan zouden er telken jare boekdeelen van zijne hand verschenen zijn; en wie zou die gelezen hebben?—

Behalve zijnen ingewikkelden stijl had hij ook *dit* tegen zich, dat hij in vele zaken zijn tijd vooruit was. En die hun tijd, door dieper of ruimer opvattingen, vooruit gestreefd zijn, zijn zelden de geliefde auteurs."

„Les disciples ne pénétraient point encore le caractère de la nouvelle économie, qui est celle de l'obéissance libre, et où l'homme marche par la foi et non par la vue . . . . . .

„Jésus Christ les *censure* au sujet de leur ignorance parce que sans être précisément volontaire, elle n'était pas innocente. En même temps il établit une grande vérité, c'est que sur cette terre, son règne n'est pas un règne de rigueur, non pas même, prenons y garde, envers ceux qui refusent de le recevoir et qui s'opposent a lui. *Le Fils de l'homme*, dit-il, *n'est point venu pour faire périr les hommes: Il est venu pour les sauver*. Dans l'endroit où cette déclaration se trouve, et à considérer ce qui l'amène, elle renferme évidemment la condamnation de toute rigueur temporelle exercée au nom de Jésus Christ et dans l'intérêt de sa doctrine."

Vinet. Médit. Evangél. p. 331.

Wanneer wij met Paulus zeggen, dat de Christen aan de Machten, aan elke Overheid, onderworpen moet wezen, welke ook, (ook, met Petrus, aan de *kwade*); — dat de Christen aan een iegelijk geven moet wat hij hem schuldig is, schatting wien hij schatting, tol wien hij tol, vreeze wien hij vreeze, eere wien hij eere schuldig is, omdat alle macht van God is, en dat het des Heeren wil is, dat hij den keizer zal geven wat des keizers en Gode wat Godes is; —

dan is *dat* geene *wet* die wij den Christen opleggen; het is een Evangelisch gebod van liefde en recht, waarbij zijne *Christelijke* vrijheid, de eenige ware, geheel onverlet blijft: — de Christen is daartoe geroepen, niet *om de straf*, niet *alleen om den toorn*, dat is, uit vreeze voor den toorn, hetzij van God, hetzij van de menschen; — maar, *om der conscientie wil.*

Wij zeggen dus even bepaald, even uitdrukkelijk en even krachtig als de antirevolutionaire partij, dat het zich verzetten tegen de overheid *onchristelijk* is: dat het rechte beginsel van gehoorzaamheid aan de Overheid *alléén* in het Christendom wortelt en te vinden is; dat het revolutionair beginsel, volgens hetwelk gehoorzaamheid aan de overheid, geheel of ten deele, voorwaardelijk of onvoorwaardelijk, haren grond vindt alléén in de *verkiezing* van het individu, en in zijne *toestemming* om aan iemand, en aan geen ander *gehoorzaam* te zijn, is *onchristelijk*, is *ongehoorzaamheid* aan God: is wederstaan van de *ordinantie Gods.*

Nous abondons dans ce sens: en de antirevolutionaire partij kan dit alles met zulke stoute woorden niet uitdrukken, of wij zullen er, gelijk Groen aan den Minister zeide, *nog altijd een gulden op toegeven.*

Ja, wij kunnen ook consequenter zijn en verder gaan dan de antirevolutionaire partij; want die excipiëert op den Christelijken plicht van gehoorzaamheid aan de *bestaande* Overheid, behalve het geval van ongehoorzaamheid aan God, ook het geval van *illegitimiteit* òf van de Overheid zelve òf van haar bevel.

De Christen is, volgens ons, gehoorzaamheid schuldig ook

aan de Overheid die de Grondwet schendt; — ook aan het bevel der Overheid waardoor de Grondwet geschonden wordt.

Niet echter volgens Groen, zoo als gebleken is bij de discussie over het request der Afgescheidenen uit Delfzijl: toen heeft Groen gezegd, dat de Afgescheidenen daarin te *laken* waren, dat zij gehoorzaamd hadden aan het Koninklijk Besluit van 1841, *wijl dit ongrondwettig was.* [1])

Maar *dit* zeggen wij: — dat wanneer wij hetzij den Christen, hetzij dengene wiens hart niet geopend is voor de Christelijke *liefde,* welke aan de Overheid vrijwillig en gaarne gehoorzaamt, tot den plicht der gehoorzaamheid *noodzaken,* hetzij door eene *lichamelijke* contrainte: door *uitwendigen* dwang, van welken aard ook;

hetzij door eene *moreele* contrainte: dat is door alle *zedelijke* en *redelijke* invloeden, door *alle* argumenten, welke *niet* zijn het argument des Evangelies, dat wij God lief hebben *moeten*, *mogen* en *kunnen,* omdat Hij ons het eerst heeft liefgehad; —

dat wij dan de *Wet* gebruiken, en niet het *Evangelie*, en dat dan *dat* gebruik de *Wet* is, niet het Evangelie;

en dat wij dan dat gebruik der *Wet*, hetwelk *Wet* is, geen *Evangelie*, geen *Christendom* mogen noemen: want alléén het *Evangelie* is *Christendom.*

Daarmede zeggen wij niet, dat wij als Christenen, als Regenten, als Ambtenaren, als Krijgslieden, die *Wet*, dien dwang niet gebruiken mogen, om hen die het Evangelie óf niet kennen, óf vergeten, en daarom door deszelfs hefboom

1) Zitting der Tweede Kamer St. Gen. van 9 Juli 1850.

niet in beweging gebracht kunnen worden, in orde te houden: —

dat zoude even dwaas zijn, als te zeggen, dat de Christelijke vader de roede niet mag gebruiken, om zijnen zoon, die door het Evangelie niet wil geregeerd worden, door kracht tot zijnen plicht te brengen; —

maar wij zeggen, dat dit gebruik van kracht, deze dwang om den *onwillige* tot het *doen* van het goede en tot het *nalaten* van het kwade te dwingen, geen *Evangelie* is:

omdat het Christendom, het Evangelie *er in bestaat*, niet om de *uitwendige daad* af te persen,

maar om het *hart* te winnen, en te *sterken* tot *vrijwillige* gehoorzaamheid.

Tot de goede *daad* mag de Christen, zoowel den Christen als den Onchristen *noodzaken*, voor zooverre: 1° de Christen of Onchristen dezelve *weigert*, en 2° voor zooverre hij met eenig *gezag*, van welken aard ook, natuurlijk of maatschappelijk bekleed is, tot welks attributen de uitoefening van dien dwang behoort.

Voor zóóverre *mag* de Christen niet alleen, maar *moet* hij dien dwang tot de goede daad gebruiken.

Wanneer hij dat doet met allen ernst en getrouwheid, met zóóveel gestrengheid als ter bereiking van zijn oogmerk noodig is, dan handelt hij *Christelijk*.

Waarom handelt hij dan Christelijk? Omdat ook het gebruik van dat gezag, des noods met gestrengheid, bij hem voortkomt *uit liefde: uit liefde* voor dengene, dien hij op die wijze aan zijnen plicht houdt, dien hij misschien op den

weg der zonde stuiten kan, om tot *bekeering* te komen; *uit liefde* voor allen die door het verwaarloozen van dien plicht zouden lijden.

Dit beginsel der liefde is zóó uitgestrekt, dat het hem zelfs recht *kan* geven om, zonder eenig natuurlijk of ambtelijk *gezag* te hebben, iemand met geweld het plegen van eene kwade daad te beletten.

Zoo kan hij geroepen zijn om iemand met geweld te verhinderen de handen aan zich zelven of aan zijnen naaste te slaan.

Zoo kan het zijne roeping zijn *daden van geweld*, waardoor de rust zijns Vaderlands gestoord wordt, hetzij die van inwendige of van uitwendige vijanden komen, met geweld te keer te gaan.

Wanneer hij dit alles doet, *uit het rechte beginsel*, uit *liefde*, dan handelt *hij* Christelijk: dan handelt *hij* Evangelisch.

Maar daaruit, dat *hij* uit het rechte beginsel, en dus als een *Christen*, gezag, geweld, dwang, in eenen moreelen of physieken zin, gebruikt,

en dááruit dat het *gebruiken* van dien dwang, waar het noodig is en mag zijn, ook *Christelijk* is;

daaruit volgt nog niet, dat dit gezag, dat geweld, deze dwang *zelf Christendom*, *Evangelie* is.

Die dwang *is* en *blijft* WET, waardoor de *uitwendige* daad wel beheerscht, maar niet de *inwendige* gezindheid gewonnen, *gewillig* gemaakt wordt.

En veelmeer is het *Wet* en geen *Evangelie*, wanneer

dwang gebruikt wordt tot verkrijging van iets dat nooit het resultaat van dwang kan zijn: — de inwendige, vrijwillige lust en liefde tot alles wat goed is, omdat het uit God is.

De *uitwendige* daad kan en *moet* somwijlen door dwang verkregen worden.

De *inwendige* daad des harten *nooit;* omdat zij alléén het resultaat kan zijn van de in het hart opgevatte zekerheid der liefde Gods in Christus; zoodat alles wat haar wil voortbrengen, buiten deze éénige beweegreden, of wat zich bij die éénige beweegreden voegen wil, ten haren opzichte *wet*, of *dwang* is.

En dáárin ligt nu het punt van verschil tusschen ons en de antirevolutionaire partij.

De antirevolutionaire partij noemt niet alleen, *met ons*, het *gebruiken* van dwang tot bestrijding van de revolutie, van de kwade *daad*, *Christelijk:*

maar zij geeft dien *dwang zelven* uit voor *Christendom*, voor *Evangelie;* zij gebruikt daarenboven, in naam des Evangelies, *dwang*, ter verkrijging van *inwendige* gezindheid des harten, die niet, evenals de *uitwendige* daad, voor dwang vatbaar is.

Met andere woorden, en in Bijbelsche uitdrukkingen: zij bestrijdt het *vleesch* niet door den *Geest*, of niet alléén door den Geest, maar door *vleesch*, of ten minste door een mengsel van *Geest* en *vleesch*; en dáárdoor is zij *wettisch* en staat op *Oud-Testamentisch* terrein.

Zoo *ruuw* geformuleerd, zal de antirevolutionaire partij deze stelling ten stelligste tegenspreken.

Zij zal *en ter goeder trouw*, (wij houden ons hiervan overtuigd) met verontwaardiging zeggen:

dat zij in 't geheel geen *dwang* gebruikt, of wil gebruiken;

dat zij er derhalve ook niet aan *denken* kan, om dien dwang voor *Christendom*, voor *Evangelie* uit te geven;

dat zij er evenmin aan *denkt* om Oud-Testamentisch te zijn;

en dat wij, door dit te zeggen, haar gedachten en handelingen *toeschrijven*, waarvan zij zéér verre verwijderd is.

Maar kan zij ook *dit* tegenspreken:

dat het Christendom, het Evangelie niet *wil*, niet bestaat *in*, de *uitwendige* goede *daad*, maar in de *inwendige* goede *gezindheid des harten*, waarvan die goede *daad* alleen de *vrucht*, het *gevolg* kan zijn?

dat daarom elk procédé, waardoor men iets *individueel* of *maatschappelijk goeds* zoekt daar te stellen, zonder alleréérst en voor alles die *inwendige* goede *gezindheid des harten* te zoeken te verkrijgen: dat elk procédé, waarvan de verkrijging der inwendige gezindheid noch het *doel*, noch het *resultaat* kan zijn, niet is *Christendom*, niet is *Evangelie?*

dat zoodanig procédé, onder welken materieelen of intellectueelen vorm het ook optrede, inderdaad is *dwang*: aangezien het resultaat, hetwelk het te weeg brengt, niet is *vrijwillig* goed doen, door veranderde gezindheid des harten, door de liefde Gods in het hart uitgestort; — en aangezien elk

motief hetwelk tot resultaat heeft zoodanig *niet vrijwillig* goed doen, noodzakelijk is *dwang?*

En wanneer *dat* nu niet tegengesproken kan worden, omdat het wáár is: dan zal ik, om mijne stelling te rechtvaardigen, dat de antirevolutionaire partij *dwang* gebruikt, en dien dwang voor *Evangelie* of *Christendom* uitgeeft, slechts behoeven te bewijzen:

dat de théorie, welke het pogramma is dier partij als *Christelijke Staatspartij*, inderdaad aan het Evangelie substituëert, of onder het Evangelie vermengt, zoodanig procédé, dat niet alleréérst en vóór alles de inwendige goede gezindheid des harten zoekt te verkrijgen, om daardoor tot de *daad* te komen; — maar omgekeerd, alleréérst en vóór alles de *uitwendige goede daad* eischt.

Dat bewijs nu is voor mij niet ver te zoeken.

Het ligt geheel gereed in het feit, dat de antirevolutionaire partij er voor uitkomt, dat zij eene *staatkundige*, *politieke partij* is.

Wél (voegt zij er bij) eene *Christelijk* staatkundige partij.

Maar altijd, eene partij die de *Staatkunde*, de *politiek* gebruikt wil hebben, *ten dienste van het Evangelie*: — als een *middel tot het Christendom.*

Ik geloof niet dat dit feit weêrsproken zal worden.

Al wat de antirevolutionaire partij zegt en schrijft, getuigt dat zij is en wil zijn, eene *Staatkundige* partij,

die daarin alleen verschilt van alle andere *Staatkundige* partijen, dat zij de genezing der maatschappelijke *krankheid* en van het maatschappelijk *ongeluk* van onzen tijd,

(van welke krankheid zij, en terecht, de oorzaak ziet in het *revolutionair* beginsel, dat is te zeggen: in de *goddeloosheid*;

gelijk andere staatkundige partijen die oorzaak zoeken in andere redenen, in de démocratie, in de aristocratie, in de verkeerde *théorie* of in de verkeerde *practijk* van het Constitutionalisme:)

zoekt in de Christelijke *Staatkunde*:

in de *Staatkunde* van den *Christelijken* Staat, gesubstituëerd aan de *onchristelijke* Staatkunde, of de Staatkunde van den *onchristelijken* Staat.

Met één woord, zij wil de *onchristelijke* Staatkunde bestrijden door eene *Christelijke* STAATKUNDE.

Dat is zóó waar, dat indien zulks niet alzoo ware, indien zij de *onchristelijke* Staatkunde niet wilde bestrijden door eene Christelijke STAATKUNDE, zij geene de minste reden meer zoude hebben, om eene *staatkundige* partij te willen zijn, gerepresenteerd in de Kamers, gerepresenteerd in de periodieke pers, door een *politiek orgaan*.

Dit staat dus vast, dat de anti-revolutionaire partij is eene *partij*, eene *Staatkundige partij*, die de STAATKUNDE, welke zij erkend wil hebben als de *christelijke* Staatkunde, gebruikt wil hebben ten dienste van het *Evangelie*: als een *middel tot het Christendom*, — door bestrijding van het revolutionair, goddeloos beginsel in de *Staatkunde*; door bestrijding der *onchristelijke Staatkunde*.

Wanneer dit feit nu vaststaat, dan zeg ik, dat derhalve

de antirevolutionaire partij is eene partij, welke de *Staatkunde*, de *Christelijke* Staatkunde zoo men wil, maar altijd DIE STAATKUNDE, gebruikt wil hebben *als een procédé*, hetwelk niet is *enkel en alléén* het EVANGELIE, aangezien het is Christelijke STAATKUNDE;

als een procédé, hetwelk iets maatschappelijk goeds moet daarstellen; als een procédé, dat allereerst, door Christelijke *Staatkunde*, of Christelijke *Staatsbeginse?en*, eenen Christelijken STAAT wil daarstellen;

en niet *alleréérst* CHRISTENEN wil vormen, *individuën*, bij welke de inwendige gezindheid des harten *goed* zij.

Derhalve:

een procédé dat begint met de *uitwendige goede daad*,

en *niet* begint met de verkrijging der *inwendige* gezindheid des harten;

een procédé waarvan het resultaat is een *uitwendige* Christelijke *Staat*,

en niet de *inwendige* bekeering des harten tot het Christendom van een zoo groot mogelijk aantal individueele leden van den Staat;

een procédé, dat niet allereerst de *harten* der burgers *goed* maakt tot vrijwillige gehoorzaamheid uit liefde Gods,

maar dat begint met aan de *Staatsregeling*, aan de *Wetgeving*, aan het *Staatsbeleid*, de *uitwendige daad* der belijdenis van het Christelijk beginsel te geven,

zonder dat, *vooraf*, de *inwendige gezindheid des harten* dergenen die naar die Staatsregeling, naar die Wetgeving regeeren of geregeerd worden, dáár zij. — Met één woord:

ZONDER WAARHEID IN HET BINNENSTE.

Een procédé, derhalve, hetwelk is: *dwang;*

dwang, ten opzichte dergenen, die door dat procédé gewonnen worden voor eene Christelijke *Staatkunde*, zonder, door de inwendige gezindheid des harten, *Christenen* te zijn;

dwang, vooral ten opzichte dergenen, die door dat procédé niet *willen* gewonnen worden, in 't geheel geen Christenen willen zijn, en nu zullen *gedwongen* worden om ten minste de *allures* aantenemen van hetgeen tot een Christelijken *Staat* behoort;

een procédé, dat daarom is WET, en geen EVANGELIE;

en dat als zoodanig staat, niet op Nieuw-Testamentisch, maar op Oud-Testamentisch, — op Israëlitisch-Theocratisch terrein;

op het terrein van een volk, van een Staatsregeling en Staat, die alleen eene *uitwendige* conformiteit hebben met *uitwendige* geboden Gods, zelve slechts dragers van *inwendige* geest en waarheid;

en welke *uitwendige* conformiteit niet anders is dan: *symbool, teeken, afschaduwing*, representeerende *letter* van het *ware koninkrijk Gods*, — dat onder de Israëlitische bedeeling nog niet gekomen *was*, aangezien het door den Heere Jezus werd verkondigd, als *met Zijne komst* eerst gekomen en nabij zijnde.

Ik heb, door middel alleen van redeneeringen, welke, zooveel *ik* zien kan, juiste en onvermijdelijke gevolgtrekkingen zijn uit prémissen die niet worden tegengesproken, of moeten toegegeven worden, aangetoond (a priori) dat de antirevolutionaire partij een onevangelisch procédé, eenen dwang

dien zij gebruikt, voor *Christendom*, voor *Evangelie* uitgeeft, en daardoor wettisch is en op Oud-Testamentischen bodem staat.

Ter bestrijding dier redeneeringen is het niet genoeg te zeggen: dat men die gevolgtrekkingen niet aanneemt, dat men ze niet heeft uitgesproken, dat men ze niet *wil*, en ze daarom ook niet opgedrongen wil hebben.

De éénige vraag is: of de prémissen *waar*, of de gevolgtrekkingen *juist*, en daarom *onvermijdelijk* zijn.

Zijn zij het, dan moet men de gevolgtrekkingen met de prémissen aannemen, en zich daarover alleen beklagen tegen de Logica.

Maar het zoude zeer gemakkelijk zijn, nu ook, *a posteriori* aan te toonen, dat hetgeen de antirevolutionaire partij zegt en schrijft, geheel in overeenstemming is met de door ons gestelde prémissen en de daaruit afgeleide gevolgtrekkingen.

Bij voorbeeld:

De antirevolutionaire partij bestrijdt en verwerpt de leer der *Souvereiniteit van het volk*, de leer „*que tout pouvoir émane de la nation.*"

Wanneer zij die leer bestrijdt

als bij ons *ongrondwettig*,
als bij ons *onhistorisch*;

dan heeft zij daarin *recht*.

Zij kan zelfs, misschien, die leer met recht bestrijden, als *onjuridisch*, op grond dat het denkbeeld van *Souvereiniteit*, als *allerhoogst* menschelijk gezag, strijdig is met het denkbeeld van *verantwoordelijkheid* van dat allerhoogst gezag aan éénig ander menschelijk gezag, dat noodzakelijk aan

hetzelve, als het *aller*hoogste, ondergeschikt moet zijn;

dat intusschen verantwoordelijkheid van eenig gezag aan een ander, *suprématie* van dit andere gezag medebrengt;

dat daarom de overdracht dier Souvereiniteit door het volk, bij hetwelk dezelve zoude resideeren en *blijven* resideeren, ter uitoefening aan eenen Koning of anders-genoemd persoon, iets *ondenkbaars* is: omdat hij niet kan zijn *Souverein*, bezittende de *hoogste* macht, en toch *ondergeschikt* aan het volk; niet *boven* het volk geplaatst, maar *verantwoordelijk* aan het volk, althans in den persoon zijner Ministers, en *revocabel* door het volk.

Ofschoon deze Juridische beschouwing weder door andere Juridische gronden kan worden bestreden, als bij voorbeeld: dat dit argument misschien wel kan bewijzen, dat het volk, souverein zijnde, de souvereiniteit niet *inderdaad* kan *opdragen* ter uitoefening aan een persoon, wijl die opdracht eene *fictie* is; (schoon in het denkbeeld eener *voorwaardelijke* opdracht der souvereiniteit niets strijdigs met het wezen dier souvereiniteit schijnt te liggen;) maar dat dit argument niet bewijst, dat de souvereiniteit niet bij het volk kan resideeren.

Maar wanneer de antirevolutionaire partij die *leer* verwerpt als *onchristelijk;*

wanneer zij eene andere staatkundige leer omtrent de souvereiniteit, als christelijk, daaraan substitueert:

dan bestrijdt zij door eene *staatkundige leer*, door *Wet*, die zij *Christendom* noemt, eene *dwaling*, eene *zonde*, die alleen door het *Evangelie* bestreden mag worden.

Die dwaling, die zonde, is, niet de leer der volks-souve-

reiniteit *op zich zelve;* niet het *ongrondwettig*, of *onhistorisch*, of *onjuridisch* wanbegrip waaruit de leer der volkssouvereiniteit kan voortkomen. Want met het Christelijk gebod van gehoorzaamheid aan de Machten, *omdat zij van God zijn daargesteld*, is niet strijdig het opdragen van het gezag *aan* die Machten, *door* degenen zelven die haar gehoorzaam moeten zijn; wijl het *van God daargesteld zijn* niet uitsluit eene *menschelijke tusschenkomst*, als *middel ter daarstelling*.

Maar die dwaling, die zonde, is de gedachte, die op den bodem *kan* liggen bij degenen, die de leer der volkssouvereiniteit voorstaan (en ook inderdaad op den bodem *ligt* bij degenen wier hart niet gereinigd is door het geloof), dat de *Vox populi* is eene *Vox Deï:* — dat niet alleen *macht*, maar ook *recht* van het volk émaneert, zoodat hetgeen *het volk*, de meerderheid, wil, daarom ook *recht* is, althans als recht geëerbiedigd moet worden.

Het éénige ware antidotum tegen die zonde, tegen die leugen, voortkomende uit het hart dat God verwerpt, is HET EVANGELIE, waardoor dat hart *tot God* bekeerd wordt.

Maar de antirevolutionaire partij gebruikt niet dat *antidotum* alléén, maar stelt *hare* staatkundige leer omtrent de souvereiniteit in de plaats van het Evangelie; en noemt deze hare staatkundige leer *Evangelie*, wanneer zij de leer der volkssouvereiniteit *zelve*, en niet de *zonde van opstand tegen God*, onchristelijk noemt, en tegen *haar*, tegen die *leer* te velde trekt, niet met het *Evangelie* alléén, hetwelk die zonde veroordeelt en *geneest*, maar met eene andere *staatkundige leer* die zij daar tegenover stelt:

namelijk deze *staatkundige* leer: dat het *door God daar-*

gesteld zijn van de Overheid wil zeggen, dat zij *niet hare macht mag ontleenen van menschen.*

Zoo vergeet de antirevolutionaire partij dat het Christendom, het Evangelie, *den mensch* en al het *menschelijke* niet opheft, niet neutraliseert, niet *vernietigt*, — maar *heiligt*.

En dat, krachtens dit groote beginsel, het Christendom den strijd voert niet tegen *alle* menschelijke *dwaling*, maar tegen alle *zedelijke* dwaling; omdat *zedelijke dwaling* is *zonde*, en omdat het Christendom, nog eens, alleen bestemd is om *de zonde* te vernietigen, niet alles wat verkeerd en gebrekkig is in menschelijke *kennis*.

En daarom *misbruikt* men het Christendom, wanneer men het te hulp roept tegen *historische*, *grondwettige* of *juridische* dwaalbegrippen.

Die dwaalbegrippen worden, op elk gebied van menschelijke kennis en wetenschap, door het Christendom niet *uitgesloten*, omdat het Christendom daartegen niet gericht is.

Zij zijn derhalve, hoe berispelijk ook uit het oogpunt der historie, der rechtswetenschap, der staatswetenschap, bestaanbaar in het hart van dengene die dezelve koestert, met een waarachtig, levend Christendom.

Zoude Paulus ophouden een Apostel van Jezus-Christus te zijn, omdat het bewijs geleverd werd, dat hij in het een of ander punt van de eene of andere menschelijke wetenschap gedwaald had?

Zoude men de waarheid op moeten geven, dat ook de N. Testamentische schrijvers, de vier Evangelisten, zijn geweest heilige mannen Gods, die geschreven hebben, „gedreven

door den Heiligen Geest," omdat het bewijs werd geleverd, dat een hunner in de eene of andere historische bijzonderheid gedwaald had?

Neen: want de gave Gods, de Heilige Geest, was ook voor hen een geneesmiddel voor *alle zonde:* niet voor alle mogelijke wetenschappelijke, zintuigelijke misvatting.

De waarborg voor hunne geloofbaarheid is de zekerheid dat hunne Schriften rein zijn, niet van alle *wetenschappelijke* of *feitelijke* dwaling, maar van alle *zedelijke* dwaling, welke is *leugen*, van alle *zonde;* en juist dáárdoor van alle dwaling omtrent God en zijne in Christus geopenbaarde kennis, — omdat *die* dwaling bij uitnemendheid is *zonde.*

En daarom, nog eens, het Christendom wordt *misbruikt*, wanneer men het aanwenden wil tegen *elke* dwaling, uitgenomen de *zedelijke*, welke is *zonde:* — tegen historische, juridische en ook tegen *staatkundige* dwaling.

En wat is het gevolg van dat misbruik? Dat men de eene of andere wetenschappelijke, b. v. *staatkundige*, waarheid, of hetgeen men zelf voor *staatkundige waarheid* houdt, *vereenzelvigt* met het Christendom; of althans, *als tot het Christendom behoorende*, daarbij voegt:

en dan ook met het Christendom, als daarbij behoorende, *verdedigt:*

en dan ook met het Christendom, met het Evangelie dat men predikt, als daartoe behoorende, wil *aangenomen hebben.*

En dan legt men een dwang op, dat is: men predikt *de Wet.*

Want men wil *noodzaken,* om als Evangelie, als Christendom aan te nemen, hetgeen geen *Christendom* is; en dat

daarom ook niet vatbaar is voor het, alleen allen dwang uitsluitende, argument des Evangelies: *de liefde Gods in Christus voor ons, opdat wij Hem weder liefhebben.*

Zoo komt men tot eene *Christelijke Staatkunde*
en tot eene *Christelijk-Staatkundige* partij:
dat is tot eene *Staatkunde*, tot eene *Staatkundige partij*, die *hare Staatkundige* opinie, laat het zijn *waarheid* (ofschoon zij ook *onwaarheid* kan zijn) *inlijft* bij het Christendom;
als *bij het Christendom behoorende* voordraagt en verdedigt;
en die daardoor *wettisch* is, en van het Christendom eene *wet* maakt.

Want zij *noodzaakt* tot aanneming als *Christendom* van iets dat tot het Christendom niet behoort:
even als, ten tijde van Paulus, het Judaïsmus *wettisch* was, door te noodzaken tot opneming bij *het Christendom* van de *besnijdenis*, welke tot het Christendom niet behoort.

Het feit alléén, dat men zich poseert als *Christelijk Staatkundige* partij, dat men spreekt van Christelijke *Staatkunde*, bewijst dat men zich hieraan schuldig maakt:
dat men de bestrijding van een *Staatkundige* dwaling, of hetgeen men daarvoor houdt, opneemt bij den strijd, dien het Christendom voert alleen tegen alle *zedelijke* dwaling, tegen de zonde.

Het verkeerde van deze handelwijze laat zich duidelijker gevoelen, wanneer men hetzelfde toepast op andere voorwerpen van menschelijke kennis en bedrevenheid.

Zoude het niet ongerijmd zijn te spreken van eene Christelijke *landbouwkunde?* — van eene Christelijke *krijgskunde?* — van eene Christelijke *bouwkunde?* — van eene Christelijke *kookkunst?*

Even ongerijmd is het inderdaad te spreken van eene Christelijke *geschiedenis*, van eene Christelijke *rechtsgeleerdheid*, van eene Christelijke *Staatkunde*.

Het Christendom is evenmin gericht tegen de *rechtsgeleerde*, *historische* of *staatkundige*, als tegen de *kookkunstige* dwaling.

En de Christen, die een Staatsman is, handelt even verkeerd wanneer hij *zijne* staatkundige opinie of waarheid *Christelijk* noemt, als de Christen, die een kok is en zijne *kookkunst* als de éénige *Christelijke* zoude willen opdringen.

Welke is de werking van het Christendom, bij voorbeeld, op de beoefening der Geschiedenis?

Het reinigt het hart van den geschiedschrijver of geschiedkundige van lichtvaardigheid, van partijdigheid, van liefdeloosheid, van traagheid in het onderzoeken en oordeelen.

En in zóóverre levert het ook eenen zekeren waarborg tegen *feitelijke* en *oordeelkundige* dwaling bij de behandeling der geschiedenis: schoon deze waarborg niet volkomen tegen *alle dwaling* verzekert, wijl dwaling ook uit andere bronnen dan zedelijke kan voortkomen.

Maar het schept geen *geschiedkundig systeem.* —

En zoo ook met andere wetenschappen: zoo ook met de *Staatkunde.*

De Christen, die een *Staatsman* is, voert op het Staat-

kundig gebied, *als Christen,* strijd tegen alle *leugen, zelfzucht, liefdeloosheid* in zich en buiten zich.

Als *Staatsman* kan hij daarbij strijd voeren tegen alle *politieke dwaling* en ketterij, tegen Souvereiniteit des volks en Aristocratie en Democratie enz.

Hij behandelt de Staatkunde *als een Christen.*

Maar daarom is zijne Staatkunde niet eene *Christelijke Staatkunde.* Er *is* geene *Christelijke Staatkunde,* evenmin als eene *Christelijke Cijferkunst.*

En daarom ben ik tegen eene *Christelijke Staatkundige partij.*

INHOUD VAN HET EERSTE DEEL.

Bladz.

I. BIJ HET PORTRET. (Uit eene toespraak van NICOLAAS BEETS) 1

II. VOORBERICHT 8

III. CHRISTELIJKE TIJDVRAGEN VAN EEN JURIST. N°. 6. 11

IV. WAAROM WAS MR. J. J. L. VAN DER BRUGGHEN TEGEN EENE CHRISTELIJKE STAATKUNDIGE PARTIJ? 311